Из. татар (поздан) турецкий (подофарисан)
зала 7 35
шкафъ
полка 11 № 74.

انا انزلنا اليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما اراك الله.
ولا تكن للخائنين خصيماً
(النسا — ١٠٥)

Татар.
3-8987

(شریعت اسلامیه الفباسی مثابه‌سنده اعتبار قیلنه بیلور)

قواعد فقهیّه

(احکام شرعیه مجله‌سنه مدخل اولمق صفتیله)

استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینڭ ارشادی، نظارتی هم ضمانی تحتنده
موسی جار الله بیگییف
قلمیله تألیف قیلنمشدر.

12/372 1627

ناشری:
احمد الاسحاقی.

«اورنه‌ك» مطبعه‌سی قزانده.

КАЗАНЬ
Электро-Типографія
„УРНЭК“

Из фондов Российской национальной библиотеки

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه.

علم فقه: هيئت اجتماعيه اعضاسی اولەق صفتيله، انسانڭ اوز حقوقلرينی اوز وظيفەلرينی تماميله بيلمكدر.

كتب فقهيەده، امام ابو حنيفه رضی الله عنه حضرتلرندن نقلا، علم فقه „معرفة النفس ما لها وما عليها“ افادۂ جامعەسيله تعريف قيلنمشدر. او تعريفه كوره، „علم فقه“ ڭ دائرەسی غايت واسعدر: اعتقاد، اخلاق، عبادات قسملری‌ده؛ مناكحات، معاملات، عقوبات قسملری‌ده علوم فقهيه تحتنه مندرج اولور. سلف اصطلاحنه شويله ايدی. صوڭ كلمش اهل تدوين، علوم شرعيەيی تصنيف ايدر ايكن، يعنی صنفلره تقسيم ايدر ايكن، علم توحيدی علی حده، علم اخلاقی علی حده برر علم مستقل اعتبار ايدوب؛ علم فقهی عبادات، مناكحات، معاملات، عقوبات قسملرينه تخصيص ايتمشلر.

تصنيف، تدوين مسئلەسی بر اصطلاحدر. اصطلاحی شيلرده، معلومدر، طارلق اولماز. سلف صالح، آيات قرانيەدن سنن نبويەدن استنباط قيلنمش همه علملری بر يره طوپلايوب، علم فقه تسميه ايتمشلر. صوڭ كلمش اهل علم ـ اعتقادياتی اخلاقی افراز ايدوب، علم فقهی عبادات، مناكحات، معاملات، عقوبات قسملرندن عبارت قيلمشلار. بوراده معنوی بر اختلاف يوقدر.

из фондов Российской национальной библиотеки

اهل علمك اعتقادیاتی اخلاقی افراز ایتدکلری کبی، بزده عباداتی اهمیت مخصوصه‌سنه کوره افراز ایدر ایسه‌ك، علم فقه مناکحات معاملات عقوبات قسملرندن عبارت اولور.

علم فقهی تعریف‌ده بز شو طریقه‌یی اختیار قیلوب „علم فقه: هیئت اجتماعیه اعضاسی اولمق صفتیله، انسانك اوز حقوقلرینی اوز وظیفه‌لرینی تمامیله بیلمکدر“ دیدك.

هیئت اجتماعیه یا عائله، یا مدینه، یا دولتدر.

انسانی اوز باشنه یاشار بر حیوان فرض ایدر ایسه‌ك، اووقت انسانه هیچ بر حق هیچ بر وظیفه مترتب اولمایور. بوڭا کوره „هیئت اجتماعیه اعضاسی اولمق صفتیله“ قیدینی تعریف‌ده ذکر ایتدك.

بزم تعریفمزه کوره علم فقه (عصر حاضرك عرفیله علم حقوق) اوچ قسمدن عبارت اولور: ١) عائله‌ده اعضا اولمق صفتیله انسانك حقوقلرینه وظیفه‌لرینه متعلق مسئله‌لر ـ مناکحات قسمی؛ ٢) مدینه‌ده یا دولت‌ده اعضا اولمق صفتیله انسانك حقوقلرینه وظیفه‌لرینه عائد مسئله‌لر یا قانونلر ـ معاملات قسمی؛ ٣) مناکحات هم‌ده معاملات قانونلرینی تنفیذ ایتمك هم‌ده خللدن صاقلامق غرضیله وضع قیلنور قانونلر ـ عقوبات قسمی اولور.

مناکحات قسمی: نکاح، طلاق، رضاع، نفقه، فرائض کبی؛ معاملات قسمی: بیع، اجاره، کفاله، حواله، امانت، هبه، شرکت کبی متعدد کتابلره، کتابلرده متعدد فصللره علی حسب الاصطلاح تقسیم قیلنوب، جزئیاتك احکام خصوصیه‌لری علی التفصیل بیان قیلنور.

کتب فقهیه‌ده اویله علی التفصیل بیان قیلنور مسائل جزئیه‌یه فروع فقهیه دینور.

آیتلردن حدیثلردن فروع فقهیه‌یی استنباط ایتمش فقهای کرام، قران کریمله سنن نبویه‌دن ـ فروع فقهیه‌یه نسبتله اهمیتی دها زیاده اصول کلیه‌یی، قواعد فقهیه‌یی استنباط ایتمشلر.

اصول کلیه

اصل فقیهلرڭ عرفنده ایکی معنایه اطلاق قیلنور.

بری: دلیل. هر بر حکمڭ دلیلی اوحکمڭ اصلی اولور. مثلا: زکاتڭ وجوبی بر حکمدر، اصلی «وانفقوا مما رزقناکم» آیت کریمه‌سیدر. بیعڭ جوازی بر حکمدر، اصلی «فانتشروا فی‌الارض وابتغوا من فضل‌الله» آیت کریمه‌سیدر.

دلیل معناسنده اولان اصللر، اهل علمڭ اصول فقه کتابلرنده بیاننه کوره: ۱) کتاب،۲)سنت،۳)اجماع،٤)قیاس،۵) مصلحت. حکمڭ مشروعیتنده انسانلر ایچون خالص بر فائده قطعیه تحققی معلوم اولور ایسه، اوحکم مصلحت اقتضاسیله ثابت اولور. امور دنیاویه‌یه عائد احکامی اثبات حقنده «مصلحت» اڭ بیوك بر دلیلدر. سماوی یاخود مدنی قانونلرڭ اهمیتی یالڭز انسانلرڭ مصلحتلرینه موافقتلریله‌در. موافقت نه قدر بیوك ایسه، قانونڭ حکمڭ اهمیتی او قدر زیاده اولور. لکن حکمڭ اثباتنه دلیل قیلنه‌جق مصلحت‌ده ایکی شرط واردر: بری قطعیت. اگرده حکم مشروع قیلنور ایکن مصلحتڭ حصولی قطعاً معلوم دگل ایسه، اویله مصلحت دلیل اولاماز. دیگری خلوص یا رجحان. مصلحتڭ خلوصی مفسده‌دن تماماً خالیلگیدر. مصلحتڭ رجحانی مفسده‌یه نسبتله بیوکلگیدر. یعنی حکمڭ مشروعیتنه بر مفسده بر مصلحت مترتب اولورده؛ مصلحتڭ اهمیتی مفسده‌یی عدم حکمنه قیلور قدر بیوك اولور. ۶) استصحاب. یعنی: اوّل‌ده حکمڭ ثبوتیله حال‌ده ثبوتنه؛ یاخود حال‌ده ثبوتیله استقبال‌ده ثابت اولاجغنه استدلال ایتمك. ۷) برائت اصلیه. بر حکمڭ ثبوتنه دلیل بولنماز ایسه، برائت عقلیه طبیعیه اقتضاسیله او حکمڭ عدمی ثابت اولور. ثبوتنه دلیل یوق هر بر حکمڭ عدمنه برائت اصلیه دلیل اولور. ۸) استحسان. بر کلی مقابلنده مصلحت جزئیه‌یی اخذ ایتمك.

Из фондов Российской национальной библиотеки

مثلا: « الده یوق مالی صاتو باطلدر» کلیه‌سنه مخالف اولارق بیع
سلم تجویز قیلنمشدر، فقیرلرنڭ حاجتلرینی تسهیل ایتمك مصلحتیله.
شو تعریفه کوره، استحسان مصلحته عائد اولور. شریعت اسلامیه‌ده
مصلحت مطلقا، یعنی مقابلنده بر دلیل کلی اولسه‌ده اولماسه‌ده،
معتبردر. بوڭا کوره امام مالك بن انس حضرتلری «استحسان علمنڭ
طوقز عشریدر» دیمش. ۹) سد ذرائع. بر مفسده ترتب ایده‌جگی
سببیله حکمی منع ایتمك. شریعتڭ روحی - هیئت اجتماعیه‌ده انتظامی
محافظه‌در. بناءً علیه انتظامه خلل ویره‌جك مفسدلرڭ هربری البته
ممنوع اولور. مفسده ترتبی حکمڭ ممنوعیتنه هر حالده دلیل قیلنه
بیلور. ۱۰) عوائد. شریعت اسلامیه هیئت اجتماعیه انتظامنه مخالف
دگل، مفسده‌سی یوق عادتلری تقریر ایدر. توارث طریقیله منقول،
یاخود حکم طبیعتده ضرور یامقبول عادتلر حکمڭ ثبوتنه دلیل
اولا بیلور. بدویت عالمنده اینمش قران، ظهور ایتمش اسلامیت
عربلرڭ امور باطله‌لرینی رفع ایتمش ایسه‌ده، عوائد حیویه‌لرینه
تعرض ایتمه‌مش. بونڭله، نزاعی مفسده‌یی ایجاب ایتمز عادتلرڭ
معتبرلگنه ارشاد ایتمشدر. عادتلرڭ درجه‌لری متفاوتدر. حکم
طبیعتله ضرور یاحاجت شیلر، یاخود عمومڭ قبولیله رسم اولوب
کتمش اشلر همه‌سی عوائد تحتنه مندرجدر. عادتڭ حکمی نه‌قدر
نافذ ایسه، حکمڭ مشروعیتی اوقدر شدید اولور. ۱۱) استقرا،
۱۲) برهان اندراج، ۱۳) برهان تلازم، ۱٤) برهان تعاند. شو صوڭ
دورت اصل - کتب منطقیه‌ده بیان قیلنمش استقرا هم قیاسڭ عینیدر.
شو اون دورت اصلی فقیهلر «اصول فقه» کتابلرنده شروطیله
احکامیله بیان ایتمشلر.

فقیهلرڭ عرفنده استعمال قیلنور «اصل»ڭ ایکنچی
معناسی: محصور دگل احکام فقهیه‌یی جمع ایدر کلیه‌در.

کلیات فقهیه «علم فقه»ڭ روحیدر. کلیاتی حفظ ایدوب فهم

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایدن آدم احکام فقهیه‌یی تمامیله احاطه ایدر، شریعت اسلامیه فلسفه‌سنه کما ینبغی واقف اولور، اصول فقه کتابلرنده شانی او قدر تعظیم قیلنمش «اجتهاد» ملکه نورانیه‌سندن بیوك نصیبی حائز اولور، محکمه‌لرده حکم ایدر ایکن یاخود منبر علم‌ده فتوی ویرور ایکن بصیرتلی اولور، جزئیاتك احکامی بری دیگرینه متناقض اولور ایکن حیرت‌ده قالماز، علم فقهی گوزل صورتده تحصیل ایتمك ایچون همه عمرینی فدا ایتمیه مضطر اولماز، حکم شریعتی حرجسز کیك کوکل ایله قبول ایدر، شریعتك حیات انسانیه‌ده اهمیتی نه‌در آکلار. بر حرفله تعبیر ایدر ایسه‌ك، انسان درست معناسیله «فقیه» اولور.

قاعده کلیه معناسنده اصوله فقیهلر احیاناً قیاس اطلاق ایدرلر. «خلاف قیاس اولان احکام تعدیه قیلنماز» سوزلرنده قیاسدن مراد قاعدۀ کلیه‌در. یعنی بر اصل کلی خلافنه اولارق وارد اولمش حکم موردینه محصور اولور، دیگر محلله تعدیه قیلنماز.

بز شو کتاب‌ده بیان قیلنه‌جق کلیات فقهیه‌یی «قواعد فقهیه» تسمیه ایتدك. اصول فقهیه دیمه‌دك، ادله فقهیه ایله اشتباه اولماسون ایچون. «قواعد» تعبیرینی «کلیات» تعبیرینه ترجیح ایتدك، احکام جزئیه‌لرك او کلیات اوزرینه ابتنالرینی افاده ایچون. زیرا «کلیات» تعبیری احاطه‌یی افاده ایدر ایسه‌ده، اساسلگی افاده ایتمه‌یور.

بوکا کوره شو کتابمزی «قواعد فقهیه» نامیله تسمیه ایتدك.

Из фондов Российской государственной библиотеки

مقصد

قواعد فقهیّه

(۱) هر اشده هر سوزده مقصد معتبر در.

یعنی: قصددن عاری فعللره سوزلره هیچ بر حکم مترتب اولماز، قصد ایله صادر اولور سوزلره فعللره مترتب اولاجق حکم فائلڭ یا فاعلڭ قصدینه کوره اولور. مقصد فاسد اولور ایسه، او سوز او فعل فاسد اولوب، مقصد فساد دن سالم ایسه، او سوز، او فعل فساد دن سالم اولور.

شو اصل ـ ابواب فقهڭ همه‌سنده بلا استثنا معتبر، قطعی بر اصل کلی‌در. ادله‌سی محصور دگل قدر، متعدددر: «انما الاعمال بالنیات» یعنی: عمللر یالکز نیتلریله معتبر اولا بیلور. نیت‌سز عمل معتبر اولماز. نیت فاسد ایسه، عمل فاسد اولور. «وان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم به‌الله» یعنی: مقصدلرگزی اظهار ایدر ایسه‌گزده، اخفا ایدر ایسه‌گزده، الله سزی یالکز مقصدگزه کوره محاسبه ایدر. «لا یواخذکم الله باللغو فی ایمانکم. ولکن یواخذکم بما کسبت قلوبکم». یعنی: الله، سزی لسانگزده جاری اولور سوزلرله دگل، قلبگزده قرار ایدر قصدگزله مواخذه ایدر. «ولیس علیکم جناح فیما اخطأنم به. ولکن ما تعمدت قلوبکم.» یعنی: گناه بلا قصد صادر اولور شی‌ده دگل، بلکه عمداً صادر اولور شی‌ده اولور. «رفع عن امتی الخطأ والنسیان وما استکرهوا علیه یعنی: خطا،

نسیان کبی قصد یوق ایکن، یاخود اکراه کبی قصد فاسد ایکن صادر اولور فعلله سوزلره شرعا اعتبار یوقدر.

هر اش‌ده هر سوزده قصد معتبر اولدیغنه کوره، شریعت اسلامیه نائملرك ناسیلرك سکرانك جاهلك، بیوك شادلق یا بیوك غضب سببیله خطا ایدر آدملرك، مرض تأثیریله لساننه یوقبار سوزلر کاور خسته‌لرك سوزلرینه هیچ بر حکمی ترتیب ایتمه‌مشدر. قصدك اعتبارینه کوره قران کریم «انك لرسول الله» سوزنده منافقلری تکذیب ایتمشدر. «وبعولتهن احق بردهن فی ذلك ان ارادوا اصلاحا» آیت کریمه‌سی رجعتك مشروعیتنده قصد اصلاحی شرط ایتمشدر. «ولا تمسکوهن ضراراً لتعتدوا» آیت کریمه‌سی، ظلم، اعتدا قصدیله رجعتك بطلاننه، معتبر دکللگنه اشاره ایتمشدر.

قصد ــ افعالك صحتنه بطلاننه مداردر. افعالك حلیتی حرمتی فاعلك قصدینه تابعدر.

قصد تأثیریله ــ عقدلره ترتب ایدر حقوقك مرجعی‌ده مختلف اولور: وکیل عقدلری انشا ایدر ایکن موکل نامندن انشایی قصد ایدر ایسه، عقدك حقوقی عموماً موکله راجع اولوب، موکلی قصد ایتمز ایسه، حقوقك همه‌سی وکیلك اوزینه مقصور اولور.

عقدلرك انعقادی‌ده عاقدك قصدینه تبعیت ایدر: عقدلری انشا ده استعمال قیلنور صیغه‌لردن زمان حاضری اراده ایدر ایسه، عقدلر فی الحال منعقد اولوب، استقبالی اراده ایدر ایسه، عقد اولماز یالکز وعد اولور.

اسبابك سببلگی‌ده ــ انسانك قصدینه توقف ایدر: مباحلرك برینه استیلا ایدر ایکن تملکی قصد ایدر ایسه، استیلا ــ سبب ملك اولور؛ تملکی قصد ایتمه‌مش ایسه، سبب ملك اولماز. یول‌ده بولنمش لقطه‌یی تملك قصدیله آلور ایسه، غاصب حکمنده اولوب، هلاك اولاجق ایسه ضامن اولور؛ صاحبنه اعاده ایتمك قصدیله آلور ایسه، النده امانت اولور، بلا تعدی هلاك اولور ایسه، ضمان

واجب اولماز. — بر صیده قورشون آتوب‌ده انسانه اصابت ایدر ایسه، قصاص واجب اولماز؛ آتار ایکن انسانی قصد ایتمش ایسه، قصاص واجب اولور.

قصد قاعده‌سی شریعت اسلامیه‌ده، استثناسی یوق درجه‌ده، کلی‌در. بعض استثنا کبی شیلر وار ایسه‌ده، فی‌الحقیقه استثنا دگلدر. کلەجك‌ده «امور خفیه‌ده — ظاهری علامتلری ضرورت حکمیله معتبردر» قاعده‌سنده بز انشاءالله بونی بیان ایدرز.

(۲) هر بر عقدده مقصد ومعنی معتبر اولوب، تعبیرك خصوصیتی معتبر دگلدر.

شو قاعده بیع، اجاره کبی معامله‌لرده؛ یمین طلاق کبی انشالرده جاریدر. مثلا: «ثمنی قایتاروب ویردك‌ده مالمی قایتاروب آلمق شرطیله سکا صاتدم» دیسه، شو معامله بیع اولمایوب، رهن قبیلندن اولور.

مشتری بائعه «ثمنی ویرنجه یه قدر فلان مالی الك‌ده طوت» دیسه او مال بائعك النده رهن اولور، لفظك افاده‌سی کبی ودیعه اولماز.

«بیك درهم مقابلنده شو مالی سکا هبه ایتدم» دیسه، شو عقد بیع اولوب، هبه اولماز.

«شو خانه‌می هر آی یوز درهم مقابلنده سکا عاریه ایتدم» دیسه عاریت سوزینه اعتبار قیلنمایوب، قصدك دلالتنه کوره، عقد اجاره اولور.

مال صاحبی — همه فائده‌یی مضاربه شرط ایتسه، مال مضارب النده قرض اولور؛ بالعکس، همه فائده مال صاحبنه شرط قیلنسه، مضارب النده مال — بضاعه حکمنده قالور.

مقصد — معلوم اولور صورتلرده تسمیه مخالفتی معتبر اولماز. درهم دینار کبی مثلیاتی عاریت اسمیله بر آدمه ویرسه، عاریت اولماز، قرض اولور.

شو قاعده یمینیده شاملدر. یمینده یالکز لفظ معتبر دگل، بلکه مقصد هم غرض معتبردر. یمینده عمومی بر لفظی ذکر ایدوب، عمومك یالکز بعض فردلرینی اراده ایدر ایسه، ارادهسی معتبر اولورده، باشقه فردلرله حانث اولماز. „شو مالمی اون درهمه صاتمام“ دیسهده، اون یا اوندن کم بها ایله صاتار ایسه، حانث اولور؛ زیاده ایله صاتار ایسه حانث اولماز. زیرا یمیندن بائعك غرضی زیاده ایدی. اما مشتری „او مالی اون درهمه آلمام“ دیسه، اون ایله هم اوندن زیاده ایله حانث اولور، اوندن کم ایله حانث اولماز. زیرا مشتری غرضی نقصان ایدی.

«اون درهمه صاتمام» عبارهسیله یمین صورتنده سکز درهمه صاتار ایسه، مذهب حنفیده حانث اولماز. زیرا سبب حنث «اون درهمه صاتمق» ایمش. سکز درهمه صاتمق صورتنده سبب حنث بولنمایور. بویله توجیه، غالباً، بر اشتباهدر. زیرا «لا ابیعه بعشرة» عبارهسی زیادهده حقیقتدر. شو یمینه وفا ایچون زیاده لازمدر. زیاده ایتمز ایسه، حانث اولور.

(٣) شك سببیله یقین زائل اولماز.

یعنی: صوك کلمش شك سببیله، اوّلده وار یقینك حکمی زائل اولماز.

شو قاعده بر جهتدن طبیعی قاعدهدر، زیرا شك ــ یقینه نسبتله ضعیفدر؛ ضعیف قوییه غلبه ایدهمز، طبیعتك قانونی شودر. بوڭا کورهده ضعیفك هجومیله قوینك اثری، یعنی شکك عروضیله یقینك حکمی زائل اولماز.

شو قاعده طبیعی اولدیغی قدر ــ شریعت اسلامیهدهده هر بابده معتبر بیوك بر قاعدهدر. متعدد کلیات، حسابی یوق جزئیات او قاعدهیه متفرعدر. کلیاتی بوندن صوك ذکر ایدرز، ایضاح قصدیله بر قاچ جزئیاتیده سرد ایدهیك:

Из фондов Российской национальной библиотеки

عیب سببیله مشتری عقدی فسخ ایده بیلور. لکن عیبك عیبلگی محقق دگل ایسه، اویله مشکوك عیب سببیله، انعقادی محقق بیع فسخ قیلنه‌ماز.

انسان تعدی قیلوب بر مالی تلف ایدر ایسه، ضامن اولور. لکن تعدی وجودی مشکوك اولور ایسه، اویله مشکوك تعدی قطعاً ثابت برائتك اثرینی ازاله ایده‌مز.

«گمانمه کوره، فلان آدمدن آلاجغم یوق کبیدر» دیدکدن صوك، بینه اقامت قیلوب، آلنه‌جق بر قدر بورجی اثبات ایدر ایسه مقبول اولور. آراده عارض اولمش شکك اعتباری قالماز.

اهل علم شو قاعده‌یی «الیقین لا یزول بالشك» عباره‌سیله تعبیر ایتمشلر، بز شو عباره مأثوره‌یه احتراماً ترجمه‌ده «شك سببیله یقین زائل اولماز» دیدك. یوقسه قاعده‌یی دها عمومی دها موجز عباره ایله افاده ممکندر. او موجز عباره‌یی دورتنجی قاعده قیلارق بوراده ذکر ایتمگی مناسب کوردك.

(٤) شك معتبر دگلدر.

مشکوك شیلرك هر بری الغا قیلنور یقین حاصل اولماینچه حادثك وجودیله حکم قیلنماز: سببك وجودی مشکوك ایسه، مسبب مترتب اولماز، سبب قطعاً معدوم حکمنده قالور. شرطك وجودی مشکوك ایسه، مشروط موجود اولاماز؛ مانع وجودنده شك وار ایسه، منع مترتب اولماز. مثلا طلاق‌ده شك ایدر ایسه، عصمت نکاح زائل اولماز. وقتك دخولنده شك ایدر ایسه، او وقتك نمازی واجب اولماز. شك هر خصوص‌ده الغا قیلنور.

لکن الغا مسئله‌سنده احیاناً تعارض واقع اولور، ایکی شکك برینی الغا دیگرینك اعتبارینی موجب اولور صورتده. مثلا: نمازك صحتنه شرط قیلنمش طهارت‌ده شك واقع اولور ایسه، نمازك صحتنده شك لازم اولوب کلور. شو ایکی شك‌دن برینی الغا ایدر ایسه‌ك،

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیگرینی قطعا اعتبار ایتمش اولورز. مشکوك حدثی الغا ایدر ایسەك، صحتی مشکوك نمازی اعتبار ایتمش اولورز. مشکوك نمازی الغا ایدر ایسەك، مشکوك حدثی اعتبار ایتمش اولورز. ایکی شکڭ هر برینی الغا ممکن دگلدر. «شکی الغا» قاعدەسی قاعده اجماعیه ایسەده، تعارض ضرورتیله فقیهلر او قاعدەیه برجهتدن مخالفتی التزام ایتمشلر. امام شافعی امام ابوحنیفه حضرتلری کبی فقیهلر حدثده شکی الغا قیلوب، تجدید طهارت، اعاده صلات واجب دگل دیمشلر. امام مالك حضرتلری حدثده شکی اعتبار قیلوب، تجدید طهارت اعادهٔ صلات واجبدر دیمش. شو ایکی نظر هربری ــ علمی فقهی دقیق نظردر. لکن مقصدی تحقیق ایتمك ایچون حکم وسیله ده شکی اعتبار ایتمك دها گوزلدر. زیرا مقصدڭ تحققی، ذمەنڭ مقصد واجبدن برائتی هرجهتدن قطعی اولور. اما وسیلەده شکی الغا ایدر ایسەك، او وقت مقصد واجبدن برائت قطعی اولماز. هر ایکی نظر علمی درست نظردر، لکن سنت نبویەده حدثده شکی الغا ایتمك ثابت اولمشدر. تیسیر قاعدەسنه دها موافق شودر.

(٥) هر حکمڭ، خلافنه دلیل بولنمادقجه، علی حاله بقاسی اصلدر.

یعنی: ثبوتی محقق حکم، خلافنه دلیل بولنمادقجه، تغییر قیلنماز. «اوّلده نصل ایسه، شوکون او حالده ترك قیلنور.» بوڭا استصحاب قاعدەسی دیرلر. «شو ساعت نصل ایسه، اوّلدەده شویله ایدی» دینور. بوڭا «تحکیم حال» قاعدەسی دیرلر. مثلا:

حیاتی معلوم بر آدم غائب اولسه، موتنه قطعی بر دلیل بولنمادقجه، او آدم حی حساب قیلنور. ماللری وارثلرینه تقسیم قیلنماز، حقوقلرینڭ هیچ بری باطل اولماز. اما مفقودڭ تفتیش صوڭنده موتی ثابت اولور ایسه «حیاتڭ خلافنه دلیل بولندی» دیمك اولوب، ماللری وارثلرینه تقسیم قیلنور، میته مترتب حکملرڭ هر بری او وقت مترتب اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

مديون «بورجمی ادا ایتدم» دیو دعوی ایدوب، بورچ صاحبی «یوق، ادا ایتمه‌دك» دیسه، سوزی مقبول اولور. زیرا ثبوتی محقق بورجك، اداسنه دلیل بولنمادقجه، بقاسی اصلدر.

شو ساعت‌ده وار بر شیك حدوثنده قدمنده نزاع واقع اولور ایسه، تحکیم حال قاعده‌سیله قدمی یعنی اوّل‌ده وارلغی ثابت اولور.

(٦) هر قدیم علی حاله ترك قیلنور.

یعنی: عمومك منفعتلرینه قانونك حکمنه مخالف اولمایوب، قدیم اولوب کلمش شی، خلافنه دلیل بولنمادقجه، تغییر قیلنماز. وجه‌سز، سبب‌سز آدملرك حقلرینی ابطال ایتمه‌مك قاعده‌سیچون.

(٧) ضرر، قدم حکمیله، ترك قیلنماز.

زیرا قدیمی علی حاله ترك ایتمك انسانلرك حقلرینی محافظه ایچون‌گنه مشروع ایدی. انسانلرك حقلرینی محافظه قاعده‌سی حکمیله ضرری علی حاله ترك ایتمه‌مك واجب اولور. بوڭا کوره شو قاعده هم شرعی هم طبیعی بر قاعده‌در.

(٨) ذمه‌ده برائت اصلدر.

یعنی هیچ بر انسانك ذمه‌سی، دلیل بولنمادقجه، دیگرلرك حقیله مشغول اولماز. مشغولیتی دعوی ایدر آدم، بینه اقامت ایتمه‌دکجه، دعواسی مسموع اولماز.

ذمه برائتی هر بر انسان‌ده بر حق فطریدر. هر بر انسانه انسانیت صفتیله، طبیعی اولان حریتك بیوك رکنیدر. دلیل بولنمادقجه انسانك ذمه‌سنه بر حق الزام قیلنه‌ماز، جنایت تهمتیله هیچ بر انسان توقیف قیلنه‌ماز.

ذمه‌ده برائت قاعده‌سی هر خصوص‌ده اعتبار قیلنور. بر آدم دیگرك مالینی تلف ایتدك‌دن صوڭ، تلف قیلنمش مالك مقدارنده یا قیمتنده اختلاف واقع اولور ایسه، زیاده بلا بینه ثابت اولماز.

بر آدم دیگر آدمدن فلان قدر قرض دعوی ایدر ایسه، سوزی بلابینه مقبول اولماز، زیرا انسانك قرضدن برائتی اصلدر. اما قرض دعوی ایدوب، بینه ایله اثبات ایدر ایسه، او وقت اشتغال ذمه ثابت اولور.

هر حالده اشتغال ذمه ـ دلیلسز بینه‌سز ثابت اولماز.

(۹) اصلی دگل، عارض اولور، شیلرده اصل - عدمدر.

وصفلرك بعضلری اصلی اولور، اویله وصفلرده اصل ـ وجوددر. بعضلری عارض اولور، اویله وصفلرده اصل ـ عدمدر.

مثلا: صاتون آلنمش بر آتی «عیبی وار ایدی» دعواسیله رد ایده‌جك آدم صاتو ساعتنده عیبك وجودینی بینه ایله اثبات ایده‌مز ایسه، بیعی فسخ ایتدره‌مز. زیرا صحت مرض کبی حاللر اصلی اولمایوب، عارض اولور شیلردر؛ صاتو ساعتنده عدملری اصلدر. او ساعتده وجودلرینی دعوی ایدن آدم بینه ایله اثبات ایتمیه محتاج اولور.

مضاربه‌ده فائده اولوب اولمادیغنده اختلاف ایدرلر ایسه، اشیای عارضه‌دن اولمق جهتیله، فائده‌ده اصل ـ عدمدر. مال صاحبی فائدنك وجودینی اثبات ایده بیلور ایسه، سوزی مقبول اولور. یوق ایسه، یوق.

بر کیمسه دیگر بر آدمه „بن سندن بیك درهم غصب ایدوب، تجارت ایتدم‌ده بشیوز درهم فائده ایتدم. بیك درهمگی آل. فائده‌سی بنمدر" دیدکده او آدم «یوق، بیك درهمی بن سکا تجارت ایچون ویرمش ایدم. فائده‌ده بنده شریکم.» دیسه، سوز ـ او آدمك سوزی اولور. زیرا قبض قیلنمش مالده غصب ایتمه‌مك اصلدر.

(۱۰) بر زمانده ثبوتی محقق شیئك، خلافنه دلیل بولنمادقجه، بقاسیله حکم قیلنور.

شو قاعده استصحاب قاعده‌سیدر. مثلا:

زمانلرك برنده بر مالك بر آدمه مملوکیتی ثابت اولور ایسه،

بیع یاهبه کبی ملکی ازاله ایدر سببلرك بری بولنمادقجه، او مال قانون نظرنده همان او آدمك ملکی حساب قیلنور.

فقیهلر مفقودك مسئله‌لرینی‌ده شو قاعده‌یه تفریع ایتمشلر: «مفقود حی‌در بناء علیه مالی وارثلرینه تقسیم قیلنماز؛ خاتونی ایکنجی بر آدمه کیده‌مز» دیمشلر. یوم ولادتدن اعتباراً طوقسان یا یوز یکرمی سنه مروری صوکنده مفقودك موتیله حکم قیلنورده ترکه‌سی وارثلرینه تقسیم قیلنوب، خاتون او مدتدن اعتباراً عدت وفاتی صاقلار؛ یکرمی یاشنده غائب اولمش مفقودك خاتونی لا اقل یتمش سنه محبوس قالورده صوکره اره کیدر دیمشلر. حنفیلرك مذهبی شودر. لکن شریعت اسلامیه حکمتی علویتی بویله قاسی حکملری ابا ایدر: خلیفه عمر زماننده صحابه‌لرك سکوتیله قبول قیلنمش حکم عادل‌ده اویله حکملری ابطال ایدر. خلیفه عمر حضرتلری مفقودی تفتیش ایتدرمش، بولنمادقدن صوك خاتونی ایکنجی آدمه ویرمش. نکاحدن صوك مفقود قایتمش. خلیفه حضرتلری او آدمی خاتونی ایله مهر آراسنده تخییر ایتمش.

صحابه‌لرك حکمی هر بر طرفك مصلحتلرینی تماماً رعایه اساسنه مبنیدر: خاتونی معلقه حکمنده ایتمه‌مك ایچون، اجل تفتیش انقضاسی صوکنده نکاحنه حاکم اذن ویرور. مفقودك حقلرینی هدر ایتمه‌مك ایچون ظهوری صوکنده تخییر قیلنور. استرسه ایکنجی زوجدن تفریق ایتدروب خاتونی آلور، استرسه ویرلمش مهرینی استرداد ایدر.

(١١) هر حادث، زمن حدوثك تعییننه دلالت ایدر قطعی بر دلیل بولنمادقجه، الڭ قریب زمانلرك برینه اضافه قیلنور.

شو قاعده متیقن ایله عمل ایتمك اساسنه مبنیدر. بر حادثك زمن حدوثنده اختلاف واقع اولور ایسه، مثلا „ایکی عاقدك بری“ مدت خیارده عقدی فسخ ایتدم. فسخم درستدر „ایکنجی‌سی“ مدت

مروروندن صوڭ فسخ ایتدڭ. فسخڭ درست دگلدر „دیر ایسه، ایکنجی‌سینڭ سوزی معتبر اولور. زیرا عاقدلرڭ اختلافی زماننه الڭ قریب زمان-مدت خیار انقضاسندن صوڭ اولان زماندر. اما اولگی‌سی فسخڭ مدت خیارده وقوعنه بر بینه عادله اقامت ایدر ایسه، بینه‌سی معتبر اولور.

خاتون „زوجم بنی مرض موتنده طلاق ایتدی، بن وارثم“ دیو دعوی ایتدکده، وارثلر „یوق، حال صحتده طلاق ایتمش ایدی، سن وارثلکدن چیقدڭ“ دیسه‌لر، سوز خاتونڭ سوزی اولور، طلاق الڭ قریب زمانلرڭ برینه اسناد قیلنوب، قبیل موتده طلاق ایتمش حکمنده قیلنور. بوڭا کوره خاتون وارث اولور.

صبی ایله وصی اختلاف قیلوب، صبی „وقت بیعڭده بالغ ایدم. بیعڭ صحیح دگلدر“ وصی- „صغیر ایدڭ، ولایتم باقی ایدی. بوڭا کوره بیعم صحیحدر“ دیسه، بیع اقرب اوقاته اضافه قیلنوب، صبی سوزی معتبر اولور.

(١٢) کلامده اصل- حقیقتدر.

یعنی: کلامڭ حقیقی معناسی ممکن ایکن مجازی معناسی اراده قیلنماز.

بر لفظ حقیقت ایله مجاز آراسنده دائر اولور ایسه، مجاز اعتباردن ساقط اولوب، حقیقت مراد اولور. لکن حقیقیلک مجازیلک عرفڭ اختلافیله مختلف‌در. بر عرفده حقیقت اولان معنی ایکنجی بر عرفده مجاز اولا بیلور. بناء علیه شو قاعده اعمال قیلنور ایکن قائلڭ عرفی هر حالده معتبر اولور.

„شو مالمی اولادمه وقف ایتدم. فلان مالمی فلانڭ ولدینه وصیت ایتدم“ دیسه، قائلڭ عرفنده «ولد» کلمه‌سنڭ حقیقی معناسی‌نه اولور ایسه، او معنی مراد اولور.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

(١٣) تصریح مقابلنده حالڭ یا عرفڭ دلالتنه اعتبار یوقدر.

یعنی: صریح نهی وار ایکن، دلالت حال ایله مأذونیتڭ حکمی ساقط اولور. مثلا: بر انسان مالکڭ اذنیله خانه‌یه کروب، میدانده طورر قدحله صو ایچر ایکن، الندن اوقدح دوشوب قیرلسه، ضمان لازم اولماز. زیرا صو ایچوده او آدم حالڭ دلالتیله مأذوندر. لکن صاحب خانه „زنهار اوقدحه طوقونما“ دیو نهی ایتسه، حالڭ دلالتیله مأذونیت حکمی اعتباردن ساقط اولور. بوندن صوڭ آلوب‌ده او قدحی خطاً کسر ایدر ایسه، ضامن اولور.

تعارض صورتنده تصریحی دلالته تقدیم ـ دلالتڭ حکمیله عملدن قبلدر. اما دلالت ایله حکم ثابت اولدقدن صوڭ تعارض واقع اولور ایسه، تصریح اعتبار قیلنماز. عقدده، ایجابدن صوڭ قبولدن مقدم ـ اعراضه دلالت ایده‌جك بر سوز یا بر اش بولنور ایسه، ایجاب باطل اولور، بوندن صوڭ „قبول ایتدم“ سوز ینه اعتبار قالماز.

اجنبی بر آدمڭ ماللرینی صاتار ایکن مال صاحبی بیلسه، صوڭره پاره‌لری طلب ایتسه، شو طلب، حالڭ دلالتیله بیعی اجازه دیمك اولور. بوندن صوڭ «او بیعی فسخ ایتدم» دیسه، شو صراحتی معتبر اولماز.

(١٤) قانونڭ حکمی، شارعڭ نصی خلافنده، قضا نافذ، اجتهاد صحیح اولماز.

یعنی: قوه قانونیه طرفندن وضع قیلنمش قانونڭ عملی مدتنده، حاکمڭ او قانون خلافنده صادر اولمش قضاسی هیچ بر صورتله نافذ اولماز. کذلك، دلیل اولابیله‌جك بر نصڭ شارع طرفندن ثبوتی قطعا معلوم ایکن، اویله نصڭ خلافنه مجتهدڭ اجتهادی درست اولماز.

لکن نصڭ ثبوتنده عدمنده سوز وار ایسه، یاخود ثابت نصڭ

Из фондов Российской Национальной библиотеки

مجتهد اجتهادینه مخالفتی تسلیم قیلنماز ایسه، او وقت مجتهد اوزینڭ حجه‌سیله اجتهادینی اثبات ایده بیلور.

هر حال‌ده، شو اون دورتنجی قاعده قانونڭ احترامی، شرعڭ رأیله منسوخ دگللگی اساسنه مبتنی اولوب، خلافی ممکن دگل بر قاعده اساسیه‌در.

(١٥) شرعاً ثبوتی محقق بر اصل کلی عمومندن استثنا قیلنوب کلمش بر حکم ایکنجی یرلره تعدیه قیلنماز.

کتب اصول‌ده شو قاعده «ما ثبت علی خلاق القیاس لا یعدی» مفهومنده بر عباره ایله افاده قیلنمشدر. شو عباره‌ده «قیاس»دن مراد ایکی معنی‌دن بریدر. ١) بری: تعبدی دگل، بلکه عقل ایله ادراك قیلنه بیلور معنی. ٢) ایکنجی‌سی: اصل عمومی. «علی خلاف القیاس» دیمك: یا تعبدی، یا اصل عمومیدن مستثنی دیمکدر.

فقیهلرڭ او عباره‌دن مقصدلرینی بیان ایچون، بن تفسیر طریقیله ترجمه قیلوب، «اصل کلیدن استثنا قیلنمش حکم ایکنجی یرلره تعدیه قیلنماز» عباره‌سیله قاعده‌یی بیان ایتدم.

مثلا: «رضاسی یوق ایکن هیچ کمڭ ملکی الندن آلنماز» قاعده شرعیه‌سندن ـ صاتلمش بر خانه‌یی مشتریدن حق شفعه ایله جبراً آلمق بر مصلحت اقتضاسیله استثنا قیلنمشدر. حق شفعه ایله خانه‌یی آلمق جوازینه قیاساً ـ خانه بدلنده دیگر بر عوض طلب ایتمك جائز اولماز. زیرا خانه کبی شیلرده حق شفعه بر اصل کلی عمومنه مخالف اولارق کلمشدر.

(١٦) اجتهاد ـ اجتهادی نقض ایتمز.

شو عباره‌یی، اهل علمڭ افاده‌لرینه احتراماً، محافظه ایتدك. یوقسه، عباره ظاهرنجه دگلدر. او عباره‌دن فقیهلرڭ مقصدلری: «بر حادثه‌ده

همه شرطلرینی جامع بر اجتهاد موجبنچه بر حکم تنفیذ قیلنور ایسه، ایکنجی بر اجتهاد ایله او حکم نقض قیلنماز.»

اسلام فقیهلری طرفندن وضع اولنمش شو قاعده عالم مدنیتك قانونلرنده‌ده قبول قیلنمشدر. اسکی قانونلرك بری موجبنجه تنفیذ قیلنمش حکم یڭی قانونلرك هیچ بریله نقض قیلنمایور.

شو قاعده محکمه حکملرینڭ قرارینه ضرر ویرمه‌مك، همده قانون منسوخ دگل ایکن عملنه خلل کتورمه‌مك ملاحظه سیله شریعت اسلامیه طرفندن قبول قیلنمشدر.

شو قدر واردرکه مصلحت عمومیه اقتضاسیله اجتهاد نقض قیلنور ایسه، عمومك مصلحتنه منافی حکمی‌ده البته نقض قیلنور.

عصر حاضرده محکمه‌لرده قانون مساعده‌سیله اجرا قیلنور استیناف بزم شو قاعده‌مزه مخالف دگلدر. زیرا استیناف حکمی تنفیذدن قبلدر.

(١٧) مشقت تیسیری جلب ایدر.

شو قاعده شرع شریفڭ اڭ بیوك محسناتلرندن بری اولوب «ما جعل علیکم فی الدین من حرج» آیت جامعه‌سیله، صحیح بخاری‌ده صحابی ابو هریره حضرتلری لساننده حدیث مرفوع اولمق صفتیله روایت قیلنمش «ان الدین یسر» سنت قطعیه‌سیله ثابت اولمش، بونڭ اوزرینه برکه‌سی محدود دگل، فروعی محصور دگل بر قاعده اساسیه‌در.

بر حکم‌ده آغرلق ظاهر اولاجق بااولور ایسه، او آغرلغی دفع ایتمك ایچون شریعت البته بر چاره تعیین ایدر.

مثلا: „معدومی صاتمق جائز دگلدر“ حکمنده، صاتیلاجق شیلرڭ وجودندن قبل پاره‌لری یوق انسانلر ایچون بر قدر آغرلق وارلغنه کوره، اویله انسانلرڭ مصلحتلرینی ملاحظه قیلوب، شریعت „بیع سلمی“ یعنی نقد پاره ایله مال نسیئه صاتمغی تجویز ایتمشدر.

نکاح رفعی ممکن دگل بر عقد مؤبد قیلنسه ایدی، محبتلری یوق ایکن زوجیت اوزرنده قالو عائله‌جه حسابسز مشقتلرڭ وجودینه

Из фондов Российской национальной библиотеки

سبب اولاجغنه کوره، شریعت اسلامیه طلاقی البته مشروع ایتمشدر.

کتب فقهیه‌ده‌بیان قیلنمش احکامك اکثری شو قاعده اوزرینه متفرعدر. عقدلرك هر برنده خیارلرك مشروعیتی، خیاردن عاری عقدلرك لزومی، حواله، وکاله، وصایا کبی بابلرك هر بری شو قاعده‌دن تفریع قیلنمشدر.

(١٨) حکم‌ده بر قدر طارلق ظاهر اولور ایسه، یولی وار ایکن، توسیع قیلنور.

مثلا: صبیلرك هر بر اشلریله وصیلری مسئول اولسه‌لار ایدی، وصی بیوك ضرر بیوك طارلق کورر ایدی. بوڭا کوره‌ده صبیلرك اتلافلرینه مترتب اولاجق ضمان صبیلرك اوز ماللرندن ادا قیلنوب، ماللری یوق ایسه، یسرلرینه قدر انتظار قیلنور، ضمان وصیلرك ذمه‌لرینه هیچ بر وقت الزام قیلنماز.

شو قاعده کتب فقهیه‌ده «الامر اذا ضاق اتسع، واذا اتسع ضاق» عباره‌سیله‌ده ذکر قیلنمشدر. اختصار قیلنور ایسه «کل ما تجاوز فی حده ینقلب الی ضده» دیمك ممکن‌در. یعنی: „حدینی تجاوز ایدن هر بر شی – ضدینه منقلب اولور» بر حکم طارلغی ایجاب ایدر ایسه، توسیع قیلنور. ضرر اولور قدر وسعتی ایجاب ایدر ایسه، ضرری دفع ایتمك قصدیله تحدید قیلنور. هر حال‌ده، عمومك مصلحتی شریعت اسلامیه قاعده‌لرینك الڭ معتبر اساسیدر.

(١٩) ضرر، ابتدا طریقیله‌ده مقابله طریقیله‌ده، هیچ بر وقت جائز دگلدر.

شو قاعده «لا ضرر ولا ضرار» سنت قطعیه‌سنك تفسیریدر. قرآن کریمده محصور دگل آیتلرك دلالتیله ثابتدر. «ولا تمسکوهن ضراراً لتعتدوا» – «ولا تضاروهن لتضیقوا علیهن» – «لا تضار والدة بولدها» – «ولا یضار کاتب ولا شهید» نصوصلریله – اموال، اعراضه،

نفوسه اعتدادن منع ایدر عمومله ایله ـ ظلمدن مطلقا نهی ایدر متعدد آیتلرك قطعی دلالتلریله شریعت اسلامیه ضرری منع ایتمشدر.

کله‌جك‌ده عقوبت، جزا قاعده‌لرینی بیان ایدر ایکن انشاءالله شو حقیقتی بر قدردها زیاده‌ایضاح ایدرز. شمدی شو قدر سویله‌مك ممکن‌درکه جنایتلره قانونك حکمیله جزا تعیین ایتمك مسئله‌سی شو قاعده‌مزه مخالف دگلدر. ممکن قدر مثلیت رعایه قیلنوب. عدالت دائره‌سنده ایکن حدود، تعزیرلرك قاعده‌یه مخالفتلری یوقدر. جزایی حدودی شو قاعده‌دن استثنا خیالنده اولمق بیهوده بر عبثدر.

ضمانلرك اکثری شو قاعده‌یه متفرعدر. بر انسان اذن یوق ایکن دیگرك مالنه تعدی ایدرسه، ضامن اولور. بر آدم ظلماً دیگرك مالنه تعدی ایتمش ایسه، «بڭا ظلم ایتدی، بن‌ده اوچمی آلایم» بهانه‌سیله مظلوم ظالمك مالنه تعدی ایده‌مز. ایدر ایسه، ضامن اولور. زیرا ضرر ایدنه ضررله مقابله ایتمك شرعاً جائز دگلدر. بر آدم آلدانوب برندن بوزوق آقچه آلسه «بڭا ویردیلر، بن‌ده ویره‌یم» دیمك جائز اولماز.

شو قاعده مباح فعللرك علی الاطلاق جوازینی‌ده تقیید ایدر. مباح جائزدر، لکن دیگرلره ضرر بولنمامق شرطیله. مباح‌ده مأذونیت سلامت شرطیله مقید در.

(٢٥) ضرر ـ ازاله قیلنور.

قاعده ـ واسع بر قاعده‌در. کتب فقهیه‌ده بیان قیلنمش خیار نوعلرینك هر بری، سفیهلری مجنونلری معاملاتدن، جاهل طبیبلری صنعتدن حجر ایتمك، شفعه، تضمینات، هیئت اجتماعیه‌ده فسادی منع ایتمك ملاحظه‌سیله وضع قیلنه‌جق قانونلر، امور عمومیه اداره‌سیچون نصب قیلنور والیلر حاکملر، همه‌سی شو قاعده اهمیتی اوزرینه بنا قیلنمشدر.

(٢١) ضرورت ساعتلرنده حرمت قالماز.

یعنی بر حرامی ضرورت ایجاب ایدر ایسه، یاخود وجودی

Из фондов Российской национальной библиотеки

شرعا مطلوب بر مصلحت دعوت ایدر ایسه. او وقت حرامك حرمتی ممنوعیتی مرفوع اولور. زیرا ضرورتی اقامت شرعاً معتبردر. مصلحت ضروریه‌یی تحصیل یولنده بر مفسده التزام قیلنور ایسه، او مفسده مفسده‌لك‌دن چیقار.

مثلا: دیگرلرك ماللرینه ال اوزاتمق قطعا حرامدر. لكن ظالمك اكراهیله بر انسان برمالی اتلاف ایدر ایسه، گناهلی اولماز. مالك ضمانی اتلاف ایدنك ذمه‌سنه دگل اكراه ایدنك ذمه‌سنه اولور. بر آدم هجوم ایدر دوه‌یی، اوز جانینی تخلیص ایتمك ضرورتیله قتل ایدر ایسه، جنایت ایتمش حكمنده اولماز. آچلق‌دن اولمك درجه‌سنه كلمش برانسان، ضمانی التزام ایتمك شرطیله، دیگرك مالندن برقدر شی آلوب اكل ایده بیلور.

شو قاعده عمومندن بر قدر شیلر مستثنی‌در. مثلا: اكراه سببیله دیگر انسانی قتل ایتمك، اعضالرندن برینی تلف ایتمك، انسانك حرمی عصمتنه تعدی ایتمك هیچ برصورتله جائز اولماز. زیرا هیچ برانسانك جانی اعضاسی عفتی حرمتی ـ اكراه قیلنمش انسانك جانندن دون دگللر.

(۲۲) ضرورت اقتضاسیله ثابت شیلر ـ یالگز ضرورت قدریله تقدیر قیلنور.

مثلا: آچلق‌دن اولمك ضرورتیله انسان دیگرك مالندن آلوب ییه‌جك ایسه، یالگز جان صاقلار قدر اكل ایده بیلور. یوقسه، آچلق بهانه‌سیله دها زیاده‌یی اكل ایده‌مز.

(۲۳) بر عذر ایچون تجویز قیلنمش شی ـ او عذرك زوالیله باطل اولور.

مثلا: صبی‌لك سفیهلك عذریله مالكی اوز مالنك تصرفدن منع ایتمك تجویز قیلنمشدر. عذرك زوالیله او منعك جوازی باطل‌اولور.

خانه‌یی تعمیر ایتمك عذریله اوزینك حاجتلرینی ادا ایتمك ایچون عمومی طریقك بر طرفینی اشغال ایده بیلور، لکن تعمیر تمام اولور دقیقه‌ده تخلیه ایتمك شرطیله. بر عیب عذریله مستأجر عقد اجاره‌یی فسخ ایده‌جك ایسه جائزدر، لکن موجر فسخدن قبل او عیبی ازاله ایتمیه موفق اولور ایسه، مستأجرك حق فسخی قالماز.

(٢٤) مانع زائل اولدقده ممنوع عودت ایدر.

مثلا: مشتری الندە مبیعده بر عیب حادث اولدقدن صوڭ، مبیعك قدیم بر عیبی ظاهر اولور ایسه، عیب حادث ـ مانع رد اولور. لکن مانع اولان شو عیب حادث زائل اولور ایسه، عیب قدیم سببیله مشتری او مبیعی رد ایده بیلور.

ملك دعواسنه تناقض مانعدر. لکن خصمك اقراریله، یاخود دعوی‌ده تناقض وقوعنه بر معذرت ظهوریله تناقض زائل اولور ایسه، ملك دعواسی صحتی اوزرنده قالور.

جبراً عقد قیلنمش بیع اکراه سببیله نافذ دگل ایسه‌ده، اکراهك زوالی صوڭنده مالك اجازه ایدرسه نافذ اولور.

عقد فاسدله صاتون آلنمش یرده مشتری بنا انشا ایدر ایسه، عقدك فسادی بهانه‌سیله بائع بیعی فسخ ایتدره‌مز زیرا بنا هدم قیلنه‌جق ایسه، مال بیهوده ضائع اولمش اولوب، مشتری متضرر اولور. لکن بنا اوز اوزینه منهدم اولسه، یاخود مشتری او بنایی هدم ایتسه، مانع فسخ زوالنه کوره، بائع عقدی فسخ ایتدره بیلور،

(٢٥) ضرر اوز مثلیله ازاله قیلنماز.

یعنی بر ضرری دفع یا رفع ایتمك قصدیله او ضررك مثلنه ارتکاب جائز اولماز. مثلا: دیگرلرك تجارتلرینه ضرر ایدر بهانه‌سیله هیچ بر آدم تجارتدن منع قیلنماز. شرکت سببیله کله بیله‌جك ضرری

رفع ایتمك ایچون ـ شریکلردن یالگز برینڭ دعواسنه بنا ٔ ـ ضرری وار تقسیم ارتکاب اولنماز.

(۲٦) عمومی برضرری دفع ایتمك ایچون خصوصی بر ضرر التزام قیلنه بیلور.

مثلا: دوالرینڭ ضررندن انسانلری صاقلامق ایچون، جاهل آدم طبیبلكدن منع قیلنور. حیله‌سیله انسانلره ضرر ویرمه‌سون ایچون، حیله‌کار مفتی ـ مفتیلكدن عزل اولنور.

مال یا جان تلف اولا بیلمك ضررندن انسانلری صاقلامق ایچون ـ عمومی یول اوزرنده انهدامی قریب خانه‌لری دیوارلری جبراً هدم ایتدرمك جائز اولور. صاتوچیلر ماللرینڭ بهالرینی آرتدروب، جماعته ضرر ویرمه‌سونلر ایچون، بازار ماللرینڭ هر برینه اوزینه کوره بها تعیین ایتمك جائز اولور. جماعتی آچلق بلاسندن خلاص ایتمك ایچون، آچلق سنه‌لرنده آنبارلرده صاقلانور آشلقلاری جماعته جبراً صاتدرمق لازم اولور. جماعتڭ آشلقلره احتیاجی شدید ایکن، آشلقلری باشقه شهرلره چیقارمقدن منع ایتمك حقی حاکمڭ النده اولور. شهر ایچنده یا جوارنده بنا قیلنمش یا قیلنه‌جق فابریقه‌لارڭ زاۋودلارڭ عموم جماعته بردر جهتدن ضررلری اثبات قیلنور ایسه، او وقت او زاۋودلاری او فابریقه‌لاری شهردن چیقارتمق یا منع ایتدرمك حقی جماعتڭ اختیارنده اولور.

(۲۷) ضرر اشد ـ ضرر اخف ایله ازاله قیلنور.

یعنی: بر ضرری دفع ایتمك ایچون، او ضرردن بر قدر خفیف ایکنچی بر ضرر التزام قیلنه بیلور.

مثلا: صاتون آلنمش یرده مشتری بر خانه بنا ایتدکدن صوڭ، شفیع شفعه دعوی ایدر ایسه، بورا ده ایکی ضرر اجتماع ایدر:

خانه‌یی قلع ایتدرمك ضرری، مشتری ایچون بدلی یوق ضرردر. خانه‌یی مدعی‌یه جبراً صاتمق ضرری. لکن شو ضرر شفیع ایچون بدلی وار ضرردر: ویرمش پاره‌سی مقابلنده لا اقل بر خانه‌یه مالك اولور. بدل مقابلنده اولان ضرر بلا بدل اولان ضرردن، البته، اهوندر.

بر خانه‌ده شریکلردن برینك حصه‌سی، تقسیم صورتنده انتفاع ممکن اولماز درجه‌ده آز اولوب‌ده، حصه‌سی زیاده اولان شریك تقسیمه‌ی دعوی ایدر ایسه خانه البته تقسیم قیلنور. حصه‌سی آز اولان شریگی دیگرك مالیله انتفاعدن محروم ایتمك ضرری اعتباره آلنماز. انسانی اوز ملکیله انتفاعدن محروم ایتمك ضررینی دفع ایچون او ضرر التزام قیلنور.

بر آدمك الندن یوز صوملق انجوسی یره دوشوب‌ده، دیگر آدمك بر صوملق طاوغی او انجویی یوتسه، انجو صاحبی بر صوم ویروب او طاوغی آلا بیلور.

(٢٨) ایکی مفسده تعارض ایدر ایسه، خفیفی اختیار قیلنور.

یعنی: بری شدید، بری خفیف ایکی مفسده تعارض ایدر ایسه، شدیدینه ارتکاب ایتمك اصلا جائز اولماز. هر حالده «ایکی شرك اهونی آلنور» زیرا شرلره ارتکاب یالگز ضرورت حکمیله اولوب، زیاده حقنده ضرورت یوقدر.

(٢٩) دفع مفسده جلب مصلحتدن مقدمدر.

یعنی: اوزی قدر بر مفسده‌یی ایجاب ایده‌جك مصلحتی اشله‌مك جائز اولماز.

مثلا: برآدم مال مشترکده اوزینه فائده‌سی شریکنه ضرری وار هیچ بر شی احداث ایده‌مز. مشترك بر خانه‌یی تعمیر ایتمك ایچون، شریکك اذنی اولمادقجه، هدم ایده‌مز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

علی‌العموم: هیچ بر انسان اوزینه بـر مصلحت تحصیل ایتمك ملاحظه‌سیله، برر جهتدن ایکنجی بر آدمه ضرر ویره بیلور شیلردن هیچ برینه ارتکاب ایده‌مز. بر انسان اوز ملکنده بر بنا انشا ایدر ایسه، باشقه‌سی «شو بنالـڭدن بڭا ضرر وار، سن بورا ده بنا ایتمه!» دیه‌جك ایسه سوزی مسموع اولماز. زیرا بر آدمڭ مصلحتی ایچون باشقه‌لرینڭ ضررلری هیچ بر وجهدن شرعاً تحمل قیلنه‌ماز.

لکن مصلحت هم منفعت، مقابلنده اولان مفسده‌دن بیوك اولور ایسه، او وقت او مصلحتی تحصیل ایتمك داعیه‌سیله مفسده‌یی ارتکاب جائز، احیاناً واجب اولور.

مثلا: معصوم بر جانی ظالمڭ الندن صاقلامق قصدیله یا ایکی آرایی اصلاح ایتمك امیدیله، یالان سوزلرڭ برینی سویله‌مك فائده ایده بیلور ایسه، او وقت یالان سویله‌مك شرعا البته مطلوب اولور.

آل عمران سوره‌سنده (١٢) نجی، الانفال سوره‌سنڭ (٤٣-٤٤)نجی آیتلرڭ دلالتلرینه کوره «هیئت اجتماعیه‌جه اهمیتی وار بـر مصلحتی تحصیل-برکذب سویله‌میه توقف ایدر ایسه، تعریض یولنڭ سوز سویله‌مك هر وقت جائز اولور.»

(٣٠) ضرر، ممکن قدر، دفع اولنور.

تعدی ایله یا بلا تعدی اتلاف قیلنمش شیلرڭ ضمانی شو قاعده‌دن تفرع ایدر. مثلا: بر آدم، غصب، ودیعت، عاریت طریقیله النده وار بر مالی، قصداً یا من غیر قصد اتلاف ایدر ایسه، یاخود یولڭ کیدرکن آیاغیله بر آدمڭ مالنه بر قدر ضرر ویرور ایسه، یا ایسه «شو مال بنمکی‌در» گمانیله دیگر آدمڭ مالنه ضرر کتورسه، کذلك بر آدمڭ ایته‌گی اوزرینه اوطوروب‌ده صاحبی قالقار ایکن کیومی یرتلسه، بونڭ کبی صورتلرڭ هر برنده ضمان واجب اولور.

بـر خانه‌دن دیـگر خانه حرمـنـه طوغری قارار بر پنجره

آچدرمامق؛ قویو یاخود بر صو یولی‌نڭ یاقیننده کنیف براقمامق کبی مسئله‌لرڭ همه‌سی شو قانوندن تفرع ایدر.

(۳۱) حاجت، عمومی اولسون خصوصی اولسون، ضرورت حکمنده‌در.

ضرورت حقنده ذکر اولنمش حکم حاجت حقنده‌ده جاری اولور.

مثلا: «پاره‌کی قایتاروب ویرر ایکن، مالمی قایتاروب آلمق شرطیله سڭا شو مالمی صاتدم» عقدی جائز اولمامق لازم کبی ایسه‌ده، حاجت عمومیه اقتضاسیله تجویز قیلنمشدر.

کذلك «شو شیلردن یالڭز برینی آلاجغم؛ تعیین ایتمك اختیاری بن‌ده اولور» عقدی مبیعڭ مجهولیتنه کوره جائز اولمامق لازم ایسه‌ده، انسانلرڭ صوراشوب بیلشمگه احتیاجلرینه کوره تجویز قیلنمشدر.

(۳۲) اضطرار، حق غیری ابطال ایتمز.

آچ قالدق‌ده دیگرڭ ایکمگندن بر قدر ییمك، آچلق مجبوریتیله، جائز ایسه‌ده، شو مجبوریت حکمیله غیرڭ حقی باطل اولمایور. بلکه ایکمگڭ قیمتی ییمش آدمڭ ذمه‌سنده واجب قالور.

۲۱نجی ماده‌یه کوره، ضرورت انسانی یالڭز مواخذه‌دن خلاص ایدر. اما ضماندن خلاص ایتمز.

بر آدم اوزینه هجوم ایتمش دوه‌یی، خلاص اولمق ایچون، قتل ایدرسه، جنایت ایتمش اولماز. لکن ضمان ذمه‌سنه واجب اولور.

محدود بر مدت گزمك ایچون بر قایق اجاره‌یه آلنسه، گزر ایکن صو اورتاسنده مدت تمام اولسه، ساحله کلنجه‌یه قدر اجاره مدتی البته ضرورت حکمیله ممتد اولور. لکن بونگله قایقجی حقی باطل اولماز. آرتق کچمش مدت ایچون اجر مثل ویرمك لازم اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(۳۳) آلماسی ممنوع شیلرك ویرمه‌سی‌ده ممنوعدر.

مثلا: رشوت آلمق حرام ایسه، رشوت ویرمك‌ده حرام اولور. بناءً علیه صبی حقنده اولان بر دعوی ایچون وصی حاکملرك برینه رشوت ویرور ایسه ضامن اولور.

(۳۴) فعلی ممنوع شیلری طلب‌ده ممنوعدر.

خیانت، غصب، سرقت ایتمك، یالان یره شهادت ویرمك کبی ممنوع شیلری طلب ایتمك‌ده ممنوعدر.

شو قاعده‌دن یالگز یمین ایتدرمك مسئله‌سی، ضرورت حکمیله، مستثنا اولمشدر. مثلا: یالان یره یمین ایتمك حرام ایسه‌ده، برحق دعوایی انکار ایدن آدمدن یمین طلب ایتمك ممنوع دگلدر.

(۳۵) عرفلر، عادتلر احکام شرعیه‌یی اثبات ایتمك خصوصنده دلیل کبی اعتبار قیلنه بیلور.

یعنی نصوص شرعیه‌یه قطعی صورتده مخالف دگل عرف هم عادت بر حکمی اثبات خصوصنده دلیل اولا بیلور.

نصوص شرعیه‌ده حکمی کلمه‌مش حادثه‌لرك حکملرینی تعیین ایتمك ایچون، هیئت اجتماعیه‌ده معتبر اولان عرفلره عادتلره مراجعت قیلنوب، عادت نصل ایسه، او حادثه‌لرك شریعت نظرنده حکمی‌ده اویله اولور. بوگا کوره حاکملره هیئت اجتماعیه‌ده معتبر عرفلری بیلمك لازم اولمشدر. زیرا احکامك کوبی عادتلر اوزرینه بنا قیلنور.

بیع، اجاره کبی عقدلرده ویریله‌جك پاره‌لرك جنسلرینی مدتلرینی تعیین ایتمك مسئله‌سی؛ یالالنمش اشچیلر ایچون اش ساعتلرینی تقدیر ایتمك خصوصی؛ یوك طاشو ایچون بر حیوان اجاره‌یه آلنور ایکن یوگك مقداری ذکر اولنمامش ایسه، مقدارینی تحدید ایتمك مسئله‌سی؛ عاریتلری ودیعتلری فایتارور ایچون رعایه‌سی معتبر

شیلرك هر بری؛ مطلق صورتده عقد قیلنمش مضاربه‌ده اوز ماللرینی قوشوب قوشماق حکملری؛ بونك کبی مسئله‌لرك هر بری هیئت اجتماعیه‌ده معتبر عادتلره عرفلره موافق صورتده حل قیلنور.

(۳۶) استعمال قبولی واجب بر حجه‌در.

یعنی: نکاح، هبه، بیع کبی عقدلرده، طلاق شهادت، وصیت کبی اشلرك هر برنده هر ملتك اوز لساننده استعمال قیلنور کلمه‌لر ـ آلو، اشله‌تو کبی خصوصلرده اوزلری آراسنده معتبر عرفلر شریعت نظرنده قبولی البته واجب برر حجه کبی اولور.

شریعت اسلامیه انسانلرك بر آرایه طوپلانمش فکرلرینه عصمت رنگی ویروب، احتراماً اجماعی بر حجت ایتدیگی کبی، انسانلرك سالم وجدانلری طرفندن بلا انکار قبول قیلنمش استعماللرینی عرفلرینی‌ده، حیاتلرنده اوزلرینك مصلحتلرینه عائد اولور ایسه، بلا تغییر بر حجه کبی اقرار ایدر.

(۳۷) عادت‌ده ممکن دگل شی ـ حقیقت‌ده ممکن دگل شی کبیدر.

مثلا: فقیرلگی معلوم بر آدم «بندن قرض آلمش یا غصب ایتمش ایدی» کبی بر سبب بیان ایدوب، دیگر بر آدمدن بیوك مال دعوی ایدر ایسه، دعواسی مسموع اولماز.

«فلان آدمدن شو قدر قرض آلدم» دیو بر قطعه سند ویردکدن صوکره اقرارندن رجوع ایدر ایسه، رجوعی مقبول اولمایوب اقراریله مواخذه قیلنور. زیرا بر آدمك دیگرلر ایچون یالان صورتده اقراری عادت‌ده ممکن دگلدر.

(۳۸) زمانك اختلافیله حکملر مختلف اولابیلور.

زمان کتدکجه انسانلرك احتیاجلری حاللری عرفلری عادتلری

Из фондов Российской национальной библиотеки

البته اختلاف ایده‌جگنه کوره، انسانلرڭ مصلحتلری ایچون وضع اولنه‌جق حکملرده بالضروره مختلف اولور.

لکن قانڭ مالڭ عرضڭ نسبڭ عصمتی، خیانتڭ ظلمڭ خمرڭ حرمتی کبی احکام کلیه، مصلحتلری زمانڭ اختلافیله مختلف اولمادیغنه کوره، هیچ بر وقت مختلف اولمازلار.

انسانلرڭ هیئت اجتماعیه‌ده حیاتلرینه عائد هر بر مسئله‌ده مصلحتی اعتبار ایتمك شریعت اسلامیه نظرنده اڭ زیاده معتبر بر اصل کلی در. حکمڭ دوامی یا تبدلی یالکز مصلحتڭ او حکمدن حصولنه عدم حصولنه وابسته اولور.

(٣٩) عادتڭ دلالتیله حقیقی معنی ترك قیلنور.

بر کلمه یا بر ترکیب حقیقی معنالرنده هیچ بر وقت استعمال اولنماز ایسه، البته او صورتلرده حقیقی معنایی اراده ایتمك اصلا جائز اولماز. مثلا بر آدم خادمنه «فاناری یاق!» دیسه، خادم‌ده حقیقی معناسیله عمل ایدوب، فانارڭ اوزینی یاقسه، ضمانی واجب اولور. کلی عادتڭ قطعی صورتده دلالتیله بورا ده حقیقی معنی البته ترك قیلنمشدر.

بر کلمه یا بر ترکیب حقیقی معنالرنده استعمال اولنوب‌ده، مجازی معنالرنده استعمالی عادتڭ دلالتیله زیاده‌رك اولور ایسه، او صورتلرده حقیقی معنالری ترك قیلنوب، مجازی معنالری اراده قیلنور.

مثلا: اقراری تعلیق باطلدر. «فلان یره وارر ایسه‌م، سڭا شو قدر ویره‌جگم واردر.» دیسه، ذمه‌سنه بر شی‌ده لازم اولماز. لکن «فلان آیڭ ابتداسی کلور ایسه، سڭا فلان قدر ویره‌جگم واردر.» دیسه، شو سوز حقیقی معناسیله اقرار اولوب باطل اولمق لازم ایسه‌ده عادتڭ دلالتیله شو سوز اقراری تعلیق دگل، بلکه کله‌جك کونلرڭ برنده ادا قیلنه‌جق دینی اقراردر.

بر قاچ آدم حضورنده «وفات ایدرسه‌م، فلان آدمه فلان قدر بورجم واردر.» دیسه، شو سوز حقیقی معناسیله اقراری موتنه تعلیق‌در

لکن عادتنڭ دلالتیله شو سوز اقراری تعلیق اولمایوب، بلکه وارثلر دینی انکار ایتمەسونلر ایچون، اشهاددر. کرک صاغ قالسون کرک وفات ایتسون او مبلغی فلان آدمه ویرمك لازم اولور. «بن وفات ایدر ایسەم، ذمەکده وار آلاجغمدن سن بری سن» دیسه، شو سوز، حقیقی معناسیله ابرایی تعلیق اولوب، باطل اولمق لازم کبی ایسەده، عادتنڭ دلالتیله وصیت معناسنه حمل قیلنور.

(٤٥) عادت یالـڭز یامطرد یا غالب اولدقده معتبر اولور.

یوقاری‌ده شرعاً معتبرلـگی بیان قیلنمش عادت اصلا تخلف ایتمز یاخود اکثریاً تخلف ایتمز عادت اولور ایسه، معتبر اولا بیلور. یوقسه وقوعی قلیل عادت حقیقی معنایی ترك ایتدرەمز

(٤٦) احکام‌ده یالـڭز امور غالبه اعتبـار قیلنور. نادر احتماللر اعتباره آلنماز.

مثلا سن بلوغ، سن اهلیت، مدت حیات کبی شیلرده انسانلرڭ هر بری بر درجەده دگل ایسەده، استقرا ایله ثابت اولمش اغلبیت اعتباره آلنوب، قانونلر عمومی صورتده وضع قیلنور: «فلان قدر یاشه کلدکده صبی بالغ اولور.» ـ «فلان قدر یاشه یتدکده انسان حقوق مدنیەسینه اهل اولور.» ـ «ولادتندن اعتباراً فلان قدر یاشه ایرشدکده مفقودڭ موتیله حکم قیلنور.» کبی کلیەلرڭ هر بری استقرا نتیجەسنده ثابت اولمش امور غالبه اوزرینه بنا قیلنمشلاردر.

مفقود مسئلەسنده بزم فقیهلرڭ بعضلری طوقسان یاشی اعتبار ایدوب، ولادتی کوننده اعتباراً طوقسان یاشی تکمیل ایتمش مفقودڭ موتی ثابت کبی اولورده ترکەسی وارثلرینه تقسیم قیلنور دیمشلر. شو حکم شرعی هم اغلبی دگل ایسەده، تیقن ایچون اویله دیمشلر.

(٤٢) عرف‌ده معروف شی‌ ـ شرط قیلنمش کبیدر.

مثلا: خانه‌یی صاتار ایکن، او بلده عرفنده خانه متعلقاتنه نصل شیلر داخل ایسه، من غیر ذکر عقد تحتنه داخل اولور. خدمت ایچون عقدده اجر ذکر اولنمامش ایسه، شو قاعده‌یه کوره، اجر مثل قطعاً لازم اولور. بر آدم ایکنجی بر آدمك مالیله فائده‌لنسه، اگرده او مال اجرت بدلنده فائده‌لنمك ایچون تعیین قیلنمش ایسه، اجر مثل لازم اولور؛ دگل ایسه، اجر لازم اولماز. خدمت ایدر آدمك نفقه‌سی او بلدك عرفنه کوره، یا کندوسنه یاخود مستأجره لازم اولور. انتفاع ایچون آلنمش عاریتله انتفاعك زمانی، مکانی، مقداری عرفله تعیین قیلنور. ویره‌سی‌یه ویرلمش پاره‌لرك ادا کونلری تعیین اولنمامش ایسه، تجارت عالمنده معروف اولان مدتله تحدید قیلنور.

(٤٣) تجارت عالمنده معروف شی‌ ـ شرط قیلنمش کبیدر.

معامله‌ده ذکر قیلنمامش ایسه‌ده، اویله شیلری ایفا ایتمك البته واجب اولور.

عقدلرده ویریله‌جك شیلرك مدتلری، معامله‌ده جاری پاره‌لرك جنسلری کبی شیلرده بازارك عادتی معتبر اولور.

وکیل موکلك ماللرینی صاتوب‌ده، پاره‌لری بر آدم واسطه‌سیله کوندورمش ایسه، او آدم قاچوب، پاره‌لر موکله تسلیم قیلنمامش صورتده وکیلك مسئولیتی دکالگی او بلدك عرفیله تعیین قیلنور: اوزلرینه امانتی معلوم بر آدم الله پاره‌لری کوندورمك بازار عالمنده معروف ایسه، وکیل مسئول اولماز؛ دگل ایسه، مسئول اولوب، پاره‌لری ضامن اولور.

(٤٤) عرف ایله تعیین ـ نص ایله تعیین کبیدر.

عاریت شیلرله انتفاعك زمانی، مکانی، مقداری عرفله تعیین قیلنمش ایسه، مخالفت ایتمك جائز اولماز، عقدلرك برینه بر آدم

مطلق صورتده توكيل قيلنور ايسه، ضرردن خالی صورتلره محمول اولور. نه‌ایچون اولاجقنه دائر بر سوز سویله‌میوب، دكان يا خانه اجاره‌يه آلور ايسه، صحيح اولوب، كيفيت استعمالی عرفله تعيين اولنور. خانه بناسنه ضرر كتوره بيله‌جك اشلره، مالكك رضاسی اولمادقجه، ارتكاب ايده‌مز.

(٤٥) بر مانع بر مقتضی تعارض ايدرلر ايسه مانع تقديم قيلنور

شو قاعده‌دن معامله‌ده حسابی یوق مسئله متفرع اولور:

١) بورچ مقابلنده محبوس بر مالی، بورچ ايه‌سنك رضاسی اولمادقجه، صاحبی صاتار ايسه، نافذ اولماز. زيرا بوراده مالك، صاحبنه مملوك لگی عقدك جوازينی مقتضی اولور ايسه‌ده، بورچ مقابلنده محبوسلگی عقدك نفوذينی مانعدر.

٢) اجاره‌يه ويرلمش بر مالی صاتار ايسه، بيع نافذ اولور، لكن مدتك انقضاسندن قبل، مستأجرك الندن اومالی مشتری آلاماز.

٣) مشترك مالك بر حصه‌سی صاحبی طرفندن شريكلرك برينه اجاره‌يه ويريله بيلور ايسه‌ده، ديگر آدملره اجاره‌يه ويريله‌مز. لكن مشترك مالدن انتفاع نوبتله اولور ايسه، اوز نوبتنده اجاره‌يه ويره بيلور.

٤) بری معلوم بری تفصيلا معلوم دگل ايكی مالی بر عقدده صاتار ايسه، عقد هيچ برنده صحيح اولماز. زيرا برينك معلوملگی عقدك جوازينی مقتضی، ديگرينك مجهوللگی عقدك جوازينی مانعدر.

٥) فراشنده ياتار بر مريض «شو مال فلان وارثمله فلانكدر» ديسه، هر بری شو اقراری تصديق‌ده ايتسه‌لر، وارثلك اقرارك جوازينی مانع، اجنبيلك اقرارك جوازينی مقتضی اولدقلارينه كوره مانعك حكمی تقديم قيلنوب، شو اقرار هيچ بری حقنده صحيح اولماز.

٦) حاكم اوز بالاسيله بر اجنبی لهنه حكم ايتسه، حكم باطل اولور.

(٤٦) وجودده تابع ـ حکمده تابع اولور.

خانه‌یی صاتوده همه ضرور متعلقاتی، حیوانی صاتوده قارننده وار بالاسی، بر یری صاتوده یورر ایچون لازم اولاجق یول، آلودن مقصده نظراً مبیع‌دن انفکاکی ممکن دگل شیلر، شوقاعده‌یه بناءً، عقد بیع تحتنه البته داخل اولورلار.

عموماً: عرف بلده‌ده مبیعڭ اطلاقی تحتنه مندرج شیلر، مبیع‌دن استفاده ایده بیلمك ایچون لازم اولاجق متعلقات، مبیعڭ اوزینه طوتاش تابعلر عقد بیع تحتنه بلا ذکر داخل اولورلار.

(٤٧) وجودده تابع اولور شیلره ـ علی حده حکم ویریله‌مز.

مثلا: حیوانڭ قارننده وار بالاسی آیروجه صاتلماز. هبه اولنمش حیوانڭ قارننده‌گی بالاسی استثنا قیلنسه، استثنا باطل اولور. بش غرام‌در دیو بر آلماس طاش بیك روبل بدلنه صاتلوب‌ده بش یاریم غرام چیقسه، زیاده‌سی مشتریڭ اولور، بائع بیعی فسخ ایتدرمك حقنه مالك اولماز.

شو قاعده‌دن بر قدر استثنالرده واردر: ١) معقول برسبب بیان ایدوب، جنین ایچون بر قدر مال اقرار ایدر ایسه درست اولور. ٢) ولادتندن اوّل وفات ایتمش پدرینه جنین وارث اولور. ٣) آلاجغی نقود خالصه اولوب‌ده، مغشوش نقدلره راضی اولارق خالصلك حقینی اسقاط ایدر ایسه، درست اولور. خالصلك بورجڭ صفتی تابعی اولمق جهتله علی حده اسقاطڭ جائز دگللگی لازم کبی ایسه‌ده.

(٤٨) بر مالی ملکلنمش آدم او مالڭ همه ضروریاتلرینی مالك اولور.

مثلا: خانه‌یی صاتون آلمش آدم یورو ایچون لازم اولاجق طریقی مالك اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(٤٩) متبوع ساقط اولور ایسه، تابع ساقط اولور.

اصیل بورجدن ابرا قیلنور ایسه، کفیل‌ده بری اولور. موکلك جنونی یا فوتی سببیله وکیل منعزل اولور. زیرا متبوع اولان موکلك حق تصرفی قالمادی، بالضروره وکیلك‌ده حق تصرفی قالماز.

(٥٠) ساقط ـ عودت ایتمز.

یعنی: سقوطی ممکن بر حق اسقاط قیلنور ایسه، تکرار قایتماز.

مثلا: آلاجق‌دن مدیونی ابرا یاخود آلاجغی مدیونه هبه ایدر ایسه، دین او ساعت ساقط اولوب، تکرار عودتی ممکن اولماز. بر دعوی‌ده صلح همه حقوقی اسقاط طریقیله اولور ایسه، او صلحی فسخ ایتمك اصلا ممکن اولماز. بر آدم دیگر بر آدمی حقندن ابرا ایدر ایسه، آرتق او حقی ابداً دعوی ایده‌مز. صاتوچی پاره‌یی قبض قیلودن قبل، مبیعی مشتری‌به تسلیم ایدر ایسه، پاره ایچون حبس ایتمك قصدیله، مبیعی استرداد ایده‌مز. ثلث مالدن زیاده وصیتی وارث بر دفعه اجازت ایدرسه، صوگره اوکونوب دونه‌جك اولور ایسه، اجازت باطل اولماز.

(٥١) بر شی باطل اولدقده ضمننده‌گی شی‌ده باطل اولور.

مثلا: بر آدم بر مالی صاتوب، پاره‌یی قبض ایتسه، پاره‌یه متعلق دعوالرك هر برندن بائعی مشتری ابرا ایتسه، عاقبت، دیگرك مالی اولمق سببیله مبیع ضبط قیلنسه، عقد بیع باطل اولوب، ضمننده‌گی ابرا دخی باطل اولور.

ایکی آدم دعوی صوگنده صلح عقد ایدوب، بری دیگرینی ابرا ایتسه، یاخود مدعی علیه اقرار قیلوب «مال آنکدر» دیسه، حتی اقراری یا ابرایی تأکید یولنده سند ویرشسه‌لر، بوندن صوك

Из фондов Российской национальной библиотеки

صلحنڭ بطلانی سببلرنڭ بریله ظاهر اولسه، صلح ضمننده‌گی ابرا باطل اولور. طالبنڭ دعواسنه خلل کلمز، تکرار دعوی ایدرسه حقی وار.

بر آدم «قانمی یوز بیڭ روبل بدلنه سڭا صاتدم» دیسه، مشتری بدلی ویروب او آدمی قتل ایدر ایسه، قصاص لازم اولور. زیرا قتل ایتمگه اذن ـ بیعنڭ بطلانی ضمننده باطل اولور.

(٥٢) اصلی ایفا ایتمك ممکن اولماز ایسه، بدلی ایفا قیلنور.

یعنی الڭ اوّل اصلی ایفا ایتمك لازمدر. اصلی ایفا ممکن ایکن هیچ بر وقت بدل ایفا اولنه‌ماز. لکن اصلنڭ ایفاسی ممکن اولماسه، انسانلرنڭ حقلرینی ضائع ایتمه‌مك ایچون، ضرورت اقتضاسیله البته بدلی ایفا قیلنور. مثلا:

غصب اولنمش مال موجود ایسه، اوزی؛ دگل ایسه قیمتی ادا قیلنور. امانت طریقیله ویرلمش شی موجود ایسه اوزی، تلف قیلنمش ایسه، بدلی تسلیم قیلنور. آینڭ اوّلگی کوننده بر آی مدتله اجاره عقد قیلنسه، او آینڭ انقضاسیله مدت تمام اولور. ولو آی یگرمی طوقزدن کلسه‌ده. اما آینڭ بر قدری کچدكدن صوڭ اجاره عقد قیلنسه، بوراده اصلی ایفا ایتمك ممکن دگللگی سببیله، آی بدلنده تام اوتوز کون آلنور.

(٥٣) بالذات جائز دگل شی ـ بالتبع جائز اولا بیلور.

مثلا: آلنمش شیلری قبض ایتمك ایچون آلوچی صاتوچی‌نڭ اوزینی وکیل ایتسه، شو توکیل جائز اولماز. زیرا بر آدم‌ده هم تسلیم ایتمك هم قبول ایتمك صفتلری مجتمع اولاماز. بوڭا کوره، اگرده آلنمش شیلر بائع النده تلف اولسه، ضرر مشتری حسابنه دگل، بائع حسابنه اولور. لکن اگرده مشتری «آشلغی حاضرله. شو چواللره قوی» دیه‌رك چواللری صاتوچی النه ویرسه، صاتوچی‌ده

آشلغی وزن ایدوب، چواللره قویسه، مشتری طرفندن قبض درست اولور. شو صورتده آشلق هلاك اولور ایسه، بائع حسابندن دگل، مشتری حسابندن اولور.

اوّلگی صورتده قصداً واقع اولمق جهتله توکیل جائز اولمامش ایسه‌ده، اخیرگی صورتده «حاضرله. چواللره قوی» امرینه تبعاً توکیل جائز اولمشدر.

صاتلمش آشلقلاری مشتری امریله بائع طحن ایتسه، شو صورتده‌ده قبض ثابت اولور.

شو قاعده دیگر بر تعبیر ایله‌ده افاده قیلنه بیلور: «قصدی شیلرده رعایه‌سی لازم شرطلری ضمنی شیلرده رعایه ایتمك هر وقت لازم اولماز.»

(٥٤) ابتداده جائز دگل شی ـ بقاده جائز اولا بیلور.

مثلا: قبض ممکن اولمامق جهتیله، بر حصه شائعه‌یی هبه ایتمك جائز دگلدر. لکن هبه قیلنمش بر مالك حصه شائعه‌سنه بر مستحق چیقوب‌ده، ضبط ایتسه، هبه باطل اولماز، بلکه قالمش حصه موهوب لهك اولور.

یالگز بر خانه‌سی گنه وار بر مریض او خانه‌یی اجنبی بر آدمه هبه هم تسلیم ایتدکدن صوك وفات ایدوب، وارثلر هبه‌یه اجازه ویرمزلرسه، ایکی اولوشده هبه باطل اولور ایسه‌ده، قالمش بر ثلثده هبه باطل اولماز.

بر مالی صاتو حقنده توکیل قیلنمش آدم او مالی صاتوده ایکنجی بر آدمی اوزی وکیل ایله‌مز. لکن بر فضولی او مالی صاتار ایسه، وکیل اجازه ویرسه، اجازه‌سی درست اولوب، بیع معتبر اولور.

(٥٥) بقا ـ ابتدادن اسهلدر.

الده یوق مالی بیع ایتمك جائز دگلدر. لکن بر انسان النده وار حیوانی بیع ایتدکدن صوك او حیوان قاچسه، بیع باطل اولماز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

خانه‌ده بر حصه شائعه‌یی اجاره‌یه ویرمك جائز دگلدر. لکن اجاره صوڭنده شیوع طاری اولور ایسه، عقد اجاره باطل اولماز.

(٥٦) تبرع مملوکیتی یالـکز قبض ایله افاده ایدر.

یعنی: فی‌الحال مجاناً ویریله‌جك بر مالك آلاجق انسانه مملوکیتی ایچون، اوانسانك قبضی شرطدر. هبه ایتمش آدم او انسانك قبضندن قبل وفات ایتسه هبه باطل اولور. هبه ایتمش آدم قبض‌دن قبل رجوع‌ده ایده‌بیلور.

(٥٧) ولایت حسبیله تصرف ـ فائده وجودینه توقف ایدر.

یعنی: امام، قاضی، ولی، وصی، قیم کبی ولایتلرك ـ اوزلرینك اللرینه شرعك امانتیله تسلیم اولنمش حقوق‌ده تصرفلری بر فائده‌یی بر مصلحتی متضمن اولورلار ایسه، جائز اولوب، فائده‌سی مصلحتی یوق، تصرف هیچ بر وقت جائز اولماز.

مثلا: امام، یا قاضی «فلان آدمك یا بیت المالك مالینی هلاك ایت!» دیسه، اذنی، امری قانون نظرنده معتبر اولماز. هلاك ایدرلر ایسه، اوزلرینه‌ده ضمان واجب اولور. ـ حاکم یاولی یتیملرك ماللرنده وقفلرده فائده‌سی یوق بر اش‌ده تصرف ایده‌جك اولسه‌لار جائز اولماز، او تصرفدن بر ضرر چیقه قالسه، تصرف ایدنلره ضمان واجب اولور. ـ بر دیوار عامه یولنه طوغری منهدم اولابیلور درجه‌ده مائل اولوب‌ده، او دیوارك نقضی یا اصلاحی ایچون صاحبنه ضرورتدن زیاده مهلت حاکم طرفندن ویرلسه، مدتك انقضاسندن قبل، دیوار منهدم اولوب، بر آدمك یا جاننه یا مالنه بر ضرر کتورسه، دیوارك صاحبی ضامن اولور. حاکم طرفندن ویرلمش مهلت ضمانی رفع ایده‌مز. زیرا لزومندن زیاده مهلت عمومك فائده‌سنه مخالفدر. ـ

حاکم یاولی صغیرك مالندن بر پاره‌یی‌ده هبه طریقیله دیگرلره

Из фондов Российской Национальной библиотеки

ویره‌مز. بر صبی‌نك دعواسنده ـ صبی‌یه ضرر اولمامق شرطیله ـ ولیسی صلح عقد ایده بیلور. لکن صلح عقد ایتمکده صبی ایچون بر ضرر اولابیلور ایسه، ولی صلح ایده‌مز.

علی العموم: بر آدمك ولایت حسبیله دیگر بر آدم حقنده تصرفی یالکز بر مصلحت وجودی تقدیرنده‌گنه جائز اولا بیلور هیچ بر آدمك فائده‌سز تصرفی دیگر آدم حقنده لازم اولماز.

آتالرك بالالر حقنده تصرفلری ـ شفقت مرحمت اساسلرینه تاسیس اولنمش ولایت اعتباریله‌در. آتا، قانون طبیعی حکمیله، البته اوز بالاسنه شفقتله معامله ایدر. بوکا کوره‌ده، آتا اوز بالاسی حقنده بر تصرف‌ده بولنسه، غالباً او تصرف بالا ایچون بر مصلحتی البته متضمن اولور.

لکن آتا تصرفی اوز بالاسنك فائده‌سنه مصلحتنه قطعی صورتده مخالف ایسه، اویله تصرفی آرتق شریعت مقدسه تنفیذ ایتمز. آتانك تصرفی‌ده مصلحت حدودیله، یاخود، بالا رضاسیله تحدید قیلنور.

بناء علیه: رضاسی اولمادقجه جبراً بر قزی آتاسی تزویج ایدر ایسه، عقد نافذ اولماز.

(۵۸) خصوصی ولایت ـ عمومی ولایتدن اقوا در.

مثلا: وقف ماللرینه عائد مسئله‌لرده متولی ولایتی ـ وقف مالنده خصوصیتی یوق حاکمك ولایتندن اقوا در. وقفك متولی‌سی، ناظری وار ایکن ـ وقف ماللرنده حاکم تصرف ایده‌مز.

وقف ماللرینی حاکم بر آدمه، متولی دیگر آدمه اجاره‌یه ویرسه، حاکمك اجاره‌سی معتبر اولماز. ـ خیانتی ظاهر اولمامش ایکن، واقف طرفندن نصب اولنمش ناظری حاکم عزل ایده‌مز.

یتیمك وصی‌سی وار ایکن، یتیمك ماللرنده حاکم تصرف ایده‌مز. لکن وقفك یا یتیمك ماللرنده ضرری وار تصرفدن حاکم ناظرلری‌ده،

Из фондов Российской национальной библиотеки

ولیلری‌ده منع ایده بیلور. خیانتلری ثابت اولور ایسه، عزل ایده بیلوب، امین هم مستقیم آدملری تعیین ایده بیلور.

(٥٩) سوز۔صحتی ممکن ایکن۔اهمال اولنماز.

یعنی: بر سوزی بر معنایه حمل ایدوب درستله‌مك ممکن اولور ایسه، او سوز اهمال اولنمایوب، معناسیله دائماً عمل قیلنور. مثلا: بر آدم «شو مالمی بالامه وقف ایتدم» دیمش ایسه، اگرده صلبی بالاسی وار ایسه، وقف او بالایه مخصوص قالور. اگرده صلبی بالاسی اولمایوب‌ده، بالالرینك بالالری وار ایسه، کلامی اهمال ایتمه‌مك ایچون وقف بالالرینك بالالرینه اولور. زیرا بر مجازی معنایه حمل ایدوب، کلامی درستله‌مك بوراده ممکندر.

(٦٠) حقیقی معنی متعذر اولور ایسه، کلام۔مجازه حمل اولنور.

مثلا: «شو آغاچی ییمه‌م» دیسه، ییمشلرینه محمول اولور.

(٦١) برسوز۔اعمالی ممکن اولمازسه۔اهمال اولنور.

یعنی: بر سوزی ۔ حقیقی یا مجازی معنالرندن برینه حمل ایدوب، درستله‌مك ممکن اولماز ایسه، اویله سوز اهمال قیلنور؛ یوقسه تقدیر یا ادراج طریقلریله درستله‌مك تکلفلری التزام اولنماز. والا دنیاده هیچ بر فاسد تصرف قالماز ایدی. اویله یوللر فتح اولنه‌جق ایسه، انسانلرك معامله‌لرنده امنیت بیله قالماز ایدی.

(٦٢) «متجزی دگل شیلرك جزئلری ذکر اولنسه تمامی ذکر اولنمش کبی اولور.»

مثلا: «شو آدمك ثلثنه کفیل اولدم.» دیسه کفالت صحیح اولوب، «شو آدمه کفیل اولدم» دیمش کبی اولور. ــ «شو خانه نصفنده شفعه‌یی ترك ایدم» دیسه، شفعه تمامیله ساقط اولور.

(٦٣) هر مطلق على اطلاقه جارى اولور. (تقييدينه دلالت ايدر بر دليل بولنمادقجه.)

يعنى: قيدسز ذكر اولنمش بر سوز يا بر جمله اوزينڭ فردلرندن برينه تخصيص قيلنمايوب، هر بر فردينى احتمال طوتار حالنده ترك قيلنور. اما افرادندن برينه تخصيص ايده‌چك بر عباره يا بر قرينه بولنور ايسه، او وقت مطلق او بر فردينه تخصيص قيلنور.

مثلا: بر آدم «شو مالمى صات!» ديسه، وكيل آز يا چوق بهالرڭ هر بريله او مالى بيع ايده بيلور. لكن «فلان قدر بها ايله صات!» ديه‌رك ثمننى تعيين ايدر ايسه، تعيين قيلنمش ثمندن دون بها ايله وكيل او مالى بيع ايده‌مز.

كذلك بر آدم - وصفلرينى بيان ايتمه‌يوب مطلق بر عباره ايله «بنم ايچون بر آت صاتون آل» ديسه، بورا ده صاتون آلنه‌جق آتڭ قيدلرينه دلالت ايده بيلور بر سوز يوق ايسه‌ده، صاتون آلنه‌جق آتڭ جنسى بهاسى موكلڭ حالنه مقصدينه كوره تعيين قيلنور. وكيل مثلا دورت بش بيڭ روبللك آتى صاتون آلامايوب، موكلڭ حالنه مقصدينه مناسب بر بها ايله‌گنه اشترا ايده بيلور.

ديگر معامله‌لرده شو ايكى مثال كبيدر. مطلق صورتده ذكر اولنمش سوز، حال يا عرف ياخود بر عباره بولنمادقجه، افرادندن برينه هيچ بر وقت تخصيص قيلنماز.

(٦٤) حاضرده وصف لغو اولوب، غائب‌ده معتبر اولور.

يعنى: مجلس عقدده حاضر اولوب‌ده اشاره ايله تعيين قيلنمش شيلارده تعريف ايچون ذكر اولنمش وصف اعتباردن ساقط اولوب، عقدده يالڭز اشاره ايله تعيين معتبر اولور. ذكر اولنمش وصفڭ عدمى عقدڭ صحتنه ضرر ويرمز. مثلا: آق دگل بر حيوانه اشاره قيلوب، «شو آق حيوانى فلان قدر درهم مقابلنده سڭا صاتدم» ديسه،

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایجاب درست اولوب، آق تعبیری لغو اولور. اما میدان‌ده حاضر دگل قارا بر حیوانی اراده قیلوب «فلان آق حیوانمی سگا صاتدم» دیسه، آقلق وصفی معتبر اولوب، عقد بیع لازم اولماز، مشتری حیوانڭ آق دگل بهانه‌سیله عقد بیعی فسخ ایده بیلور.

هر حال‌ده اشاره ایله تعیین کفایه هم معتبردر. کفایه‌در: یعنی اشاره ایله تعیین اولنمش ایسه، تعریف وتوصیفه حاجت قالماز. معتبردر: یعنی «شو ساعتی سگا صاتدم» دیسه او ساعتی عیناً ویرمك لازم اولور. بدلنده او جنسدن دیگر بر ساعتی ویره‌مز.

لکن اشاره ایله تسمیه جنس‌ده مختلف اولور ایسه، او وقت اشاره دگل، تسمیه معتبر اولور. مثلا: عادی بر طاشه اشاره ایدوب «شو آلماسی سگا صاتدم» دیسه، مشتری طاشی آلماسدر خیال ایدوب آلسه، بیع باطل اولور. اما طاشڭ آلماس دگللگی معلوم اولاطوروب ده، مشتری بیله‌رك آلسه، عقدی فسخ ایتدرمك‌ده مشتری‌نڭ اختیاری قالماز.

(۶۵) سؤال جواب‌ده اعاده قیلنمش کبی اعتبار قیلنور.

یعنی: بر سوز اوز باشینه تمام اولور حال‌ده دگل ایگن، اولگی بر کلامه جواب صورتنده ذکر اولنور ایسه، او جواب‌ده اولگی کلام اعاده قیلنمش کبی اعتبار قیلنوب، او کلام‌ده هر نه وار ایسه، همه‌سی جواب‌ده معتبر اولور.

مثلا: بر آدم «شو خانه‌می فلان قدر پاره مقابلنده سگا اجاره‌یه ویردم. اما او خانه‌می فلان قدر بها بدلنده سگا صاتدم» دیدکده، مخاطب جواب‌ده «یارار» دیسه هم بیع هم اجاره منعقد اولور. بر آدم فراش‌ده یاتار بر مریضه «ثلث مالگی وصیت ایدوب، تنفذینه بنی وصی ایتدگمی؟» دیدك‌ده، مریض «ایتدم» دیسه شو جوابله ایکی شی — یعنی هم ثلث مالی وصیت، هم وصی تعیین ایتمك ثابت اولور.

جواب اولمق صفتیله سویلنمش سوز اوز باشینه تمام اولور حال‌ده دگل ایسه، قاعده شودر. اما جواب اولوب‌ده اوز باشینه تمام اولابیلور بر حال‌ده اولور ایسه، او تقدیرده سؤال‌ده وار قیدلری جواب‌ده اعتبار ایتمك لازم اولماز.

(٦٦) ساکته سوز اسناد اولنماز. لکن معرض حاجت‌ده سکوت بیان حکمنده اولور.

شو قاعده‌ده ایکی جمله واردر.

بری: «ساکته سوز اسناد اولنماز.» جمله‌سیدر. یعنی بر معین حادثه‌ده سوز سویله‌مه‌مش انسانه سوز سویله‌مش انسان حکمنك اعتبار قیلنماز. مثلا: بر آدم بر مالك صاحبنه «سنك فلان مالکی فلان صاندی» دیدك‌ده او مالك صاحبی سکوت ایدر ایسه، شو سکوتی اجازه حکمنده اولماز. کذلك بر انسان دیگر بر انسانك اجاره‌یه ویرلمك ایچون تعیین قیلنمامش خانه‌سنده اوطورسه، خانه صاحبی سکوت ایدر ایسه، او خانه‌یی اجاره‌یه ویرمش حکمنك اولماز. بناء علیه اوطوران آدمدن کچمش مدت ایچون اجرت طلب ایده‌مز.

حاکم وصی‌سی یوق بر صبی یا مجنونك بیع وشرالرینی کوروب‌ده سکوت ایدر ایسه، او حاکمك سکوتی تجارتلرینه اذن ویرمك حکمنده اولماز.

بر آدم اوزینك مرض موتنده بر قدر انسانلری دعوت ایدوب، «بنم هیچ بر کیمسه‌یه ویره‌جگم یوقدر» سوزینی سویله‌دك‌دن صوڭره وفات ایتسه، او سوز سویلنور ایکن حاضر اولوب‌ده سکوت ایتمش انسانلرك بری «او آدمك بڭا شو قدر ویره‌جگی وار ایدی» دیو دعوی ایدوب، بینه عادله ایله اثبات ایتسه، دعواسی مقبول اولور. اوّل‌ده سکوتی «بنم هیچ بر کیمسه‌یه ویره‌جگم یوقدر» سوزینی تصدیق حکمنده اولماز.

قاعده‌ده مذکور ایکی جمله‌دن ایکنجی‌سی: «لکن معرض حاجت‌ده سکوت بیان حکمنك اولور» جمله‌سیدر. شو جمله ساکته سوز اسناد قیلنور بعض مسائل فقهیه‌یی علی وجه الا جمال احاطه ایدر.

مثاللری:

١) ثمنی قبضدن قبل، بائع مبیعی حبس ایده بیلور. لکن ثمنی تسلیم ایتمه‌مش مشتری مبیعی قبض ایدر ایکن، بائع بیله طوروب سکوت ایتسه، شو سکوتی «رخصت ایتدم، قبض ایت» سوزی حکمنك اولوب، بوکا کوره حق حبسی اسقاط ایتمش اولور.

٢) بر آدم بر مالی صاتون آلاجق اولدق‌ده دیگر بر آدم «او مالك عیبی واردر» سوزیله مشتری‌یی تنبیه قیلا طوروب، مشتری سکوت ایدر ایسه، سکوتی «مالك عیبنه راضی‌یم» سوزی حکمنده اولوب، بوندن صوك او مالی صاتون آلور ایسه، آرتق خیار عیبی قالماز.

٣) بر آدم خانه‌ده یا غصب یا عاریت طریقیله اوطورمق‌ده ایکن، خانه صاحبی „یا فلان قدر بدل مقابلنده خانه‌م‌ده اوطور، یا خود چیق“ دیسه، او آدم سکوت ایدوب خانه‌ده اوطورسه، سکوتی „راضی اولدم، او بدل مقابلنده خانه‌کی اجاره‌یه آلدم“ سوزی حکمنك اولور.

٤) بر اجیر „سنك ویردکك یوز درهم اجرته قناعت ایتمزم، بوندن صوك ایکی یوز ایت“ دیسه، صاحبی سکوت ایدر ایسه، سکوتی „یارار، بوندن صوك اجرتك ایکی یوز درهم اولور“ دیمك حکمنده اولور.

٥) راهن رهنی بیع ایدر ایکن، مرتهن کوروب‌ده سکوت ایدر ایسه، مرتهنك سکوتی „راضی‌یم، صات“ سوزی کبی اولوب رهن باطل اولور. مرتهن رهنی بیع ایدر ایکن، راهنك سکوتی „یارار، صات‌ده حقکی بدلدن استیفا ایت“ دیمك کبی اولور.

٦) آلاجق انسان هبه‌یی آلور ایکن ویرمش انسان سکوت ایدرسه، سکوتی «رخصت ایتدم، آل» دیمك حکمنده اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

۷) بورج صاحبی «آلاجغمی سکا هبه ایتدم» دیدکده مدیون سکوت ایدر ایسه، سکوتی «رحمت، احسانکی قبول ایتدم» سوزی حکمنده اولور.

۸) بر آدم «شو مالمی سنك الكده امانت ایتدم، صاقلا» دیمش ایکن، مخاطب سکوت ایدر ایسه، سکوتی «قبول ایتدم، مالك بنده ودیعه اولور» سوزی کبی اولوب، ضائع اولور ایسه ضامن اولور.

۹) عقلی وار بر بالایی آلیش ویرش ایدر ایکن، ولی‌سی کوروبده منع ایتمزسه، «اذن ویردم، آلیش ویرش ایت» دیمش کبی اولور.

۱۰) بیعك انعقادینه واقف ایکن، شفیعك سکوتی «حقمی اسقاط ایتدم» دیمك کبی اولور.

۱۱) «فلان اشده سنی وکیل ایتدم» سوزی سویلنور ایکن مخاطب سکوت ایدر ایسه، سکوتی «وکالتی قبول ایتدم» دیمك حکمنده اولور.

۱۲) بر آدم «شو مال سنکدر» دیو اقرار ایدر ایکن مخاطبك سکوتی «بلی بنمدر» معناسنده اولور.

۱۳) بر آدم شو عرصه بنمگیدر دیه‌رك، صاتسه، مشتری او عرصه‌ده خانه‌لر بنا ایدوب بر مدت تصرف ایتمش ایکن، دیگر بر آدم بونی کوروبده بلا عذر سکوت ایدر ایسه، سکوتی «او عرصه بنم مالم دگلدر» سوزینی سویله‌مك حکمنده قالوب، بوندن صوك او عرصه‌یی دعوی ایدر ایسه، دعواسی مسموع اولماز.

لکن بر مالك صاحبی معلوم ایکن، بیع ساعتنده صاحبك سکوتی اذن معناسنده یاخود حق دعوایی اسقاط حکمنده اولماز.

(۶۷) وجودینه اطلاع عسیر شیلرك ظاهری دلیللری او شیلرك مقامنه قائم اولور.

مثلا: هر بر عقدده وجودی شرط اولان رضا امور قلبیه‌دن اولوب،

وجودینه اطلاع عسیر اولدیغنه کوره، لسان‌ده جاری اولور ایجاب قبول کبی شیلر رضا مقامنه قائم اولوب، ایجاب قبول بولندق‌ده عقد منعقد اولور.

بر آدم عقدده ایجاب ایتدکدن صوکره دیگرینك قبولندن قبل، اعراضه دلالت ایدر بر قول یاخود بر فعل ایقاع ایدر ایسه، ایجاب باطل اولور. او قول یا او فعل اعراضك ظاهری دلیلی اولوب، مقامنه قائم اولور.

مشتری صاتون آلنمش حیوانك عیبنه اطلاع صوکنده تداوی ایتسه، خیاری ساقط اولور. زیرا عیبك وجودینه رضاسی امور قلبیه‌دن اولوب، ظاهری دلیل اولان تداوی رضا مقامنه قائم قیلنور.

بر آدم لقطه‌یی تملك قصدیله آلور ایسه، غاصب؛ صاحبنه ویرمك قصدیله آلور ایسه امین اولور. لکن قاصدك قصدی خفیدر. آلور ایکن اشهاد ایدوب، آلدقدن صوڭ غلبه‌لك یرلره‌اعلان ایتدرر ایسه، لقطه او آدمك النده امانت، یوقسه غصب اولور.

دعوی بابنده بینه‌لرك اکثری‌ده شو قاعده اوزرینه متفرعدر. مثلا: «فلان مال فلانك ملکیدر» کبی دعوی‌ده شاهدك شهادتی اکثریاً یالکز «ثبوت ید» کبی ظاهری دلیللره‌گنه مستند قالور. اگر «ثبوت ید» ایله شهادت جائز اولماسه ایدی، باب شهادت تماماً قاپانور ایدی. زیرا شاهد، بیع وشرا کبی اسباب ملکی معاینه ایله بیلور ایسه‌ده، شاهد قاشنده بائعك حق ملکی یالکز «ثبوت ید» ایله‌گنه معلوم اولور.

عقوبات بابی‌ده شو قاعده‌یه متفرع اولور.

مثلا: قصاصك ثبوتی ایچون قاتل‌ده قصدك تحققی لازمدر. لکن قصد هر حال‌ده امور باطنه‌دندر. بوڭا کوره اجزای بدنی تفریق یاخود روحی ازاله ایده‌بیله جك شیلره ارتکابی قصد مقامنه قائم اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(٦٨) غائبدن کتاب ـ حاضردن خطاب کبی‌در.

یعنی لسان ایله ادا قیلنور معامله‌لرڭ عقدلرڭ هر بری ـ یازو ایله‌ده ادا قیلنه بیلور. لسان ایله عقدی جائز بیع ـ یازو ایله‌ده عقد قیلنه بیلور.

لکن کتابڭ معتبرلگی ایچون مستبین هم مرسوم اولمق شرطدر.

مستبین: یعنی اوقونور حالده اولمق.

مرسوم: یعنی زمانڭ عرفنه عادتنه موافق طریقه یازلمش اولمق.

مثلا: زمانڭ عرفنه کوره یالڭز امضا کافی ایسه، امضالنمش اولمق؛ یالڭز امضا کافی اولمایوب مهرده لازم ایسه، هم امضالنمش هم مهرلنمش اولمق.

مستبین هم مرسوم کتاب ـ حیله‌دن تزویردن ظهارتی معلوم اولور ایسه، قطعی حجه‌لر کبی معتبر بر حجه اولور.

(٦٩) تلسزڭ، مقصودینی افاده ایده بیلور قدر، اشاره‌سی ـ لسان ایله بیان کبیدر.

یعنی لسان ایله ادا قیلنه بیلور معامله‌لرڭ هر بری ـ تلسز حقنده اشاره‌سیله ادا قیلنه بیلور. تلسزڭ اشاره‌سی معامله خصوصنده لسان ایله بیان مقامنه قائم اولور.

تلسزڭ اشاره‌لری طبیعی صورتده ایکی نوع اولور. بری انکارینه دلالت ایدر. باشی عرضاً تحریك ایتمك کبی. دیگری اقرارینه قبولنه دلالت ایدر؛ باشی طولا ایکمك کبی. بعض اشاره‌لری اصطلاحی اولور، اوزی یا آشناسی آڭلار. او وقت ترجمانڭ عدالتی امانتی شرطدر.

زمانمزده تلسزلره کتابت هم‌ده مخصوص بر لغت تعلیم اولنور. تلسزلرڭ او کتابلری او لغتلری البته هر حکم‌ده تماماً لسان کبیدر.

شو قاعده‌یه کوره اشاره یالگز تلسزدن مقبولدر. اما ناطق آدمك اشاره‌سی بیان حکمنده دگلدر. بناءً علیه «فلانك سن‌دن فلان قدر آلاجغی وارمیدر؟» سؤالنه جواب اولارق باشیله اشاره ایتسه اقرار حکمنده اولماز.

تلسزك اشاره‌سی معاملات خصوصنده بیان حکمنده‌در دیدك. اما حدود حقنده اشاره‌سی معتبر دگلدر.

(۷۰) ترجمانك سوزی هر خصوص‌ده مقبولدر.

حاکم مدعیلرك دعوالرینی شاهدلرك شهادتلرینی بر ترجمان واسطه‌سیله ترجمه ایتدرسه، او ترجمه ـ مدعیلرك شاهدلرك بالذات بیانلری کبی مقبول اولور. لکن لسانلری معرفت‌ده ترجمانك مهارتی هم‌ده امانت وعدالتی شرطدر.

(۷۱) خطاسی ظاهر اولمش ظنلره اعتبار یوقدر.

بر آدم «بورجم واردر» ظنیله دیگر بر آدمه بر قدر پاره تسلیم ایتدکدن صوك بورج یوقلغی ظاهر اولسه، ویرلمش پاره‌یی قایتاروب آلا بیلور.

«بورج ذمه‌ده باقیدر» گمانیله کفیل بورجی ادا ایتدکدن صوك اصیلك اوّل‌ده ایفاسی ظاهر اولسه، ویرلمش پاره‌یی کفیل استرداد ایده بیلور.

بر آدم بر خانه‌یی موقوفدر گمان ایدوب، ناظر اولمق صفتیله او خانه‌یی اجاره‌یه ویرسه، صوکره او خانه‌نك او آدمه میراثلگی ظاهر اولوب وقفك بطلانی متبین اولسه، اجاره فسخ اولنماز. زیرا او خانه اصل‌ده او آدمك ملکی اولمقله اجاره صحیح اولوب «موقوفدر» گماننه اعتبار اولماز.

بر آدم دیگر آدمدن بر حق دعوی ایدوب، عاقبت بر قدر مال اوزرینه صلح ایدەرك او مالی آلدقدن صوڭره حقك یوقلغی ظاهر اولور ایسه، آلنمش مال صاحبنه اعاده قیلنور.

بر آدم «شو مال بنمدر» گمانیله دیگرك بر مالینی اتلاف ایدر ایسه، ضمانی واجب اولور. اولگی گمانی ضمانی اسقاط ایدەمز.

دعوی‌ده استیناف مسئلەلری عموماً شو قاعدەیه مبنیدر. بر دعوی‌ده محکمه طرفندن ویرلمش حکمك اصول مشروعەیه موافق دگللگی ظاهر اولور ایسه، دعوی استیناف قیلنور. خطاسی ظاهر حکم اقرار قیلنماز.

اون درهم ویرەجگی وار آدم «ویرەجگم اون ایکی درهمدر» ظنیله بورج صاحبنه اون ایکی درهم ویرسه، او ایکی درهم آلمش آدمك النده امانت حکمنده اولور.

(٧٢) سنده مستند احتمال ـ حجیتی ابطال ایدر.

بر آدم مرض موتنده وارثلردن برینه ویرەجگی وارلغینی اقرار ایتسه، شو اقرار حجه اولاماز. زیرا دیگر ورثەدن مال قاچرمق احتمالی بوراده بر دلیله مستنددر.

(٧٣) توهمه اعتبار یوقدر.

توهم ایله بر حکم شرعی ثابت اولماز، قطعاً ثابت بر شی امر موهوم سببیله تأخیر قیلنماز.

افلاس حالنده وفات ایدن آدمكماللری بیع قیلنوب، حاصل اولمش ثمنلر غریملره تقسیم قیلنور. ایکنجی بر غریمك ظهوری احتمال بهانەسیله تقسیم تأخیر قیلنماز.

بر خانەنك بری غائب بری حاضر ایکی شفیعی بولنوب، حاضر اولان شفیع تمام شفعەیی دعوی هم اثبات ایدر ایسه، شفعەنك

Из фондов Российской национальной библиотеки

تمامی حاضرڭ حقی اولور. غائب اولان شفیع کلورده طلب ایدر گمانیله حاضرڭ حقی تأخیر قیلنماز.

ایکی آراده بر قدر مدت آلیش ویرش جاری اولوب، صوڭره حساب کوردکلرنده بری دیگرینه «شو قدر ویره‌جگم قالدی» سندینی ویرسه، سند ویرن آدم «احتمال، حسابمزده غلط واقع اولمشدر؛ تکرار باشدن حساب ایتمه‌دکجه او مبلغی سڭا ویره‌مم» دیه‌مز.

بورجی یوق بر آدم وصیت ایدر ایسه، «احتمال همه ترکه‌یی استغراق ایدر قدر دینی بولنور» توهمیله وصیتڭ تنفیذی تأخیر قیلنماز.

بر آدمڭ قاتللگی قطعی بر قرینه ایله ثابت اولور ایسه، «قتیل، احتمال اوزینی اوزی قتل ایتمشدر» کبی توهملر ایله قاتلڭ جنایتی عفو قیلنماز.

(٧٤) برهان ـ مشاهده کبیدر.

یعنی محکمه حضورنده برهان ایله ثابت شیلر ـ مشاهده ایله ثابت شیلر قدر معتبر اولور. مثلا دعوی‌ده شهادت عادله ایله ثابت بورج ـ اقرار ایله ثابت بورج کبیدر.

(٧٥) بینه ـ مدعی وظیفه‌سی اولوب: یمین ـ منکرڭ وظیفه‌سیدر.

شو قاعده ـ سنن بیهقی‌ده ابن عباس حضرتلری واسطه‌سیله روایت قیلنمش «البینة علی المدعی، والیمین علی من انکر» سنت صحیحه‌سنڭ ترجمه‌سیدر. یعنی: انسانلرڭ قوری دعوالری مقبول اولسه ایدی، او وقت ماللرده جانلرده امان قالماز ایدی. قوری دعوی هیچ بر وقت مسموع اولماز. دعوی ایده‌جك آدم بینه اقامت ایدر؛ اوز حقوقندن مدافعه ایده‌چك آدم، لازم اولور ایسه، یمین ایدر.

شو قاعده‌یی گوزل صورتده آڭلامق ایچون، مدعی کیم؟ منکر کیم؟ دعوی‌ده بینه کیم‌دن طلب اولنور؛ یمین کیمه عرض قیلنور؟ بیلمك ضروردر.

مشهور تعریفلره کوره، مدعی: «حضور حاکم‌ده دیگر بر آدمدن بر حق معلومی طلب ایدن» کیمسه‌در.

لکن شو تعریف هر وقت درست اولا بیلور تعریف دگلدر. زیرا بر حق معلومی طلب ایدن آدم هر وقت مدعی اولماز، احیاناً مدعی علیه اولور. مثلا:

١) بالغ اولمش یتیم ـ وصی‌سی النده اولان اوزینڭ مالینی طلب ایدر ایکن، وصی «مالڭی سڭا ویرمش ایدم» دیسه بوراده طلب ایدن یتیم مدعی علیه اولوب، مطلوب هم منکر اولان وصی ـ مدعی اولور.

٢) بر مالی امانت صورتیله حفظ ایتمك ایچون شاهدلر حضورنده بر آدمه ویرمش انسان آلمش آدمدن «امانتمی ایندی بڭا قایتار» دیه دعوی ایدوب، او آدم «امانتڭی سڭا قایتارمش ایدم» دیسه بوراده امانتی طلب ایدن آدم مدعی علیه، امـا انکار ایدن آدم مدعی اولور.

بونڭ کبی مثاللر دها واردر. بوڭا کوره «مدعی: بر حق معلومی حاکمڭ حضورنده طلب ایدن آدمدر» دیمك هر صورتده درست اولاماز.

شو مهم مسئله‌ده محترم فقیهلرمز مدعی‌یی تعریف ایچون ایکی غایت گوزل افاده یازمشلار:

بری:

مدعی ـ اصلڭ عرفڭ خلافینی دعوی ایدن آدم. خلاف ظاهری دعوی ایتدیگنه کوره‌ده، بینه‌یی اقامت ایتمك مدعی وظیفه‌سی اولور.

مدعی علیه ـ سوزی اصله عرفه موافق اولان آدمدر. سوزی ظاهر حاله موافقلگنه کوره‌ده، بینه اقامت ایتمك مدعی علیه اوزرینه واجب اولماز. شو تعریفلره بناً اولگی مثالده‌گی یتیم مدعی علیه اولوب، وصی مدعی اولور.

تعریف‌ده فقیهلردن منقول ایکنچی افاده: «المدعی من اذا سکت ترك وسکوته. والمدعی علیه من لا یخلی اذا سکت.» یعنی:

مـدعی ــ دعوایی ترك‌ده اختیاری وار طرف.

مدعی‌علیه ــ دعوایی ترك‌ده اختیاری یوق طرف.

شو ایکی تعریفك بریله حضور حاکم‌ده مدعی اولان انسان بر حق معلومی دعوی ایدر ایسه، دعوایی اثبات ایچون بر بینه اقامت ایتمك لازم اولور.

شو کلیه‌دن بر قاچ صورت ضرورت حکمیله استثنا قیلنمشدر:

۱) لعان‌ده زوج مدعی ایسه‌ده، بینه لازم دگل؛ بلکه زوجك یمینلری کافیدر.

۲) قسامه‌ده ــ قاتل معلوم دگل ایکن، قتیلك اولیاسی «شو آدمی فلان آدملرك بری قتل ایتمشدر» دیه دعوی ایدرلرسه، ولیلره دعوالرینی اثبات ایچون بینه لازم کلمه‌یوب، متهم آدملره یمین الزام قیلنور.

۳) امینلك ایله معروف انسانلر امانت طریقیله اللرینه ویرلمش شیلرك تلف اولدقلارینی دعوی ایدرلر ایسه، دعوالرینه بینه لازم اولماز. امین انسانلر امانتی قبولدن امتناع ایتمه‌سونلر ایچون، شریعت اسلامیه امین انسانلردن بینه طلب ایتمه‌یور.

٤) شاهدلرك عدالتلرینی مجروحیتلرینی یاخود محکمه اشلرینه عائد دیگر شیلری حاکم دعوی ایدر ایسه، دعواسنه بینه طلب قیلنمایور.

٥) غاصب «غصب قیلنمش مال المده تلف اولدی» دیسه شو دعواسنه بینه اقامت ایتمك لازم اولمایوب، غاصبك یمینی کفایه ایدر.

مدعی بر حق معلومی بر آدمدن طلب ایدوب‌ده، بینه‌دن عاجز ایکن او آدم انکار ایدر ایسه، قاعده‌مزه کوره انکار ایدن آدم اوزرینه یمین متوجه اولور.

«منکره یمین متوجه اولور» سوزی‌ده کلی دگلدر. بلکه بر قاچ مستثنی‌لری واردر:

Из фондов Российской национальной библиотеки

منكره يمينك توجهى ايچون دعوىده صورت صحت، يعنى عرفك عادتك شهادتيله دعوانك امكانى لازمدر. مثلا: هيچ بر صورتله آرالرنده اختلاط يوق بر آدم، ايكنجى بر آدمدن فلان قدر مالى دعوى ايدر ايسه، بينه‌سى وار ايسه، دعوى مسموع اولابيلور. يوق ايسه، منكره يمين متوجه اولماز. شريف كريم انسانلرى اسافل طاقمى راحتسز ايتمه‌سون ايچون.

كذلك، عداوت اقتضاسيله اقامت اولنمامش دعوى اولمق لازمدر. بر دعوىده عداوت شائبه‌سى وار ايسه، او وقت مدعى‌دن بينه عادله طلب قيلنور. اقامت ايدر ايسه، گوزل. يوق، اقامت ايده‌مز ايسه، منكره يمين عرض قيلنماز.

(٧٦) بينه خلاف ظاهرى اثبات ايچون؛ يمين ظاهرى ابقا ايچوندر.

انسانك سوزى ظاهر حاله موافق اولور ايسه، بينه‌يه احتياج قالماز. اما ظاهر حاله مخالف ايسه، اشته بينه‌يه احتياج او وقت اولور.

اصل هم ظاهر اولان شيلر: الده اولانك مملوكيتى، ذمه‌لرك برائتى، عارض شيلرك عدمى، هر حادثك الك قريب وقتنه اضافه‌سى كبى شيلر.

خلاف اصل: بر آدمك النده اولان مالك ديگر بر آدمه مملوكيتى، ذمه‌لرك مشغوليتى، عارض شيلرك وجودى، حادثك ابعد ازمانه اضافه‌سى كبى شيلر.

بر آدم «شو مالمى سڭا صبى ايكن صاتدم، نافذ دگلدر، قايتار» ديسه، مخاطب «صاتار ايكن بالغ ايدك، عقد نافذ ايدى، قايتارمام» ديسه، بينه‌يى مخاطب اقامت ايدر. زيرا اصل عدم بلوغدر.

بر آدم «مالمى سڭا اكراهله صاتمش ايدم، قايتار» ديه دعوى ايدر ايكن، مشترى «يوق، اكراهله دگل، اختيارگله ايدى» ديسه، بينه مشترى‌يه دگل، بائع اوزرينه لازم اولور. زيرا عقد ايدر

Из фондов Российской Национальной библиотеки

ایکن اصل ـ اختیاردر، اکراه بعضاً عارض اولور خلاف اصل بر وصفدر.

غاصب «مال الم‌ده تلف اولدی، بدلینی ویره‌یم» دیسه، تلف اولمق خلاف اصل اولدیغنه کوره، غاصبك سوزی بلابینه قبول قیلنماز. مال صاحبی تلفی انکار ایدرسه، حاکم غاصبی، تلف اولمامش ایسه اعاده ایتدرر قدر مدت حبس یا بر جزا تعیین ایدر. بوندن صوك مال ظاهر اولماسه، بدل ایله حکم ایدر.

بر آدم «فلاندن فلان قدر آلاجغم وار» دیسه دعواسی بلابینه قبول قیلنماز. زیرا ذمه‌ده مشغولیت خلاف اصلدر. «ویره‌جگم یوق» دیه انکار ایدر ایسه، سوزینه بینه لازم دگل، یمینی کفایه‌در.

(٧٧) بینه ـ حجت متعدیه؛ اقرار ـ حجت قاصره‌در.

یعنی اقرار ایله ثابت اولان حکم یالگز مقر حقنده معتبر اولوب، دیگرلر حقنده او حکمك اهمیتی اولماز. اما بینه ایله ثابت حکم عموم ناس حقنده معتبر اولوب، بر حکم بینه‌سیله حاکمك حضورنده بر انسان حقنده ثابت اولسه، او حکم دیگر انسانلر حقنده ثابت اولمش اولور.

مثاللر:

بر آدم «میتدن فلان قدر آلاجغم وار» دیه دعوی ایدوب، بینه ایله اثبات ایدرسه، او دین همه ورثه حقنده ثابت اولور. بینه‌سی بولنمایوب‌ده یالگز بعض وارثلرك اقراریله ثابت اولور ایسه، او وقت او دین دیگر ورثه حقنده ثابت اولامایوب، یالگز اقرار ایدنلرك حقنه مقصور اولور.

مشترك بر مالی شریکلرك بری دیگرینك امریله صاتدقدن صوك، امر ایدن شریك «تمام ثمنی قبض ایتدك» دیسه، مشتری امر ایدنك حصه‌سندن بری اولور، اما بیع ایدنك حصه‌سندن بری اولماز.

بر کیمسه بر شخص‌دن بر بدل مقابلنده بر مالی صاتون آلدقدن صوك، دیگر بر انسان «او مال بنمدر» دیه دعوی ایدوب، بینه

ایله اثبات ایدرك، او مالی ضبط ایدر ایسه، مشتری ثمنی بائعدن استرداد ایدر. اما او انسانڭ دعواسی بینه ایله ثابت اولمایوب، یالڭز مشترینڭ اقراریله ثابت اولور ایسه، ثمنی بائعدن استرداد ایدهمز.

مشتری النده حیوان طوغدردقدن صوڭ، بر آدم «او حیوان بنم ایدی» دیه دعوی ایدوب، بینه ایله اثبات ایدر ایسه، حیوان بالاسیله برابر او آدمڭ اولور. اما بینه ایله اولمایوب، یالڭز مشتری اقراریله اولور ایسه، بالاسی حیوانه تابع اولماز.

خانه‌یی اجاره‌یه ویرن انسان «خانه بنم دگل، فلانڭدر» دیسه، شو اقرار درست اولور ایسه‌ده، مستأجر حقنده اهمیتی اولمایوب، عقد اجاره فسخ قیلنمش اولماز.

بر آدم «فلانڭ فلان شخص اوزرنده وار بورجنه کفیلم» دیدکده، او بورجڭ مقداری بینه ایله ثابت اولور ایسه، مقدارڭ تمامنه کفیل ضامن اولور. اگرده بورجڭ مقداری بینه ایله ثابت اولمایوب، یالڭز او شخصڭ اقراریله ثابت اولور ایسه، زیاده هیچ بر حالده کفیله تجاوز ایتمز.

بر آدم بر عقاری بیع ایتدکدن صوڭ «او عقاری فلاندن غصب ایتمش ایدم» دیسه، او فلان «درست، او عقار بنم ایدی» دیه اقرار ایدر ایسه، شو اقرار مشتری حقنده حکمسز قالور.

راهن «رهن فلانڭ مالیدر» دیسه، شو اقرار مرتهن حقنده حکمسز قالور.

بر آدم «فلانله برابر فلانی قتل ایتمش ایدك» دیسه، شو اقراری بینه‌سیله اثبات ایتمه‌دکجه فلانڭ قتلده شرکتی ثابت اولماز.

(٧٨) انسان اوز اقراریله مواخذه قیلنور.

یعنی: بر قرینه دلالتیله تکذیب قیلنمامش اقرار ــ انسانڭ اوزی حقنده بینه کبی معتبر اولور. بوڭا کوره:

انسان بر دفعه «فلان آدمه فلان قدر ویره‌جگم واردر» دیه اقرار ایدر ایسه، «صوگره یوق، خطا ایتمشم، ویره‌جگم یوقدر» دیه‌مز.

مشتری «مبیعده عیب قدیم وار ایدی» دیه دعوی ایدوب، بائع اقرار ایدر ایسه، شو اقراره بناءً مشتری مبیعی رد ایده بیلور.

(٧٩) „شهادت، تناقضك ظهوریله، باطل اولور، لکن حکم نقض قیلنماز.“

تناقض ـ حاکم حضورنده شاهدلرك رجوعیدر. یعنی شاهدلر رجوع ایدر ایسه، شهادت باطل اولور، لکن او شهادته بنا قیلنمش حکم نقض قیلنماز.

شو قاعده سادات حنفیه‌یه مخصوص بر قاعده‌در. اما اهل علمك اکثری „بینه باطل اولور ایسه، حکم البته نقض قیلنور“ دیمش. حاکمك حکمی ـ حرامی حلال، حلالی حرام ایده‌مز. باطل بر بینه اوزرینه بنا قیلنمش حکم البته باطل اولور. اهل علم شو قاعده‌یی همه حقوقده اجرا ایدوب، قضا بالباطل هیچ بر صورتده نافذ اولماز دیمشلر. اما سادات حنفیه قضا بالباطل اموالده نافذ اولماسه‌ده، نکاح طلاق کبی عائله مسئله‌لرنده نافذ اولور دیمشلر. بوگا لعان قصه‌سیله هم‌ده خلیفه امام علی حضرتلرینك „شاهداك زوجاك“ سوزیله استدلال ایتمشلر.

شو مسئله‌ده، شبهه یوق، صواب اکثریت طرفنده اولوب سادات حنفیه سوزی ـ نظری هم عملی جهتلردن ـ مقبول اولاماز.

نظری جهتدن اولاماز: زیرا دلیللرنده شایان اعتبار بر دلیل بولنماز، اما خلافنه، او سوزك بطلاننه دلالت ایدر متعدد دلیللر واردر. عملی جهتدن مقبول اولاماز: زیرا قضا بالباطل عائله مسئله لرنده نافذ اولاجق اولور ایسه، او وقت هیئت اجتماعیه‌ده عائله‌لر هجوملرك هر برینه هدف اولابیلوب، اهل غرض النده اهل شرفك حجاب شرفی هتك قیلنه بیلور.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

(٨٠) اصل ثابت دگل ایکن، احیاناً فرع ثابت اولابیلور.

مثلا: بر آدم «فلانڭ فلان انسانه شو قدر بورجی واردر، بن کفیلم» دیسه، اصل «بنم ویره‌جگم یوق» دیه انکار ایدر ایسه‌ده، دائنڭ دعواسی صوڭنده او بورجی ادا ایتمك کفیل اوزرینه واجب اولور.

شو مثال «اقرار حجت قاصره‌در» قاعده‌سنده‌ده متفرعدر.

کفیلڭ اقراری اوزی حقنده نافذ اولوب، اصیل حقنده معتبر اولماز.

(٨١) شرطڭ ثبوتی ساعتنده معلق ثابت اولوب، او ساعتدن قبل معدوم اولور.

تعلیق: بر حکمی ایکنچی بر شیئڭ وجودینه توقف ایدر صورتده ربط ایتمکدر. او شی-شرط تسمیه قیلنوب، حکم-جزا تسمیه قیلنور.

شرطڭ فی‌الحال وجودی معلوم ایسه، جزاده فی‌الحال واقع اولوب، تعلیق من حیث المعنی تنجیز اولور. شرطڭ فی‌الحال وجودی معلوم دگل ایسه، تعلیق شو صورتده حقیقی تعلیق اولوب، شرط نه‌وقت ثابت اولاجق ایسه، تعلیق قیلنمش حکم‌ده او ساعت واقع اولور.

مثلا:

بر آدم اوز ملکی اولان عقاره اشاره قیلوب «اگر شو عقار بنم ملکم اولور ایسه، وقف ایتدم» دیسه وقف صحیح اولور.

بر آدم «آلاجغکی فلان آدم ویرمزسه اداسنه بن کفیلم» دیسه، ویرمه‌مه‌سی نه‌وقت ثابت اولور ایسه، او ساعت کفیللك ثابت اولور. لکن او ساعتدن مقدم ثابت اولماز.

بر آدم «اگر فلان کونه قدر او کیمسه‌یی سڭا کتوروب تسلیم ایلمز ایسه‌م نه قدر بورجی وار ایسه‌ده ضامنم» دیوب‌ده، قدرتی وار ایکن او کیمسه‌یی او کون تسلیم ایتمز ایسه یاخود تسلیم‌دن قبل او کیمسه وفات ایتسه ضامن اولور.

بر آدم «سڭا آلاچغکی او کیمسه آلتی آیه قدر ویره‌مز ایسه،

بن ضامنم» دیسه، شو تعلیق صحیح اولور. او ملت ظرفنده ویره‌مز ایسه ضامن اولور.

شرطله تعلیقی قبول مسئله‌سنه نسبتله حقائق شرعیه دورت نوع اولور.

١) شرطی‌ده تعلیقی‌ده قبول ایدر. طلاق، عتاق کبی. «سنی آزاد ایتدم، یوز درهم ویرمك شرطیله» دیسه‌ده شوکا اتفاق ایدرلر ایسه، بوراده عتق فی‌الحال واقع اولوب، یوز درهم آزاد قیلنمش آدمك ذمه‌سنه لازم اولور. «یوز درهم ویرسه‌ك، سنی آزاد ایدرم» دیسه، بوراده عتق معلق اولور، نه وقت یوز درهمی ویرسه، او ساعت آزاد اولور.

٢) شرطی‌ده تعلیقی‌ده قبول ایتمز. اعتقاد، ایمان کبی. «اسلامی قبول ایدرم، خمر ایچمیه مساعده شرطیله» دیسه، کونلرك برنده اسلامیتی قبول ایدر ایسه‌ده، خمرك شربنه شرعا مساعده ویرلمز.

«قرانی ترجمه ایدرلر ایسه، بن اسلامیتی قبول ایدرم» دیسه‌ده، اهل همتك بری قرانی غایت گوزل صورتده ترجمه ایتسه، تعلیق ایدن آدم «ایندی مسلم اولدی!» دینلمز.

٣) شرطی قبول ایدر، لکن تعلیقی قبول ایتمز. بیع کبی. «سکا شو مالمی صاتدم، رهن ویرمك، یا کفیل کوسترمك شرطیله» دیسه، بوراده عقد فی‌الحال منعقد اولوب، رهن ویرمك یا کفیل کوسترمك مشتری‌یه واجب اولور.

اما بیع ـ تعلیقی قابل دگلدر. „فلان اش وجوده کلور ایسه، سکا شو مالمی صاتارم“ دیسه، شرطك وقوعی تقدیرنده‌ده بیع منعقد اولماز. زیرا ملکك انتقالی مالکك رضاسنه توقف ایدر. رضا یالکز جزم ایله اولور. تعلیق صورتنده جزم بولنماز.

٤) تعلیقی قبول ایدر، لکن شرطی قبول ایتمز. عبادات کبی. „غائبم قایتار ایسه، بر هفته روزه طوتارم“ دیسه، شو تعلیق درست

اولوب، غائبك رجوعی صوڭنده بر هفته روزه لازم اولور. «یاریم کون اولمق شرطیله، روزه طوتارم» دیسه، بورا ده شرط باطل اولور، شروع ایدر ایسه بر کون تمام ایدر.

معاملاته عائد انشالرڭ قایسیلری تعلیقی قابل، قایسیلری قابل دگل مسئله‌سنده اهل علم آراسنده غایت بیوك اختلاف واردر. کتب فقهیه‌ده تفصیلاتیله بیان قیلنمشدر. بز اوز فکرمزی کله‌جك قاعده‌لرڭ برنده بیان ایدرز، انشاء الله.

(٨٢) شرط، ممکن قدر، رعایه قیلنور.

یعنی نظر قانونده جائز اولوب، بر قدر اهمیتی وار شرطلر ممکن قدر رعایه قیلنور. مثاللر:

١) ثمنی قبض ایتمك شرطیله صاتار ایسه، مبیعی حبس ایده بیلور.

٢) رهن یا کفیل ویرمك شرطیله صاتدقده، مشتری شرطی وفا ایتمز ایسه، بائع بیعی فسخ ایده بیلور.

٣) مبیعڭ بعض فائده‌لریله فائده‌لنه طوروب، صوڭره قایتارمق شرطیله مشتری صاتون آلسه، شو شرط رعایه قیلنور.

٤) کرك انتفاع کرك عمل اوزرینه اجاره عقد قیلندقده، اجرتی تقدیم ایتمك شرط قیلنور ایسه، مقدماً ویرمك لازم اولور، علی العموم اجرتی تعجیل تأجیل حقنده عاقدلر هر نه شرط ایدرلر ایسه‌ده، شرطلری تمامیله رعایه ایتمك لازم اولور.

٥) امانت براقور ایکن امانتڭ صاحبی فائده‌سی وار، اجراسی ممکن شرطلری ذکر ایدر ایسه، او شرطلری رعایه ایتمك لازم اولور. لکن «یانغین واقع اولور ایسه‌ده، امانتی بورادن نقل ایتمه» کبی فائده‌سی یوق شرطلری رعایه لازم اولماز.

٦) مضاربه‌ده مالڭ صاحبی طرفندن کوسترلمش قیدلری شرطلری رعایه ایتمك البته لازم اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

٧) آلاجق آدم «ويره‌جگكى معلوم مدتاره تقسيم قيلوب، هر بر حصه‌يى معين ساعتنده ويررسن. اگر بر حصه‌يى معين ساعتنده ويره‌مز ايسه‌ڭ، او ساعت بورجڭ همه‌سى حلول ايدر» ديسه، شرطى معتبر اولور. بر حصه‌يى ساعتنده ويرمز ايسه، بورج حلول ايتمش اولور.

٨) وافق فائده‌سى وار، نظر شريعت‌ده جائز نه قدر شيلرى شرط ايدر ايسه‌ده، رعايه ايتمك البته لازم اولور.

قاعده‌ده «اهميتى وار شرطلر» ديدك. اگرده شرطلرڭ فائده‌سى يوق ايسه، اويله شرطلر لغو اولور. مثلا «فلان آدمه صاتماماق شرطيله» بائع بر مالى صاتار ايسه، عقد درست اولور، لكن شرط لغو اولوب، او شرطڭ رعايه‌سى مشترى‌يه لازم اولماز.

قاعده‌ده «نظر قانون‌ده جائز» ديدك. اگر نظر قانون‌ده جائز اولماسه يا شرط باطل اولوب، عقد درست قالور، يا عقدڭ اوزيده باطل اولور.

مثلا: ضمان اولماماق شرطيله رهن ايدرسه، رهن جائز اولور، عدم ضمان باطل اولور. اما شريكلرڭ برينه «مقطوعا فلان قدر درهم» ويرمك شرطيله شركت عقد قيلنسه، عقدڭ اوزى باطل اولور.

(٨٣) وعد، تعليق لباسيله ظاهر اولور ايسه، لازم اولور.

وعد معلق دگل مطلق صورتده ذكر اولنور ايسه، وفاسى انسانيت مروءت اقتضاسيله واجب اولور ايسه‌ده «وعدالكريم كدين الغريم» قانون نظرنده واجب اولماز. اما وعد تعليق صورتنده ذكر اولنور ايسه، شرطڭ ثبوتى ساعتنده قانون نظرنده‌ده واجب اولور. مثلا «سن شو مالڭى فلان آدمه صات. اگر ثمنى ويره‌مز ايسه بن ويرورم» ديسه، مال صاحبى شو سوزه اعتماد ايدوب، صاتدقدن صوڭ مشترى ثمنى ويره‌مزسه، وعد ايدن ضامن اولور.

بر آدم «بنم شو قدر ويره‌جگمى سن ادا ايت» ديدك‌ده ديگر

Из фондов Российской национальной библиотеки

بر آدم «یارار، ویرورم» عباره‌سیله جواب ویرسه، قانون نظرنده جبر قیلنماز.

(٨٤) خراج ـ ضمان مقابلنده‌در.

شو قاعده «الخراج بالضمان» سنت جامعه‌سنک تفسیریدر.

العباس بن الحسن بن عبیدالله العلوی حضرتلری گویا شو سنت جامعه‌دن اقتباس قیلوب، «من کان کُلُّه لك کان کُلُّه علیك» دیمشدر. شو سوز بلاغتی جودتی نه قدر بیوك ایسه‌ده، موجزلگی عمومیتی سنت نبویه قدر اولامامشدر. زیرا معناسی: «همه فائده‌سی سکا اولان آدمك مؤنتی‌ده سنك اوزرگده اولور» دیمکدر. شو معنی سنت نبویه احاطه‌سنه نسبتله غایت طاردر.

خراج = بر شیدن، نصل شی اولور ایسه‌ده، چیقار فائده: حیوانك سوتی، بالاسی، اجاره‌سندن آلنور پاره‌لر؛ خانه‌دن عقاردن آلنور فائده‌لر.

عموماً: هر بر مالدن حاصل اولابیلور منفعتلر خراجدر.

ضمان = بر شی باقی ایکن لازم اولور مصاریفی، تلف اولور ایکن خساری کیمك حسابنه عائد ایسه، او شی او آدمك ضماننده اولور.

«شو حیوان فلانك ضماننده‌در» دیمك ـ حیاتی ایچون لازم اولور نفقه فلانك ذمه‌سنده اولوب، تلف اولور ایسه خساری فلانك حسابنه عائد اولور دیمك‌در.

«شو خانه فلانك ضماننده‌در» سوزینك معناسی ـ شو خانه‌یی تعمیر ایچون لازم اولاجق مصاریف، خراب اولور ایسه کله‌جك ضرر فلانك حسابندن اولور دیمکدر.

«بو شی بنم ضمانمده‌در» دیمك ـ همه مسئولیتی بکا عائددر، نفقه‌سی بنم ذمه‌مده‌در، ضرری خساری بنم حسابمدن اولور دیمکدر.

ـ خراجك ضمانك معنالری معلوم اولور ایسه، «خراج ضمان مقابلنده‌در» قاعده‌سنك معناسی‌ده معلوم اولور: یعنی بر شیك نفقه‌سی خساری کیمه عائد اولور ایسه، او شیدن حاصل اولور فائده‌لرك همه‌سی او آدمك ملکی اولور.

«الخراج بالضمان» سنت جامعه‌سی «الغنم بالغرم» سنت جامعه‌سیله بر معنی‌ده اولوب، موجز، فروعی غایت چوق، مبارك ایکی قاعده‌در. معاملاتك اکثرنده حکمی جاریدر. مثاللر:

صانعلرك بری، یاننه بر شاگرد آلوب، اشلرینی یاریم اجرتیله او شاگرددن کوردرسه جائز اولور. اجرتك نصفنه او شاگرد عملیله، استاد ـ عملی ضمان وتعهدیله مستحق اولور.

٢) عیبنه مطلع اولمایوب، بر حیوانی صاتون آلدقدن صوك بر قدر مدت او حیوانی قوللانوب، عاقبت، عیبنه مطلع اولور ایسه، خیار عیب قاعده‌سیله رد ایده بیلور. بر قدر مدت او حیوانی استعمالی ایچون مشتریدن بائع اجرت طلب ایده‌مز. زیرا قایتارودن ایلك او حیوان تلف اولسه ایدی، خساری مشتری حسابنه اولور ایدی. بوڭا کوره فائده‌سی‌ده مشتری‌یه اولور.

صاتلمش شی‌ده عقددن صوك قبضدن ایلك وجوده کلمش خراجك همه‌سی مشتری ملکی اولور. مثلا حیوان بر بالا طوغدرسه، او بالا مشتری مالی اولور. لکن صاتودن صوك آلودن ایلك او حیوان تلف اولور ایسه، ضرری مشتری حسابنه اولمایوب، بائع حسابنه‌در. شو مسئله بزم قاعده‌مزه مخالف کبیدر. زیرا ضمان بائع ذمه‌سنه، اما خراج مشتری کیسه‌سنه عائددر. ضامن اولان آدم خراجی مالك اولمادی. لکن بر قدر ملاحظه قیلنور ایسه، مخالفت یوقلغی ظاهر اولور. چونکه ضمان ـ ملك اثری اولور ایسه خراجك مملوکیتی لازم اولور. اما ضمان ملك اثری اولماسه، او وقت خراج ضمان مقابلنده اولمایوب، ملك مقابلنده اولور. مغصوبك خراجی کبی. مثلا حیوانك غاصب النده حاصل اولان سوتی بالاسی، باغچه‌نك غاصب النده حاصل اولان میوه‌سی مالکك ملکی اولور، مغصوب غاصبك ضماننده ایسه‌ده. زیرا اولگی مثالده بائعك، شو مثالده غاصبك ضمانی ملك اثری دگلدر.

(٨٥) اجرت ایله ضمان مجتمع اولماز.

یعنی بر محلده بر سبب ایله هم اجرت هم ضمان مجتمع اولماز. رکوب ایچون بر حیوانی، یاخود کیمك ایچون بر لباسی اجاره‌یه آلسه‌ده، تلف ایتسه ضامن اولور. ضمانی ویردیمی، اجرت ساقط اولور. بر معلوم محله قدر وارمق ایچون بر حیوانی اجاره‌یه آلور ایسه، او محله واصل اولدیمی اجرت لازم اولور. او محلی تجاوز ایده‌مز. تجاوز ایتدیمی ضامن اولور. حیوان صاغ قالسه، تجاوز زمانی ایچون اجرت آلنور. قالماسه حیوانك قیمتی آلنور. لکن تجاوز زمانی ایچون آیروجه اجرت ویرمك لازم اولماز. اما تعیین قیلنمش محله وصول ایچون ویریله‌جك اجرت ساقط اولماز.

(٨٦) ضرر ـ منفعت مقابلنده‌در. (الغرم بالغنم)

یعنی بر شیئك منفعتنه نائل اولان آدم او شیئك ضررینی‌ده تحمل ایدر.

شو قاعده (٨٤) نجی قاعده‌نك عکسیدر، ضمان ـ خراج مقابلنده دیمکدر. فائده کیمه اولور ایسه، ضرری او تحمل ایدر.

عقد بیع سندینی تحریر ایتدرمك اجرتی مشتری‌یه عائددر. چونکه سندك همه منفعتی مشتری‌یه مخصوص‌در.

بر ملك مشترکی تعمیر ایتدرمك شریکلرك حصه‌لرینه کوره اولور. زیرا انتفاع حصه‌لرینه کوره‌در.

تکالیف سلطانیه اگر نفوسی محافظه ایچون اولور ایسه، عدد رؤوس اعتباریله تقسیم قیلنوب، خاتونلر صبیلر توزیع دفترینه ادخال قیلنماز؛ اگر املاکی محافظه ایچون اولور ایسه، مقدار ملك اعتباریله تقسیم قیلنوب، مالکی وارلارك هر بری، ار، خاتون صبی دفتر توزیعه ادخال قیلنور. منفعت عمومی اولدیغنه کوره، غرامت‌ده عمومیدر.

ایکی صغیر آراسنده مشترك بر عقار تعمیره محتاج اولوب، علی حاله بقاسی ضرر ویره بیله‌جك ایکن، وصیلرك بری تعمیردن امتناع ایده‌جك اولور ایسه، جبر قیلنور. زیرا تعمیرك منفعتی ایکی طرفك هر برینه عائددر. مضرتی‌ده هر برینه تحمیل قیلنور.

بر وقفك حاصلاتی الك ابتدا عمارتنه صرف قیلنور. واقف شرط ایتسه‌ده، ایتمه‌سه‌ده. موقوف‌له وقفك منفعتنه نائل اولدی. ضررینه‌ده متحمل اولور.

اولیاسی یوق قتیلك دیتی بیت الماله وضع قیلنور. بیوك یول‌ده بر قتیل بولنوب، قاتلی معلوم اولماسه، دیتی ورثه‌سنه بیت المالدن ویرلور. شو ضرر اوّلگی منفعت مقابلنده اولور.

عاقله دیتی شو قاعده‌یه بناءً تحمل ایدر.

(۸۷) کلفت نعمته، نعمت کلفته کوره اولور.

لقیطك نفقه‌سی تربیه‌سی بیت المال اوزرنده‌در. وفات ایدر ایسه، ترکه‌سی‌ده بیت الماله عائد اولور. بیت المال لقیط طرفندن ترکه نعمتنه مقابل کلفتلرینی تحمل ایدر.

(۸۸) هر فعلك حکمی فاعلنه اضافه قیلنور. اکراه ایتمه‌دکجه آمرینه اضافه قیلنماز.

„سن فلانك مالینی اتلاف ایت“ دیدکده مخاطب اتلاف ایدر ایسه، ضمان مخاطبك ذمه‌سنه واجب اولور؛ آمرك ذمه‌سنه دگل.

شو قاعده قرآن کریم‌ده „ولا تزر وازرة وزر اخری“ — „کل امرئ بما کسب رهین“ — „کل نفس بما کسبت رهینة“ کبی متعدد آیتلرده بیان قیلنوب، حیات انسان‌ده عقوبات ضمان بابلرنده اساس اعتبار قیلنمش بر قاعده اوّلیه‌در.

(٨٩) مباشر ایله متسبب مجتمع اولور ایسه، حکم مباشره اضافه قیلنور.

بر فعلڭ مباشری اویله آدمدرکه او فعل ایله او آدم آراسنده ایکنجی بر مختارڭ فعلی تخلل ایتمز. مثلا: بر آدم قویی قازر. ایکنجی بری یولدن کیدر ایکن غفلتله او قویی‌یه دوشر، تلف اولور. قویی قازمش آدم شو مثال‌ده تلفڭ مباشری اولدی. اما او قویی‌یه دیگر بری اوز الیله بر حیوانی القا ایدوب، تلف ایدر ایسه، القا ایدن آدم تلفڭ مباشری اولوب، قویی قازمش آدم تلفڭ متسببی اولور.

شو قاعده‌مزه کوره، تلف اولمش حیوانڭ ضمانی القا ایدن آدم ذمه‌سنه لازم اولور، زیرا تلفڭ مباشریدر. قویی قازمش آدم ذمه‌سنه دگل، زیرا یالگز متسببدر. اما قازلمش قویی‌یه حیوان اوزی دوشر ایسه، حیوانڭ ضمانی قازمش آدم ذمه‌سنه لازم اولور، زیرا مباشردر.

بر آدم دیگرڭ مالنه دلالت ایدوب، اوغورلاتسه، ضمان اوغری‌یه لازم اولور، دلالت ایدنه دگل. زیرا اوغری مباشر، دلالت ایدن متسببدر.

بر آدم آخورڭ قاپوسینی آچسه‌ده، دیگر بری اوراده وار آتی اوغورلاسه، ضمان اوغری‌یه اولور، زیرا مباشر اودر. اما بر آدم قاپویی آچدقدن صوڭ، حیوان اوزی قاچسه‌ده، غائب اولسه، ضمان قاپویی آچمش آدمه لازم اولور.

بر آدم النده حفظی واجب امانته دلالت ایدوب، اوغریدن اوغرلاتسه، بوراده ضمان دلالت ایدنه الزام قیلنور. متسبب اولمق جنایتیله دگل، بلکه امانته ودیعه‌یه قصداً تعدی ایدوب، حفظده قصور کوسترمك جهتیله.

(٩٠) جواز شرعی ضمانه منافیدر.

یعنی: نظر شریعتده جائز بر اشدن زیان چیقسه اویله زیانی هیچ بر آدم ضامن اولماز.

هر بر انسانه اوز ملکنده قویی قازمق جائزدر. قانونك شو مساعده‌سندن استفاده ایدوب، انسان اوز ملکنده قویی حفر ایتدکدن صوڭ، برینك حیوانی او قویی‌یه دوشوب، تلف اولور ایسه، قویی قازمش انسان او حیوانی ضامن اولماز.

مستأجرك النده عادتدن خارج دگل قدر حرکت یا یوك ایله حیوان تلف اولور ایسه، ضمان لازم اولماز. زیرا معتاد قدر حرکت یا یوك شرعاً جائزدر.

بر آدم پاره‌لرینی امانت صفتیله آشناسنه براقوب غائب اولور ایسه، نفقه‌سی او آدمك ذمه‌سنده اولان دیگر بر آدم نفقه خصوصنده حکم حاکمه مراجعت ایدوب، حاکم او پاره‌لردن نفقه تقدیر ایتدکدن صوڭ، آشناسی امانت پاره‌لردن نفقه یولنه صرف ایتسه ضمان لازم اولماز.

صاقلامش آدم امینی النده امانتی صاحبنه اعاده ایتدرر ایکن امانت تلف اولسه، ضمان لازم کلمز. زیرا امینك النده امانت کوندورمك شرعاً جائزدر.

آلمش آدم عاریتی دیگرك النده صاقلاتمق ایچون امانت ایده بیلور. امانت دیگرك النده ایکن تلف اولور ایسه، ضمانی واجب اولماز. زیرا عاریتی امانت قیلمق شرعاً جائزدر.

بری «شو طعامدن اختیارك قدر یی» کبی عباره‌لرله طعامی مباح ایدوب، مخاطب او طعامدن تناول ایدر ایسه، بوندن صوڭ صاحبی اکل اولنمش طعام ایچون قیمت طلب ایده‌مز.

مشترك بر خانه‌ده شریکلرك بری اذنسز اقامت ایدوب، قضاءً خانه یانسه، ضمان لازم اولماز. زیرا مال مشترکدن معتاد کیفیتده استفاده شرعا جائزدر.

حق مروری وار بر یولده النه فانوس آلوب کیدر ایکن، آتش دیگر برینڭ ملکنه اصابت ایده‌رك او آدمه بر خسار ترتب ایدر ایسه، فانوس صاحبی ضامن اولماز. زیرا حق مروری وار یولدن کچمك شرعاً جائزدر.

شو قاعده حنفیلره کوره‌در. مالکیلره کوره «مالکڭ اذنی ضمانی اسقاط ایدر، اما شارعڭ اذنی ضمانی اسقاط ایتمز».

حنفیلره کوره، شو قاعده یوقاری‌ده مذکور «اضطرار حق غیری ابطال ایتمز» قاعده‌سیله (٣٢) تخصیص اولنور. آچلقدن اولمك درجه‌سنه کلمش بر انسان دیگرڭ طعامندن تناول ایدر ایسه، جواز شرعی واردر. لکن ضمان ساقط دگل، بلکه طعامڭ قیمتی لازم اولور. حنفیلره کوره شویله‌در. اما مالکیلر مذهبنده ایکی قول واردر. ١) طعامڭ قیمتی واجب دگل. زیرا اولمك درجه‌سنه کلمش آدمه طعام ویرمك طعام صاحبنه فرضدر. فرض اولان اش ایچون عوض آلمق جائز دگلدر. ٢) قول مشهور طعامڭ قیمتی واجبدر. زیرا ضمانی اسقاط ایدن مالکڭ اذنیدر. اما شارعڭ اذنی ضمانی دگل یالکز مواخذه‌یی اسقاط ایدر.

حنفیلرڭ قولنه موافق شو ایکنجی قول معصومیت ملك قاعده اصلیه‌سنه دها زیاده مناسبدر. جان صاقلامق ایچون مالڭ عصمتی زائل اولاجق ایسه، اولور. لکن بو قدر ایله ضمانڭ سقوطی لازم دگلدر.

(٩١) مباشر متعمد دگل ایسه‌ده، ضامن اولور.

بر آدم دیگرڭ بر مالینی کرك قصداً کرك من غیر قصد اتلاف ایدرسه، ضامن اولور.

تیمورچی اوز دکاننده تیموری دوگر ایکن بر کیسه‌ك صاچرایوب، عمومی یولدن کیدر بر آدمڭ لباسینی احراق ایدر ایسه ضامن اولور.

بر آدم اوز ملکنده سلاح آتسه‌ده برینڭ مالنه یا نفسنه اصابت ایده‌رك تلف ایتسه ضامن اولور.

(٩٢) متسبب ـ متعمد هم متعدی اولمادقجه، ضامن اولماز.

متسببك ضماننده ایکی شرط واردر. بری تعمد، دیگری تعدی. برینك حیوانی بر آدمدن اورکوبده قاچوب ضائع اولور ایسه، او آدم ضامن اولماز. زیرا اورکوتمكده او آدمك قصدی یوق ایدی. اما او آدم او حیوانی قصداً اورکوتمش ایسه، هم متعمد هم متعدی اولمق سببیله ضامن اولور.

بر آدم اوز یرنده اوتلری یاقوبده آتش صاغ وصوله طارالدقدن صوڭ دیگرك بر مالینی یاقسه ضمان لازم اولماز. زیرا متعدی دگلدر.

اما یل شدتله اسر ایکن یاقسه‌ده دیگرك ملکینی خراب ایتسه، ضامن اولور. زیرا شدتله یل اسر ایکن آتش یاقمق تعدیدر.

عمومی یولده قویی قازوب، او قویی‌یه بر حیوان دوشه‌رك تلف اولسه، ضامن اولور. زیرا عمومی یولده قویی قازمق تعدیدر.

(٩٣) حیواناتك جنایتی هدردر.

هدر: یعنی صاحبنه ضمان لازم اولماز.

شو قاعده «العجماء جبار» سنت جامعه‌سنك ترجمه‌سیدر. بر محلده حیوان باغلامغه حقلری وار ایکی آدم حیوانلرینی باغلادقلارنده حیوانلرك بری دیگرینی تلف ایدر ایسه صاحبنه ضمان لازم اولماز.

بر حیوان بوشانوب برینك ملکنه کیدوب بر ضرر ایتسه صاحبی ضامن اولماز.

بر آدم بر حیوانی اذنله دیگرك ملکنه ادخال ایتدکدن صوڭ حیوان بر ضرر ایتسه صاحبی ضامن اولماز، اذنسز ادخال ایتسه ضامن اولور.

بر آدم بر حیوانی طریق عامه‌یه باشی بوش قیلوب چیقارسه، ضررینی متحمل اولور.

عمومی یولده حیوان طوردرمغه هیچ بر انسانك حقی یوقدر. طوردرور ایسه ضررینی ضامن اولور.

سوزر اوگوز، طالار أت کبی ضررلری متعین حیوانلری طریق عامه‌یه باشی بوش حالده چیقارور ایسه، مطلقا ضامن اولور.

(٩٤) غیرك ملكنده تصرفله امر ایتمك باطلدر.

امر ایتمك باطلدر: یعنی هیچ بر حكمی یوقدر.

بر آدم «فلانك مالینی آل» دیسه‌ده مخاطب آلسه، امرك وجودی عدم حكمنده اولوب، مخاطب ضامن اولور. زیرا هر انسانك امری یالگز اوز مالنده جاریدر.

بناءً علیه «سن امر ایتدكده مالمی آلدردك» دیه مال صاحبی دعوی ایدر ایسه، دعواسی مسموع اولماز.

اما مأمور «مال آمرك مالیدر» گمان ایدوب، اتلاف ایتسه مالك صاحبی آمره رجوع ایدر.

بر آدم «بنم سندن آلاجغمی دیگزه آت» دیسه‌ده، مخاطب آتسه بورجدن بری اولماز. زیرا آتلمش پاره‌لری قبض ایتمه‌مش ایكن مالك اولمامش، بوڭا كوره‌ده امری ملكنه مصادف بولنمامش اولمقله امری درست دگلدر.

امرك بطلانی ــ آمرده ملكك یا ولایتك یوقلغیله اولور. اگرده آمرده یا ملك یا ولایت بولنور ایسه، او وقت اویله امرك حكمی معتبر اولور.

(٩٥) غیرك ملكنده اذن یوق ایكن تصرف جائز دگلدر.

شو قاعده جلیله ــ شریعتلرك همه‌سنده مقاصد اصلیه‌دن قیلنمق صفتیله معتبر اولوب، هیئت اجتماعیه‌ده اڭ بیوك ضروریاتدن حساب قیلنور ارتفاقلرك بری اولان معصومیت ملك، حرمت اموال قاعده اساسیه‌سندن اقتباس قیلنمش بر قاعده‌درکه بوڭا متفرع اولور

Из фондов Российской национальной библиотеки

احکامك حسابی یوقدر. رخصت یوق ایکن بر آدمك خانه‌سنه هجوم ایتمه‌مك کیرمه‌مك، اذنی یوق ایکن مالنه ال اوزاتمامق، مساعده‌سی یوق ایکن منافعیله انتفاع ایتمه‌مك، اجازه‌سی یوق ایکن صاتمامق اجاره‌یه ویرمك کبی عقدلرله تصرف ایتمه‌مك. بویله مهم احکام کلیه شو قاعده جلیله‌یه متفرعدر.

قاعده‌ده «اذنی یوق ایکن» دیدك. اما یا صراحةً یا دلالةً مالکك اذنی وار ایسه، او وقت مأذون آدم اذن ویرن آدمك ملکنده تصرف ایده‌بیلور. صراحةً اذن ویرسه، وکیل اولور. مالك مصلحتی یولنده سعی ایتمك ایچون دلالةً اولور ایسه، نائب اولور. مثلا اولوم حالنه کلمش خسته دکل بر قویونی میته‌لکدن قورتارمق ایچون ذبح ایتسه ضامن اولماز.

بالا خسته‌لندکده آتاسی، آتا خسته‌لندکده بالاسی حاجت اولور طعام دوا کبی شیلری خسته مالندن بلا اذن آلابیلور. زیرا خسته‌نك احتیاجی وار طعام ودوایی آلمق ایچون پاره صرف ایتمیه اذن عادت اعتباریله ثابت اولوب، صریح اذن کبی اولور.

شو قاعده ایله (عرفاً تعیین نصاً تعیین کبیدر) قاعده‌سی بری دیگریله تقیید قیلنور.

بر قاچ رفیق برلکده سفر ایدوب، آرالرندن بری وفات اولسه، رفیقلری متوفانك یاننده وار شیلری صاتوب، ثمنندن متوفایی دفن ایتدکدن صوك، بقیه‌یی ورثه‌لرینه رد ایده‌بیلورلر. زیرا سفرده رفیق بر عائله اعضالری کبی معامله ایدرلر.

(٩٦) مشروع بر سبب یوق ایکن، دیگرك مالندن بر شی آلمق جائز دگلدر.

اویون طریقیله آلمق شو مسئله‌ده جدیتله آلمق کبیدر. غصب، سرقت، رشوت طریقیله آلنمش ماللر البته صاحبنه اعاده قیلنور.

علی العموم «اداسی واجب دگل بر مالی دیگره دفع ایتسه، هبه یاصدقه طریقیله اولمامش ایکن، استرداد ایده‌بیلور.»

قاعده‌ده «مشروع بر سبب یوق ایکن» دیدك. اما بیع، شرا صدقه، هبه کبی مشروع سببلر بولنور ایسه، او وقت آلمق جائزدر.

(٩٧) ملکك سببلرنده تبدل ذاتنده تبدل کبیدر.

مثلا: بر انسان بر آدمه بر حیوانی هدیه وتسلیم ایتدکدن صوك، او آدم اوزینك دوستنه او حیوانی هبه ایدوب، صوگره دوستندن تکرار او حیوانی صاتون آلسه، آرتق او انسان هبه‌سندن رجوع ایده‌مز. زیرا اوآدم او حیوانی اولاً هبه، ثانیاً شرا طریقیله مالك اولوب سبب ملك‌ده اختلاف حیوانك ذاتنده اختلاف کبی اولور.

مال صدقه غنیلره حرامدر. لکن فقیره صدقه قیلنمش مالی فقیر، دوستی اولان بر غنی‌یه هدیه طریقیله ویرر ایسه، غنی او مالدن انتفاع ایده‌بیلور. زیرا سبب ملك تبدلی حسبیله، مالك عینی متبدل اولدی کبی اعتبار قیلنور.

(٩٨) مقصدی وقتندن قبل استعجال ایدن محروم قیلنور.

میراث آلمق ایچون وارث مورثی قتل ایدر ایسه، میراثدن محروم قیلنور. وصیت‌دن وعد اولنمش حصه‌یی آلمق ایچون، صاحب مالی وصیت آلاجق آدم قتل ایدر ایسه، وصیت‌دن محروم اولور. فراش‌ده یاتار آدم اوزینك زوجه‌سینی، میراث آلماسون ایچون طلاق ایدوب، زوجه عدت‌ده ایکن، او آدم وفات ایتسه، زوجه میراثی آلور.

(٩٩) اوز طرفندن تمام اولان فعلی نقض یولنده سعی مردود اولور.

بر آدم بر مالی بیع ایتدکدن صوك، فسخ ایتدرمك امیدیله «مال بنم دگل ایدی. بیع بیع فضولیدر» دیه دعوی‌ده بولنوب،

مشتری «یوق، سن وکیل ایدنگده بیع ایندنگ» دیسه، سوز عقدنگ صحتینی دعوی ایدن مشترینگ اولور. زیرا اوزی طرفندن تمام اولمش عقدی ابطال یولنده بائعنگ سعیی مردوددر.

بر آدم بر مالی بیع ایتدکده مشتریدن آلنه‌جق ثمن ایچون دیگر بر انسان کفیل قیلنسه‌ده، صوگره او کفیل «مبیع بنم مالم‌در» دعواسنده بولنسه دعوی مسموع اولماز. زیرا عقد بیع‌ده کفالت شرط قیلنمش ایسه عقدنگ تمامی کفالتی کفیلنگ قبولیله اولورده، اوزی طرفندن تمام اولان عقدی ابطال یولنده کفیل اوزینگ دعواسیله سعی ایتمش اولور.

بر آدم بر مالی رهن ایتدکدن صوگ «او مال فلانکدر» دیسه، شو اقرار مرتهن حقنده تصدیق قیلنماز. بلکه بورجی ادادن صوگ او مالی فلانه تسلیم ایدر.

اون ایکی یاش چاماسنده اولوب «بالغ اولدم» دیه آلیش ویرش قیلدقدن صوگ «صاتار ایکن بالغ دگل ایدم» دعواسیله عقدی فسخ ایتدره‌مز. زیرا اوزینگ النده تمام اولمش عقدی نقض ایتمک اولور.

ابن نجیم حضرتلری جمع ایتمش، تورکیا هیئت علمیه‌سی طرفندن ترجمه قیلنمش (۹۹) قاعده برقدر اصلاح صوگنده بوراده تمام اولدی. بوندن صوگ سرد قیلنه‌جق قاعده‌لر فقه هم اصول فقه کتابلرندن جمع قیلندی. انتخاب وظیفه‌سنده وار استطاعتنگ تمامی صرف قیلنوب، مأخذ خصوصنده الگ معتمد کتابلر اختیار قیلندی.

---

(۱۰۰) علة جنس‌ده معتبردر، افرادده دگل.

یعنی: بر شرعی حکمی تعلیل ایچون بیان قیلنه بیلور علة‌لرنگ او حکمنگ هر بر فردنده تحققی لازم دگل، جنس‌ده اکثریتله بولنور ایسه کفایه‌در. مثلا: «ایکی طرفنگ برینه نفع شرط قیلنمش عقد

نزاعی ایجابنه کوره، فاسددر» دینور ایسه، «نزاعی ایجاب ایتمك» علەسی او عقدك هر بر فردنده وجودی لازم اولمایوب، او عقدك جنسنده اکثریتله بولنور ایسه، کافیدر. بناءً علیه، «فلان صورتده نفع شرط قیلندی، لکن نزاع بولنمادی» دعواسیله او صورت تجویز قیلنەماز.

(١٠١) تلف اولان شیلره اجازت لاحق اولماز.

مبیع تلف اولدقدن صوڭ مالك صاحبی «بیع فضولی‌یی اجازت ایتدم» دیسه اجازتی درست اولماز.

بر آدم بر مالی اتلاف ایتدکدن صوڭ مالك صاحبی «راضی‌یم حقمی اسقاط ایتدم» دیسەده، تضمین ایتدره بیلور.

النده امانت طریقیله صاقلانور پارەلری علی، پارەلرڭ صاحبندن اذن یوق ایکن، ولی‌یه بورچ صورتیله ویرسەده ولی النده او پارەلر تلف قیلنسه، پاره صاحبی «بورج ویرمەسنه اجازت ایتدم» دیمەسیله ضمان ساقط اولمایوب، پاره صاحبی او پارەلری استرسه علیدن تضمین ایتدره بیلور.

(١٠٢) اجازت سوزەده اشەده لاحق اولور.

مالی غصب ایتدکدن صوڭ صاحبی اجازت ایتسه، غاصب ضماندن بری اولور.

امانتی ایکنچی آدمه امانت ایتدکدن صوڭ صاحبی اجازت ایتسه، اولگی امین ضماندن بری اولور.

بر مالی غصب ایدوب، دیگر بر انسانه ویرسەده صاحبی اجازت ایتسه، غاصب ضماندن بری اولور.

(١٠٣) معاملات‌ده تمکن قبض کبیدر.

مستأجر انتفاعدن متمکن اولور ایسه، اجرت واجب اولور.

مشتری مبیعی قبض ایتمیه متمکن اولور ایسه، قبض ایتمش کبی

اولور. اجاره‌یه آلنمش دکان بازارده طورغونلق سببیله قاپانسه، اجرتی ویرمکدن مستأجر امتناع ایده‌مز.

(١٠٤) بر غرض شرعی‌یه بناءً تسلیم قیلنمش شی‌ـ او غرض باقی اولدقجه استرداد قیلنه‌ماز.

بورجی ادا ایتدرمیه کفیل اولان آدمه، بورج صاحبنه ویرمک ایچون، بورجلی آدم پاره‌لری ویرسه، آرتق او پاره‌لری کفیلدن استرداد ایده‌مز. زیرا بورجی اوته‌مک قصدیله قبض اولنمش پاره‌لره کفیلك حقی‌ده تعلق ایتدی.

(١٠٥) حجر اولنمش صبی ـ افعالیله مواخذه قیلنور.

برینك مالینی صبی اتلاف ایدر ایسه، اوز مالندن ضمان لازم کلور.

(١٠٦) مقصدی مترتب دگل هر تصرف باطلدر.

کتب فقهیه‌ده بطلانی تفضیلاً بیان قیلنمش عقودلرك بطلانی شو قاعده‌یه متفرعدر.

(١٠٧) عقد معاوضه‌ده هم‌ده نفعی دافعه عائد معامله‌لرده، غرر ضمانی ایجاب ایدر.

بر عرصه‌یی صاتون آلوب، اوزرنده بنالر انشا ایتدکدن صوڭ مستحق چیقوب او عرصه‌یی ضبط ایتسه، مشتری بائعدن ثمنی استرداد ایدر هم‌ده بنالرك تسلیم کوننده‌گی قیمتلرینی تضمین ایتدرور.

تگرمنجی‌یه طارتدرمق ایچون بغدای کتورمش آدمه «بغدایگی شو سپته قوی» دیدکدن صوڭ، صاحبی بغداییی او سپته قویسه‌ده، سپت تیشوك اولمق سببندن بغدای توگولوب خراب اولسه، تگرمنجی ضامن اولور.

Изфондов Российской национальной библиотеки

«شو اوغلمه مال صاتكز، آكا تجارت ايچون اذن ويردم» ديمه‌سيله بازار اهلی او بـالايه مال صاتسه، عاقبت اوغلی دگللگی ميدانه چيقسه صاتلمش ماللرك ضمانی او آدم ذمه‌سنه واجب اولور.

(۱۰۸) عقد فاسده حق غير تعلق ايدر ايسه لازم اولوب، فساد مرتفع اولور.

مشتری فسادی وار عقدله صاتون آلنمش مالی بيع صحيح ايله ديگره صاتار ايسه، حق فسخ قالماز.

(۱۰۹) فساد قوی عقدك بر قسمنده بولنور ايسه شائع اولور.

بر عقدده ايكی نرسه جمع ايدوب، صوكره بری مال بری دگللگی ظاهر اولور ايسه، عقدك بر قسمده فسادی شائع اولور، يعنی ديگر قسمنه‌ده سرايت ايدوب، تماماً باطل كبی اولور. ايكی قسمك هر برينه اصابت ايدن ثمن معلوم دگل ايسه، جهالت ايچون. معلوم ايسه، دخلی يوق شی‌ده عقدی قبول ايتمك شرطلغی ايچون.

(۱۱۰) هر ملت اوز اعتقاديله معامله قيلنور.

مثلا: وجوب عدتی اعتقاد ايتمه‌ين ملتك بری عدت زماننده تزوج ايدر ايسه، نكاح محارمی تجويز ايدر ملتك بری محارمدن بريله نكاح عقد ايدر ايسه، ايكی طرف راضی ايكن، شريعت اسلاميه اويله نكاحلری اقرار ايدر، فسخ ايتمز. او نكاحلره نفقه ميراث احصان كبی احكامك هر بری مترتب اولور. علی العموم عائله احكامنده شو «احترام عقيده» قاعده‌سی اعتبار قيلنور.

(۱۱۱) بينه‌سی، درستلگنه علامتی، وار خبر بلا بيان قبول قيلنماز.

شو قاعده دعوالرك هر برنده بلا تخلف جاريدر. هيچ بر دعوی

بینه‌یی بیاندن قبل مسموع اولماز. نکاح طلاق کبی عائله مسئله‌لرنده معتبردر. مثلا ولیلردن بری صغیره‌سی حقنده نکاح سابقی دعوی ایدر ایسه، شو سوزی بینه‌یی بیاندن قبل قبول قیلنماز.

(۱۱۲) اذن مطلق، تهمت یوق ایکن، عرفله تقیید قیلنماز.

مطلق صورتده توکیل قیلنمش وکیل، امین ایکن، نه قدر بها ایله صاتار ایسه‌ده جائزدر. عقد نکاحده وکیل مهری زیاده ایدر ایسه، متهم دگل ایکن، کل مهر واجب اولور.

یتیمك ماللرینی کم بها ایله صاتوده، یتیم ایچون صاتون آلور ایکن زیاده بها ایله آلوده، تهمت احتماله کوره وصی، آتا، بابا، قاضی طرفندن اویله عقدلر تجویز قیلنماز.

(۱۱۳) شارعك اذنی مالکك اذنی کبیدر، سلامت شرطیله (۹۰نچی ماده‌یه باق).

مالکك اذنی ضمانی اسقاط ایدر، شارعك اذنی‌ده اویله‌در. لکن بزم امام اعظم شو قاعده‌یی سلامت شرطیله تقیید ایدر. شارعك اذنی مالکك اذنی کبیدر سلامت بولنمق شرطیله.

انسانك لهویاندن منع ایتمیه حقی واردر، لکن «منع ایله‌یم» بهانه‌سیله آلت لهوی کسر ایدر ایسه، ضامن اولور. لقطه‌یی صاحبنه ویرمك قصدیله اشهادسز آلوبده، الندە او لقطه تلف اولور ایسه، ضامن اولور. زیرا صاحبنه ویرمك قصدیله لقطه‌یی اخذ ایتمیه شارع اذن ویرمشدر، لکن امام اعظمك رأینه کوره سلامتی‌ده شرط ایتمشدر.

(۱۱۴) تسمیه صحیح اولور ایسه، مقتضاسی معتبر اولماز، دگل ایسه، معتبر اولور.

مثلا: تعیین ایتمه‌یوب، «بر بولك قویون آلورم. هر بری اون درهم مقابلنه اولور» دیسه، قاعده‌مزه کوره شو عقد منعقد

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولماز. زیرا تسمیه صحیح اولمادی‌ده مقتضاسی اولان جهالت معتبر اولوب عقد فاسد اولدی.

اما حاضر اولان بر بولك قویونلره اشاره ایدب «شو یوز قویونی صاتون آلاجغم. هر بری اون درهمدن اولوب، مجموعی بیك درهم اولور» دیسه، قویونك یوز دگل طوقسان ایکن‌لگی ظاهر اولسه عقد درست اولور. زیرا تسمیه درست ایدی. بوڭا کوره مقتضاسی اولان جهالت معتبر دگلدر.

«فلان آدمه ثلث مالمی، فلاننه نصف مالمی وصیت ایتدم» دیسه ایکی‌سی ثلث‌ده اشتراك ایدرلر. زیرا نصفی تسمیه صحیح دگل ایدی‌ده: او آدمه وصیت ایدر ایکن گویا هیچ برشی تسمیه ایتمه‌مش یاخود علی التعیین بیك درهم وصیت‌ایتمش کبی‌اعتبار قیلندی.

(١١٥) محکمه‌ده تهمت معتبردر.

انسان، کم اولور ایسه‌ده، بر اشه ارتکاب ایدوب‌ده، اواش‌ده تهمت متمکن اولور ایسه، حاکم او اشك فسادیله حکم ایدر. مثلا:

صاتوده وکیل صاتیلاجق مالی اوز قریبلرینه صاتار ایسه، بازار بهاسندن کم بها ایله صاتمق تهمتی بوراده متمکن اولدیغنه کوره، حاکم بیعك فسادیله حکم ایده‌بیلور.

یاتاق‌ده یاتور خسته اوزینك خاتوننه «بن صاغ ایکن‌سنی طلاق ایتمش ایدم. عدتك ایندی توکندی» دیسه، خاتوننه شوسوزی تصدیق ایتدکدن صوك وصیت ایتسه‌ده اولسه، خاتونك حقی میراث ایلـه وصیت‌دن قایوسی اقل ایسه او اولور. زیرا «میراثدن زیاده‌یی وصیت ایله ویرمك» تهمتی بوراده متمکندر.

خسته وارثلرندن برینه بر مالی ایکی اوچ بهاسیله صاتار ایسه‌ده، دیگر وارثلر استرلرسه او بیعی فسخ ایتدره بیلورلر. زیرا ایثار تهمتی بوراده ده واردر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بر مالی بیع هم تسلیم ایدوب، تسمیه اولنمش ثمنی قبض‌دن قبل بائعڭ آتاسی یا بالاسی او مالی او ثمندن کم بها ایله صاتون آلاماز. زیرا بوراده ربا تهمتی متمکندر.

اجنبی ایله وارثلردن برینه بورج اقرار ایدوب، اجنبی بورجی تصدیق یالگز شرکتی انکار ایدر ایسه‌ده، اقرار جائز اولماز. زیرا وارثلردن برینه زیاده ویرمك تهمتی بوراده واردر.

(١١٦) هر شیڭ حقوقی اصلنه تابعدر.

مثلا: ام ولدڭ عدتنده همشیره‌سینی نکاحلنمك جائزدر. زیرا عدت ملکڭ حقیدر. ملك همشیره‌نڭ نکاحنه مانع دگلدر. ملکڭ حقوقندن اولان عدت بالطبع مانع اولماز.

(١١٧) ذمه‌یه متعلق حقوق‌ده تقسیم عولی اولوب، عینه متعلق حقوق‌ده نزاعی اولور.

حقوق بعضاً ذمه‌یه متعلق اولورده دیون نامنده اولور. ویره‌جگی وار انسانڭ ویره‌جکلری کبی.

بعضاً عینه متعلق اولور: مثلا بر آدمڭ النده اولان بر حیوانی بینه اقامت ایدوب، ایکی آدم دعوی ایدر ایسه، او ایکی آدمڭ حقی حیوانڭ عیننه متعلق اولور. ذو الیدڭ ذمه‌سنه دگل.

حقوق مجتمع اولوب‌ده، او حقوقی تماملیه ایفا ایده‌بیلور قدر مال الده بولنماز ایسه، فقها «حقوق متضایق اولدی، ازدحام ایتدی» تعبیرینی استعمال ایدرلر.

حقوق‌ده ازدحام، تضایق کورنسه، الده وار مال اربابنه تقسیم طریقیله ویرلور.

تقسیم‌ده ایکی اصول واردر: ١) اصول عولیه ٢) اصول نزاعیه.

اصول عولیه: حقوق مخرج مشترکدن آلنوب، تقسیم قیلنه‌جق مال سهامڭ مجموعنه تقسیم قیلنور. مثلا: برینڭ حقی کل، دیگرینڭ

حقی نصف اولور ایسه، مخرج مشترکدن سهامک مجموعی اوچ اولوب، الده وار مال اوچه تقسیم قیلنورده، برینه ایکی ثلث، برینه بر ثلث ویرلور.

اصول نزاعیه: حصه‌لرده نزاعک وجودی اعتبار قیلنوب، نزاع یوق حصه بلا نزاع تسلیم قیلنور. نـزاع وار قدری متنازعلر آراسنده برابر صورتده تقسیم اولنور. مثلا: بری کل، دیگری نصف دعوی ایدر ایسه، بر نصفده نزاع یوق. کل مالی دعوی ایدنه بلانزاع تسلیم قیلنه‌جق. ایکنچی نصفده نزاع وار، هر بری «او نصف بنمدر» دیر. بوکا کوره علی التساوی تقسیم قیلنورده، برینه دورتدن بر؛ دیگرینه دورتدن اوچ اولور.

تقسیمده نه وقت اصول عولیه، نه وقت اصول نزاعیه معتبر اولور؟ مسئله‌سنده اختلاف واردر. امام ابوحنیفه حضرتلری ذمه‌ده ثابت حقوقده اصول عولیه‌یی، عینده ازدحام ایدن حقوقده اصول نزاعیه‌یی اعتبار ایدر. مثاللر:

ایکی آدم بینه اقامت ایدوب، بری تمام خانه‌یی، دیگری نصف خانه‌یی دعوی ایدر ایسه، بوراده حقوق خانه‌نک عیننه متعلق اولدیغنه کوره، تقسیم نزاعی اولور. بر نصفده نزاع یوق، تمام خانه‌یی دعوی ایدنه تسلیم قیلنور. ایکنچی نصفده نزاع وار، علی التناصف تقسیم اولنور.

بر آدمه کل مالی، دیگرینه نصف مالی وصیت ایدوب، ورثه اجازت ایتسه، بوراده تقسیم عولی اولور. زیرا حقوق بر مالک عیننه دگل، وصیت ایدنک ذمه‌سنه متعلقدر.

(۱۱۸) عقدک موجبی رفع قیلنه‌ماز، اما شرطک موجبی رفع قیلنه بیلور.

۱) شو کیومی بو گون حاضر ایدر ایسه‌ک، اش حقی بر درهم، ایرته‌گه قالور ایسه، یارتی درهم.» دیسه، اوّلـگی شرط درست

اولور. لکن ایکنچی شرط باطل اولوب، ایرته‌گه قالور ایسه، اش حقی یارتی درهم اولمایوب، معتاد بها لازم اولور.

٢) «خاتونڭ وار ایسه، مهر ایکی بیڭ. یوق ایسه، مهر بر بیڭ اولور» دیسه، اوّلگی شرط درست اولور. اما ایکنچی شرط، عقدڭ موجبینی رفع ایتدیگنه کوره، درست اولمایوب؛ خاتونی یوق ایسه، مهر مثل لازم اولور.

«شهردن چیقارور ایسه‌ڭ، مهر ایکی یوز، چیقارمز ایسه‌ڭ، مهر بر یوز» دیسه، اولگی شرط جائز اولوب، ایکنچی‌سی معتبر اولماز.

شو قاعده امام ابو حنیفه حضرتلرینه کوره‌در. اما امام ابو یوسف امام محمد حضرتلرینه کوره، عقدڭ موجبی شرطڭ موجبی کبیدر. هر بری رفع قیلنه بیلور.

(١١٩) بینه دگل لکن حاکمڭ حکمی آڭا توقف ایدر سوزده عدد شرط دگل، عدالت شرطدر. (٧٠نچی ماده‌یه باق)

قاضی حضورنده حکم شریعتی بیان ایدر مفتی‌ده، شاهدلری تزکیه ایدر مزکی‌ده، شهادتی ترجمه ایدر ترجمان‌ده، ولادتدن خبر ویرور قابله‌ده عدد شرط دگل، عدالت کفایه‌در. زیرا او خبرلرڭ هیچ بری بینه دگل، بوڭا کوره عدد شرط دگل. لکن حاکمڭ حکمی او خبرلره توقف ایدر، بوڭا کوره عدالت شرط قیلنمشدر.

(١٢٠) صحیح دگل بر فعلڭ ضمننده‌گی شی صحیح اولا بیلور. (٥١نچی ماده‌یه باق.)

مثاللر:

١) حجر قیلنمش صبی النه بر مالی امانت صفتیله ویرسه، صبی او مالی هلاك ایتسه ضامن اولماز. زیرا مالکڭ صبی‌یه عقد ودیعه طریقیله ویرمه‌سی صحیح دگل ایسه‌ده، عقد ضمننده‌گی تسلیطی صحیح‌در.

٢) حجر اولنمش صبی‌یه بر مالی صاتسه، صبی او مالی هلاك ایتسه، مالك صاحبی تضمین ایتدره‌مز. زیرا عقد بیع صحیح دگل ایسه‌ده، او عقد ضمننده تسلیم هم تسلیط معتبردر.

٣) حجر قیلنمش انسانه قرض ویرسه، او انسان او قرضی هلاك ایتسه، ضمانی لازم کلمز. زیرا قرض معتبر دگل ایسه‌ده، تسلیمی معتبردر.

٤) بر خاتونی نکاحلنوب سرده بیك درهم، علانیه‌ده ایکی بیك درهم مهر تسمیه ایتسه، علانیه تسمیه‌سی معتبردر. زیرا شو مثالده عقد سر صحیح اولوب، عقد علانیه صحیح دگل ایسه‌ده، او عقد علانیه ضمننده‌گی تسمیه صحیح اولا بیلور.

٥) بر آدمك وفاتندن صوك، دیگر ایکی آدم کلوب «مرحوم بندن بورج آلوب شو مالی بکا رهن ایتمش ایدی» دیه دعوی ایدوب، هر بری بینه اقامت ایتسه، بینه‌لری مقبول اولورده، او مال بورجلرینی ادا ایچون صاتلور. زیرا مشاعده رهن صحیح دگل ایسه‌ده، رهنك صحتنه شو مثالده تابع اولان بیع فی الدین صحیح اولور.

٦) اوزینه بالالغی ممکن دگل عبدینه اشاره ایدوب «شو آدم بنم اوغلمدر» دیه دعوی ایدر ایسه، عتق ثابت اولور. شو دعواسیله نسب ثابت اولاماز ایسه‌ده، لکن نسبك ثبوتنه تابع اولان عتق ثابت اولا بیلور.

(١٢١) اوز باشنه حکمی وارشی-تابع اولا بیلور.

ایکی جهتلی جده وارث اولور ایسه، جهتلرك بری دیگرینه تابع اولوب، جده یالکز بر میراثی آلور.

بر آدم بیك درهمی «فائده اورتاق اولور» شرطیله مضاربه‌یه ویرسه عامل تجارتدن بیك درهم فائده کوستردکدن صوك، صاحب مال «فائده‌دن بر ثلث سنك اولور، نصل استرسه‌ك اویله حرکت

ایت» دیه‌رك دها بر بیك ویروب‌ده، عامل شو صوڭ ویرلمش بیڭدن بشیوزی اوّلگی بیکه قوشوب، بر قدر فائده صوڭنی بر قدر ضرر کورسه، ضرر حاصل اولمش فائده‌دن حساب قیلنور. زیرا ایکی عقد بر جنسدن اولوب، ایکی مال بر آدمنڭ اولدیغنه کوره، ایکنچی دفعه‌ده ویرلمش بیڭ اولگی بیکه تابع اولورده ضرر فائده‌دن حساب قیلنور.

شو مسئله‌ده امام محمدنڭ رأینه کوره، ضرر اولگی فائده ایله ایکنچی بیڭنڭ رأسندن اولور. زیرا ایکی عقدنڭ هر بری اوز باشنه قائم‌در، هر برینڭ اوز باشنه حکمی واردر، بری دیگرینه تابع دگلدر. بناءً علیه ایکنجی دفعه تجارتدن حاصل اولان ضرر اوّلگی مضاربه عقدیله ایکنجی مضاربه عقدینه تقسیم قیلنوب، اولگی مضاربه حصه‌سنه ایرشن ضرر فائده‌دن، ایکنجی مضاربه حصه‌سنه دوشن ضرر رأس مالدن حساب قیلنور.

ایکی خاتوننڭ سوتی، برندن بر، ایکنجی‌دن طوقز جزء اولمق شرطیله، قوشولوب یاش بالایه ایمزلسه، بر جزء طوقز جزء سوتـه تابع حکمنده قالوب، طوقز جزء صاحبی خاتون آنا اولور. امام محمد رأینه کوره هر بری آنا اولوب، هر بری حرام اولور. زیرا سوتلر اوز باشنه قالسه‌لار هر بری حرام ایدر ایدی.

(١٢٢) عقد موقوفنڭ تمامندن قبل ظهور ایدن عارض ـ عقد ساعتنده موجود کبیدر.

او عارض عقد ساعتنده موجود اولدق‌ده نصل حکم ترتب ایده‌جك اولور ایسه، عقدنڭ تمامندن قبل ظهوریله‌ده او حکم ترتب ایدر.
مثاللر:

١) بر خاتونی بلا اذن تزوج ایتدکده، عقددن صوڭ اجازه‌دن قبل، عدت اعتراض ایتسه، عقد یوغالور. خاتوننڭ اجازه‌سی‌ده، ویره‌جك ایسه، عملسز قالور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

٢) وکیل بر مالی اوز قیمتیله اوچ کون خیار شرط مقاوله‌سیله صاتسه، صوکره او مال اوز زرینه بر قدر مالی دها زیاده ایتسه، شو زیاده عقد ساعتنده موجود کبی اعتبار قیلنوب، وکیلك خیاری باقی اولور.

٣) صغیرك بر مالینی اوچ کون خیار ایله صاتسه، اوچ کونك انقضاسندن قبل، صغیر بالغ اولسه، شو بلوغ عقد ساعتنده موجود کبی اعتبار قیلنوب، اجازه صغیرك الده اولور.

(١٢٣) حکم‌ده انتظار جائزدر.

١) تا ابد خیار شرطیله صاتسه، عقد توقف ایدوب طورر: اگر شرعاً تجویز اولنمش مدت اثناسنده او شرطی اسقاط ایدر ایسه، عقد صحته منقلب اولور. یوق ایسه، یوق.

٢) تگوچی‌یه بر کیوم ویروب، «بونی تورکیا موداسنجه تکسه‌ك، اجرتك فلان قدر، عربی فاصون‌ده تکسه‌ك، فلان قدر اولور» دیسه، شو عقدك صحتی عملك ظهورینه منتظر قالور.

٣) «شو قویونلرك بر ثلثی فلان جهته وصیت‌در» دیدك‌دن صوك ایکی ثلثی هلاك اولسه، قالمش بر ثلث‌ده وصیت تقرر ایدر اول‌ده شیوع صفتیله واقع اولمش وصیتك تعینی منتظر اولوب طوردی.

٤) بورجی قبض ایتمیه بر آدمی توکیل ایدوب، «بورجمی اوفاقلاب دگل یکباره آل» دیسه، وکیل ویره‌جگی وار آدمله مسامحه یولنده معامله ایدوب، بورجی اوفاقلاب قبض ایتمیه راضی اولسه، عقد وکالته مخالفت ایتمش اولورمی یوقمی مسئله‌سنده جواب توقف ایدر: اگر اوفاقلاب آلوب‌ده جمیع دینی قبض ایده بیلسه، مخالف اولمامش اولور. ایده‌مز ایسه، مخالفت ایتمش اولور.

(١٢٤) صوك کلمش ـ اول وار کبی دگلدر.

١) بر حیوانی صاتسه، عقدك تمامندن صوك قبض‌دن ایلك حیوان قاچسه، عقد باطل اولماز

٢) بیع سلم طریقیله صاتلمش شی آراده منقطع اولسه، بیع منتقض اولماز.

٣) اجاره‌یه یاخود رهنه ویرلمش مال‌ده شیوع طاری اولسه، اجاره هم رهن منتقض اولماز.

(١٢٥) یر یوزی بر یورتدر.

یعنی معامله‌لرك هر برنده، اموالك عصمتی، دمك حرمتی کبی شیلرده، دولت مملکت اختلافلرینك تأثیری یوقدر. اموال، معامله احکامنه عائد خصوص‌لارده سادات حنفیه دارلری بر قاچ قسمه تقسیم ایتمشلر ایسه‌ده، شریعت اسلامیه نظرنده، اموال، دماء، حقوق فی نفسها مقدس اولدیغنه کوره، یر یوزی بر دار بر یورت حکمنده اولمق البته لازمدر.

انسانك مالنده قاننده عرضنده عصمت، دار اعتباریله دکل، فی ذاته‌در. «شو یرده بر انسانی قتل ایدر ایسه، قصاص واجب، لکن او انسانی فلان یرده قتل ایدر ایسه، قصاص واجب دکل» تفرقه‌سی شریعت اسلامیه حکمی اولاماز.

بر دولت طرفندن وضع قیلنمش قانونلرنك حکمی او دولتك مملکتی حدودنده محصور قالور. حدود ملکیه‌سندن طیش یرلرده او قانونلرك حکمی جاری اولماز. زیرا اجرا ایتمك قوه اجرائیه قوه تنفیذیه سلطه‌سیله‌در، لکن هیچ بر دولتك اوزینك حدودندن خارج یرده سلطه‌سی یوقدر.

اما بز، شریعت اسلامیه‌نك عمومیتنه کوره، «یر یوزی بر داردر» دیدك. شو عمومیت قضا تنفیذ جهتیله دکل، فتوی جهتیله‌در.

شریعت اسلامیه فتوی جهتیله عمومیدر، قانونلرك، علی‌الخصوص قوانین جزائیه‌لرك مملکت حدودنده انحصاری یالکز قضا، هم تنفیذ جهتیله‌در.

(١٢٦) عادتده ممکن دگل طریقله حکم شرعی ثابت اولماز.

مثاللر:

یاشلرینه نسبتله آتالق اوغللق ممکن دگل ایکن، زید اوغللغی سبب کوستروب، عمرو ترکه‌سندن میراث دعوی ایدر ایسه، دعواسی مسموع اولماز.

عادت حکمیله ممکن دگل بر مدت ظرفنده عدتک انقضاسینی دعوی ایدوب، بر خاتون تزوج ایته‌گی قصد ایدر ایسه، سوزینه اعتبار قیلنماز.

عادتده ممکن دگل طریقله نسب ثابت اولماز. عقدک انعقادی، فراشک یالکز صحتی نسبک ثبوتنه کافی دگلدر. بلکه علی العاده اجتماعک تحققی، تلقیحک وقوعنه امکان بولنه بیلور کیفیتده تقاربک وجودی شرطدر.

یکرمیدن زیاده صحابی روایتیله تواتر درجه‌سنه کلمش، نسبک ثبوتنه بر اساس متین اولمق صفتیله همه امت طرفندن قبول قیلنمش «الولد للفراش» سنت قطعیه‌سی — بر آدمک تحت نکاحنده اولان بر خاتوندن طوغمش بر بالایی «شو بالا — بنم بالامدر» دیه‌رک فضیحتی خیانتی علناً سویله‌مك جسارتیله قیلنه بیله‌جك دعوالرک یوللرینی باغلامق ایچون، شارع اکبر حضرتلرینک لسان تشریعلرنده سویلنمشدر. — لکن شو سنت قطعیه‌ده «یالکز عقدک صحتیله، یاخود زوجک یالکز وصالدن تمکنیله نسب ثابت اولور» معناسنه دلالت ایده بیلور بر شی یوقدر. شارع «الولد للنکاح» یاخود «الولد للزوج» دیمه‌مش، بلکه ایکی زوجک علی العاده وصاللرینه دلالت ایدر «الولد للفراش» دیمش. عادی صورتده اجتماع محقق اولمازسه، او وقت عرف لسانده خاتونه فراش اطلاق قیلنماز.

(١٢٧) بر معین جهتدن واجب اش ـ نصل جهتله ادا قیلنور ایسه‌ده، اوجهتدن حساب قیلنور.

امانتی صاحبنه «بونی سکا هبه ایدرم» سوزیله ویرسه، هبه اولمایوب، امانتی صاحبنه قایتارمش اولور.

غاصب مغصوبی «بونی سکا هدیه ایدرم» عباره‌سیله ویرسه، مالی مالکنه قایتارمش اولور. هر ایکی صورتده ضمان واجب اولماز.

مهری قبض‌دن قبل زوجنه هبه ایتدکدن صوڭ زوج بنادن قبل زوجه‌یی طلاق ایتسه، نصف مهری زوج زوجه‌دن طلب ایده‌مز. زیرا هبه طریقیله کل مهری ویرمك ضمننده مهرڭ نصفی‌ده اعاده قیلنمش ایدی.

ویره‌جگی وار انسان بورج صاحبنه، جهتی تعیین ایتمه‌یوب، بر قدر مال ویرسه، ویرلمش قدری بورجدن حساب قیلنور.

(١٢٨) منفعت هر حکم‌ده عین کبیدر.

تقویم‌ده ضمان‌ده تملیك‌ده عقدده، منفعت ـ عین حکمنده‌در.

١) بر داری غصب ایدوب، بر قدر مدت اقامت ایدرایسه، یاخود اجاره‌یه ویرلمك ایچون حاضرلنمش خانه‌یی غصب ایدوب‌ده، خانه‌نڭ معطل بقاسنه سبب اولور ایسه، اجرتی ضامن اولور.

٢) حصه شائعه‌یی اجاره‌یه ویرمك جائزدر. بیعڭ جوازی کبی.

(١٢٩) حق ـ رقبه‌ده ثابت اولور ایسه، حادثه سرایت ایدر، دگل ایسه ایتمز.

رهن قیلنمش حیوان‌دن مرتهن النده بر بالا حادث اولسه، بالا رهن اولمق صفتیله مرتهنڭ النده محبوس اولورمی؟ قاعده‌مزه کوره، بالا رهن اولور. چونکه مرتهنڭ حقی حیوانڭ رقبه‌سنه متعلق ایدی. بوڭا کوره، بالاسنه‌ده سرایت ایدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

غصب اولنمش حیوانك غاصب النده حادث اولمش بالاسی ـ امانتمی؟ غصب‌می؟ قاعده‌مزه کوره ـ بالا، غصب دگل، امانتدر. هلاك اولور ایسه، ضمان واجب اولماز. زیرا حق ـ حیوانك رقبه‌سنه متعلق دگل، حیوانك هلاکی تقدیرنده حق ضمان ـ قیمته متعلقدر.

(۱۳۰) بیعك جوازی ضمانه تابعدر.

یعنی: اتلاف تقدیرنده مضمون اولاجق شیلری بیع جائزدر. یرلری اصلاح ایچون، اوچاقلاری یاقمق ایچون استعمال قیلنور سرگینلری، نجاستله بویالمش بولاشمش مایلری، ایله‌نمه‌مش تیریلری، هم‌ده عادتلره کوره قیمتی وار شیلری بیع جائز اولور.

«جواز بیع» لك معناسی ـ جبراً فسخ اولنه‌ماز، آلنمش ثمن بائعه حلال ملك اولور دیمکدر.

اما «دفع مفسده» قاعده‌سیله عمل ایدوب هیئت حاکمه ـ هیئت اجتماعیه‌چه ضرری معلوم شیلری منع ایدر ایسه، شریعت اسلامیه نظرنده البته مطلوبدر. مسکراتی، انسانك بدننه ضرری وار طعاملری، انسانك عطالتنه بطالتنه سبب اولور شیلری، فتنه‌ده استعمال قیلنه بیلور آلتلری منع ایدرسه، حقی واردر.

(۱۳۱) حکم شریعته مناقض اولاجق هر بر اش باطلدر.

شو قاعده عمومیه‌یه کوره، وظیفه‌دن قاچمق قصدیله ارتکاب قیلنمش هر بر حیله، نکاح تحلیل کبی حکم شریعتی ابطال قصدیله قیلنمش هر بر عقد، باطل اولور.

مثلا: زکات‌دن قاچمق آرزوسیله حولك تمامندن قبل همه مالینی هبه ایدر ایسه، هبه‌سی باطل اولور، زکات ساقط اولماز.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

(١٣٢) بر اش ایکی اصلدن شبه آلور ایسه، او اشی ایکی جهته تقسیم ممکن ایکن، هر بر شبه معتبر اولور.

زیرا یالگز بر شبه معتبر اولور ایسه، او وقت ایکنچی اصلی تماماً اهمال ایتمك لازم اولوب کلور ایدی. مثاللر:

١) ثواب شرطیله یعنی مقابلنده بر شی آلمق شرطیله هبه. شو هبه بر جهتدن هبه‌یه، بر جهتدن‌ده بیعه مشابهتی واردر. ابتدا انتها جهتیله ایکی‌یه تقسیمی‌ده ممکندر. بوکا کوره، هر بر شبه معتبر اولا بیلور.

ابتداده هبه مشابهتی اعتبار قیلنوب، بلا قبض صحیح اولمامق، تسلیمنه اجبار قیلنمامق، شیوع ایله باطل اولمق کبی حکملر ترتب ایدر.

انتهاده بیع مشابهتی اعتبار قیلنوب، حق شفعه جاری اولمق، عیبی ظاهر اولور ایسه رد قیلنه بیلمك کبی حکملر ترتب ایدر.

٢) قبض صوکنده اقاله. اقاله‌ده هم بیع هم فسخ شبهی واردر. شو ایکی شبهی ایکی جهتدن اعتبار ایتمك امکاننه کوره، عاقدلر حقنده فسخ حکمنده قیلنوب، دیگرلر حقنده بیع حکمنده قیلنور. بوکا کوره‌ده اقاله‌ده حق شفعه جاری اولور.

(١٣٣) ظاهر حال استحقاقی دفع ایدر، اما استحقاقی اثبات‌ده بینه اولاماز.

١) بر آدمك النده‌گی مالی دیگر بر آدم دعوی ایدر ایسه، ظاهر حال یعنی «او مالك ذوالید النده بولنماسی» دعوی ایدنك استحقاقینی دفع ایدر. مدعی بینه اقامت ایتمه‌دکجه دعوی مسموع اولماز مال ذوالیدك اولور قالور.

٢) بر خانه صاتلور ایکن، جارلرك بری شفعه دعوی ایدر ایسه، النده اولان عقارك مملوکیتنه بینه اقامت ایتمه‌دکجه دعواسی

مسموع اولماز. ظاهر حال یعنی «عقارڭ ال‌ده بولنمق» حالی استحقاقی اثبات‌ده بینه اولاماز.

(١٣٤) دعوی‌ده مقصود معتبردر، ظاهر دگل.

شو قاعده، دعوی‌ده بینه اقامت ایتمك كیمڭ وظیفه‌سیدر؟ سوالنه جواب اولور.

امانتی ویرمش آدم آلمش آدمه «قایتار امانتمی!» دیدكده آلمش آدم «قایتارمش ایدم» دیسه، ظاهر حال‌ده مدعی اولور، لكن «قایتارمش ایدم» سوزندن مقصودینه نظراً مدعی علیه اولور. چونكه شو سوزیله ضمانی انكار ایدر.

(١٣٥) حال، دلالت‌ده، قال كبیدر. (٤٢نچی ماده‌یه باق)

یعنی حالڭ اقتضاسیله معلوم اولان هر بر شی ـ لسان بیانیله تعیین اولنمش شی كبیدر.

(١٣٦) صوڭ كلمش اجازه اول‌ده وار وكالت كبیدر.

موقوف عقدلرڭ اجازه صوڭنده نفوذلری شو قاعده‌یه مبنی‌در.

(١٣٧) هر آدمڭ كلامی اوز عرفنه محمول اولور.

زیرا هر انسان اوز مقصدینی اوز عرفیله تعبیر ایدر. اراده قیلنمامش مقصدی متكلمه الزام ایتمه‌مك شریعتڭ وظیفه‌سیدر. قران كریمی، سنت نبویه‌یی تفسیر ایدر ایكن، عصر رسالتدن صوڭ حادث اولمش عرفلری اعتباره آلمامق ضرورتی‌ده شو قاعده‌یه متفرعدر.

(١٣٨) نقل‌ده رضا شرط، اسقاط‌ده شرط دگل.

انسان اوز حقوقنده اوز ملكنده تصرف ایدر ایسه، تصرفی یا نقل ایله اولور یاخود اسقاط طریقیله اولور.

اگر تصرف نقل طریقیله اولور ایسه، دیگر طرفك رضاسی شرطدر. بیع، اجاره، هبه، صدقه هدیه کبی.

اگر تصرف اسقاط طریقیله اولور ایسه، دیگر طرفك رضاسی شرط اولماز. طلاق، خلع، عفو عن المال، عفو عن القصاص کبی.

شو قاعده‌یه بر قاچ مسئله‌یی تفریع ایتمك ممکندر:

١) بورجدن ابرا مدیونك رضاسنه توقف ایدرمی؟ یوقمی؟ اگر بورجدن ابرایی اسقاط قبیلندن ایدر ایسه‌ك، مدیونك رضاسی شرط دگلدر دیرز. اگرده «ابرا ــ اسقاط دگل؛ بلکه ذمه‌سنك اولان بورجی مدیونه تملیك‌در» دیر ایسه‌ك مدیونك رضاسی شرط اولور. ایکنجی نظر ــ منتی دفع ملاحظه‌سیله ترجیح قیلنه بیلور.

٢) بر معین آدم نامنه وقف قیلنور ایسه، او آدمك رضاسی شرطمی؟ یوقمی؟

اگر وقف ایتمك اسقاط اولور ایسه، رضاسی شرط دگل. اما وقف موقوفك منفعتلرینی تملیك اولور ایسه، رضاسی شرط اولور.

٣) اما بر جهته وقف ایدر ایسه، یاخود بر خانه‌یی مسجد ایدر ایسه، بویله وقف قطعاً اسقاط حکمنده اولور. یعنی واقف موقوفدن اوز حقلرینی اسقاط ایتمش اولورده، وقفك تمامیتی ایچون هیچ کیمك رضاسی شرط اولماز.

(١٣٩) ضمانك اسبابی دورتدر: ١) التزام، ٢) اعتدا ٣) تسبب، ٤) مؤتمن دگل یدی وضع ایتمك.

کفالت بابنده ضمان التزام قاعده‌سنه متفرعدر.

بر حیوانی قتل، بر مالی احراق، بر خانه‌یی هدم، بر طعامی ییمك کبی خصوصلرده ضمانك وجوبی اعتدا قاعده‌سنه بنا قیلنمشدر.

ملکی دگل یرده قویی قازوب، بر حیوانك تلفنه سبب اولسه؛ بر آدمك اندرینه یاقین یرده اوت یاقوب آشلق یانمه‌سنه سبب اولسه؛ آیاق طایدرور شیلری عمومی یوللره برافوب، یا حیوان یا

انسانڭ تلفنه یول آچسه؛ یالان سوز ایله بر انسانڭ مالنه بر ظالمی اغرا ایتسه؛ بر حقڭ وثیقه‌سینی سندینی یرتوب یا بوزوب او حقڭ ضیاعنه سبب اولسه؛ صاقلاوی ممکن بر مالی بیله طوروب صاقلاماسه‌ده او مال عاقبت تلف اولسه، شویله خصوصلرڭ هر برنده سبب فاعل‌سیله ضمان واجب اولور.

بائعڭ اذنیله مبیعی قبض ایتسه، صاتلمش مال بائعڭ النده قالسه، عاریت یا رهن یا قرض تلف اولسه شویله صورتلرڭ هر برنده ضمان ـ مؤتمن دگل یدی وضع ایتمك فاعل‌سیله واجب اولور.

اما ودیعه‌ده، مضاربه طریقیله ویرلمش مال‌ده، وصیلر النه تسلیم قیلنمش مال‌ده بر آفت سماویه ایله تلف واقع اولسه ضمان واجب اولماز. زیرا ید ـ مؤتمندر.

(١٤٥) خطاب وضع‌ده عقل شرط دگل، خطاب تکلیف‌ده شرطدر.

شارعڭ سوزی شرطیت سببیت مانعیت رکنیت کبی شیلری بیان یولنده وارد اولور ایسه، خطاب وضع اولور. اما انسانلره بر فعلی ایجاب یا تحریم، طلب یا منع یولنده وارد اولور ایسه، خطاب تکلیف اولور.

خطاب وضعڭ توجهی ایچون عقل شرط دگلدر. بوڭا کوره خطاب وضعڭ حکمی صبیلرده مجنونلرده جاری اولور. بر صبی یا بر مجنون بر آدمڭ مالینی اتلاف ایدر ایسه، ضمان واجب اولور. بر مجنون نفقه‌دن عاجز قالور ایسه، خاتونڭ طلبیله فراق واقع اولور. زیرا شارع عجزی فراقه سبب ایتمشدر. متحقق اولدیغی عاجزده عقلڭ وجودینه توقف ایتمز، حکمی جاری اولور. اما مجنونڭ طلاقی واقع اولماز. زیرا جنون قائم ایکن قصدڭ وجودینه دلالت ایدن شی یوقدر. اما «طلاق ایتدم» سوزی قصد یوق ایکن عمل ایده‌مز. مجنونڭ بیعی‌ده بویله‌در، یعنی منعقد اولماز. چونکه ایجاب‌ده هم

Из фондов Российской национальной библиотеки

قبول‌ده رضا لازمدر. رضایه قطعی صورتده دلالت ایدر شی بولنمادقجه عقدك انعقادی متصور دگلدر.

خطاب تکلیفك توجهی ایچون عقلك وجودی ضروردر. بوڭا کوره، صبیلره مجنونلره تکالیف شرعیه‌لرك هیچ بری متوجه دگلدر.

صبیلرك ده طلاقی واقع دگلدر. شارع ـ ملکی عصمتی ابطال ایدر اشلرده قصد کاملی رعایه ایدوب، صبیلك حسبیله قصدنده قصور احتمالی وار اشلری الغا ایتمشدر. عائله اساسی اولان نکاحك حرمتی‌ده، هیئت اجتماعیه مصلحتی‌ده بونی اقتضا ایدر.

(۱٤۱) هر ولایت‌ده اهلیت هم اولویت معتبردر.

ولایت‌ده خصوصی یا عمومی مصلحت معتبر اولدیغنه کوره، هیچ بر ولایته ـ اهلیتی یوق آدم نصب قیلنماز. هر اش‌ده احسان هم تکمیل شرعاً معتبرلگنه کوره، اهلیتی دها زیاده آدم وار ایکن اهلیتی کم آدم تقدیم قیلنه‌ماز.

یتیمك مالنه بر وصی تعیین قیلنه‌جق ایسه، امور مالیه‌یی اداره ده اهلیتی وار آدم تعیین قیلنور. ایکی اهل بولنور ایسه، مال یتیم حقنده اڭ انفعی اڭ اولاسی تقدیم قیلنور. «ولا تقربوا مال الیتیم الا بالتی هی احسن» آیت کریمه‌سنڭ دلالتیله احسن ممکن ایکن، تصرف حسن جائز اولماز.

عمومی ولایتلرك حکمی‌ده شویله‌در. اڭ اوّل اهلیت، ایکی اهل بولنور ایکن اولویت معتبردر.

قضاده ـ دعوی اشلرینه، خصومك سیاستنه انسانلرك احوالنه اڭ واقف آدم؛ فتوی‌ده ـ نصوص شرعیه‌یه احکام فقهیه‌یه علم حقوقه اڭ آشنا آدم؛ امور مالیه‌ده ـ اقتصاد توفیر تنمیه خصوصلرینه اڭ ماهر آدم تقدیم قیلنور.

علی العموم هر اش‌ده مصلحت؛ هر مصلحت‌ده اهلیت معتبردر.

(١٤٢) وسیله، حکمده مقصده تابعدر.

حرامك وسیله‌سی‌ده حرامدر، واجبك وسیله‌سی‌ده واجبدر. الڭ بیوك اشلرك وسیله‌سی‌ده، او اشلره کوره، بیوك اولور. مقصدك قبحنه مناسب صورت‌ده وسیله‌ده قبیح اولور.

اوز باشنه جائز اولاجق اش بر مفسده‌یه توسل قصدیله ارتکاب قیلنور ایسه، ممنوع اولور. اهمیتی وار مصلحتی تحصیل یولنده بر قدر ضرری وار وسیله‌لرك ضرری التزام قیلنور.

بر اشك مفسده‌یه تأدیه‌سی نه قدر قریب ایسه، او درجه شدتله نهی قیلنور. عامه یولنده قویی قازمق، طعامه آغو صالمق شو قبیلدندر.

توسل قاعده‌سی ابواب فقهك اکثرنده معتبردر: حیله‌لرك بطلانی عموماً شو قاعده‌یه تفرع ایدر. بر مالی نسیئه طریقیله اون درهمه صاتوب، ثمنی قبضدن قبل بش درهمه آلسه، شو معامله‌یی حرامدر دیرز. زیرا «بش مقابلنده اون معامله‌سنه» وسیله‌در. اوّلکی بیع ایله ایکنجی بیع ظاهراً درست ایسه‌لرده.

نگوچی ساعتچی کبی اجیرلره ضمان واجب اولورمی؟ اجیر النه ویرلمش مال اجیرك النده امانت‌در. امانت‌ده ضمان اولماق لازم ایدی. لکن خیانت، تعدی یوللرینی باغلامق ایچون تضمین ایتدرمك قانونی شریعت اسلامیه طرفندن قبول قیلنمشدر.

(١٤٣) مقصدینه ایصال ایتمه‌ین وسیله ساقط اولور.

زیرا وسیله‌یی اعتبار یالکز مقصدینه وصول ایچون ایدی.

(١٤٤) مقصد ساقط اولور ایسه، وسیله ساقط اولور.

(١٤٥) اقوی غالب اولور.

یعنی اجتماعلری ممکن دگل ایکی شیدن بری دیگری اوزرینه طاری اولسه، ضعیفی طرح قیلنوب اقواسی باقی اولور. ملك نكاح اوزرینه ملك یمین طاری اولدقده، فقها نظرنده نكاحك انفساخی شو قاعده‌یه مبنیدر.

(١٤٦) حرمتدن اباحه‌یه انتقالده شارع احتیاط ایدوب، عکسنده اکتفا ایدر.

یعنی حرمتدن اباحه‌یه انتقالده شارع احتیاط ایچون قوتلی سببك وجودینی اعتبار ایدوب، اباحه‌دن حرمته انتقالده سبب یسیر ایله اکتفا ایدر.

اوّلگی صورتده قوّتلی سببی اعتبار ایدوب، ایکنجی صورتده سبب یسیر ایله شارعك اکتفاسی ــ احتیاط ایچوندر. زیرا حرمت مفسده‌دن ناشیدر. قوتلی سببله انتفاسی محقق دگل ایکن، یاخود سبب یسیر ایله حرمتك تحققی محتمل ایکن هجوم ایتمك مفسده‌یه ارتکابده مساهله اولور.

مثاللر:

١) اجنبیه‌یی نكاح جائزدر مباحدر. پدرك عقدی کبی یسیر بر سببله شو اباحه زائل اولور.

٢) اوچ طلاق صوڭنده ثابت اولان حرمت ــ دیگرك یالڭز عقدیله زائل اولمایوب، وصال، صوڭره طلاق هم‌ده عدتك انقضاسیله گنه او حرمت زائل اولور. بوراده حرمتك زوالی ایچون آغیر شرطلر الزام قیلنمشدر.

٣) نكاحك صحتی ایچون شروط تعیین قیلنمش. زیرا نكاح حرمتدن اباحه‌یه انتقالدر. لكن طلاقك وقوعی ایچون قصد صحیحدن ماعدا هیچ بر شی شرط قیلنمامش. زیرا طلاق اباحه‌دن حرمته انتقالدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

(١٤٧) تحصيل مصلحه يا دفع مفسده جهتيله اهميتى حائز دگل مقصد نظر شريعت‌ده معتبر دگلدر.

بوڭا كوره تافه شيلرى دعوى مسموع اولماز. بر آدم بر يرى قاچ سنه‌لره اجاره‌يه آلوب‌ده او يرده بيوك بهالى طاش بنالر انشا ايتسه، مدت اجاره مرورى صوڭنده او بنالرى قلع ايده‌جك اولسه، شريعت طرفندن مساعده ويرلمز. زيرا هدم ايتمك‌ده بر مصلحت يوق، بلكه ماليتى بيوك بنايى بيهوده يره خراب ايتمك وار. ــ بنا على حاله ترك قيلنور. يرڭ صاحبى قيمتى ويروردە بنايى مالك اولور.

(١٤٨) قضا ـ قانونى تبديل ايده‌مز.

نظر قانون‌ده جائز دگل شى حاكمڭ قضاسيله جائز اولماز. نظر شريعت‌ده حلال اش قاضى قضاسيله حرام اولماز؛ حرام اش هيچ بر صورتله حلال اولماز.

هر حال‌ده هر اشڭ حكمى قانونله تعيين قيلنور، قضا ايله دگل.

(١٤٩) هر انسان اوز مصلحتلرينى اوزى كورر.

يا صبى يا مجنون دگل هر بر انسان اوزينڭ مصلحتنه عائد خصوصلرده ديگرڭ ولايتى تحتنده اولمايوب، اوز اشلرينڭ ولايتى اوز النده اولور.

شو ولايت حقى هر بر انسانڭ طبيعى بر حقيدر. اهلينڭ حريتڭ الڭ اولگى باصقچيدر.

(١٥٠) اهليت: حقوقڭ لزومنه التزامنه، وظيفه‌لرڭ تحملنه اداسنه انسانڭ صلاحيتى‌در.

شو معنا ايله اهليته فقها اصطلاحنده «ذمه» دينور. ذمه لغتده

Из фондов Российской национальной библиотеки

عهد معناسنده‌در. بعض فقیهلرنڭ فکرینه کوره „ذمه“: الله ایله بنده آراسنده انعقادی فرض قیلنمش بر «عهد»در. الاعراف سوره‌سنڭ (١٧٣) نجی آیت کریمه‌ده ذکر قیلنمش «اشهاد» ـ الاحزاب سوره‌سنڭ (٧٢) نجی آیت کریمه‌ده بیان قیلنمش «عرض امانت» ـ الاسرا سوره‌سنده (١٣) نجی آیت کریمه‌ده خطاب قیلنمش «الزام» ـ شو اوچدن هر بری او «عهد»ی تصویر یولنڭ، تذکیر طریقیله کلمشدر.

فقیهلرنڭ اصطلاحنده «ذمه» تعبیر قیلنور اهلیت ـ انسانڭ عقلی، قوه ادراکیه‌سی، بنیه‌سی جهتیله، انسان‌ده حاصل اولور بر وصف معنویدر. انسان او وصفیله واجبلرنڭ وجوبنه، حقوقلرینڭ استیفاسنه، وظیفه‌لرنڭ اداسنه صلاحیت کسب ایدر. او وصف گویا بر قوّت معنویه‌در، که بر یوزنڭ اللهنڭ خلیفه‌سی اولا بیلمك ایچون، یعنی عالم طبیعت‌ده تصرف کلی حقنه مالك اولمق ایچون، انسانلره الله طرفندن تکریماً ویرلمشدر. «ولقد کرمنا بنی آدم، وحملناهم فی البر والبحر. ورزقناهم من الطیبات، و فضلناهم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلاً» اهلیت انسان‌ده بر فطرت الهیه‌در؛ انفکاکی ممتنع بر حق مطلق‌در. قانون ـ اهلیتی تحدید ایده‌مز، بلکه انسانڭ اهلیتنه مناسب قانون ترتیب قیلنور. هر حال‌ده قانون اهلیته تبعیت ایدر، اهلیت قانونه دگل.

هیئت اجتماعیه‌ده هر بر انسانڭ عادی معامله‌لرده اهلیتی‌ده شو اهلیت مطلقه‌دن بر فرعدر. انسان بر شی صاتون آلور ایسه، اهللگی سببیله مالکیت حقنه نائل اولور. شو اهللك ایله پاره ویرمك وظیفه‌سیله مکلف اولور. انسان اهللگی جهتیله معامله‌لرنڭ هر برنڭ تصرف ایدر. آلور، ویرر، تصرفلرینڭ هر بری نافذ اولور.

(١٥١) اهلیتنڭ کمالی ـ عقلنڭ، اختیارنڭ کمالیله اولور.

انسانڭ عقلنده کمال، اختیارنده صحت بولنور ایسه، اویله انسانڭ اهلیتی شریعت اسلامیه نظرنده کامل اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

فقها عرفنجه عقلك كمالى ـ عادى معاملەلرده جارى اولور سوزلرى آكلار قدر، ضررى فائدەدن، خيرى شردن تمييز ايدر قدر دماغك سلامتلگندن عبارتدر. صبى دگل، مجنون دگل، دماغنجه طبى خلل يوق انسانلرك هر برنده شو معنى ايله عقل كاملدر.

انسانك اختيارنده ارادەسنده كمال هم صحت ـ قيلنەجق فعلك معلوميتى همده مجبوريت يوقلغيله اولور. بر آدم بيلەرك بر اشى قيلسه يا بر سوزى سويلەسه، اكراه يا تلقين مجبوريتلرى بولنماسه، اشته اويله آدمك اختيارى كامل هم صحيح اولور. اما سوزده يا تلقين يا اكراه، اشده اكراه بولنور ايسه، او وقت فاعلك اختيارى فاسد اولور.

(۱۵۲) جنين ـ لهنده اولوبده ثبوتى ممكن شيلره اهل اولور.

جنين = آنا قارننده ايكن بالا.

هبه، تبرع طريقيله ويرلمش، ياخود وصيت، ميراث طريقيله قالمشماللرى جنين مالك اولور. عقد طريقيله هيچ بر ملكى استيفا ايدەمز، زيرا جنينك عقدى ممكن دگلدر. جنين اوزينك عليهنده اولور شيلرك هيچ برينه اهل دگلدر.

(۱۵۳) ولادت صوگنده انسانك اهليتى مطلقدر.

يعنى لهنده اولور شيلرى استيفا ايدر، عليهنجه اولور شيلرىده تحمل ايدر. جنينك اهليتى كبى يالگز فائده اولور شيلره مخصوص قالماز. شو حكمده صبى ـ بالغ كبىدر.

(۱۵٤) نيابت طريقيله اداسى ممكن، مقصدى حاصل شيلره صبىده اهلدر.

ولادت صوگنجه انسانك اهليتى مطلقدر ديمش ايدك. بوگا كوره

Из фондов Российской национальной библиотеки

صبیلرڭ ده اهلیتی مطلق اولور. لکن واجب اولاجق شیلرڭ وجوبی مقصدی اعتباریله‌در. وجوبندن مقصد حاصل اولور ایسه، شارع او واجبی ایجاب ایدر. مقصد حاصل اولماز ایسه، تکلیف ساقط اولور. عقلی یوق صبیدن عبادت کبی شیلر حکمت اقتضاسیله ساقطدر، عقلی وار بالغ دگل صبیدن عبادت کبی شیلر مرحمت اقتضاسیله مرفوعدر. اما واجبڭ وجوبندن مقصد حاصل اولور ایسه، اویله شیلر صبیلرده ده واجب اولور. عقد معاوضه ایله آلنمش ماللرڭ بدللرینی ویرمك، تلف قیلنمش شیلری ضامن اولمق، نفقه‌سی واجب آدملره نفقه ویرمك کبی حقوق مالیه‌لره صبی اهلدر. زیرا اویله حقوقلری نیابت طریقیله ادا ممکندر، اداسیله مقصدده حاصلدر. اما عقوبت، جزا کبی شیلره صبی اهل دگلدر. ایکی جهتله: ۱) مرحمت طریقیله شارع صبی‌دن عقوبتی، جزالری اسقاط ایتمشدر. ۲) عقوبت‌دن مقصد — انزجاردر. صبی‌ده انزجار بولنماز. مالی جزالر — تقصیردن مساهله‌دن ناشی اولورلار اما صبی‌ده تقصیرده یوقدر.

(۱۵۵) ضرر محض شیلره صبی اهل دگلدر.

طلاق هبه، وصیت، قرض ویرو کبی ملکی ازاله نوعندن اولان شیلرڭ هیچ برینه صبی اهل دگلدر. ضرر محض اولور شیلره نیابت‌ده جائز اولماز. زیرا نیابت — یالکز مصلحت اساسنه مبتنی‌در. اما صبی مالینی حفظ ایتدرمك، یاخود توفیر ایتدرمك ایچون امین حاکم امانتی محقق بر آدمه صبی مالینی تسلیم ایتسه جائز اولور.

(۱۵٦) ضرری نفعی محتمل شیلره ولی رأییله صبی اهل اولوب، رأی ویرمك حسبیله ولی مباشر حکمنده اولور.

بیع، اجاره، شرکت، رهن، شفعه کبی نفعی‌ده ضرری‌ده ممکن شیلر — ولی اذنیله — صبیدن جائز اولور. ولی رأی ویرمك جهتیله مباشر حکمنده اولوب، صبیلرڭ عقدی ولیلردن صادر اولمش عقد

Из фондов Российской национальной библиотеки

کبی اعتبار قیلنور. بوکا کوره، اگر او عقدلرده ضرر محقق ایسه، یاخود تهمت متمکن ایسه باطل اولور. اما محقق بر ضرر، ظاهر بر تهمت کورنمه‌یور ایسه، عقد نافذ اولور. زیرا صبی‌لره اش اوگرتمك، تجربه کوسترمك، معیشت یوللرینه عادتلندره طورمق کبی مصلحتی مشتملدر.

صبی نه وقت بالغ اولور؟

بلوغ ـ صبیلرك بنیه‌لری بلادلری اختلافیله‌البته مختلف اولور. همه اقلیم شو مسئله‌ده بر حکم‌ده اولماز. همه بالالرده بلوغ حقنده بر درجه‌ده دگللر: بنیه‌سی وجودی قوّتلی بالالرك بلوغلری‌ده برقدر مقدم اولابیلور. مسئله شویله‌در. لکن اغلبیتی اعتبار ایدوب، شریعت اسلامیه، آثار عقل ظهوری جهتیله بلوغی یدیدن، ـ اما تحمل جهتیله بلوغی تقریباً اون بشدن حساب ایتمشدر.

هر حال‌ده بلوغ شرعی دگل، بلکه طبیعی بر مسئله‌در. حکمنه کوره‌ده بلوغ یاشی مختلف اولور. آثار عقلیه ظهوری حقنده بلوغ، حقوق مالیه‌ده تصرف حقنده بلوغ، نکاح حقنده بلوغ، خدمت عسکریه حقنده بلوغ زمانلری مختلف اولور.

(۱۵۷) مجنونك تصرفلری باطلدر. افعالنه عقوبت هم جزا مترتب اولماز. اما ضمان مترتب اولور.

جنون ـ قوه عقلیه‌یی ابطال یا اخلال ایتدیگنه کوره انسانك اهلیتنه خلل ویرور. بوکا کوره نظر شریعت‌ده مجنونك تصرفلرینه اعتبار یوقدر. بیع، هبه، تبرع، طلاق کبی تصرفات قولیه‌سندن هیچ بری نافذ اولماز. افعالی هدردر، هیچ برینه عقوبت، جزا مترتب اولماز. مجنونك حالنه مرحمت طریقیله شریعت اسلامیه قلمی مجنوندن رفع ایتمشدر. لکن جنایتیله بر مالی تلف ایدر ایسه، ضمان واجب اولور. حقوق غیرك نظر شریعت‌ده عصمتی بونی اقتضا ایدر.

جنایتدن صوڭ جنون عارض اولور ایسه، جزا یا مرتفع اولور، یا تأخیر قیلنور. زیرا حالی موجب عبرت اولاجق یرده موجب مرحمت اولدی.

(۱۵۸) سفیهڭ تصرفات قولیه‌سی نافذ دگلدر.

سفیه: آلش ویرش‌ده ضرری فائده‌یی بیلمز آدم، یا ایسه شرعاً یا عقلا ممدوح دگل یا طبعا مطلوب دگل طریقلر ایله مالارینی هلاك ایدر آدم؛ یاخود شادلق یا غضب کبی احوالڭ اقتضاسیله عقلنه بر قدر خفیفلك کلور ایکن، خلاف معقول تصرفلره مرتکب اولور آدم. شو اوچ نوعڭ هر بری نظر شریعت‌ده «سفیه» اولور.

سفیهڭماللری الندن آلنور. بونگله، ماللرینی بیهوده یره اتلاف ایتمك یولی باغلانمش اولور.

بیع، اجاره، هبه، اقرار کبی تصرفات قولیه‌سی نافذ اولماز.

کمال عقل، صحت اختیار جهتیله سفیهڭ اهلیتی تام ایسه‌ده، سفیهلری حجر ایتمك اوچ اساس اوزرنده شرعاً جائز اولمشدر:

۱) سیفهلری حجر ــ عقوبت طریقیله دگل، بلکه سفیهلر هیئت اجتماعیه اعضاسندن اولدقلارینه کوره، شفقت طریقیله‌در؛ ۲) انسانڭ عباره‌سی نافذ ایدی، فائده ملاحظه‌سیله. عباره‌سی اوزینه ضرر ایتمك درجه‌سنه کلسه حجر ایتمك فائده ایدر، نفوذ دگل؛ ۳) سفیهلری حجر ایتمك هیئت اجتماعیه ضرر کورمه‌سون ایچوندر. عمومی ضرری دفع ایتمك ایچون شخصی ضرر التزام قیلنه بیلور.

امام الائمه ابو حنیفه حضرتلری سفیهی حجر ایتمه‌یور. سفیهڭ تصرفات قولیه‌سی، او بیوك امام نظرنده، نافذدر. زیرا مالی محافظه ایتمك مصلحتیله ــ انسانڭ اڭ بیوك مزیه‌سی اولان اهلیتی حریتی رفع ایتمك اوفاق ضرری دفع ایچون بیوك ضرری التزام بابندن اولور.

Из фондов российской национальной библиотеки

(١٥٩) اكراه بغير حق اولور ايسه اقوال لغو اولوب، افعال ـ حاملنه منسوب اولور.

شو قاعده عدليه «ان الله رفع عن امتى الخطاء والنسيان وما استكرهوا عليه» سنت قطعيه‌سيله ثابتدر.

بر آدم، اختيارى فاسد اولور درجه‌ده شدتله، طلاق، نكاح، بيع، اجاره، هبه كبى تصرفات قوليه‌يه اكراه قيلنور ايسه، او تصرفلرك هيچ برى معتبر اولمايوب، همه‌سى هر حالده لغو اولور.

اما مسئوليتى ضمانى وار فعللرك برينه، اختيارى فاسد ايدر درجه شدتله، اكراه قيلنور ايسه، مسئوليت، ضمان فاعله دگل، بلكه حامله يعنى اكراه ايدن آدمه مترتب اولور. اتلاف قيلنمش مالك ضمانى كبى. ضمان حاملك ذمه‌سنه مترتب اولور، فاعلك ذمه‌سنه دگل.

اكراه‌ده اقوال لغو اولور، زيرا مكره حكمى قصد قيلوب دگل، اذايى دفع ايچون تكلم ايتمشدر. فعلده اويله‌در، مطلبى تحصيل ايچون دگل، بلكه ظلمى دفع ايچون ارتكاب قيلنمشدر. بوكا كوره، مسئوليت فاعله اسناد قيلنه‌ماز. لكن حقوق ناسى هدر ايتمه‌مك قاعده ضروريه‌سيله، جنايتك وقوعنه سبب اولمش حامله ضمان مترتب اولور.

فاعلى برى ايده بيلور قدر اكراه هر فعلده شرعاً موجود اولماز. مثلا: زنا قتل حقنده اكراه هيچ بر صورتله عذر صايلماز. بناءً عليه اكراه قيلنوب، بر آدمى قتل ايدر ايسه، هم فاعله هم حامله وجوب قصاص مترتب اولور.

قاعده‌ده «بغير حق اولور ايسه» ديدك. اگرده اكراه حقلى اولور ايسه، او وقت اقوال لغو اولماز، افعالده حاملنه دگل بلكه فاعلنه اسناد قيلنور. مثلا: غريملرك حقلرينى ادا ايتمك ايچون مديونى، ماللرينى بيع ايتميه اكراه كبى.

سادات حنفيه مذهبنده، اكراه حقلى يا حق‌سز اولور ايسه‌ده، اقوالى لغو ايتمه‌يور. طلاق، اعتاق، نكاح، رجعت، عفوعن القصاص،

يمين، نذر، ظهار، ايلا، فیء ـ شو اونك هر بری اكراه صورتندەده صحيح اولور.

شو مذهب اكراه مسئلەسندە اصول شريعتدن بعيددر. زيرا النحل سورەسندە (١٠٦) نجی آيت كريمه دلالتيله اكراه قيلنمش كلامك لغويتی ثابتدر. «ان الله رفع عن امتی الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه» حديثیده بوكا دلالت ايدر. بونك اوزرينه اكراه مجبوريتيله سويلنمش سوز يا قيلنمش اش بر مقصدی تحصيل ايچون دگل، بلكه اذايی دفع ايچون ارتكاب قيلنمش اولور. معناسی قصد قيلنمامش سوزی ايجاب ايتمك شريعتك حكمتنه مناسب دگلدر: اكراه سببيله اختياری كتمش انسانی تكليف ايتمك، بغير حق ظلم ايدر انسانه طرفدارلق كوسترمك شريعت اسلاميه علويتنه موافق دگلدر.

(١٦٠) معتوه احكامده عقلی وار صبی كبيدر.

معتوه: عقلنده اختلال وار آدم: سوزی بعضاً مجنونلر سوزينه، بعضاً عاقللر سوزينه اوخشار. بويله آدمك احكامی ـ عقلی وار صبی احكامی كبيدر.

(١٦١) مريضك همه تصرفاتی جائزدر. لكن موتنه متصل مرضده تصرفاتی غريمك يا وارثك حقنه تعدی اولور ايسه، حق غريمی حق وارثی صيانت ايدر قدر درجەده، تصرفاتی جاری اولماز.

مرض، عقلی اختياری ابطال ايتمز ايسه، انسانك اهليتنه منافی دگلدر. بناءً عليه مريضك همه تصرفاتی جائز اولور. لكن مريضك تصرفاتی غريمك يا وارثك حقوقنه تجاوز اولور ايسه، حقوق غيری حمايه ايتمك قاعدەسيله، مريضك تصرفاتی بر قدر تحديد قيلنور. اوّل غريملرك صوكره وارثلرك حقلری توفيه قيلنورده، عاقبت ممكن ايسه مريضك تصرفاتی تنفيذ قيلنور. قابل فسخ اولان تصرفاتی فی الحال

صحیح اولوب، احتیاج یوز کوسترور ایسه، منفسخ اولور. قابل فسخ دگل تصرفاتی «معلق بالموت» حکمنده قالور.

بویله اولمق هر مرض‌ده دگل، موتنه متصل اولان مرض‌لردر. انسان مریض اولوب، بر قدر زماندن صوڭ یاتاقدن قالقسه، یاتار ایکن قیلمش تصرفلری سلامت آدمڭ تصرفلری کبی اولور.

(١٦٢) موت-ذمه‌یی باطل ایتمه‌یور.

موت - عجز کلی اولدیغنه کوره، تکلیفاتڭ هر بری بالضروره ساقط اولور، مطالبه‌لرڭ هیچ بری ممکن قالماز. لکن میتڭ ذمه‌سی همان صحیح قالور. اوزینڭ حاجتی ایچون ماللری صرف قیلنور، غیرڭ حقیله ذمه‌سی مشغول اولور، موتی حسبیله اوزینڭ حقوقی‌ده غیرڭ حقوقی‌ده باطل اولماز. حقوق مالیه وارثلره انتقال طریقیله دگل، بلکه خلافت طریقیله ثابت اولور. شوقدر واردرکه خلافتی انسان ابطال ایده‌مز، حق خلافت مورث طرفندن‌ده وارث طرفندن‌ده ترك قیلنه‌ماز. بوڭا کوره‌ده، مرض موت‌ده انسانڭ تصرفاتی بر قدر تحدید قیلنور. یاوارثڭ یاغریمڭ حقنه تعدی ایده‌جك ایسه، اویله تصرف تنفیذ قیلنماز.

(١٦٣) جهل - عذر دگلدر.

واقعڭ خلافنده اولان هر بر اعتقاد جهلدر. بز تعالیم اسلامیه‌یی حقدر اعتقاد ایدر ایسه‌ك، بوڭا مخالف اولان هر بر اعتقادی البته جهل دیمك لازم اولوب کلور. شو بابدن اولان جهلڭ اکثری عذردر. نصرانیت، یهودیت، بوددیت کبی دینلرڭ اعتقادلری قانونلری، شرع اسلامی طرفندن، تقریر قیلنور: یعنی شریعت اسلامیه او اعتقادلره او قانونلره بناءً اجرا قیلنمش حکملره تعرض ایتمز، بونڭ اوزرینه، او قانونلره احتراماً، او حکملری اقرار ایدر.

قاعده‌ده مذکور جهلدن مرادمز «دلیل قائمی، قانون عاملی- مساهله سببیله بیلمه‌مك»دن ناشی جهلدر. حاکم دلیل قائمڭ خلافنده

حکم ایدر ایسه، یاخود مجتهد دلیل قائم خلافنده اجتهاد ایدر ایسه، یاخود بر آدم قانون عامل خلافنده حرکت ایدر ایسه، شو صورتلرده جهل عذر اولماز.

اما بر آدم، النه کرمش زیف نقودی بیلمه‌یوب، صرف ایدر ایسه، بویله صورتلرده جهل عذر اولوب، «بوزق آقچه‌یی نشر ایتمك» جنایتیله او آدم مواخذه قیلنماز.

(١٦٤) قصد صحیح یوق ایکن صادر اولمش سوزلرك اشلرك هر بری هدردر.

خطا، نسیان، نوم، هوشسزلق، سکر، غضب حاللرنده انسان‌دن بر سوز چیقار ایسه، او سوزه هیچ بر حکم ترتب ایتمز. بیع، هبه، طلاق کبی شیلر معتبر اولماز.

هر سوزده قصد هم عقل معتبردر. سهواً، یاسبق لسانله یاخود عقلك مغلوبیتیله انساندن برسوز صادر اولور ایسه، اویله سوز معتبر اولماز. شرع شریفك حکمی قطعاً شودر.

خطا، نسیان، نوم، هوش‌سزلق‌ده اختلاف بولنمق ممکن دگلدر. اما سکر، غضب‌ده البته درجه‌لر مختلف اولور. انسانك عقلینه قصدینه تاثیر ایدر درجه‌ده سکر یاغضب انسانك سوزلرینی اعتباردن اسقاط ایدر ایسه‌ده، عقلك عملنه خلل ویرمه‌مش سکر، غضب البته سوزلری اعتبار درجه‌سندن اسقاط ایده‌مز.

(١٦٥) قصد قیلنمامش معنی هیچ بر وقت متکلمه الزام قیلنماز.

بر سوزی قصداً تکلم ایدن آدم او سوزدن بر معنایی اراده ایتمزسه، قصد یوقلغندنمی، علم یوقلغندنمی، یاخود دیگر بر معنایی اراده ایتدگندنمی ــ او اراده قیلنمامش معنایی متکلمه شریعت جبراً الزام ایتمز. مثلا: طلاق سوزینی تکلم ایدوب، شو سوزدن رفع نکاحی قصد ایتمه‌مش آدم اوزرینه طلاق جبراً الزام قیلنماز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(١٦٦) لفظنڭ عیننه هیچ بر حکم متعلق اولماز.

زیرا مقصدنڭ حقیقتی الفاظنڭ اختلافیله مختلف دگلدر بوڭا کوره‌ده عقدلرنڭ هیچ برنده لفظنڭ خصوصیتی نظر شریعت‌ده شرط قیلنمامشدر. لفظ ـ مقصدی آڭلامق ایچون یالگز بر واسطه دگلمی؟ بوڭا کوره‌ده مقصدنڭ حقیقتی لفظنڭ خصوصیتنه تابع اولاماز. عقد زوجیت‌ده نکاح تزویج کبی لفظلری، شهادت‌ده «اشهد» کبی تعبیرلری شرط ایتمك لازم دگل بر وسیله‌یی التزام ایتمك تکلفیله حقیقتی اهمال ایتمك اولور.

علی العموم: مقصود اولان معنی نصل افاده ایله تعبیر قیلنور ایسه‌ده، او معنی ثابت اولور. تعبیرنڭ خصوصیتنك بر اهمیت بولنه‌ماز. شریعت اسلامیه تعبیرنڭ خصوصیتنه او قدر اعتبار ایتمه‌یوب، بلکه مقصدنڭ حقیقتنه اعتبار ایدر. مقصدی اعتبار ایتمك ایکی جهتله اولور: ١) لفظنڭ خصوصیتنه مقصدی تابع ایتمه‌مکله؛ ٢) قصد قیلنمامش معنایی متکلمه الزام ایتمه‌مکله. شو ایکی اساس ـ تصرفات قولیه‌لرنڭ هر برینه اساس اولور درجه‌ده عمومیدر.

(١٦٧) قانوننڭ عادتنڭ اقتضاسنه مخالف دگل شرطلر هر عقدده صحیح اولور.

بلکه لازم اولور. معامله بابنده شرط ـ عبادت بابنده نذر کبیدر. شرطسز اداسی جائز هر بر شی ـ اشتراط ایله لازم اولور. «المسلمون عند شروطهم الا شرطا احل حراما او حرم حلالا» سنت ثابته‌سی «کتاب الله احق، وشرط الله اوثق» سنت قطعیه‌سیله برابر شو قاعده‌یه اصل اولورلار.

بناءً علیه: قانوننڭ طلبنه عادتنڭ اقتضاسنه مخالف دگل شیلری اشتراط سببیله هیچ بر عقد فاسد اولماز. مثلا ایکی طرفنڭ رضاسیله عقد نکاح‌ده مطلوب اولان شیلر اشتراط قیلنسه، عقد صحیح اولور، شرط قیلنمش شیلری‌ده ایفا واجب اولور.

شو قاعده‌نك عكسى، يعنى «قانونك عادتك اقتضاسنه مخالف شرطلر هيچ بر صورتله صحيح اولماز» كليه‌سى ده شرعاً هر عقدده معتبردر.

(١٦٨) قانونك عادتك اقتضاسنه مخالف هر بر شرط ـ باطلدر.

بوڭا كوره، وصيت‌ده، وقف‌ده شرطلرك نفوذى ايچون عند الله طاعت اولمق، عند الناس مصلحت اولمق شرعاً معتبردر. اگر شرط ـ طاعت دگل، بلكه معصيت اولور ايسه، واقفك شرطى معتبر اولماز. مثلا، بر خانه وقف ايدوب، او خانه‌ده طورو ايچون تجردى شرط ايدرسه، وقف صحيح اولور، اما شرط معتبر اولماز. زيرا شرعا جائز نكاحى منع ايتمك شرعك اقتضاسنه مخالفدر. طبيعت مقتضاسى اولان مشروعى منع ايتمك، ديگر طرفدن، ممنوعى فتح ايتمك اولديغنه كوره، او شرط ـ معصيت اولور. بوڭا كوره اويله شرطلر البته باطل اولور.

(١٦٩) موضوعنه مخالف هر بر شى باطلدر.

بر فعلك مشروعيتى بر غرض ايله اولور ايسه، او غرضك حصولنه مخالف، مزاحم صورتده او فعلى اشله‌مك بالضروره ممنوع اولور. مثلا: قرض ويرمك ـ فقيرلره محتاجلره بر قدر اعانه ايتمك مصلحتيله مشروع اولمشدر. قرض ـ اعانه ايچون موضوعدر. بوڭا كوره اوزينه فائده آلمق شرطيله قرض ويرو باطل اولور، يعنى او شرط معتبر اولماز. «كل قرض جر نفعاً فهو ربا» سنتى بوڭا ارشاددر. «لاتبطلوا صدقاتكم بالمن والاذى» آيت كريمه‌سى‌ده شو قاعده‌يه بر برهان اولا بيلور. اعانه، دفع حاجت اساسلرينه وضع اولنمش صدقه‌يى زكاتى ـ اذا ابطال ايدر ديمك ـ موضوعنه مخالف هر بر شى باطل اولور ديمكدر.

نكاح تحليلك بطلانى، زكاتدن قاچمق خياليله هبه‌نك فائده‌سزلگى، فديه‌ده دورك معناسزلگى، مدت ايلا انقضاسى صوڭنده طلاقك وقوعى كبى مسئله‌لر شو قاعده‌يه متفرعدر.

(۱۷۰) هر برى اوز باشنه جائز عقدلرى جمع ايتمك جائزدر.

هر برى انسانلرك مصلحتى ايچون مشروع اولان عقدلر جمع قيلنور ايسه، هيچ بر مفسده‌يه مفضى دگللگنه كوره، اجتماع صورتنده ده او عقدلرك جوازى ضروريدر. مثلا: بيع ايله اجاره‌يى جمع ايدوب، يوز درهم مقابلنه بر مالى بيع، بر خانه‌يى اجاره‌يه ويرور ايسه، جائزدر.

(۱۷۱) اصل ممكن ايكن بدل معتبر اولماز.

اصلك بدللك طبيعتى بونى اقتضا ايدر. زيرا بدلك مشروعيتى يالگز اصلك امتناعى اعتباريله‌در. عرف ناسده بونى اقتضا ايدر. مثلا: بر حقى اصيلك كندوسندن استيفا ممكن ايكن، كفيلى مواخذه ايتمك عادت حكمنه كوره‌ده جائز دگلدر.

قبله‌يه توجه ممكن ايكن تحرى ايتمه‌مك، صو وار ايكن تيمم قيلمامق، عدتده، حيض وار ايكن، آيلرله عمل ايتمه‌مك، مالك اوزينى اعاده ممكن ايكن قيمت يا مثل معتبر اولمامق، اصيلدن استيفا ممكن ايكن، كفيلدن مطالبه ايتمه‌مك كبى مسئله‌لر شو قاعده فروعاتندندر.

(۱۷۲) دفع ـ رفعدن اولى‌در.

هيئت اجتماعيه‌ده انتظامى محافظه ايتمك ايكى طريقله اولور:

۱) دفع طريقى، ۲) رفع طريقى.

دفع: اختلالك، مفاسدك يوللرينى قبل الوقوع باغلامقله اولور.

رفع: اختلالى، مفاسدى وقوعندن صوڭ ازاله ايتمكله اولور.

حكمت تشريع نظرنده دفع طريقى رفع طريقندن هر جهتله اولى‌در. بز اگر هيئت اجتماعيه‌يى بدن انسانه تشبيه ايدر ايسه‌ك،

نظام محافظه‌سی ــ حفظ صحت کبی اولور. صحت ایکی طریقله حفظ قیلنور دگلمی؟. ۱) ضرردن مرضدن صاقلانمق طریقیله؛ ۲) تداوی، یعنی مرضك وقوعی صوکنده ادویه استعمال ایتمك طریقیله. حفظ صحت باینده اولکی طریق ــ احتما، حمیه طریقی ــ حکمت نظرنده الك گوزل الك معقول طریقدر.

شو قاعده کلیه‌یی رعایه ایدوب، شریعت اسلامیه رفع مفاسدی الك مهم بر اساس أصلی اعتبار ایتمشدر؛ بوکا کوره هیئت اجتماعیه‌ده هر بر انسانه دورت شی تکلیف قیلنمشدر.

۱) اوز حقوقلرینی اوز وظیفه‌لرینی بیلور قدر معرفت. فقیهلر لساننده بوکا علم حال دیرلر. زیرا هیئت اجتماعیه‌ده حقوقلرینی وظیفه‌لرینی بیلمه‌ین آدمك حرکتنده اشنده سوزنده خلاف قانون شی هر وقت بولنه بیلور. علم حال تعبیر قیلنور معرفت او مفسده‌لرك یوللرینی باغلار.

۲) حقی دگل شیلره هم‌ده دیگرلرك حقلرینه تعدی قیلماز قدر «شرف» یعنی نفسك پاکلگی، یالگز عفت، امانت اشاره‌سیله حرکت ایدر اولمق. فی‌الحقیقه، انسانك شرفی ــ مفاسدی دفع ایتمك خصوصنده الك قوتلی بر سببدر.

۳) انصاف، عدالت اساسلرنده اقامت قیلنمش قانونلری رعایه ایدر قدر طاعت. زیرا هیئت اجتماعیه قانونلرینه اطاعت ایدن آدم مفسدلره مرتکب اولماز. قوانین عدلیه‌یه اطاعت سببیله مفسده یوللری قطع قیلنمش اولور.

۴) حق دگل شیلره، باطل دعوتلره انقیاد ایتمز قدر عزت. زیرا او قدر عزتی وار آدم اوزی‌ده مفاسده ارتکاب ایتمز، دیگرلرك دعوتلرینه‌ده اجابت ایتمز.

شو دورت شی انسان‌ده بولنور ایسه، هیئت اجتماعیه‌ده مفسده یوللری باغلانمش اولور. لکن او شیلر هر آدم‌ده بولنه‌ماز. انسان جنایتلره مفسده‌لره مرتکب اولور. اویله انسانلری مفسده‌دن منع

ایتمك ایچون شریعت اسلامیه جزا هم عقوبتنی تعیین ایتمشدر.

شریعت اسلامیه هیئت اجتماعیه امورینی اداره‌ده شو قاعده‌یی اساس کبی اعتبار ایتمش. فقها او قاعده‌یی «دفع رفعدن اسهلدر» عباره‌سیله کتب فقهیه‌ده بیان، هم‌ده بایتاق فروعات تفریع ایتمشلر. مثلا: عدت نکاحی دفع ایدر؛ اعتداد زماننده نکاح جائز دگلدر. لکن سببلرك بریله عدت اعتراض ایدر ایسه، ایلك وار نکاح رفع قیلنماز. فساد ــ عقدك نفوذینی دفع ایدر. لکن بر اثری سببیله رسوخ بولمش عقد، اولگی فساد تأثیریله رفع قیلنماز.

(١٧٣) هر اصلك اعتباری ــ هیئت اجتماعیه مصلحتلرینه موافقتی نسبتنده‌در.

شریعت اسلامیه نامندن بیان قیلنه‌جق اصل کلی، هم‌ده دولت، مدینه امورلرینی اداره ایچون وضع قیلنه‌جق قانون ــ هیئت اجتماعیه‌ده انسانلرك علی العاده حیاتلرینه طارلق، حرج ویرمز ایسه، معتبر اولا بیلور. بونك اوزرینه هیئت اجتماعیه مصلحتلرینه نه قدر زیاده موافقتی وار ایسه، او اصلك او قانونك اهمیتی شارع نظرنده او قدر بیوك اولور.

(١٧٤) شریعتك هر بر حکمی انسانلرك مصلحتی ایچوندر.

احکام شریعتی استقرا ایدن ــ بونی قبول ایدر. شارعك حکمتی‌ده بونی اقتضا ایدر. تشریعدن شارعك اوزینه البته بر فائده یوقدر انسانلره‌ده فائده بولنماسه، اویله شرع، شبهه یوق، عبث اولور.

شو قاعده‌یی قطعی بر قاعده‌در دیمك ممکندر یاخود لازمدر. اویله ایسه‌ده، اهل کلامك اختلافندن بونك کبی بر قاعده‌ده نجات بولامامش.

«الموافقات» ك اولگی ربعنده (٣) نچی مقدمه‌ده شو قاعده غایت اساسلی صورتده بیان قیلنمشدر.

تشریع اللهك فعلیدر. «افعال الله عبادك مصالحیله معللمی، دگلمی؟» مسئله‌سنده اختلاف — «تشریعده مصلحت معتبرمی، دگلمی،» مسئله‌سنده‌اختلافی موجب اولور ایمش. واصل بن عطا اتباعی «تشریع البته مصلحتله معللدر» دیرلر، اما اشاعره «یوق، تشریع هیچ بر شیله معلل دگل» دیرلر. انسان البته هرخصوصده حردر، لکن حکمته مخالف اولور شیلری شارع حکیمه اسناد اوقدر معقول اولماسه‌کرك.

شارع، انکار قیلنماز، البته مختار مطلق‌در، هرشیدن مستغنی‌در. مختاردر: یعنی خیری مصلحتی اختیار ایدر. مستغنیدر: همه خیراتی همه مصلحتلری انسانلره بذل ایدر، ذره قدر بخل ایتمز.

اسلامیت ایمانی، عقلك حکمی ایله، حال شویله ایسه، تشریعك هیئت اجتماعیه مصلحتلرینه ابتناسی — البته بر قضیه قطعیه کبی ثابت اولور.

بناءً علیه احکام شرعیه‌ده مصلحتی آرامق، یاخود هیئت اجتماعیه احوالنه نظراً مصلحتلگی البته معلوم شیلری شریعت اسلامیه‌یه عموماً موافقدر دیمك ضرور اولور.

(١٧٥) شرعك میزانی — مصلحتدر.

هیئت اجتماعیه احوالنه نظراً بر مصلحتی وار حکم هر حالده مشروعدر. دولت یا مدینه امورلرینی اداره‌ده فائده ویرور قانونلری نظاملری ترتیب ایتمك هر حالده مطلوبدر.

شریعت اسلامیه — عدل، احسان، اصلاح کبی کلیاتی امر ایدر ایکن؛ ظلم، بغی، فحش کبی کلیاتی منع ایدر ایکن، هر برینی مطلق صورتده ضابطسز قانونسز ذکر ایتمش. عبادت دگل، امور عادیه‌دن اولور شیلری عموما — قانونسز ضابطسز ذکر قیلوب مصلحتك احوالك اقتضاسنه کوره، قانونلرینی مکلفك نظرینه ترك ایتمش.

عبادت دگل شیلرده شریعت دائماً معنایه التفات ایدر. امور عادیه مشروعیتنده مصلحتك وجودینی شرط ایدوب، مصلحتی یوق ایسه، اویله شیلری منع ایدر.

امام الائمه امام مالك بن انس حضرتلری كبی بیوك بر مجتهد مصلحت مرسله‌یی بیوك بر دلیل كبی اعتبار قیلوب، «مصالح مرسله‌ـ فقهڭ طوقز عشریدر» دیمش.

(١٧٦) هر عمل مصلحتیله معتبر اولور.

مصلحت ایچون مشروع عمل ـ اوزینڭ مصلحتندن خالی اولور ایسه، باطل اولور. زیرا اعمال شرعیه فی نفسها مشروع دگل بلـكه مصلحتیله مشروعدر. مصلحتڭ فوتی ـ عملی اعتباردن اسقاط ایدر.

مثلا: زكات ـ هیئت اجتماعیه‌ده فقیرلره اعانه مصلحتی ایچون مشروع قیلنمش. شویله ایكن زكاتڭ وجوبندن قاچمق قصدیله هبه ایدر ایسه، شو هبه احسان بابندن اولمایوب، بلـكه بر مصلحت مطلوبه‌یی ابطال ایتدیكنه كوره شرعاً معتبر اولماز.

نـكاح ـ ایكی زوجڭ حیات اجتماعیه‌ده مصلحتلرینی تسهیل ایدر عائله تشكیل ایتمك، نوع انسانڭ بقاسنه خدمت ایتمك مصلحتی ایچون مشروعدر. شو مصلحتلردن خالیلگی قطعا معلوم نـكاح تحلیل نظر شریعت‌ده بوڭا كوره باطلدر. اویله نـكاحلره ارتـكاب ایدنلره شارع لعنت اوقومشدر.

(١٧٧) عقدلرده، تصرفات مالیه‌ده نیابت جائزدر.

اكل، شرب، لباس كبی امور طبیعیه‌ده نیـابت البته متصور دگلدر: زیرا بر آدمڭ اكلی شربی ایكنجی بر آدمڭ آچلغنه عطشنه شفا ویرمه‌یور؛ لباسی دیگر بر آدمی حرارتدن برودتدن صاقلامایور.

صلات صوم كبی عبادتلرده‌ده نیابت شرعاً جائز دگلدر: بر انسانڭ عملیله دیگرلر اكتفا ایده‌مز؛ عبادت، قصد ایـله، دیگرلره انتـقال ایتمز؛ بر انسان دیگر برینـڭ عبادتلرینی تحمل ایدرسه، جائز اولماز. عبادتلرده نیابت بلـكه متصور دگلدر. زیرا عبادت ـ روحی، اخلاقی تربیه ایچون مشروع قیلنوب، انسانڭ روحـانی

غذاسی حکمنده اولمشدر . غذای بدنیده نیابت نصل متصور دگل ایسه ، غذای روحانیده‌ده تماماً اویله‌در . عبادت‌ده نیابت یوقلق مسئله‌سی شریعت اسلامیه‌ده قطعاً ثابت بر مسئله‌در . « ولا تزر وازرة وزر اخری » ـ « وان لیس للانسان الا ما سعی » ـ « ومن تزکی فانما یتزکی لنفسه » ـ « لنا اعمالنا ولکم اعمالکم » کبی آیت کریمه‌لرله ثابت اولمشدر . شو آیت کریمه‌لر ـ نیابتی تحملی دعوی ایدن مشرکلری رد مقامنده مکه‌ده اینمش ـ تقییدی جائز دگل عمومات قطعیه‌در .

عقوبت‌ده‌ده نیابت مشروع دگلدر . هیچ بر انسان دیگرک گناهیله مؤاخذه قیلنماز . « ولا تزر وازرة وزر اخری » ـ « ما علیك من حسابهم من شی » ـ « وقال الذین کفروا للذین آمنوا اتبعوا سبیلنا ولنحمل خطایاکم وما هم بحاملین من خطایاهم من شیء . انهم لکاذبون » ـ « وان تدع مثقلة الی حملها لا یحمل منه شیء ولو کان ذا قربی » کبی آیت کریمه‌لرله قطعاً ثابت اولمشدر .

عقوبت‌ده نیابت متصورده دگلدر . زیرا عقوبت‌دن مقصد ـ زجر هم تأدیبدر . گناهدن تماماً بری آدمی تعذیب ایتمك عدالتسزلك اولمقله برابر گناهلیلرك تأدیبی زجری حقنده بر فائده‌ده ویره‌میور .

عموماً تعبیر ایدر ایسه‌ك ، فائده‌سی محلنه مقصور هیچ بر اش‌ده نیابت ممکن دگلدر .

لکن عقدلرده تصرفات مالیه‌ده نیابت جائزدر . زیرا مثلا عقد بیع‌ده عاقدك خصوصیتی مطلوب دگل ، بلکه اصل عقدك حصولی مطلوبدر . کذلك تصرفات مالیه‌ده فاعلك خصوصیتی دگل ، بلکه اصل تصرفاتك تحققی مطلوبدر .

(۱۷۸) جزا ـ مشروعدر .

یعنی : جنایتك وقوعی صوکنده جنایتلره عقوبت ویرمك شریعت اسلامیه‌ده جائزدر . قران کریم‌ده « وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم

Из фондов Российской Национальной библиотеки

به» ـ «فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم به» ـ «وجزاء سيئة سيئة مثلها» كبى متعدد آيتلرله جزا مشروعيتى ثابتدر.

جزا ـ واقع اولمش جنايتى رفع ايتمه‌يور ايسه‌ده، اولابيله‌جك جنايتلرك يوللرينى سد ايدر: «وقاتلوهم حتى لا تكون فتنه» ـ «ولكم فى القصاص حياة» كبى آيت كريمه‌لر بوڭا دلالت ايدر. جزا مشروعيتنه مترتب اولور فوائدك برى‌ده بودر.

هيئت اجتماعيه جزا ويرمك حقنه مالكدر. زيرا انسانلر ايچون اجتماع بر حق فطرى اولوب، هيئت اجتماعيه‌يى محافظه حقنه‌ده انسانلر البته مالك اولورلار. هيئت اجتماعيه‌ده انتظامى، حقوقى محافظه ايچون، هم‌ده داخلى تعرضلره مقابله مدافعه ايچون جزا ويرمك حقنه‌ده هيئت اجتماعيه بالطبع مالك اولور.

بر آدمك راحتنه حرمتنه بر جهتدن جنايت ايدوب ظلم ايتمك خلاف عدالت ايسه‌ده، ظالمك جنايتنه مثليله مقابله ايتمك خلاف عدالت دگلدر، بلكه عقلك عدالتك اقضاسنه تماميله موافقدر؛ زيرا بر حق مشروعى محافظه اساسنه مبتنيدر. «ولكم فى القصاص حياة» جمله الهيه‌سى ـ جزا مشروعيتنه، جزادن هيئت اجتماعيه ايچون حاصل اولاجق فائده‌لره متفكر هر بر فقيهى ارشاد ايدر معجز بر جمله الهيه‌در.

(١٧٩) جزاده ـ اعتدا جائز دگلدر.

يعنى: عقوبت جنايتدن بيوك اولمامق، بلكه يا مثل ياخود دون اولمق شرطدر.

قران كريم‌ده «وقاتلوا فى سبيل الله الذين يقاتلونكم ولا تعتدوا» يعنى: سزه تعدى ايدنلره سزده شريعت يوليله مقابله قيلكز؛ لكن اعتدا ايتمه‌كز. «وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به» يعنى: عقوبت ويرر ايسه‌كز، سزه ايرشمش جنايتك مثليله عقوبت ويركز. ـ «فمن

Из фондов Российской национальной библиотеки

اعتدی علیکم فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدی علیکم به» یعنی بر آدم سزه اعتدا ایدر ایسه، سزده آکا مثلیله اعتدا قیلگز. ـ «وجزاء سیئة ـ سیئة مثلها» یعنی: هر جنایتك جزاسی اوزینك مثلی اولور. ـ «ولکم فی القصاص حیاة» آیت جامعه‌سی‌ده قاعده‌مزه بر برهان اولابیلور. زیرا قصاص ماده‌سی ـ مساواتی افاده ایدر.

جزاده جزالك تحققی ایچون، جانیلری زجر ایدر، دیگرلره عبرت اولا بیلور، فسادك دفعنه‌ده خدمت ایدر قدر شدت بولنمق لازمدر. شو اوچ شرط جزاده جزالك تحققی ایچون. ـ اما عدالته موافقتی ایچون، مثلیت یعنی جنایتدن زیاده عقوبتی تعیین ایتمه‌مك شرطدر.

جزا ـ شری شر ایله دفع اصولنه ابتناسنه کوره، مشروعیتی یالگز ضرورت حکمیله ثابت اولمشدر. بوکا کوره‌ده اعتدا البته حرام اولور.

(١٨٥) جزاده شخصیت شرطدر.

یعنی: عقوبتك یالگز جانی‌یه اقتصاری، بری ادملره تجاوز ایتمه‌مه‌سی شرطدر.

قران کریمده «ولا تزر وازرة وزر اخری» یعنی: هیچ بر نفس دیگرك یوکلرینی تحمل ایتمز. ـ «ومن قتل مظلوما فقد جعلنا لولیه سلطانا فلا یسرف فی القتل». یعنی: مقتولك ولیلری حق قصاصی استیفا ایدر ایکن، اسراف ایتمه‌سون، یعنی گناهدن بری آدملری مواخذه ایتمه‌سون.

لکن شو قدر واردرکه جزاده تماماً شخصیت متصور دگلدر. زیرا جانی اوزرینه اقامت قیلنمش عقوبت جانی‌نك قریبلرینه، علی الخصوص جانی تربیه‌سنده بولنور مسکینلره شدتله تأثیر ایدر. جانی حبس، یا نفی، یا قتل قیلنور ایسه، تربیه‌سنده کون کورر مسکینلر مربی‌سز قالورلار؛ احیاناً قاتلك عائله‌سی تماماً خراب اولور. شو حقیقتی قران کریمده بر ایکی آیت کریمه تأیید ایدر:

Из фондов Российской национальной библиотеки

«واتقوا فتنة لا تصيبن الذين ظلموا منكم خاصه» يعنى: اويله فتنه‌دن صاقلانكز، كه ضررى يالكز ظلم ايدنلره مقصور اولماز. ظالم بر انسانى قتل ايدر ايسه، هم مقتوله هم مقتولك قريبلرينه ظلم ايتمش اولور. قانون - عدالت اقتضاسيله ظالمدن قصاص استيفا ايده‌جك ايسه، ظالم اوز جنايتيله مستحق اولمش اولور؛ لكن ظالمك قريبلرى، حياتنه محتاج انسانلر، گناهلرى يوق ايكن، ضرر كورمش اولورلار. بوراده جزادن حاصل اولور عقوبت ظالمك يالكز اوزينه مقصور اولمايوب، ديگرلره‌ده تعدى ايتمش اولور.

«وجزاء سيئة - سيئة مثلها» يعنى: جزا اوزى‌ده جنايت كبى بر سيئه‌در، ضررى يالكز جنايت ايدن آدمه دگل، بلكه ديگرلره‌ده تعدى ايدر.

جزا شرى شرله دفع ايتمك اساسنه مبتنى اولوب، بونك اوزرينه مقصوريتى ممكن دگلگنه كوره، شريعت اسلاميه حدودى ممكن قدر دفع ايتمگى التزام ايتمشدر. شبهه ايله حدودى دفع ايتمك، قصاصدن تجاوزه انسانلرى دعوت ايتمك، مقتولك قريبلرينه بر قدر اعانه اولاجق ديتى مشروع ايتمك - بويله شيلرك هر برى حدودى تقليل چاره‌لريدر.

(١٨١) حدود - بر مصلحت راجحه ايله، همده جانيدن بر بيوك حسنه صدورى سببيله، عفو قيلنه بيلور.

مصلحت راجحه سببيله، ياخود حدك اقامتنه بيوك بر مفسده مترتب اولاجغى ملاحظه‌سيله، حدودى عفو ايتمك مسئله‌سى اصحاب كرامك متعدد حادثه‌لرده اجماعلريله ثابت بر مسئله قطعيه‌در.

جانيدن بر بيوك حسنه صدورى خاطرى ايچون حدودى اسقاط ايتمك مسئله‌سى - قادسيه محاربه‌سنده اصحاب كرامك اجماعيله صحابى ابو محجن رضى الله عنه حضرتلرندن حدك سقوطيله، بنى جذيمه واقعه‌سنده خالد بن الوليدى شارع اكبر عليه السلامك عفويله ثابت اولمشدر.

حامل، مرضع، مریض حقنده حدودی تأخیر، یالگز محدودلرك مصلحتی ایچون، جائز اولور ایسه، عمومی بر بیوك مصلحت خاطری ایچون حدودی یا تأخیر یا اسقاط ایتمك البته جائز اولور.

(١٨٢) قصد ایله‌ده، شروع ایله‌ده انسان مواخذه قیلنماز.

جزا ـ جنایتك یالگز وقوعنه مترتب اولور. بر جنایتی قصدیله، یاخود اسبابنه شروعیله هیچ بر انسان مواخذه قیلنماز.

قصد هم شروع نظرشریعت‌ده حرام ایسه‌ده، ایکی ملاحظه‌یه بناءً، جزا مترتب اولماز. ١) هیئت اجتماعیه انتظامنه راحتنه خلل ویرور صورتده مفسده ـ یالگز قصد یالگز شروع ایله وجوده کلمه‌یور. جزا مشروعیتی انتظامی محافظه ایچون ایدی. انتظام مختل دگل ایکن جزا البته مشروع اولماز. ٢) انسان قصدی هم شروعیله مواخذه قیلنه‌جق ایسه توبه قاپوسی قاپانمق لازم اولوب کلور. یعنی بر جنایته شروع ایتمش آدم ایچون اوز اختیاریله او جنایتی ترك ایده بیلمك طریقی قالمامق لازم اولوب، جنایتلری تقلیلك بر یولی باغلانمش اولور.

١٨٣) سببك مشروعیتی ـ مسببی اعتباریله‌در.

یعنی: هر سبب ـ مقصود اولان بر مسببی تحصیل ایچون موضوعدر سببدن قصد قیلنمش مسبب مترتب اولا بیلور ایسه، سبب مشروع اولور. مترتب اولاماز ایسه، او وقت سبب مشروع اولامایوب، عملسزلگنه کوره باطل اولور. مثلا: بیع ـ تملك هم انتفاع مصلحتی ایچون مشروع ایدی. یا تملك یا انتفاع ممکن دگل ایسه، بیع باطل اولور. بوکا کوره، انسانی صاتمق باطلدر؛ منفعتی یوق، یا وار ایسه‌ده انتفاعی حرام شیلری‌ده صاتمق باطلدر. ـ نکاحك مشرعیتی عائله‌ده مودت هم حسن عشرت اعتباریله ایدی. بر شریفه بر سفیل آراسنده حسن معاشره احیاناً تعذرینه کوره اویله نکاحی شریعت اسلامیه لازم یتمه‌مشدر.

شو قاعده‌مزه كوره، سببى ايقاع ايدن مسببى ايقاع ايتمش كبى اولور. بناءً عليه، اسبابه مباشره ايدوب‌ده مسببك عدمنه قصد ايتمك لغودر. هزالك جديتى بوكا كوره‌در.

(١٨٤) مسبب هر خصوص‌ده سببنه تابعدر.

سببى تام ايسه، تام اولور؛ ناقص ايسه ناقص اولور. سبب‌ده استقامت وار ايسه، مسبب مستقيم اولوب؛ سبب‌ده اعوجاج وار ايسه، مسبب مستقيم اولاماز. مسبب‌ده بر خلل يوز كوسترسه، خللك منشئى سببدن آرانور.

مسببى هر حال‌ده اسبابك صحتنه فسادينه علامت ايتمك ممكندر. شريعت اسلاميه اسبابى مسببلريله وزن ايدر. بوكا كوره اعمال ظاهره‌يى — امور باطنه‌يه دليل قيلمشدر: ظاهر منخرم اولور ايسه، باطنك انخراميله حكم ايدر، ظاهر مستقيم ايسه، باطنى‌ده مستقيم حساب ايدر.

اسبابى مسببلريله اعتبار ايدن آدم — اسبابك قانونه موافقتى، دكللكى حقنده غايت حساس بر ميزانى النه آلمش اولور. احكام عاديه‌ده عموماً، تجربه‌لرده خصوصاً، مسببى اسبابه ميزان ايتمك اصلى — الك مهم بر اصلدر. بلكه تشريعك اساسى‌ده شودر: انسانك الك بيوك اعتقادندن الك اوفاق عملنه قدر هر براشى — نظر شريعت‌ده شو اصل اوزرينه بنا قيلنور: مومنك ايمانى، مطيعك طاعتى، عاصيلرك عصيانى بونكله اعتبار قيلنور.

مسبب‌ده بر خلل واقع اولور ايسه، فقيهلر سببى تفتيش ايدرلر ديمش ايدك. مثلا: طبيبك ياصانعك اشنده بر قصور واقع اولور صورتنده، اكر طبيب ياصانع تفريط ايتمش‌لر ايسه ضامن اولورلار؛ يوق ايسه، ضمان واجب اولماز.

مسببه سببى جهتندن التفات ايتمك — سبب سابق ايله سبب حاضرك حكملرنده تعارض واقع اولور صورتده فقيهك نظرندن بيوك

اشکاللری‌ده دفع ایده بیلور: مثلا: غاصب غصب قیلنمش یرك اورتاسنه وصول صوڭنده توبه قیلوب، او یردن خروج ایده‌جك اولور ایسه، شو خروج ـ خطاب شارع جهتیله واجب اولور؛ لکن حق غیری اشغال جهتیله حرام اولور.

شو اشکالی حل خصوصنده اهل علم ایکی فرقه اولمش ۱) بری «خروج واجب، حق غیری شغل ایتمك فی نفسه حرام ایسه‌ده، بوراده ضرورت حکمیله حرمت قالمامشدر» دیر. ۲) اهل اصولك بیوکارندن ابوهاشم کبی آدملر «غاصب یردن تمامیله انفصالنه قدر متعدیدر، خروج‌ده، واجب ایسه‌ده، معصیت اولمق صفتی همان باقیدر.» دیر. ـ بز «خروجی» غصب سابقك اثری اولمق صفتیله اعتبار ایدر ایسه‌ك، واجبلگیله برابر معصیتلگینی قبول ایده بیلورز. زیرا سببك حرمتی اثرینه‌ده البته سرایت ایدر؛ بر فعلك اوز باشنه وجوبی ـ سببندن کلمش حرمتنه منافی اولماز. غزالی استاذی امام عبدالملك بن عبدالله الجوینی حضرتلری البرهان اسملی کتابنده شو رأیی تصویب ایدوب، متعدد مسئله‌لرله تنظیر ایتمشدر.

سکرانك طلاقی‌ده شو قاعده‌یه متفرع اولا بیلور.

(۱۸۵) رخصت‌ده اباحه اصلیه دگل، اضافیه‌در.

رخصت: بر عذر مناسبتیله مباح قیلنمش شی. رخصتك مشروعیتی منتظر بر مشقتی دفع ایتمك ملاحظه‌سیله‌در. مشقت ایسه، معلومدر، زمان، مکان، حال، عمل، قوت، ضعف کبی شیلرك اختلافیله مختلف اولور. بر آدمه نسبتله مشقت اولا بیلور شی ایکنجی بر آدمه نسبتله مشقت اولماسه ممکندر؛ شو ساعت‌ده مشقت اولور شی دیگر ساعتلرده آسان اولسه احتمالدر.

بوڭا کوره رخصتله عمل ایده‌جك هر بر آدم اوز نفسندن استفتا ایدر. هر آدم اوزی حقنده اوزی فقیه اولور.

(١٨٦) ملكك سببلری بشدر: ١) استیلا ٢) استحقاق ٣) ضمان ٤) نقل ٥) خلافت.

حقوق، اقتصاد، عمران کبی علوم اجتماعیه‌ده الك بیوك اهمیتی حائز اولمش شو ملك قاعده‌سینی علمی صورتده تحلیلدن قبل، لغوی صورتده حل ایتمك لازمدر.

ملك: انسانلرك هر برینه، وحشیلرینه مدنیلرینه، ضروری بدیهی طرزده معلوم بر حق طبیعیدر. «فلان شی بنم ملکمدر» سوزینك معناسی هر بر آدمه بلا استثنا معلومدر. دیگرلرك انتفاعلرینی تصرفلرینی قطع ایدر حیثیتده بر مالك بر آدمه اختصاصندن عبارتدر. نور، هوا، صو کبی همه انسانلره ضروری صورتده استفاده انتفاع ایچون الله طرفندن بذل اولنمش شیلرك هیچ بری هیچ بر آدمه ملك اولاماز. زیرا دیگرلرك انتفاعلرینی تصرفلرینی قطع ایدر حیثیتده اختصاص اویله شیلرده ممکن هم جائز دگلدر.

استیلا: هیچ بر آدمك حقیله مشغول دگل مباح شیلرك برینی اله کچورمکدر. شو معنی ایله استیلا تغلب عباره‌سیله‌ده تعبیر قیلنور، فقیهلر بوکا «وضع الید» دیرلر. یر، اوت، معدن کبی مباح شیلری انسان اوز حوزه‌سنه آلور ایسه، او شیلری مالك اولور. شو صورتلرده ملکك سببی استیلادر؛ کیم ایلك سبقت ایدر ایسه، او شیلری او آدم مالك اولور.

استحقاق، بر عمل مقابلنده ملکك ثبوتیدر. خدمت مقابلنده آلنه‌جق شیلره ملکك ثبوتی ـ استحقاق سببیله‌در. مثلا حمال بر قدر اجرت مقابلنده بر یوگی کوتاروب کیدر ایسه، تعیین قیلنمش اجرتی مالك اولور. عموماً هر بر عامل، التزام قیلنمش عملی ایفا صوکنده تعیین قیلنمش اجری مالك اولور. بویله صورتلرده ملکك سببی استحقاقدر

Из фондов Российской национальной библиотеки

ضمان: اولا بیلەجك ضرری، کله بیلەجك مسئولیتی تحمل ایتمکدر. شو معنی ایله ضمانڭ ملك حقنده سببیتی «الغنم بالغرم» سنت صحیحەسیله ثابت اولمشدر. بر اوستا بر اشی التزام ایدوب، شاگردندن او اشی کوردرسه، اجرتڭ بر قدرینه شاگرد عملیله، اوستا ضمانیله مالك اولور.

نقل: ملکڭ بر آدمدن دیگر بر آدمه انتقالی ــ شو انتقالڭ انواعی واردر: مالکدن مالکه، عین عین مقابلنده اولور ایسه، بیع اولور. مالکدن مالکه، عین ذمه مقابلنده اولوب ایکی عوض متماثل اولور ایسه، قرض اولور، متخالف اولور ایسه، سلم اولور. اگر معاوضەده عین عین مقابلنده اولمایوب، بلکه ذمه ذمه مقابلنده اولور ایسه، شو تقدیرده هر ایکی ذمه عاقدلرڭ ذمەسی ایسه، اویله معاوضه ــ مقاصه اولور؛ اگر ایکی ذمەدن بری اجنبی بر ذمه اولور ایسه، اویله معارضه ــ حواله نامنده اولور. شو بش نوعڭ هر برنده انتقال ــ بدل مقابلنده ایدی. ــ اگر انتقال بلا بدل اولور ایسه، صدقه اولور الله رضاسی ایچون ویرلمش صورتده، هدیه اولور انسان رضاسی خاطری ایچون ویرلمش صورتده، هبه هم احسان اولور کرم طریقیله ویرلور صورتده.

اگر ایکی طرفڭ بری منفعت اولور ایسه، منفعتڭ انتقالی بلا بدل اولور ایسه، وقف اولور؛ بدل ایله اولوبده هم بدل هم منفعت معلوم اولور ایسه، اجاره اولور؛ بدل معلوم لکن منفعت معلوم دگل ایسه، جعاله اولور؛ منفعت معلوم لکن بدل معلوم دگل ایسه، مضاربه اولور.

خلافت: مالکڭ موتی صوڭنده قالمش ماللره دیگرلرڭ نیابتلو یدر. اگر مالکڭ تسمیەسیله اولور ایسه، وصیت اولور؛ قانونڭ تقدیریله اولور ایسه، ارث اولور.

بش سببدن اولگی ایکیسی اصل سبب اولوب، صوڭ اوچی اسباب فرعیەدن، یعنی ایکی اولگی سببڭ بریله ثابت اولمش ملك

اوزرينه مترتب اولور سببلردندر . زيرا نقل، خلافت، ضمان، بر سببله‌ملك ثابت اولمادقجه، متصور اولامايور .

اولگى ايكى سببك، يعنى استيلا ايله استحقاقك سببلك‌ده اصليتلرينه كوره، شوراده بوندن صوڭ سرد قيلنه‌جق بر قدر تفصيلاتى بز او ايكى‌يه حصر ايتدك .

(استيلا .) انسان طوپراقدن خلق قيلنمش فقير مطلقدر؛ بقاسى ايچون غذا لباس مسكن كبى شيلره ضرورت حكميله اڭ شديد صورتده حاجتى وار محتاج مطلقدر؛ ارادەسى حرصى بيوك، نفعى وار شيلرڭ هر برينى طلب ايدر؛ غضبى اباسى‌ده بيوكدر، ضررى ممكن شيلرڭ هر برينى اوزندن دفع ايدر؛ هيچ بر شى‌ده هيچ بر حقى يوقدر، لكن ضرورت قاهرەسى حاجت غالبەسى حكميله ـ حاجت اولور شيلرى طلب ايتميه‌ده مجبوردر . نره‌دن آلسون؟ صفت مشروعه ايله معاوضه ممكن دگلدر: الده ويريله‌جك بر بدل يوق، معاوضه ايده بيله‌جك بر مالك يوق. عدالت يوليله حركت ايدر ايسه، ير يوزنده وار شيلرڭ هيچ برينى تملك ايده‌ميور، زيرا هر شى انسان كبى بر موجود مستقلدر، اوزينڭ حاجتى يولنده او شيلرى استهلاك ايتمك عدالت دگلدر .

فقط، انسان عدالتى بر طرفه براقمش‌ده، اوزينى هلاكدن قورتارمق ايچون، ديگر موجوداتى ــ ير، صو، نبات، حيوان كبى شيلرى استهلاك ايتميه مجبور اولمش، يعنى تغلب، قهر طريقيله يرى‌ده يرده وار شيلرى‌ده تملك ايتمش. عاقبت، انسانڭ عقلى او تغلبه او استيلايه «ايكى ضررڭ اخفيله عمل ايتمك» قاعده‌سنه بناءً حقيت رنگى‌ده ويرمش. بونڭله انسانڭ الده حاجتى، وجداننده راحتى حاصل اولمش. انسان حياتنده اڭ اول شو قاعدهٔ «تغلب»دن استفاده ايتمش.

عصر حاضر علماسنڭ عرفنه تقليد ايدوب، بز استيلا مسئله‌سنده شو تعبيراتى قوللاندق. اگر حقيقتى قران كريمڭ عرفيله افاده ايدر ايسه‌ك، او وقت حقيقت دها گوزل صورتده تجلى ايدر:

Изфондов Российской национальной библиотеки

یر، یرده وار شیلرك هر بری اللهك ملکیدر. «له ما فی السماوات وما فی الارض» ــ الله یری یرده وار شیلری ایجاد ایتمش؛ اجل مسماسنه قدر ابقا ایده‌جك. الله مالك مطلقدر؛ یرده، یرده وار شیلرده نصل استرسه، اویله تصرف ایدر. الله اوزینك عنایت الهیه‌سیله انسانی یرده تصرف حقنده اوزینه خلیفه ایتمش: «واذ قال ربك للملائکة انی جاعل فی الارض خلیفه» ــ الله شو جمله شمسیه‌ده وار همه شیلری نوع انسانه مسخر ایتمش:

«الله الذی خلق السماوات والارض، وانزل من السماء ماء فاخرج به من الثمرات رزقاً لکم. وسخر لکم الفلك لتجری فی البحر بامره. وسخر لکم الانهار. وسخر لکم الشمس والقمر دائبین، وسخر لکم اللیل والنهار. وآتاکم من کل ما سألتموه وان تعدوا نعمة الله لاتحصوها.»

الله اوزینك رحمت الهیه‌سیله شو یری، یرده وار همه شیلری نوع انسانه امانت طریقیله تملیك ایتمش: «هو الذی خلق لکم ما فی الارض جمیعا» ــ «وما بکم من نعمة فمن الله.»

الله انسانلره یری همده «ما فیها»یی تملیك ایتمش، شو تملیك شو انتفاع مقابلنه انسانلره اعمال خیریه‌یی‌ده شرط ایتمش.

شریعت اسلامیه نظرنده انسانلرك یری همده یرده وار شیلری تملکلری، گویا، ایجاب هم قبول ایله اولمشدر.

ایجاب: یری یرده وار شیلری امانت طریقیله، عدالت هم اصلاح شرطلری مقابلنده انسانلره اللهك تملیکیدر.

قبول: عدالت، اصلاح شرطلرینی التزامله برابر، اوزلرینك انتفاعلری ایچون الله طرفندن احسان قیلنمش شیلری ضرورت حکمیله انسانلرك استیفالریدر. انسان ضرورت حکمیله بر حاجتی استیفا ایدر ایکن، الله طرفندن سبقت ایتمش «ایجابی» قبول ایتمش کبی اولور.

شریعت اسلامیه نظرنده «استیلا» ــ حقی یوق شیلره انسانك تغلبی دگل، بلکه مالکی طرفندن بذل قیلنمش مباح شیلری انسانك استیفاسیدر. یر یوزنده وار شیلرك هر بری ــ نوع انسانك هر

Из фондов Российской национальной библиотеки

بر فردینه مباحدر . بناءً علیه، استیلا یالکز «سبقت»دن عبارت قالور .
مباح هر بر فردك استفادەسنه مبذولدر، لکن کیم سبقت ایدر ایسه، او مالك اولور . بر آدم بر دفعه سبقت ایدوب، بر مباحی تملك ایدر ایسه. بوندن صوڭ دیگر آدم استیلاسیله او مالی تملك ایدەمز؛ زیرا غیرك حقی تعلقیله مباحلكدن چیقدی. ــ استیلا ــ یالکز مباح شیلردە، یعنی غیرك حقیله مشغول دگل شیلردە ملکیتی افادە ایدر . غیرك حقیله مشغول شیلرەاستیلا تملك دگل، بلکه غصب اولور .

استیلا قاعدەسی هر ایکی تقدیردە ــ یعنی شریعت اسلامیه تعلیماتنه کورەدە، «علم حقوق» علماسنك رأینه کورەدە ــ نوع انسانك بقاسنه الك اول اساس اولمش قاعدەدر؛ ابتدائی دوردە هر بر انسان یالکز شو قاعده ایله اوز حاجتلرینی تأمین ایدر اولمشدر. استیلا ایله تملك قاعدەسی نوع انسان ایله برابر طوغمشدر. یالکز نوع انسانك دگل، بلکه نباتك حیوانك حیاتیدە فقط استیلا قاعدەسیله تأمین قیلنه کلمشدر.

یوقاریدە بیاندن معلوم اولدی: استیلا یالکز مباح شیلردە، یعنی غیرك حقیله مشغول دگل شیلردە جاریدر . غیرك حقیله مشغول شیلری تملك ــ یا انتقال یا استحقاق طریقیله اولور . شو مسئلەیی بر قدر علمی صورتدە بیان قصدیله، آرادە بر قاعده ذکر ایتمگی مناسب کوردك.

(١٨٧) شرعی سبب یوق ایکن، اختصاص جائز دگلدر.

شیلردن برینه ــ ملك طریقیلەمی، دیگر بر طریقلەمی ــ انسانك اختصاصی ایچون شرعی بر سببك وجودی شرطدر . شرعی سبب بولنمادقچه، انسان هیچ بر شی حقندە اختصاص کسب ایدەمز. شو قاعده شرعاً هر خصوصدە معتبردر . هیئت اجتماعیەدە عدالت بونی اقتضا ایدر؛ هیئت اجتماعیه انتظامیدە بوکا توقف ایدر ، عملك هر برندە، اوفاق اولسەدە بیوك اولسەدە اهلیتك معتبرلگی، اهلیت یوق

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایکن بر ولایته تعینك جائز دگللگی «بلا سبب اختصاص»ك جائز دگللگندن ناشیدر .

بر مالك ملکیت طریقیله بر انسانه اختصاصی ایچون‌ده شرعی بر سببك وجودی شرطدر؛ شرعی بر سبب بولنمادقچه حق ملك هیچ بر انسان ایچون ثابت اولماز. مباح شیلرده سبب ملك استیلا اولابیلور. اما مباح دگل، یعنی غیرك حقیله مشغول شیلرده ملکك سببی یا بدل مقابلنده انتقال، یاخود عمل مقابلنده استحقاق اولور.

«عمل مقابلنده استحقاق» ملك ثبوتی حقنده اك عادل اك طبیعی اك شرعی بر سببدر . اشیای طبیعیه‌دن حاجتلرینی‌انسانلرك استیفالری خصوصنده اك مهم رکن ــ عملدر . بر عملك توسطی بولنمادقجه انسان هیچ بر شیدن استفاده ایده‌میور: کومش، کومر، تیمور کبی معادن یرایچنده مدفون قالدقجه انسان ایچون بر فائده ویرمز، بر قیمتی حائز اولاماز. یردن قازوب چیقارمق، طوپراق کبی یات شیلردن آرولامق، انسانك استفاده‌سنه یارار حاله کتورمك ایچون متعدد عملیات اجرا ایترك، او عملیاتله حاضرلنمش شیلری بر یردن دیگر یره نقل ایتمك کبی حسابی یوق، عمل لازمدر.

عمل ــ طبیعی حالنده فائده‌سی یوق شیلره فائده ویرور، فائده‌سی آز شیلرك فائده‌لرینی زیاده ایدر، استفاده‌یه صالح دگل شیلره صلاحیت ویرور.

عمل ــ انسانلرك حیاتنه غذا لباس مسکن کبی اك ضرور شیلری وجوده کتورر، یردن چیقارلمش معدنلره اشکال مطلوبه‌یی ویروب، معدنلری انسانك استفاده‌سنه یارارلق ایدر، بر یرده بولنماز مواد لازمه‌یی دیگر برلردن او یره ایصال ایدر، شو کون‌ده حاجتدن آرتق شیلری کله‌جك کونلر ایچون حفظ ایدر، بر حاجت ایچون لازم اولاجق شیلری جمع ایدر. بالجمله، عمل هر حاجتی استیفا ده اك مهم رکندر.

انسانڭ احتیاجی بر ماده بر عمله توقف ایدر . سرمایه تعبیر قیلنور ماده انسان ایچون نه قدر لازم ایسه، عملده او قدر، یا دها زیاده لازمدر.

بوڭا کوره عمل مقابلنده استحقاق — الڭ عادل الڭ طبیعی استحقاق اولور. استیلا — یالڭز بر نوع عمل اولدیغنه کوره مباحڭ مملوکیتنه سبب اولمش دگلمیدر؟

شریعت اسلامیه اسبابڭ بریله ثابت اولمش ملکی — حق مشروع هم حق مقدس اعتبار ایدوب، مشروع سببڭ بریله ثابت اولمش ملکی هر جهتدن حریت اساسنه بنا ایتمشدر.

نظر شریعتده ملکڭ حریتی بر قاچ جهتدن اولور: ۱) امان جهتیله: هر بر انسانڭ ملکی حردر، هیچ بر انسانڭ ملکنه هیچ بر طریقله طوقنمق جائز دگلدر. ۲) اکتساب جهتیله: هر بر انسان مشروع طریقلرڭ هر بریله مال کسب ایده بیلور. وجوه مشروعهلرڭ هیچ بری انسانلرڭ برینه یا بر صنفنه هیچ بر صورتله تخصیص قیلنماز، هیچ بر انسان وجوه مشروعهلرڭ هیچ برندن منع قیلنماز. ۳) تمتع، تصرف جهتیله: انسان اوزینڭ ملکنده وار طیباتله نصل فائدهلنور ایسه، ایدر. ملکنده نصل استرسه، اویله تصرف ایدر. اوز مالیله تمتعده یعنی انتفاعده انسان ایچون بر حد تعیین ایتمك ممکن دگلدر. انسانڭ اوز مالنده تصرفیده محدود دگلدر. استرسه، حبس ایدر؛ استرسه، صرف ایدر. ٤) متعلق جهتیله: یعنی انسان شیلرڭ رقبهلرینیده — منفعتلرینیده، منقولاتیده منقول دگل شیلریده مالك اولا بیلور. معدن، نبات، حیوانڭ مملوکیتی کبی، یرڭ اوزیده انسانڭ ملکی اولا بیلور. ۵) مقدار جهتیله: شریعت اسلامیه انسانڭ ملکنه هیچ بر حدودی تعیین ایتمهمشدر، هر بر انسان اوزینڭ یا بختی یا کسب واجتهادی مساعدهسیله نهایتی یوق ماللری مالك اولا بیلور. عمومڭ منفعتی یاخود فقیرلرڭ حاجتی ایچون شریعت اسلامیه انسانلرڭ ملکنده خمس، عشر، ربع عشر کبی حقوقلری

Из фондов Российской национальной библиотеки

تعيين ايتمش ايسه‌ده، هيچ بر انسانڭ ملكنه حد تعيين ايتمه‌مش. ملكڭ شو جهتلردن حريتنه، قدسيتنه، هيچ بر حد ايله محدود دگلگنه دلالت ايدر آيت كريمه‌لر قران كريم‌ده محصور دگل قدر متعدددر.

ملكڭ قدسيتی حريتی مدنيت عالمنده ترقياتڭ اڭ بيوك سببلرندن ايدی. دور ابتدائيدن آلوب صوڭ عصرلره قدر همه انسانيت طرفندن حق ملك بر حق مقدس صفتيله قبول قيلنه كلمشدر، شرائع سماويه بالاجماع حق ملكی اڭ محترم حقوقدن صايمشدر. زيرا ملك انسانڭ عملنه اجتهادينه مترتب اولور اڭ طبيعی بر ثمره‌در. انسانی عمله اجتهاده سوق ايدن شی عملنه مترتب اولور ثمره‌لرڭ يالڭز اوزينه اختصاصی‌در. مترتب اولاجق ثمره‌لر انسانڭ يالڭز اوزينه مختص اولماياجق ايسه، او وقت هيچ بر انسان نشاطله عمل ايتمز، حيات انسانيه‌ده عطالت ــ عموميت كسب ايدر، مقتصد عاملڭ حياتدن نصيبی ــ مسرفڭ يا تنبلڭ نصيبی كبی اولوب هيئت اجتماعيه‌ده بيوك عدالتسزلك دوام ايدر. عدالت اقتضاسيله سبب مشروع، يعنی عمل، يوق ايكن اختصاص بولنمامق، هم‌ده نتيجه‌سيله عمل متناسب اولمق لازم ايدی. بر انسانڭ عملی نه قدر ايسه، نتيجه‌سی‌ده او قدر اولمق ضروردر. بر تنبل ايله بر مجتهدی حظوظ ملكيه‌ده متساوی ايتمك عدالت دگلدر. انسانڭ جتهادينه، اجتهادينڭ‌ده مثمرلگنه حدود تعيين قيلمق ممكن دگل ايسه، اجتهادڭ ثمره‌لرينه‌ده يعنی ملكڭ اتساعنه‌ده حدود تعيين ايتمك ممكن اولماز.

جامع بخاری‌ده ام المؤمنين سيده عائشه حضرتلری واسطه‌سيله روايت قيلنمش «الاجر علی قدر النصب» سنت مرفوعه‌سی ــ هر عملڭ اوز ثمره‌لريله تناسبنه ارشاد ايدر. «والله يرزق من يشاء بغير حساب» كبی آيت كريمه‌لر ــ ملكڭ محدود دگللگنه قطعی صورتده دلالت ايدر.

مقداری، متعلقی جهتيله محدود دگل حق ملكڭ مشروعيتی حيات انسانيه‌ده اڭ برنجی مصلحت ضروريه ايسه‌ده، هيئت اجتماعيه اوليه ضروری مصلحتی‌ده عدالت اساسنده اقامت ايده‌مه‌مش: ملكڭ

Из фондов Российской национальной библиотеки

مشروعیتی عالم انسانیتی غایت فاحش صورتده متفاوت ایکی طبقه‌یه تقسیم ایتمشدر - یعنی ثروت عمومیه‌یی اوزلرینڭ خزینه‌لرنده حفظ ایدر، طیبات حیاتی یالڭز اوزلرینه حصر ایدر اغنیا طبقه‌سیله، همه عمرلرینی حسابی یوق زحمتلر ایچنده صرف ایدر، همه راحتلرینی غنیلرڭ شهوتلری یولنده قربان ایدر عمله طبقه‌سنه آیورمشدر. آچلق، ضرورت اجباریله عمله طبقه‌سی - عددی غایت از اغنیا طبقه‌سی النده اسیر مطلق اولوب قالمشدر؛ اموال دنیاویه‌یی اللرنده احتکار ایتمش اقلیت النده انسانلرڭ اکثریت قسمی مؤبد صورتده جهنم عذابیله معذب اولوب، حق ملکڭ مشروعیتی انسانلر آراسندن رأفتڭ رحمتڭ تماماً ارتفاعنه بیوك سبب اولمشدر؛ مدنیتڭ احوال حاضره‌سی الڭ قاتی کوڭللری ده آغلاتور قدر دهشتلی درجه‌لره کلمشدر.

ملکڭ مشروعیتنه مترتب اولور او قدر دهشتلی نتیجه‌لری کورمش اهل افکار، هیئت اجتماعیه‌ده احوال اجتماعیه‌یی اصلاح ایتمك آرزوسیله، او مفاسدی دفع ایده بیلور چاره‌لری آرامق یولنده بیوك فکرلرینی اوزون زمانلرده صرف ایتدیلر.

اهل علمڭ بعضلری، باشقه بر چاره بولامایوب، مشروعیت ملکی انکار ایدر اولدیلار؛ ملك، او اهل علمڭ فکرینه کوره، غیر مشروع بر تغلبدر؛ تحملدن حسابدن طیش مفسده‌لری ضررلری ایجابنه کوره‌ الغاسی البته لازمدر؛ طبیعتدن انسانلرڭ استفاده‌سی یالڭز عمله‌لرڭ عملیله اولدیغنه کوره، یر معادن کبی اشیای طبیعیه‌یی عمله النه مجاناً ویرمك ضروردر؛ او شیلری عددی قلیل اغنیا النده حبس ایدوب، ثروتڭ حصولنه سبب اولان عمله‌یی اسیر موبد صورتنده هر بر نصیبدن محروم ایتمك الڭ بیوك ظلمدر. - صوڭ عصرلرده هر طرفی استیلا ایتمش سیاسی اجتماعی اختلال شو مذهبڭ تأثیریله توره‌مشدر.

شبهه یوق، یالڭز عمله مسئله‌سی دگل، بلکه عموماً فقرا مسئله‌سی‌ده هیئت اجتماعیه‌ده غایت مهم مسئله‌در. او مسئله‌لری عدالت اقتضاسنجه، ممکن اولور ایسه، حل ایتمك انسانیتڭ بیوك

بورجیدر. لکن اویله مسئله‌لری حل ایتمك خیالیله ملك کبی الڭ ضروری بر حق مشروعی انکار لازم اولماسه کرك. بلکه عمله‌لرڭ حاللرینی کوزل صورتده اصلاح ایدر «قانون عمل» ترتیب قیلنوب، عدالت اساسنده او قانون تماميله اجرا قیلنور ایسه، البته، ممکن اولور قدر اصلاح حاصل اولسه کرك.

همه انسانلرڭ نصیبلرینی بر درجه‌ده ایتمك ـ امکان دائره‌سنده دکلدر. قران کریم‌ده بونی تأیید ایدر:

«اهم یقسمون رحمة ربك. نحن قسمنا بینهم معیشتهم فی الحیاة الدنیا ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات لیتخذ بعضهم بعضا سخریا.»

یعنی: عالم طبیعت‌ده مساوات مطلقه ممکن دکلدر، حکمت الهیه اقتضاسیله انسانلرڭ درجه‌لری متفاوتدر، هیئت اجتماعیه‌ده حکمی الڭ نافذ قانون ـ قانون احتیاجدر. «لیتخذ بعضهم بعضا سخریا» جمله‌سنڭ معناسی شودر.

همه انسانلرڭ دنیادن نصیبلری بر درجه‌ده اولسه ایدی هیئت اجتماعیه‌ده انتظامڭ دوامی ممکن اولماز ایدی. درجه‌لرڭ تفاوتی هم طبیعی هم ضروریدر. دنیاده هر خصوص‌ده ایکی متقابل طرف البته دائما بولنه‌جقدر: عمل خصوصنده الڭ قوتلی هم‌ده الڭ ضعیف طرف؛ سعی خصوصنده الڭ مجتهد هم‌ده الڭ تنبل طرف؛ عقل خصوصنده الڭ کامل هم‌ده الڭ غبی طرف؛ علم خصوصنده الڭ عالم هم‌ده الڭ جاهل طرف بولنه‌جقدر؛ هر خصوص‌ده ایکی متقابل طرفڭ آرالری-بری برینه نسبتله متفاوت درجه‌لرله طولو قالاجقدر. درجه‌لری طبعاً متفاوت انسانلرڭ حظوظ دنیویه‌دن نصیبلرینی قانون حکمیله متساوی ایتمك ـ عدالت دکل، بلکه ظلم اولاجقدر.

بوڭا کوره انسانلرڭ حظوظ دنیویه‌ده مساوات عمومیه‌لری هم ممکن هم مطلوب دکلدر. ممکن دکلدر، زیرا قانون طبیعته مخالفدر، حکم طبیعت‌ده مساوات مطلقه ممتنعدر. مطلوب دکلدر، زیرا بر مجتهدله بر تنبلی - یاخود بر حکیمله بر جاهلی حظوظ دنیاویه‌ده متساوی ایتمك

Из фондов Российской национальной библиотеки

خلاف عدالتدر. اویله قیلنه‌جق ایسه، عالم انسانیت‌ده انتظام بر ساعت دوام ایده‌مز.

طبیعتنڭ مساعده‌سیله ممکن، عدالتڭ اقتضاسیله مطلوب اولان نظام ـ عاملڭ نفقه‌سنه، ضروری حاجتلرینه کوره اجرتی تقدیر ایتمك؛ ثروتڭ حصولنده، اشیای طبیعیه‌دن انسانلرڭ استفاده‌سنده الڭ مهم رکن اولان عملڭ ثروتدن پاینه تجاوز تعدی ایتمه‌مك؛ اشلڭ آغرلغنه آسانلغینه کوره اش ساعتلرینی تحدید قیلوب، انسانڭ وجودینه یا صحتنه ضرر ویره بیلور شیلردن عمله‌یی حمایه ایدر چاره‌لری حاضرله‌مك. شو اوچدن هر بری قانون حکمیله، حکومت قوتیله اجرا قیلنه‌بیلور شیلردندر.

بونڭ اوزرینه بر قدر امعان ملاحظه قیلنور ایسه ظاهر اولور: عمله‌لرڭ عمللری برکه‌سیله حاصل اولور ثروت ـ انسانلرڭ ضروریاتنه دگل، بلکه ثروتڭ اکثری بر صنف انسانلرڭ رفاهیتنه، مسرفلرڭ شهوتلرینه مدنیت جهتندن فائده‌سی اهمیتی یوق عادتلر یولنه صرف قیلنور. فائده‌سی یوق اویله مصارفڭ کثرتی حسبیله، بلادڭ معموریتی، علوم وصنائعڭ انتشاری کبی الڭ ضرور مصارف ـ یا تمامیله اهمال قیلنور، یاخود اویله ضرور مصرفلرڭ هر برینه بیوك خلل طاری اولور. شویله حاللرڭ تأثیریله هیئت اجتماعیه‌ده، علی الخصوص اکثریتی تشکیل ایدن آشاغی طبقه‌ده طارلق شدت همان دوام ایدوب، بوڭا تبعاً هر نوع فتنه‌لر عالمی استیلا ایدر.

هیئت اجتماعیه‌ده شو جهتدن ناشی اولور فتنه‌لری مفسده‌لری دفع ایتمك، ممکن اولور ایسه، یالکز ادبی چاره‌لرڭ تأثیریله ممکن اولور: انسانلرده قناعت، شفقت، عدالت، عزت کبی فضائل غالب اولسه ایدی، او تقدیرده هیئت اجتماعیه شو کون‌ده وار دهشتلی شدتلری کورمز ایدی؛ نعیم دنیا انسانلرڭ طبقه عالیه‌سنه محصور قالوب، دنیا مشقتلری یالکز فقرا آرقاسنه یوکلنمز ایدی. بر یوزی،

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو عصرك تعبیری كبی، میدان مبارزه اولمایوب؛ بلكه سلام دائمی، معاونت عمومیه میدانی اولور ایدی.

بوڭا كوره شرائع سماویه‌لرك هر بری انسانلری قناعت، شفقت، عدالت كبی فضائل روحیه تربیه ایتمیه اڭ زیاده اهتمام ایتدیلر. رفاهیتك افراط درجه‌لرندن انسانلری تنفیر ایدر ایدیلر. زیرا انسانك حدوددن طیش رفاهیتی دیگر انسانلرك كوچلری زحمتلری حسابنه اولور. شرائع سماویه تعلیماتنه كوره، هیئت اجتماعیه شفقت هم تعاون اساسلرینه بنا قیلنمق تیوشدر. «حیات‌ده مبارزه اصولی» اول‌ده معلوم دگل ایدی. شو كونگی مدنیت نظامیله برابر طوغدی‌ده، انسانلری ـ رفاهیت‌ده عمر ایدر اغنیا طبقه‌سیله، راحت یوزی كورمز عمله طبقه‌سنه تقسیم ایتدی.

شریعت اسلامیه ملكك جهت اخلاقیه‌سنه عائد نقطه‌ده شرائع سماویه‌لرك هر برینه موافقت ایدب، حق ملكی انسانلرك ترقیاتنه، اقتصادینه، تعاونلرینه مناسب اساسلر اوزرینه تأسیس ایتدی:

حق ملكی ـ حق محترم حق مقدس ایتدی. انسانك اوز مساعی‌سیله حاصل اولور ملك یالگز اوزینه مختص اولور. ملكی كسب ایدر ایكن، هم‌ده او ملكدن استفاده ایدر ایكن، هر انسان امان كوله‌گه‌سنده استراحت ایدر؛ اغتصاب، یا احتیال یا احتجاج طریقیله ملكك زوالندن قورقماز.

حق ملكی ـ حدودك هیچ بریله تحدید قیلمادی. زیرا ملكك محدود دگللگی هیئت اجتماعیه‌ده برقاچ جهتدن ضروردر. ۱) انسانلرك اجتهادلرینه میدان براقمق ایچون، چونكه عملك ثمره‌لرینه بر حد تعیین قیلمق عملك اوزینه بر حد تعیین ایتمك كبی‌در. ملكك محدودلگی انسانلرك عمل‌ده نشاطلرینه بیوك بر مانع اولور ایدی. ۲) اڭ بیوك اشلرك اقامت وانشاسنه لازم اولاجق بیوك سرمایه‌لری حاضرله‌میه امكان براقمق ایچون، زیرا بیوك اشلرك اداره‌سیچون بیوك سرمایه‌لرك بر الده وجودی ضروردر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

شرع اسلامی حق ملکی تحدید ایتمه‌مش ایسه‌ده، بیوك خزینه‌لری انسانلرك النه یالـگز امانت اولمق صفتیله تسلیم‌ایتمشدر. فائده‌سی یوق مصرفلرده مالی اسراف ایتمه‌مك، مدینه‌ده یا دولت‌ده بر محتاج بولنور ایکن، انسان اوز ماللرینی یالـگز اوزینك رفاهیتلرینه حصر ایتمه‌مك ـ قانون حکمیله انسانلره واجب دگل ایسه‌ده، ایمان هم وجدان اقتضاسیله واجبدر. اسرافك همده «کنز»ك حرمتی بوگا گوره‌در.

شریعت‌اسلامیه حق ملکی ـ تعاون اساسنه بنا ایتمشدر. حاجت اصلیه دائره‌سنه داخل شیلری انسانك یالـگز اوزینه ترك ایتمش ایسه‌ده، حاجت اصلیه‌دن فضله شیلرده هیئت اجتماعیه ایچون‌ده بر حصه تعیین ایتمشدر: یرك حاصلاتندن عشر، تجارت حاصلاتندن ربع عشر کبی حصه‌لری عمومی حاجت یوللرینه صرف قیلنمق‌ایچون افراز ایتمشدر. شرعاً افراز قیلنمش حصه ـ اگر بتمامها ادا قیلنه‌جق اولور ایسه، او وقت مجتمع انسانی‌ده تسویه قیلنمامش حاجت هیچ قالماز ایدی. یرك محصولاتندن یوزده اون، تجارت حاصلاتندن‌ایکی یوزده بش ـ هیئت اجتماعیه‌ده هر بر حاجتی تسویه ایده بیلور قدر بیوك بر مبلغدر.

مقصد: هیئت‌اجتماعیه‌ده فقیرلرك علی‌الخصوص عمله‌لرك حاللرینی اصلاح ایچون ـ طبیعی اولان حق ملکی الغا ایتمك لازم دگل، بلکه حقوق ملکیه‌یی عدالت اساسنده اقامت ایتمك کفایه‌در.

ملك، یوقاری‌ده یازمش ایدك ، دیگرلرك انتفاع‌ده تصرف‌ده حقلرینی قطع ایدر حیثیت‌چه بر مالك بر انسانه یاخود بر جماعته اختصاصیدر. شو اختصاص سببیله مالك او مالك رقبه‌سیله منفعتلریله انتفاعدن، هم‌ده رقبه‌سنده منفعتلرنك هر نوع تصرفدن متمکن اولور: استرسه او مالی حبس ایدر، استرسه استهلاك ایدر، استرسه دیگرلره تملیك ایدر.

(۱۸۸) ملك ـ رقبه‌لره‌ده منفعتلره‌ده متعلق اولور.

یر، یریوزنڭ وار معدن نبات حیوان کبی شیلرڭ عینلرینه‌ده، او شیلردن حاصل اولور منفعتلره‌ده ملك متعلق اولور. شرع شریفڭ قانونی شودر.

فقیهلرڭ بعضلری «ملك ـ رقبه‌لره متعلق اولماز. رقاب یالڭز بر اللهڭ ملکیدر.» دیمشلر. انسانلرڭ ملکی، شو مذهبه کوره، یالڭز منفعتلره متعلق اولور. زیرا حق ملك انسانلرڭ یالڭز حاجتلری ایچون مشروع ایدی. انسانلرڭ حاجتی شیلرڭ منفعتلریله استیفا قیلنور، رقابڭ مملوکیتنه ضرورت قالمایور.

شبهه یوق، عالم وجودده وار شیلرڭ هر بری ـ اوفاغی بیوگی ـ اللهڭ ملکیدر. شو مسئله‌ده او جهتدن اختلاف بولنمق ممکن دگلدر. لکن رقاب اشیاده انسان هر نوع تصرف ایده‌بیلور، یا اتلاف ایدر، یاخود ممکن طریقلرڭ هر بریله تغییر ایدر: انسان ـ ییمك ایچون حیوانی ذبح ایده بیلور، حاجت ساعتلرنڭ طعامی شرابی استهلاك ایده بیلور، فائده‌سی یوق یاخود ضرری وار شیلری اتلاف ایده بیلور. شو تصرفلرڭ هر بری شرعاً جائزدر. رقاب اشیاده بویله تصرفلرڭ جوازی رقبه‌لرڭ مملوکیتنه بر شاهد قطعیدر. رقبه‌لرڭ ـ خالقنه مملوکیتی بوڭا منافی دگلدر. منفعتلرده رقبه‌لر کبی یالڭز بر اللهڭ ملکیدر. هر موجودڭ حقیقی مالکی الله ـ یرڭ هم‌ده یرده وار شیلرڭ رقبه‌لرینی‌ده منفعتلرینی‌ده نوع انسانه تملیك ایتمشدر.

یر کبی، استغلال یعنی حاجت اولور شیلری ثروتلری استحصال ایچون خلق قیلنمش شیلر، بعض مذهبلرڭ رأینه کوره، افرادڭ ملکی اولماز. اویله شیلر، او مذهبڭ رأینه کوره، ـ ثروتی تحصیل ایچون اوز اجتهادینی صرف ایدر انسانلر النه بلا بدل تسلیم قیلنمق لازمدر.

انسان ـ سكناسى ايچون لازم اولور يرلرى خانه‌لرى، حاجتنده استعمال قيلنور كيوم طعام، لباس، جهاز، آت، آرابا كبى شيلرى، عمومى صورتده تعبير ايدر ايسه‌ك، انسانلرڭ حاجتى يولنده استهلاك يا استعمال قيلنمق ايچون تحصيل قيلنمش شيلرى مالك اولور.

لكن انسانلرڭ حاجتلرينى استحصال ايچون خلق قيلنمش ير ـ هيچ بر انسانه ملك اولماز. ير ـ استهلاك ايچون خلق قيلنمامش، بلكه نوع انسانڭ عمومنه لازم اولور شيلرى حفظ ايدر بر خزينه عموميه صفتيله عموماڭ فائده‌سى ايچون خلق قيلنمشدر. ير ـ قوه انباتيه‌سيله عموم انسانلرى تربيه ايدر، معادنيله انسانلرڭ همه حاجتلرينى هم حفظ هم ايصال ايدر: انسانلرڭ طعاملرى شرابلرى لباسلرى، بقالرنه لازم اولور بوڭا باشقه حاجتلرى همه‌سى يردن تحصيل قيلنور. ير ـ انسانلرڭ هر فردينه ملك اولابيلور بر مال يا ثروت دگل، بلكه اويله ثروتلرڭ منبعيدر، خزينه‌سيدر. حاجت يولنده استهلاك يا استعمال قيلنور شيلرى انسانلرڭ هر فردينه تمليك جائز ايسه‌ده، او شيلرڭ مؤبد خزينه‌سى اولمق صفتيله خلق قيلنمش يرى، بلكه عموماً، استحصال ثروت‌ده واسطه اولور شيلرى تمليك جائز دگلدر. سياسى اقتصادى بيوك انقلاباتڭ رهبرلرى اشتراكيونڭ مذهبى شودر.

يوقارى‌ده بيان ايتدك: شريعت اسلاميه نظرنده ملك متعلقى جهتيله محدود دگلدر: يرڭ اوزى، يرده وار شيلرڭ هر برى ـ رقبه‌سى‌ده منفعتلرى‌ده انسانلره ملك اولابيلور. ير كبى شيلرڭ مملوكيتنه مترتب اولابيلور مفسده‌لرى شريعت اسلاميه، اشتراكيون كبى ملكى انكار يا ابطال ايتمكله دگل، بلكه باشقه چاره‌لر ايله تدارك ايتمش. زيرا هيئت اجتماعيه‌ده حق ملكڭ مصلحتلرى، اولابيلور مفسده‌لره نسبتله، دها بيوكدر. قانون ملك ـ عدالت اساسنده اقامت قيلنور ايسه، مفسده يوللرى‌ده باغلانمش اولور.

(١٨٩) ير ـ بر ادمڭ ياخود جماعتڭ ملكى اولابيلور.

يرڭ رقبه‌سنه ملكڭ تعلقى مسئله‌سى ـ قرآن كريمڭ متعدد

Из фондов Российской национальной библиотеки

آیتلریله ثابتدر. بوڭا کوره‌ده شو مسئله امت اسلامیه طرفندن بالاجماع قبول قیلنمشدر.

یر بر آدمنڭ ملکی اولا بیلور. بوڭا دلالت ایدر آیت کریمه‌لر:

«ایود احدکم ان تکون له جنة من نخیل واعناب تجری من تحتها الانهار. له فیها من کل الثمرات.» (البقره – ٢٦٦)

«واضرب لهم مثلاً رجلین، جعلنا لاحدهما جنتین من اعناب وحففنهما بنخل وجعلنا بینهما زرعا. کلتا الجنتین آتت اکلها ولم تظلم منه شیا. وفجرنا خلالهما نهراً. وکان له ثمر فقال لصاحبه وهو یحاوره انا اکثر منك مالاً.» (الکهف – ٣١)

شو ایکی آیت کریمه مثل طریقنده وارد اولوب، برقطعه یرنڭ بر آدمه مملوك اولابیله‌جگنه دلالت ایدر. زیرا اولگی آیت کریمه‌ده، ییمشلرنڭ همه نوعلرینی شامل اولوب اطرافنده نهرلر آقار، جنتنڭ مملوکیتی ذکر قیلنمشدر. اویله بر جنتنڭ مملوکیتی، یر مملوك دگل ایکن، ممکن دگلدر. بالضروره بر قطعه یرنڭ مملوکیتی جوازینه شو آیت کریمه دلالت ایدر. ایکنجی آیت کریمه‌ده – آرالارنده ایگون یرلری، آقار صولاری وار، هم‌ده ییمشلرنڭ همه نوعلرینی ویرور – ایکی جنتنڭ بر آدمه مملوك اولابیله‌جگی ذکر قیلنمشدر. آیت کریمه اخیرنده «انا اکثر منك مالا» جمله‌سنده «مال» کلمه‌سیله یرنڭ مملوکیتی تصریح‌ده قیلنمشدر.

شو معنایی افاده ایدر آیتلر قران کریم‌ده محصور دگلدر.

یر – بر جماعتنڭ ملکی‌ده اولا بیلور. بوڭا دلالت ایدر آیت کریمه‌لر:

«واعلموا ان ما غنمتم من شیء فان لله خمسه وللرسول ولذی القربی والیتامی والمساکین وابن السبیل.» (الانفال – ٤١)

بر خمس شو آیت کریمه‌ده مذکور صنفلره تعیین قیلنمش؛ ضرورت بیان حکمیله، دورت خمس غانملرنڭ اولوب قالور. تقسیمدن قبل یر – جماعتنڭ ملکی اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

«واذكروا اذ جعلكم خلفاء من بعد عاد وبواكم فى الارض تتخذون من سهولها قصوراً وتنحتون من الجبال بيوتا. فاذكروا آلاء الله.» (الاعراف — ۷۴)

شو آيت كريمه، بر قومڭ انقراضى صوڭنده يرڭ ديگر قوملره ملك اولمق طريقيله انتقالنه دلالت ايدر: عاد قومى صوڭنده ثمود قومى يرده كيف مايشا تصرف ايتمش؛ شو تصرف «فاذكروا آلاء الله» قرينه‌سيله ملك طريقيله اولمش. زيرا همه تصرفاتى مباح ايدر قدر انعام — تمليك بولنمادقچه متصور دگلدر،

«كم تركوا من جنات وعيون. وزروع ومقام كريم. ونعمة كانوا فيها فاكهين. كذلك واورثناها قوما آخرين.» (الدخان — ۲۵)

ترك — شو آيت كريمه‌ده انسانلرڭ اوزلرينه اسناد قيلنمش. بر قوم حسن اختيارلريله، يرلرينى او يرلرده وار صولارى جنتلرى ايگونلرى ترك ايتدكدن صوڭ، ديگر بر قوم او يرلره استيلا ايدر ايسه مالك اولور. زيرا عرف قران‌ده «ايراث» تمليكدر.

«فاخرجناهم من جنات وعيون. وكنوز ومقام كريم. كذلك واورثناها بنى اسرائيل.» (الشعرا — ۵۷)

شو آيت كريمه‌ده شارع — اخراجى اوزينه اسناد ايتمش. شارع حكيمڭ هر بر فعلى، شبهه يوق، حكمت اقتضاسيله عدالته البته موافق اولور. بناءً عليه، شو آيت كريمه افاده‌سنه كوره، بر قوم عدالت حكمنه موافق صورتده يرندن اخراج قيلنور ايسه، استيلا ايله‌جك قوم، خلف اولمق صفتيله، او يرلرى مالك اولور.

«والارض وضعها للانام. فيها فاكهة والنخل ذات الاكمام. والحب ذوالوصف والريحان.» (سورة الرحمن — ۱۰)

شو آيت كريمه يرڭ مملوكيتنه دلالت ايدر. زيرا اشياى طبيعيه لام اختصاص عباره‌سيله انسانلره اضافه قيلنور ايسه، قران كريمڭ عرفنه كوره، مملوكيت مستفاد اولور. بوڭا «اولم يروا انا خلقنا لهم مما عملت ايدينا انعاما فهم لها مالكون» آيت كريمه‌سى شاهد اولابيلور:

Из фондов Российской национальной библиотеки

« خلقنا لهم » جمله الهیه‌سندن مستفاد « اختصاص » اوزرینه ـ
«فهم لها مالکون» جمله‌سیله ملك تفریع قیلنمشدر. شو آیت کریمه
دلالتیله حیوانات انسانلره نصل مملوك اولور ایسه، «والارض وضعها
للانام» آیت کریمه‌سی دلالتیله یرده اویله مملوك اولور. «فبای
آلاء ربکما تکذبان» آیت کریمه‌سندن مستفاد «انعام» تعبیری‌ده
بونی تأیید ایدر. زیرا تملیك یوق ایکن «انعام» تمام دگلدر.

هر حالده یرلرك رقبه‌سنه ملکك تعلقی مسئله‌سی شریعت اسلامیه‌ده
قطعی ضروری بر مسئله‌در. محصور دگل آیات قرآنیه‌دن ماعدا،
سنت متواتره ایله‌ده بلا شبهه ثابت اولمشدر: ابتدای اسلامیتدن شو
کونه قدر یر حقنده بیع، اجاره، هبه، وقف کبی تصرفات بلا خلاف
اجرا قیلنه کلمشدر. یرلر اوزی مملوك اولماسه ایدی، او تصرفلرك
هیچ بری جائز اولماز ایدی. سنت قطعیه ایله جائز اولا کلمش
تصرفلر یرلر مملوکیتنه قطعی هم ضروری صورتده البته دلالت ایدرلر.

شو بیانله قاعده‌مز اثبات قیلنمش اولسه کرك. یعنی: «یر بر
جماعتك یا خود بر آدمك ملکی اولا بیلور.» قاعده‌سی شریعت
اسلامیه نظرنده ضروری بر مسئله‌در. بزشو مسئله‌یی، جزئی مسئله
ایسه‌ده، قاعده تسمیه ایتدك. قضیه کلیه معناسیله دگل، بلکه حیات
انسانیه‌ده الك مهم اساس اولمق معناسیله. حق ملك قاعده‌در، یعنی
هیئت اجتماعیه حق ملك اساسنه بنا قیلنمشدر. قاعده تعبیرنده الك
مهم رکن کلیت دگل، بلکه اساسیت‌در.

ملك ارضك مشروعیتی اثبات قیلندقدن صوك «یر ـ نه ایله
مملوك اولور؟» سؤالنه جواب اولابیله‌جك قاعده‌یی بیان مناسب
اولسه کرك.

(۱۹۵) یر ـ احیا ایله مملوك اولور.

یرلر ـ انتقال طریقیله، یعنی بیع، هبه، یا ارث طریقیله مملوکیتی،
شریعت اسلامیه نظرنده، هر بر اشتباهدن عاری بر حقیقتدر. وجه

Из фондов Российской Национальной библиотеки

مشروع ایله بر یری اشترا ایدن بر آدم یا بر جماعت او یری رقبه‌سیله البته مالك اولور. لکن انتقال هر حال‌ده اسباب فرعیه‌دندر، اسباب اصلیه‌دن بریله ملك ثابت اولماینجه انتقال البته مشروع اولماز. یرلك مملوکیتی حقنده سببلرك منتهاسی، یوقاری‌ده تفصیلاتیله بیان قیلنمش، استیلادر. یرلك بر قطعه‌سنه «استیلا» لسان شریعت‌ده «احیا» تسمیه قیلنور.

احیا: بر یری مقصود حاجتلرك برینه صالح اولور حاله کتورمك‌در. حاجت هم غرض اختلافیله احیا مختلف اولور. «مثلا: حیوان صاقلامق ایچون بر یری احیا ــ او یرلك اطرافنه بر احاطه بنا ایتمکله تمام اولور. لکن سکنا ایچون احیا یالکز احاطه ایله تمام اولماییوب، بلکه انسانه مسکن اولابیله‌جك بر بنا ایله حاصل اولور. زراعت ایچون احیا ــ او یری آرولامق، صابان سورمك، یاغمور ایله اش تمام اولماز اقلیم‌ده صو حاضرله‌مك کبی شیلرله تمام اولور.

بر یری احیاده انسان طرفندن بر قدر عمل بولنمق لازمدر. اگرده مطلوب اولان حاجتی استیفا ایتمك انسانك عملنه توقف ایتمز ایسه، او یردن او حاجتی استیفا ایتمك احیا اولماز. مرعالرده حیوانلری اوتلاتمق، نهرلردن صو آلمق ــ استیلا حکمنده دگلدر. زیرا مرعالرده وار نبات، نهرلرده آقار صو طبیعت طرفندن همه انسانلرك استفاده‌سنه حاضرلنمشدر. اویله شیلردن استفاده هیچ بر انسانك هیچ بر عملنه توقف ایتمه‌یور. هیچ بر عمل سبقت ایتمه‌مش ایدن او شیلره اختصاص دعوی ایتمك البته عدالتك حکمنده‌ده خلافدر.

احیا ــ یالکز „ارض موات“ده سبب ملك اولور. موات دیمك ــ بوجه من الوجوه حق غیر سبقت ایتمه‌مش دیمکدر. اگرده بر یرده ملك محترم سبقت ایتمش ایسه، یاخود آثارك دلالتیله سبقتی محتمل اولور ایسه، اویله یر احیا سببیله مملوك اولماز.

احیانك سببلگی حقنده شارع علیه الصلاة والسلام حضرتلرندن احادیث ثابته روایت قیلنمشدر:

Из фондов Российской национальной библиотеки

«عن عروة عن عائشة ان النبی قال: من عمر ارضا لیست لاحد فهو احق بها. قال عروة وقضی به عمر فی خلافته.» البخاری.

یعنی: بر انسان، غیرڭ حقیله مشغول دگل یری تعمیر ایدر ایسه، مالك اولور. خلیفه عمر حضرتلری‌ده شویله حکم ایدر ایدی، صحابه‌لردن مخالفت ایدن بولنمادی.

«عن سعید بن زید ان النبی قال: من احیا ارضا میتة فهی له. ولیس لعرق ظالم حق.» احمد، ابو داود، الترمذی، النسائی.

یعنی: مواتی احیا ایدن مالك اولور. احیا صوڭنده دیگر بر آدم او یره هجوم ایده‌جك اولور ایسه، غیرڭ حقنه ظلم ایتمك جهتیله، منع قیلنور. «ولیس لعرق ظالم حق»ڭ معناسی شودر.

«عن سمرة بن جندب وعن جابر بن عبدالله ان النبی قال: من احاط حائطا علی ارض فهی له.» ابو داود واحمد.

یعنی: غیرڭ حقیله مشغول دگل یرده بر آدم احاطه بنا ایدر ایسه، او یری مالك اولور.

شو احادیث ثابته دلالتنه کوره، احیا سببلگی ایچون ــ یرڭ حق غیرله مشغول دگللگی شرطدر. یرڭ ــ احیا ایدن آدمه موبد صورتده مملوکیتی ثابتدر. «احیا» هم «میته» تعبیرلری ــ احیا ایدن آدم طرفندن بر عملڭ سبقت ایده‌جگنه ارشاد در.

احیا سببیله ملك اولمش یرڭ حریمی‌ده ملك اولور. حریم: یردن انتفاعڭ کمالی ایچون لازم اولاجق طرفلر. حریم ــ حاجت اقتضاسیله تقدیر قیلنور. بر آدم ارض موات‌ده قویی چیقارسه، او قویی‌دن آسانلقله استفاده ایچون نه قدر یر لازم اولاجق ایسه، او قدر یر احیا ایدن آدمڭ ملکی اولور. ارض موات‌ده خانه بنا ایدن آدمڭ سکناسی ایچون، عادت‌ده نه قدر یر لازم اولور ایسه، او قدر یری مالك اولور. بر قدر جماعت ارض موات‌ده بر قریه انشا ایدرلر ایسه، حیوانلری ایچون لازم اولاجق مرعالر زراعتلری ایچون لازم اولور ایگونلك یرلر، اموات ایچون لازم اولاجق قبرستان

Из фондов Российской национальной библиотеки

تنزهلری بلکه عموماً همه عادی حاجتلری ایچون لازم اولور یرلر، قریه یرینه تبعاً او جماعتنڭ ملکی اولور.

شرع اسلامی نظرنده انسانلرڭ یری تملکلری ابتدای امرده استیلا ـ احیا اصولیله‌در. بر مملکتنڭ یری او مملکتنڭ قومنه استیلا ـ احیا اصولیله ملك حساب قیلنور. بر یرده معیشت ایدر قوم ـ او یرڭ مالکی اولور؛ دیگر قوم او یره هجوم ایده‌مز.

بر دولت یاخود او دولتنڭ حکومتی حدودڭ منتهاسنه قدر مملکتنڭ همه یرنده سیاسی هم اداری جهتلرده تصرف ایده بیلور ایسه‌ده، یرڭ مالیتنه مالك اولمق صفتیله یرڭ هیچ بر قطعه‌سنده تصرف ایده‌مز. حکومتڭ رئیسی امام حضرتلری‌ده ـ اوزینه مخصوص قیلمق ایچون هیچ بر یری افراز ایده‌مز. لکن عموم دولتڭ مصلحتی ملاحظه‌سیله بر یری بر مصلحت عمومیه ایچون افراز ایده بیلور احیا ایده‌جك آدمه یا امام یا حکومت بر یری تملیك ایده بیلور؛ لکن او تملیك بدلنده احیا ایده‌جك آدمدن بر قدر عوض آلمق جائز اولماز. زیرا تعیین قیلنمش یر امامڭ یا حکومتڭ ملکی دگلدر.

حکومت ـ یرده، مالك اولمق صفتیله دگل، بلکه مدیر اولمق صفتیله تصرف ایدر. عمومڭ مصلحتنه موافق اولمق شرطیله حکومتڭ تصرفاتی نافذ اولابیلور. بوجه من الوجوه عموم جماعته تضییق اولاجق تصرفات شرعاً نافذ اولماز. بوڭا کوره معادن ظاهره‌یی انسانلرڭ برینه یا بر صنفنه تملیك ایده‌جك ایسه، حکومتڭ بویله تصرفی نظر شریعت‌ده مقبول اولماز.

معادن ظاهره: یر یوزنده بنفسه بولنور، انسانڭ عملنه محتاج اولماز معادن. صو، طاش، طوز، جبس، نفط کبی شیلر. بونلار طبیعت طرفندن انسانڭ استفاده‌سنه مجاناً بذل قیلنمشدر. بویله شیلره هیچ بر انسان هیچ بر صورتله اختصاص کسب ایده‌مز: احیا قاعده‌سیله‌ده او شیلر انسانلرڭ برینه مملوك اولماز؛ امام یا حکومت او شیلری اقطاع طریقیله انسانلرڭ برینه تملیك یا تخصیص ایده‌مز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

همه انسانلر او شیلردن استفاده حقنده بلاتفاوت شریکدر. هر بر انسان او شیلردن بلا بدل استفاده ایدر.

معادن باطنه: انسانڭ عملنه توقف ایدر معدنلر. تیمور، جیز، کومش، آلتون کبی. بویله شیلر طبیعت طرفندن مجاناً بذل قیلنمامش، بلکه او شیلردن استفاده ایچون انسان طرفندن غایت بیوك امکلر صرف قیلنمق ضروردر. بوڭا کوره معادن باطنه‌یی امام یاحکومت، مصلحت ملاحظه‌سیله، انسانلرڭ برینه یا بر جماعته اقطاع طریقیله ویره بیلور. لکن او صورتده اقطاع ـ تملیك حکمنده اولماز. مصلحتڭ اقتضاسنه کوره حکومت او آدمدن او معدنلری استرداد ایده بیلور.

احیا قاعده‌سی، هم‌ده حکومتڭ یرده تصرفی ـ «لا ضرر ولا ضرار» قاعدهٔ اصلیه‌سنه موافقتی ضروردر. عمومڭ مصلحتنه ضرر یوق صورتلرده احیا قاعده‌سی عمل ایدر، حکومتڭ تصرفی نافذ اولور. عمومڭ استفاده‌سنه تضییق ویره‌جك اولدیمی، او تقدیرده احیا قاعده‌سی عملسز قالور، حکومتڭ تصرفی‌ده نفوذسز اولور.

دواوین سنن‌ده تفصیلاتیله بیان قیلنمش احکام شرعیه‌یی ـ بز، قاعده‌یی ایضاح ایتمك قصدیله، بورا ده علی الاختصار نقل ایتدك. اجمال ایدر ایسه‌ك، خلاصه‌سی شویله اولور.

طبیعت طرفندن انسانلره مجاناً استفاده ایچون بذل قیلنمش صو، نبات، معدن کبی شیلر انسانلرڭ بر فردینه یا بر صنفنه هیچ بر صورتله تخصیص قیلنه‌ماز.

غیرڭ حقیله مشغول دگل یر ـ احیا ایله ملك اولا بیلور. لکن بوجه من الوجوه غیرڭ حقیله مشغول اولور ایسه، اویله یرده احیا قاعده‌سی عمل ایتمز.

احیا ایله ملك ـ ملك مطلق اولور. احیا ایدن آدم او یری بیع ایده بیلور، او یر ـ ارث طریقیله وارثلره انتقال ایدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

احیا ـ حاجت ایله تقدیر قیلنور: حاجت قدر یر احیا سببیله مملوك اولور؛ اما حاجتدن زیاده یر ـ احیا قاعدهسیله مملوك اولماز.

حکومت یا دولت یرلك مالیتنه مالك دگلدر. کیم احیا ایتمش ایسه، یر او آدمك یا او قومك ملکی اولور.

یرلك بر قطعهسنه اورونلاشوب معیشت ایدر قوم ـ شرعاً او یرلك مالکی حساب قیلنور. او یر ـ موات دگل، بلکه معمور اعتبار قیلنوب، احیا قاعدهسیله او یری دیگر قوم تملك ایدهمز.

بر دولت سیاسی جهتدن بر قومك یرینه استیلا ایدر ایسه، و یر او قومك ملکندن چیقماز، دولت ـ دولت اسلامیه اولسهده، او یرده معیشت ایدر قوم ـ غیر اسلام اولسهده.

امامك یا حکومتك یرده تصرفلری مصلحت عمومیه حدودنده نافذ اولور. عمومك استفادهسنه طارلق ویره بیلهجك تصرف، کیم طرفندن اولور ایسهده، معتبر اولماز.

(۱۹۱) حقوق محترم هم مقومدر.

بورا ده حقوقدن مراد ـ انسانك اجتهادی هم قوه عقلیهسی واسطهسیله وجوده کلور ادبیات، کشفیات، اختراعات کبی شیلرك صاحبلرینه اختصاصلریدر. حق قلم دیمك بر ادیبك قوه قلمیهسیله وجوده کلمش اثرك، مالك صاحبنه اختصاصی کبی، او ادیبه اختصاصیدر؛ حق اختراعده شویلهدر.

حق محترمدر دیمك ـ دیگرلرك او حق اوزرینه تعدیلری ممنوع دیمکدر.

مثلا، حق اختراع مقومدر دیمك ـ هیئت اجتماعیهده او اختراعدن حاصل اولور فائدهلر مقابلنده مخترعلر بر قیمت طلب ایده بیلورلر دیمکدر.

حق قلم، حق اکتشاف، حق اختراع کبی حقوقك تقویمی ـ هم طبیعی هم شرعی بر حقیقتدر. زیرا اعمال عقلیه، عادی عمللر کبی یاخود دها زیاده انسانلرك احتیاجلرینه خدمت ایدرلر.

براديبڭ قوه قلميه‌سيله تأليف قيلنمش كتاب، ياخود برشاعرڭ قوه شعريه‌سيله خلق قيلنمش اثر، شبهه يوق، انسانلر ايچون آز يا چوق فائده كتورر. انسان يالڭز مادى حيوان دگلدر، بلكه روحانى بر ملكدر. بوڭا كوره اديبلرڭ بيوك شاعرلرڭ اثرلرندن قابليتنه كوره البته استفاده ايدر. عمومڭ استفاده‌سى مقابلنده اثرڭ صاحبى بر حق كسب ايتمش اولور.

اختراعاتڭ هيئت اجتماعيه‌ده فائده‌لرى تحديد ممكن دگل درجه‌ده كوبدر. انسانلرڭ الڭ اوفاق حاجتلرندن آلوب الڭ بيوك حاجتلرينه قدر هر بر شى ـ مخترعلرڭ اختراعلرى سايه‌سنده آسانلقله تحصيل قيلنور. اصول طبع اختراع قيلنوب، انسانيت هم معارف عالمنه نه قدر فائده‌لر كتوردى! ماكنه‌لر اختراعى حيات انسانيه‌يى نه قدر تسهيل ايتدى! الكتريق هم ماغنيت قوتلرينى كشف ايدن انسانلر همه عالم انسانيت ايچون نه قدر بيوك خدمتلر فائده‌لر براقديلار!

اختراعڭ او قدر عمومى ابدى فائده‌لرينه مقابل مخترعلر البته بر حق قازانورلار. اختراع مخترعڭ ملكى كبى حساب قيلنور.

حقوقڭ، اموال كبى، تقومنه ـ حديث امامليرنڭ اجماعيله روايت قيلنمش «من ترك حقاً او مالاً فهو لورثته» سنت ثابته‌سى‌ده دلالت ايدر. زيرا حقوق مملوك هم متقوم اولماسه ايدى، وارثلره انتقالى ممكن اولماز ايدى. فقيهلرڭ كتب فقهيه‌ده بيانلرينه كوره، حديث شريف‌ده مذكور «حق» اختصاصلرڭ اوفاقلرينى‌ده بيوكلرينى‌ده شاملدر. حق قلم، حق اختراع كبى بيوك حقوق، بلا شبهه، نص حديث تحتنه مندرجدر.

حقوقڭ احترامنه كوره، صاحبلرى انحصار براتى آلابيلورلر. تقومنه كوره، او حقلرى، ديگر ماللر كبى، بدل مقابلنده يا بلابدل نقل ايده بيلورلر.

عموماً هيئت اجتماعيه‌ده بر قدر اهميتى وار حقوق هرخصوص‌ده مال حكمنده‌در.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(١٩٢) شارعڭ احكام شرعيه‌ده تصرفی اوچ نوعدر: ١) افتا ٢) قضا ٣) امامت. افتا صورتنده حکم ـ عمومی اولور. قضا صورتنده حکم ـ حاكمڭ قضاسنه، امامت صورتنده امامڭ فرماننه توقف ایدر.

شو قاعده شارعڭ تصرفاتیله استدلال ایدر فقیهلر ایچون غایت مهم قاعده‌در. زیرا شارعڭ تصرفلرینی فرق ایده‌مه‌ین فقیه ـ سنن نبویه‌دن احکام شرعیه‌یی استنباط ایدر ایکن اصابت ایده‌مز. شارعدن فعلڭ صدوری نصل اولمش معلوم اولمادقجه، شارعڭ او فعلیله استدلال ایتمك دائماً تمام اولماز.

شارعڭ احکام شرعیه‌ده تصرفی ـ حکمی اعلام، تعریف طریقیله اولور ایسه، اویله تصرف «افتا» اولور. احکامی اللهدن بنده‌لرینه تبلیغ ایدر رسول‌ده «افتا» جهتی رسالت جهتی اولوب، مجتهدده مفتی‌لك جهتی اولور.

شارعڭ احکام شرعیه‌ده تصرفی تعریف طریقیله اولمایوب، بلكه تنفیذ طریقیله اولور ایسه، اویله تصرف ـ قضا اولور، فصل نزاع ایچون اولور ایسه؛ امامت اولور، فصل نزاع ایچون دگل ایسه.

افتا، تبلیغ جهتیله صادر اولمش حکم انسانلرڭ هر بری حقنده عمومی اولور: طلب اولور ایسه، هر بر آدم اقدام ایدر، منع اولور ایسه، هر بر آدم اجتناب ایدر، اباحه طریقیله اولور ایسه، هر بر آدم او حکم‌دن استفاده ایدر.

شارعدن تصرف امامت جهتیله صادر اولمش ایسه، او تصرفله عمل ایتمك امامڭ اذننه توقف ایدر. امامڭ اذنی بولنمادقجه اواشه اقدام ایتمك جائز اولماز.

شارعڭ تصرفی قضا جهتیله اولمش ایسه، او تصرفله شو کون عمل ایتمك قاضیلرڭ برندن قضا صدورینه توقف ایدر. قضا بولنمادقجه اقدام ایتمك جائز اولماز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شارعك تصرفاتنه تمسك ایدر ایکن شو اوچ نوعی فرق ایتمك ضروردر. تصرفك نوعلری اکثریاً بلا اشتباه معلوم اولور. مثلا: امور عمومیه‌یی اداره یولنك صادر اولمش تصرف البته امامت جهتیله اولور. دعوی‌ده نزاعی رفع ایدر ایکن شارعك تصرفی، بلا شبهه، قضا اولور. احکامی تعلیم ایدر ایکن، یاخود عبادتی بیان ایدر ایکن شارعك تصرفی تبلیغ هم افتا جهتیله صادر اولمش حساب قیلنور.

احیاناً تصرفك نوعی بر قدر مشتبه اولور، تبلیغ طریقیله‌می اولمش، تنفیذ طریقیله‌می اولمش قطعاً معلوم اولاماز. بویله صورتلرده فقیهلرك نظری مختلف اولور. بوکا بر ایکی مثال:

١) «من احیا ارضاً میتة فهی له».

شو حکم شارعدن تبلیغ طریقیله‌می صادر اولمش، تنفیذ طریقیله‌می صدور ایتمش؟ هر بری البته محتملدر. امام مالك ایله امام شافعی امام احمد حضرتلری حکم تبلیغ طریقیله صادر اولمش دیدیلر، زیرا رسولك اکثر حکملری رسالت طریقیله بیاندر. مشتبه صورتلری ایسه، اغلب طرفنه الحاق ایتمك اصلدر. شو مذهبه کوره هر بر آدم، امامك اذنی اولسه‌ده اولماسه‌ده، غیرك حقیله مشغول دگل یرلری احیا ایده بیلور.

امام ابو حنیفه رضی الله عنه حضرتلری «من احیا ارضا میتة فهی له» سوزی شارع اکبردن یالکز تبلیغ طریقیله دگل، بلکه امامت طریقیله صادر اولمشدر دیدی. امامك اذنی بولنمادقجه ارض مواتی هیچ بر آدم احیا ایده‌مز. حدیث‌ده مذکور عموم اشخاص عموم تقادیری لازم ایتمه‌یور. جماعتك فائده‌سی ایچون دولت‌ده صافلانور یرده هر آدم اوز هواسیله تصرف ایدر ایسه، انسانلرك اکثرینه طارلق حاصل اولور. عمومی یرلری عدالت اساسنك تقسیم ایچون امام عادلك اذنی بولنمق لازمدر، یوقسه هیئت اجتماعیه‌ده نهایتی یوق نزاع دوام ایدر دیدی. مصلحت ملاحظه‌سیله «اذن»

ویرمك امام النده ایسه‌ده، احیا قیلنه‌چق قطعه بدلنه امام هیچ بر آدمدن بر پاره عوض آلامایور، زیرا امامك ملكی دگل جماعتك ملكیدر. امامك اذنی یالگز عدالتی محافظه ایچوندر.

٢) ابوسفیانك خاتونی هند بنت عتبه حضرت رسولك حضورینه واروب «زوجم زیاده‌سیله بخیلدر، بڭا هم بالامه كفایه ایدر قدر نفقه ویرمه‌یور» دیدكده شارع اكبر «خذی‌لك ولولدك مایكفیك بالمعروف» بیورمش.

شو حكم فتوی طریقیله‌می، قضا طریقیله‌می صادر اولمش؟ البته هر بری محتملدر.

اگرده فتوی طریقیله اولمش ایسه، هر بر انسان اوز حقنه ظفر ایدر صورتده او حقی آلا بیلور، قضا صدورینه توقف ایتمز. امام شافعی حضرتلری شو رأیی اختیار ایتدی. بوڭا كوره، زوج نفقه خصوصنده صارانلق قیلسه، خاتون اوزینه هم بالالرینه كفایه قیلور قدر نفقه‌یی زوجنه بیلدرمزدن آلا بیلور. شو حركتی قانون نظرنده خیانت حساب قیلنماز.

اگر او حكم قضا طریقیله صادر اولمش ایسه، انسان غریمك النده اوزینك حقنه ظفر ایدر ایسه‌ده، او حقی بلا قضا آلاماز. غیرك النده محبوس حقوق مالیه‌سنه ظفر ایدر ایسه، محكمه‌یه مراجعت ایدر، حكومت واسطه‌سیله اوماللری استرداد ایدر. سرقت یا خیانت كبی شیلرله اتهامدن برائت ایچون شو رأی دها زیاده موافقدر.

٣) محاربه‌ده سلب مسئله‌سی. اگرده „من قتل قتیلاً فله سلبه“ سوزی فتوی طریقیله صادر اولمش ایسه، سلبه استحقاق امامك اذننه توقف ایتمز، بلكه شجاعت اظهار ایدن هر بر نفر نه قدر دشمنی قتل ایدر ایسه، سلبلرك هر برینه البته مالك اولور. اگرده امامت طریقیله صادر اولمش ایسه، سلبه استحقاق امامك اذننه توقف ایدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

محاربه قیلنلنده هر دفعه‌ده امام یا قائد سلبلری تنفیل ایتمز ایسه، هیچ بر نفر سلبلرك هیچ برینه خصوصی صورتده مالك اولاماز.

امام شافعی ایله امام احمد حضرتلری اوّلکی رأیی ترجیح ایدوب، هر نفر اوزینك شجاعتیله آلابیلمش همه سلبلری، امامك اذنی یوق ایسه‌ده یالکز اوزی مالك اولور دیمشلر.

امام مالك ایله امام ابوحنیفه حضرتلری شارعدن سلب حدیثی امامت طریقیله صادر اولمش؛ سلبه استحقاق امامك اذننه توقف ایدر دیمشلر. شو ایکی قولك هر بری محتملدر، لکن ایکنجی قول بر قاچ جهتدن ترجیح قیلنه بیلور: ١) نفرلره سلب ویرمك وقت رسالت‌ده یالکز بر دفعه حنین محاربه‌سنده واقع اولمش‌ده، صوکره ابوبکر خلافتنده ترك قیلنمش. اگرده فتوی طریقیله اولسه ایدی، هیچ بر وقت ترك قیلنماز ایدی. ٢) حدیثی فتوایه حمل ایتمك غازیلرك نیتلرینی افساد ایدر. او تقدیرده نفرلرك غزالری وطنی دولتی حمایه یولنده خالص اولمایوب، اوفاق توفه‌ك مالله نائل اولمق حرصی ایله ملوث اولمق دنائتی غالب اولا بیلور. نیتك فسادی انهزامك اڭ بیوك سببیدر.

بویله مثاللر سنن نبویه‌ده از دگلدر. طلبه‌لره نمونه کوسترمك ایچون بز بوراده اوچ سنتی نقل ایدوب، امامارك نظرلرینی، او نظرلرك‌ده وجهلرینی برقدر یازدق. شارعك تصرفاتیله، استدلال ایدن فقیهلره طلبه‌لره شو قاعده‌یی خاطرده طوتمق لازمدر.

(١٩٣) شریعت اسلامیه انسانلرك یا ضروری یا حاجی یا تکمیلی مقصدلرینی رعایه اساسنه تأسیس قیلنمشدر.

ضروری مقصد: انسانلرك هیئت اجتماعیه‌ده علی‌الانتظام حیاتلری بقالری ایچون لازم هم لابد اولور شیلر. اوشیلرك فقدانی تقدیرنده هیئت اجتماعیه دوام ایده‌مز، امان منتفی اولور، حیات انسانیه

استقامتدن چیقوب، فتنه فساد دوام ایدر اولور. ضروری مقصدلر: حفظ نفس، حفظ نوع، حفظ مال، حفظ عرض کبی مقصدلردر. نفسی هم عقلی حفظ ایچون طعام، شراب تناولی؛ لباس، مسکن اتخاذی مشروع اولمشدر. نوعی هم مالی حفظ ایچون مناکحات هم معاملات بابلری مشروع قیلنمشدر.

حاجی مقصد: ضرورت حکمیله دگل بلکه حاجت اقتضاسیله مشروع شیلردر. انسانلردن حرجی طارلغی رفع ایتمك، حیات انسانیه‌یی توسیع ایتمك قصدیله شارع اویله شیلری مشروع ایدر. او شیلرك فقدانی هیئت اجتماعیه انقطاعنه سبب اولمایور ایسه‌ده، یا از یا چوق مشقتی ایجاب ایدر اولور. تخفیف قصدیله عبادتده مشروع قیلنمش رخصتلر، توسیع قصدیله مباح قیلنمش صید، ملاهی، طیباتله تمتعلر هر بری مقاصد حاجیه‌دندر.

تکمیلی مقصد: انسانك ضرورتی یا حاجتی ایچون دگل، بلکه هیئت اجتماعیه‌ده کمالی ایچون مشروع اولمش شیلردر. اوشیلرك فقدانی انسانلر ایچون حرجی طارلغی ایجاب ایتمز، بلکه بر قدر نقصی، قصوری ایجاب ایدر. محاسن عاداتی، مکارم اخلاقی رعایه شو بابدندر؛ عبادات‌ده، معاملات‌ده اعتبار قیلنور سنتلر مستحبلر عموما شو قبیلدندر: رکنی شروطی ایله تمام اولمش شیلرده دها قیود زائده‌یی اعتبار اکثریاً شو جمله‌دندر.

شو قاعده. یعنی شریعت اسلامیه‌ده اوچ مقصدك علی الاطراد معتبرلگی ـ قطعی استقرا ایله بلا شبهه ثابت بر حقیقت فقهیه‌در. شریعتك کلیاتنه جزئیاتنه علی الاجمال یا علی التفصیل نظر ایدن انسان شو حقیقتی بلا تردد قبول ایدر. وضع شریعتدن شارعك قصدی ـ انسانلرك ضرورتلرینی حاجتلرینی، کماللرینه عائد شیلری حفظدر. آکلار؛ شریعت انسانلرك مصلحتلری ایچون وضع قیلنمشدر بیلور.

اهل كلامڭ شو مسئلەده اختلافی ـ قاعدەمزڭ قطعیتنه ضرر ویرمەیور. اهل کلام اختلاف ایتمش ایسەده، فقهیلر شو حقیقتی بالاجماع قبول ایتمشلر. قبول ایتمەمك ممکن‌ده دگلدر، شرعڭ هر بر حکمی، کلیاتی جزئیاتی، انسانلرڭ یا کلی یا جزئی مصلحتلرینه مبنیدر. «وما ارسلناك الا رحمة للعالمین» آیت کریمەسی‌ده شو حقیقتی بیاندر. زیرا آیت کریمه «ما خلقناك الا» دیمەمش، بلکه «ما ارسلناك الا» دیمش. یعنی «سنڭ رسالتڭ عالم انسانیت ایچون بیوك رحمتدر» اگر شریعت اسلامیه دنیایه کلەجك همه انسانلرڭ همه مصلحتلرینه موافق اولماسه ایدی، او وقت رسالت اسلامیه رحمت عمومیه اولماز ایدی. «شریعت اسلامیه رحمت عمومیەدر» دیمك همه انسانلرڭ همه مصلحتلرینی تمامیله وافی دیمکدر. بویله اولا بیلمك اسلامیتڭ بیوك بر شرفیدر. بویله اولمازسه، او وقت اسلامیتڭ عمومیتی‌ده ابدیتی‌ده ممکن دگلدر.

اشکال ـ اسلامیتڭ مصلحتلره ابتناسنده دگل، بلکه او ابتنایی آڭلامق‌دەدر. قرآن عظیم، شارع کریم بیان‌ده قصور ایتمەمش؛ قصور، وار ایسه، فقهیلرڭ فهمنده‌در. شو حقیقتی طلبەلرڭ ذهنلرینه بر قدر تقریب ایچون انسانڭ احوال طبیعیەسنه علی الاجمال نظر ایدەیك.

انسان، حیوان اولمق جهتیله، هوا ایله تنفس ایتمك، ییمك ایچمك، قویاش حرارتندن کولەگەیه قاچمق، هوا برودتندن کیوم ایله خانه ایله صاقلانمق، اوز جنسیله اجتماع ایتمك کبی طبیعی حاجتلره «الهام الهی» هدایتیله مهتدی اولمشدر. حیوانیت جهتیله حاجات طبیعیەیه اهتدا خصوصنده نوع انسان حیوانلرله بر درجەده‌در. هر حیوان اوزینه ملایم شیلری طلب ایدر، طبعنه مخالف هر بر شیدن فرار ایدر. شو حرکت ید قدرتله هر بر حیوانه طبیعی قیلنمشدر. لسان شریعت بونی «الهام» هم‌ده «هدایت» عبارەسیله تعبیر ایدر.

«سبح اسم ربك الاعلی. الذی خلق فسوی. والذی قدر فهدی.»

یعنی: «یاراتدی‌ده تسویه ایتدی، مخلوقڭ کمالنه لازم همه

Из фондов Российской национальной библиотеки

اعضايي تشكيل ايتدى. حاجت اولابيلور همه شيلرى تقدير هم حاضر ايتدى‌ده، هر بر مخلوقى اوزينك حاجتلرينه هدايت ايتدى. سن ايندى اويله بيوك ربك اسمينى تسبيح ايت.»

انسان تنفس ايتمك، ييمك ايچمك، ضرردن صاقلانمق كبى ضرورات طبيعيه‌يه حيوانلرله بر درجه‌ده اهتداسنه علاوه، انسانيت جهتيله بر قاچ خصوص‌ده حيوانلردن امتياز كسب ايتمشدر.

۱) اولاً: انسان رأى كليدن منبعث اولور.

معلومدركه بهيمه محسوس يا متوهم بر غرضه هر حالده يالكز طبيعتك سوقيله حركت ايدر: آچيقسه آزق آرار، صوسار ايسه، صو آرار.. اما انسان يالكز طبيعتك سوقيله دگل، بلكه اكثرياً بر نفع معقول شوقيله حركت ايدر: هيئت اجتماعيه‌ده انتظامك وجودينه رغبت ايدر، بدننده اخلاقنده پاكلك حصولنه محبت ايدر، انسانلر كوزنده معتبرلكى عزتى سور، المدن عذابدن قاچار كبى گوزل دگل اشلردن قاچار. عقلك اقتضاسيله شو حال انسان ايچون بر طبيعت اولوب كتمشدر.

۲) ثانياً: انسان لطافتى ظرافتى استر.

معلومدر حيوان، اصل حاجتى حاصل اولديمى، قناعت ايدر: آزقدن طويسه، صودن قانسه، بر يرده طنسه، ديگر لذتى ديگر راحتى آراماز. اما انسان ضرورتدن طيش لذتى، على الدوام راحتى، كوكلنده دائماً شادلغى طلب ايدر: انسان ايچون گوزل خاتون، لذتلى طعام، طاتلى شراب، گوزل كيوم، بيوك هم كيك مسكن، گللى خوش ايسلى بوستان، صحبت انسيت ايچون هر نوع جمعيت لازمدر. بويله شيلر بولنمادقجه انسان قناعت ايتمز. شو شيلرك هر برى بولنور ايسه‌ده، همان قناعت ايتمه‌يوب، دها زياده‌يى آرزو ايدر.

۳) ثالثاً: انسان اوزينك قوه عقليه‌سى همده اوزون زمان تجربه‌سى اعانه‌سيله كندوسيچون ارتفاق اختراع ايدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

معلومدركه حيوان طبيعت طرفندن بذل قيلنمش شيلرى نصل بولور ايسه. اويله تناول ايدر: بر حيوانى صيد ايدر، اوسمش نباتى بولورده اكل ايدر، ياغمور يا نهر صولرينى كورورده شرب ايدر. آزق يا صو بولاماز ايسه، آچ قالورده صبر ايدر، اوز حيله‌سيله هيچ برشى حاضر ايله‌مز. كله‌جك كونلر ايچون حاجت اولابيله‌جك شيلرى غالباً تدارك ايتمز. هر حالده حيوان طبيعت مائده‌سنده دائمى مهماندر. اما انسان طبيعتك بذليله اكتفا ايتمز هم ايده‌مز: طعامى ايچون لازم اولاجق آشلغى اوزى حاضر ايدر، اوز اجتهاديله حاضر اولمش محصولاتى على حالها تناول ايده‌مز، بلكه حبوباتى طحن ايدر، حاصل اولور اونى صو يا سوت ايله يوغورورده، صوكره طبخ ايدوب، ايكمك حاضر ايدر، ايكمكى يالكز اوزينى ياخود بر شيئله برابر اكل ايدر. چشمه يا يلغه كبى ظاهرى معدنلر بولنماز ايسه، صو چيقارمق ايچون قويى قازر، صو صاقلامق قصديله حوضلر كوزه‌لر حاضر ايدر، اوستنه باشنه آياغنه لازم اولاجق كيوملرى حيواندن نباتدن اوز صناعتيله تدارك ايدر، شو كون حاجتدن آرتق شيلرى كله‌جك كونلر ايچون ادخار ايدر، هوا صو آتش كبى قوه طبيعيه‌لرى اوز حاجتنده استخدام ايدر، طبيعت قوتيله حاضرلنمه‌مش شيلرى انسان اوز حيله‌سيله حاضر ايدر. ديمك اشياى طبيعيه‌دن استفاده ايچون برى ديكرينه مترتب غايت چوق عمللره محتاج اولور.

اشياى طبيعيه‌دن انسانك حالنه كمالنه مناسب صورتده انسانك استفاده‌سيچون واسطه هم وسيله اولور حرث، زرع، سقى، حصاد، طحن، طبخ، نسج كبى عمللره تدبيرلره بزم فقهاى كرام «ارتفاق» ديرلر. صابان سورمك بر «ارتفاق» در. سورولمش يره اورلق ساچمق ايكنجى «ارتفاق» در. ساچلمش يرى صوغارمق اوچنجى ارتفاقدر. وقتى كلمش ايرشمش آشلغى اورمق، اورولمش آشلغى صوقمق، حاصل اولمش حبوباتى صاقلامق. صاقلانمش حبوباتى طارتمق، طارتلمش اونى يوغورمق، يوغورلمش قامرى پشورمك شو اشلرك

Из фондов Российской национальной библиотеки

هر بری بر ارتفاقدر. نان عزیزی ییمك شو ارتفاقلرك هر برینه توقف ایدر. انسانك کیوم، خانه کبی دیگر حاجتلری‌ده بری دیگرینه مترتب متعدد ارتفاقلر واسطه‌سیله حاصل اولور.

انسان شویله ارتفاقلری استنباط، اختراع جهتیله دیگر حیوانلرك هر بر نوعندن، قیاس قبول ایتمز درجه‌ده، تقدم ایتمشدر. لکن عالم انسانیت‌ده ارتفاقلرك هیچ بری دفعه صورتده حاصل اولمایوب، هر بر ارتفاق عالم انسانیت ایچون غایت بیوك بهایه مال اولمشدر. انسانیت عالم طبعیت‌ده یوزلر بیگلرچه سنه‌لر درس آلوب، عاقبت او ارتفاقلری اوگرنمشدر.

شو کون مدنیتك بیوك درجه‌سنه یتمش انسان نهایتی یوق ازلیت طرفنده ابتدائی حال‌ده وحشیت عالمنده یاشار ایکن یر یوزنده، آچیق کوك آستنده گزر ایدی. او وقت ابتدائی انسان یالکز خدایی نابت اوتلری خام میوه‌لری تناول قیلابیلوب، تماماً شو کونگی حیوان کبی معیشت ایدر ایدی. انسان او وقت طبیعتك خواجه‌سی دگل، بلکه اسیری ایدی. طبیعت احساننك قصور کوستردیه‌ی او ساعت انسان آچ قالور ایدی. شو کون‌ده وار زراعت صناعت کبی ارتفاقلرك هیچ بری او وقت یوق ایدی.

بر الله بیلور، نه قدر دورلر کچدی‌ده، ابتدائی انسان «آدم» لك درجه‌سنه کلوب «یا آدم اسکن وزوجك الجنة» کبی خطاب الهی‌یی آڭلار مرتبه‌یه ایرشدی. بونگله برابر عالم انسانیت‌ده مدنیت دوری باشلانوب، الك بسیط صورتده ارتفاقلر تدریجا توره‌میه باشلادی. زمان کتدکجه تجربه‌لر زیاده‌لشدکجه ارتفاقلر طوپلانوب زیاده‌لشوب، گوزل صورتده یاشامق ایچون لازم اولور ارتفاقلرك هر برینی انسان اوگرندی. انسانیت عالمنده ارتفاقات حیویه حقنده بایتاق علوم جمع قیلندی. انسان بر طرفدن ضروری الهاملرك سوقیله ایکنجی طرفدن مکتسب ارتفاقلرك اعانه‌سیله معیشت ایدر اولدی.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

انسانلك ترقیاتیله برابر ترقی ایتمش ارتفاقلری بزم فقهای کرام متفاوت بر قاچ درجه اعتبار ایتمشلر.

١) بدویت کبی، الڭ ساده هیئت اجتماعیه تشکلی ایچون لازم اولور «ارتفاق».

معلومدرکه بر قدر جماعتڭ بر یره طوپلانوب معیشتلری ایچون بر مسکن حاضرلەمك، آتش صو کبی ضروری حاجتلری تدارك ایتمك، اوز آرا معاملەده بر قدر عادتلر اعتبار قیلنمق، مقصدی آڭلاتور لسان لغت بولنمق کبی تدبیرلر البته لازمدر. او تدبیرلر بولنماز ایسه، انسانلرڭ هیئت اجتماعیه صفتیله یاشامقلری ممکن اولمایور، اشته ساده بر هیئت اجتماعیه تشکلی ایچون ضرور اولور ابتدائی تدبیرلره بزم فقهای کرام «ارتفاق اول» نامی ویرمشلر.

٢) بدویتدن چیقمش، کوزل مدنیت صاحبی بر هیئت اجتماعیه تشکلی ایچون لازم اولور ارتفاق.

معلومدرکه هواسی صاف، ترابی گوزل اقلیملرڭ قریەسنده شهرلرنده انسانلرڭ هیئت اجتماعیەلری کوبەیوب، حاجتلرڭ تکثرینه نسبتله تجربەلر زیادەلشمەسی اعانەسیله او اقلیمده یتشمش حکیملر هم‌ده بیوك عقل اربابی هر نوع ارتفاقلری اختراع ایدرلر. او ارتفاقلرڭ برکەسیله حیات انسانیه آسانلاشور، آسانلق عمومیت کسب ایدر. اویله ارتفاقلری بزم فقهای کرام «ارتفاق ثانی» عبارەسیله تعبیر ایدرلر. ارتفاق ثانی، کماله ایرشدکده، ارتفاق ثالثی تولید ایدر.

٣) هیئت اجتماعیەده امور عمومیەیی اداره هم‌ده امانی انتظامی محافظه ایچون لازم اولور ارتفاق.

معلومدرکه انسانلرڭ قوتلری طبیعتلری عقللری بر درجەده اولماز: بر آدم قوی اولور، دیگر بری ضعیف قالور؛ بر انسانڭ اخلاقی مستقیم اولور، اکثریتڭ اخلاقنده بر قدر فساد بولنور. دنیاده همه انسان عدالتلی اولماز، آراده دیگرلرڭ جانلرینه حقلرینه تعدی ایدر ظالملرده بولنور. دنیاده همه انسان کریم اولاماز،

آراده اوزلرینك دنائتلری اقتضاسیله دیگرلرك ماللرینه حقلرینه خیانت ایدر لئیملرده واردر. — هیئت اجتماعیه‌ده منفعتلری عمومی اشلری بر آدم هم‌ده هر بر آدم اقامت ایده‌مز. اویله اشلری اقامت یا اهلیته یا جمعیته توقف ایدر.

اشته هیئت اجتماعیه‌ده فتنه‌لری دفع ایدوب انتظامی محافظه ایچون هم‌ده امور عمومیه‌یی اداره ایچون لازم اولور تدبیرلره بزم فقهای کرام «ارتفاق ثالث» دیرلر.

هیئت اجتماعیه امورلرینه انتظام ویرور قانونلری ترتیب ایتمك، فتنه‌لری دفع ایدر نزاعلری فصل ایدر محکمه‌لر انشا ایتمك، امور عمومیه‌یی اداره ایدر حکومت نصب ایتمك، مصارف عمومیه تسویه‌سیچون مال جمع ایتمك کبی تدبیرلرك هر بری «ارتفاق ثالث»در. ارتفاق ثالثدن ارتفاق رابع متولد اولور.

٤) داخلده بیوك فتنه‌لری خارجدن هجوملری دفع ایچون لازم اولور ارتفاق.

اگر هر بر مدینه اوز حاکمی، طوپلانمش ماللری، هم‌ده جمع قیلنمش قوه‌سیله اوز باشنه مستقل قالسه ایدی، او وقت انسانلرك طبیعتلرنده مرکوز حب تغلب حب ریاست، نهایتی یوق حرص اقتضاسیله مدینه‌لر دائما بری دیگریله محاربه‌ده بولنورلر، هم‌ده خارجدن هجوم ایدر متغلبلر النده هر بر مدینه طاتلی لقمه اولور، ایدی. اوز آرا اولابیلور محاربه‌لرك یوللرینی باغلامق هم‌ده هجوم ایده بیلور متغلبلردن هر بر مدینه‌یی صاقلامق ایچون دولت تشکیل ایتمك تدبیرلرینی بزم فقهای کرام «ارتفاق رابع» نامیله تسمیه ایدرلر. دولت بر قاچ مدینه‌لرك اتفاقیله یاخود بر آدمك او مدینه‌لره تسلطیله متشکل اولور. اڭ بیوك رئیس اولمق صفتیله خاقان، شاه، امپراطور، سلطان نامیله بر آدم دولتده ریاست ایدر؛ خزینه هم‌ده عسکر قوتیله دولت اموری اداره قیلنور. داخلی بیوك فتنه‌لردن خارجی هجوملردن مدینه‌لرك هر بری نجات بولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو دورت نوع ارتفاقلرك هر بری عالم انسانیت‌ده تدریجی صورتده، اوزون زمانلرده طوپلانمش تجربه‌لر اعانه‌سیله تورەمشدر. اللهك الطاف الهیه‌سیله انسانك عقلنه روحنه فیض قیلنه کلمش نبوت عمومیه نوریله، زمانی کلدکجه، انسان اوز حالنه موافق ارتفاقلری برر برر اختراع قیلا کلمشدر.

قران کریم‌ده مائده سوره‌سنده (۳۳)نچی «فبعث الله غرابا یبحث فی الارض لیریه کیف یواری سوأة اخیه» آیت کریمه‌سی افاده‌سنه کوره ابتدائی انسان دفن کبی الك ساده ارتفاقلری‌ده کوچ بلا ایله اوگرنمشدر. انسان، شو آیت کریمه افاده‌سنه کوره، طبیعتك شاگردیدر. دفن کبی الك ساده بر ارتفاقی قارغه‌دن اوگرنمش. باشقه ظاهر هم دقیق شیلری طبیعتدن اوگرەنور.

انسانیت، ضروری الهاملریله کسبی ارتفاقلری سایه‌سنده تأمین حیات ایدر.

یوقاری‌ده بیان قیلنمش ضروری الهاملرك کسبی ارتفاقلرك معنالری معلوم اولدی ایسه، «شریعت اسلامیه انسانلرك مقصدلرینی رعایه اساسنه تأسیس قیلنمشدر» قاعده‌سنك معناسی معلوم اولور:

شریعت اسلامیه ارتفاقلرك هر برینه انسانلری دعوت ایدر: ارتفاقلرك هر بری ایچون ـ امانت، عدالت، مصلحت اساسنه بنا قیلنمش قانونلری تعلیم ایدر؛ انسانلرك تجربه‌لری عقللری ارشادیله معلوم اولمش، یاخود ضروری یوق عادتلریله قبول قیلنمش ارتفاقلری اقرار ایدر؛ انسانك یا طبیعی یا عقلی حاجتلرینه وسیله اولور ارتفاقلرك هیچ برینی منع ایتمز.

انسانلرك بری بریله معامله‌لرینه عائد ارتفاقلره شریعت اسلامیه دها زیاده‌سیله اهمیت ویرمشدر. شو خصوص‌ده متعدد آیتلر، لسان شارع‌ده حسابی یوق حدیثلر وارد اولدی. معامله، شریعت اسلامیه تعلیمنه کوره، حقوقی رعایه، ضعیفلری حمایه اصولنه بنا قیلنمق لازمدر. قران کریم‌ده، تعالیم نبویه‌ده کوسترلمش اصوللر

بتمامها حیات انسانیه‌ده رعایه قیلنسه‌ایدی، شو بر یوزی جنت اولور ایدی.

«ولو انهم اقاموا التوراة والانجیل وما انزل الیهم من ربهم لا کلوا من فوقهم ومن تحت ارجلهم.»

یعنی: انسانلر تعالیم سماویه‌یی آڭلاسه‌لار، همده تعالیم سماویه‌ده وارد مصلحت، عدالت، تساوی، تراحم، تعاون کبی اصول اساسیه‌یی حیاتلرنده رعایه قیلسه‌لار، سعادتلرینه عائد هر بر شی انسانلرڭ النده بولنور ایدی.

(١٩٤) شریعت اسلامیه‌ده معتبر ضروری مقصدلر: ١) دین ٢) نفس ٣) عقل ٤) مال ٥) نسل ٦) عرض.

شو آلتی مقصدی محافظه سماوی شریعتلرڭ هر برنده علی الخصوص شریعت اسلامیه‌ده، حیات انسانیه‌یه اساس اولمق صفتیله، اڭ مؤکد صورتده معتبردر.

ضروری مقصدلری محافظه ایکی جهتله اولور: بری او مقصدلرڭ رکنلرینی اساسلرینی اقامت ایتمکله. بوڭا جانب وجوددن محافظه دینور. دیگری اولا بیله‌جك اختلالدن حفظ ایتمکله. بوڭا جانب عدمدن محافظه دینور.

حفظ دین.

حیات انسانیه‌ده دین اڭ مهم بر رکندر. زیرا انسانلرڭ هر بر حرکتی دینلرینه، یعنی قلبلرینڭ سلامتلگنه تبعیت ایدر. قلبی پاك انسانڭ هر بر اشی پاك اولور. قلب سلامت اولور ایسه، او وقت انسانڭ قصدیله وجوده کلور شیلرڭ هر بری سالم اولور. انسانڭ قلبنده بر فساد بولنور ایسه، حرکتی‌ده او نسبتله فاسد اولور. انسانڭ اعمال ظاهریه‌سی قلبڭ ترجمه‌سیدر، انسان هر حالده اعتقادڭ تأثیریله عمل ایدر، بر فعلڭ قبیحلگنه اعتقاد باغلامش انسان حسن اختیاریله او فعله ارتکاب ایتمز، بر فعلڭ خیرلگنه ایمان ایتمش انسان، قدرتی وار ایسه، البته او فعلی ادا یه

Из фондов Российской национальной библиотеки

اجتهاد ایدر. امانتك وجوبنه ایمان ایدن انسان هیچ بر وقت خیانت ایتمز. انسانلری هم‌ده حقوقلرینی قلباً احترام ایدن انسان هیچ بر وقت هیچ بر انسانه ظلم ایتمز. سوزی اجمال ایدر ایسه‌ك هر بر انسان هر بر اش‌ده ایماننه کوره حرکت ایدر. حیاتك گوزللگی‌ـ قلبك اعتقادك گوزللگیله اولور.

دینك ایمانك حیات انسانیه‌ده شو قدر اهمیتنه کوره سماوی شریعتلرك هر بری علی الخصوص اسلامیت، انسانك ایماننه دیننه الك زیاده اهمیت ویردیلر.

شریعت سماویه انسانلری هر شیدن اول ـ توحیده دعوت ایدر. زیرا کلیاتی جزئیاتی علی التفصیل بیلور اللهك برلگنه ایمان ـ خیر اشلره اقدامك، شروردن اجتنابك الك ابتدائی یاخود الك قوتلی سببیدر.

انسان طاش، آغاچ، حیوان کبی هر بر شیدن عاجز مواد طبیعیه‌دن برینه، یاخود قوّت‌ده مثلی نظیری وار بر قاچ معبود قیلنمش شیلرك هر برینه عبادت ایدر ایسه، اویله ایمان انسانك قلبنه حاکم اولاماز؛ اویله ایمان انسانی خیر اشلره سوق ایتمز، شروردن منع ایتمز. بوكا کوره، حیات انسانیه‌ده هیچ بر اهمیتی حائز اولاماز. اما انسان، کلیاتی همه جزئیاتی تفصیلاتیله بیلور، خیر هم شرك ذره‌لرینه‌ده جزا ویرور غالب مطلق الله رب العالمین حضرتلرینه ایمان ایدر ایسه، ایمانی‌ده قطعی ایمان اولور ایسه، اویله انسان فسادك هیچ برینه مرتکب اولماز، قدرتی وار ایکن خیر اشلری‌ده ترك ایتمز. امانتی عدالتی امر ایدر اللهك وجودینه ایمان اقتضاسیله، انسان امانت، عدالت یولنده عمر ایدر. روحك بقاسنه اعمالك نتیجه‌لرینه ایمان ایدن انسان هر حال‌ده نفسك تکملنه سعی ایدر. رذائلدن اجتناب ایتمیه وار قدر قوتیله البته اجتهاد ایدر.

قدره، یعنی عالم طبیعت‌ده وجوده کلور شیلرك بر قانون مطرد اوزرینه تبعیتنه ایمان ایدن انسان شو دنیاده وار مشقتلرك راحتلرك

Из фондов Российской Национальной библиотеки

هر برینه بر درجه‌ده تحمل ایدر. قدره ایمان ایدن انسان عجز یوزی کورمز، اویله انسانڭ قلبینه جبانلك طاری اولماز، بلکه هر حال‌ده اویله انسان همت هم عزیمت صاحبی اولور، علی‌الدوام هر اش‌ده نشاط هم اجتهادله حرکت ایدر.

دین هم ایمان، یالـکز لسان‌ده جاری اولور رسمی کلمه‌لردن عبارت قالمایوب، بلـکه انسانڭ قلبینه استیلا ایدر «یقین» دن، انسانی خیرات یولنه سوق ایدوب شروردن منع ایدر «وجدان» دن عبارت اولسه، شو معنی ایله ایمان انسانی، بلا شبهه، عدالت، امانت هم احسان یوللرینه هدایت ایدر، خیانت هم ظلم کبی فساددن منع ایدر، انسانی هم حال‌ده هم استقبال‌ده سعادت صاحبی ایدر.

«دین» ـ «ایمان» لڭ حیات انسانیه‌ده شو قدر بیوك اهمیتنه کوره، حیات انسانیه‌یی اصلاح ایچون کلمش سماوی شریعتلرڭ هر بری «ایمان» مسئله‌سنه هر شیدن زیاده اهتمام ایدر ایدیلر. حکمتڭ اقتضاسی‌ده شو ایدی. زیرا قلب اصلاح قیلنمامش ایکن حیات اصلاح قیلنه‌ماز.

لـکن علمای دینڭ بغیلریله «ایمان» لڭ قدسیتنه اهمیتنه غایت بیوك خلل طاری اولدی. دین ابدی عمومی محاربه میدانی اولدی قالدی. دین ـ عقلڭ دشمنی، حیاتڭ عدوی، حقائقڭ ضدی، درویشلك رهبری، عطالت هم جمودڭ دوستی، سعادت هم ترقیات یولنده الڭ قوّتلی بر عقبه اولور روش‌ده تلقین هم تلقی قیلنور اولدی. شو حالڭ تأثیریله «حیات انسانیه ایـله دیانت سماویه آراسنده ابدی عداوت واردر» خیالی هر بر انسانڭ قلبنده رسوخ ایتدی. عـالم انسانیتی شو بلای مبرمڭ استیلاسنه عیب ـ سماوی شریعتلرده هم‌ده او شریعتلری انسانلره تبلیغ ایدن انبیای کرام‌ده دگلدر، بلـکه، قران کریمڭ بیاننه کوره، بغی طریقیله اختلاف ایدن اهل علم‌ده‌در.

«وما اختلف فیه الا الذین اوتوه من بعد مـا جائتهم البینات بغیا بینهم» (سورة البقره ـ ٢١٣).

Из фондов Российской национальной библиотеки

«ان الدين عند الله الاسلام وما اختلف الذين اوتوا الكتاب الا من بعد ما جاءهم العلم بغيا بينهم.» (آل عمران — ١٨).

هر مقصدی محافظه ایکی جهتله اولور دیمش ایدك. بری جهت ایجابیه، دیگری جهت سلبیه‌در. دینی جهت ایجابیه‌دن محافظه ـ حق عقیده‌لری اعتقاد، اصول عبادتی اقامت ایتمکله اولور. اما جهت سلبیه‌دن محافظه ـ باطل هم قبیح شیلردن قلبی تزکیه ایتمك، هم‌ده مفسده‌سی ضرری وار اشلردن اجتناب ایتمکله اولور.

دین، اعتقاد جهتنه عائد اولور ایسه، یالکز اقناع هم برهان قوه‌سیله محافظه قیلنور. انسانلرك هیچ برینه سیف قوّتیله اعتقاد تکلیف قیلنماز.

«لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد من الغی.» (سورة البقره — ٢٥٦)

«ومن شاء فلیومن ومن شاء فلیکفر.» (سورة الکهف — ٢٩)

شو ایکی آیت کریمه، بلکه عموماً شو معنی‌ده وارد آیت کریمه‌لرك هیچ بری ـ قتال آیتلرینك هیچ بریله منسوخ دگلدر. زیرا قتال آیتلری مقاتللرله قتال حقنده وارد اولمش؛ سیف قوتیله اسلامیتی قبول ایتدرمك حقنده دگل. دینی کرهاً الزام حقنده قران کریم‌ده بر حرف‌ده یوقدر.

بلا شبهه معلومدر، سیف قوتیله اکراه طریقیله انسانه بر قدر کلمات ایمانیه‌یی سویلتمك ممکن ایسه‌ده، لکن سیوف قوّتیله بر عقیده‌یی انسانلرك برینه اعتقاد ایتدرمك اصلاً ممکن دگلدر. قلب‌ده رسوخ ایتمه‌مش، یاخود طوعاً حاصل اولمامش اعتقاد ایسه شریعت اسلامیه‌ده مقبول دگلدر. بوکا کوره ایمانی الزام ایچون قتال قران کریم‌ده اصلاً بولنه‌ماز.

قران کریم‌ده متعدد سوره‌لرده وارد اولمش قتال آیتلرینه نظر ایدر ایسه‌ك «شریعت اسلامیه‌ده ایمانی کرهاً الزام ایچون قتال یوقدر» مسئله‌سی ثابت اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

«وقاتلوا فى سبيل الله الذين يقاتلونكم. ولا تعتدوا. ان الله لا يحب المعتدين. ــ واقتلوهم حيث ثقفتموهم، واخرجوهم من حيث اخرجوكم. والفتنة اشد من القتل. ولا تقاتلوهم عند المسجد الحرام حتى يقاتلوكم فيه. فان قاتلوكم فاقتلوهم. كذلك جزاء الكافرين. ــ فان انتهوا فان الله غفور رحيم. ــ وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين لله. فان انتهوا فلا عدوان الا على الظالمين.» (سورة البقره ــ ١٩٠-١٩٣)

«فاذا انسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم وخذوهم واحصروهم واقعدوا لهم كل مرصد. فان تابوا واقاموا الصلاة وآتوا الزكاة فخلوا سبيلهم. ان الله غفور رحيم.» (سورة براءة ــ ٥)

شو معنى‌ده وارد اولمش سيف آيتلرينى فلسفه‌لريله دگل بلكه يالگز نظملرى جهتيله تدبر ايدر ايسه‌ك ده، كيملر ايله، نه ايچون قتال امر قيلنمش معلوم اولور: سيف آيتلرنده امر قيلنمش قتال ــ امت اسلاميه‌يه هجوم ايدر مقاتللرله قتالدر.

بوندن ما عدا، دولت اسلاميه‌ده شوكتى محافظه قصديله حروب سياسيه شرع اسلامى‌ده مشروع ايسه‌ده، انسانلرك برينه اكراه طريقيله ايمان تلقين ايتمك اصلا مشروع دگلدر.

هر حال‌ده انسانك وجدانى سيف يا اكراه كبى شيلرك تحت تأثيرنده بولنه‌ماز. وجدانك هم‌ده وجدان اقتضاسيله عملك حريتى، حق حيات كبى، انسانك حقوق طبيعيه‌سندندر. بوڭا كوره، دولت اسلاميه حمايه‌سى دائره‌سنه داخل هر بر ملتك دين‌ده، امور دينيه‌لرينى اقامت ايتمك‌ده، حريتى شريعت اسلاميه قانونيله تأمين هم‌ده تأكيد قيلنمشدر. دولت اسلاميه‌ده شعائر اسلاميه نصل اقامت قيلنور ايسه، هر دينك شعائر دينيه‌سى‌ده تماميله اويله اقامت قيلنور. امام يا حاكملرك بوى بر ملتك امن عمومى يا خود ادب عمومى‌يه مغاير دگل شعائر دينيه‌لرندن برينى‌ده تحديد يا تعطيل قيلاماز. حتى، شريعت اسلاميه بر ملتك يالگز اوزلرينه عائد نزاعلرده دعوالرده

Из фондов Российской национальной библиотеки

اوزلرینك احكام دینیه‌لرینه موافق طرزده فصل دعوی ایتمیه مساعده ایدر. بر ملت اوزینك حسن رضاسیله محكمهٔ اسلامیه‌یه مرافعه ایتمه‌دكجه، شریعت اسلامیه سلطهٔ قضائیه‌یی جبراً تنفیذ هم اجرا ایتمز. دولت اسلامیه حمایه‌سی ظلنده بولنور بر ملت اوزینك حسن اختیاریله محكمهٔ اسلامیه‌یه مرافعه ایدر ایسه، یاخود تبعه‌لگی قبول ایدر ایكن هر خصوصده شریعت اسلامیه حكملرینه اطاعت ایده‌جگی عهد قیلنمش ایسه، شو تقدیرده محكمهٔ اسلامیه او ملتك دعوالرینی شریعت اسلامیه حكملرینه موافق طرزده فصل ایده بیلور. بویله بیوك بر مساعده یالگز شریعت اسلامیه‌ده بولنور.

اسلامیتده حریت دینیه نه قدر در كوسترمك ایچون بوراده بر ایكی آیت كریمه‌یی نقل ایده‌یك:

«سماعون للكذب اكالون للسحت. فان جاؤك فاحكم بینهم او اعرض عنهم. وان تعرض عنهم فلن یضروك شیأ. وان حكمت فاحكم بینهم بالقسط. ان الله یحب المقسطین.» (سورة المائدة — ٤٢)

یعنی: یالان شیلرئ قبول ایدرلر، خیانت ایدوب حرام ماللری اكل ایدرلر. (بونكله برابر شریعت اسلامیه مسامحه طریقیله معامله ایدر.) اوز اختیارلریله سكا مرافعه ایتسه‌لر، استرسه‌ك حكم ایت، استرسه‌ك حكم ایتمه‌یوب اعراض ایت. (احكام اسلامیه كرهاً تنفیذ قیلنمایور.) اعراض ایدر ایسه‌ك، سكا ابداً ضرر كتوره‌مزلر. لكن حكم ایدر ایسه‌ك، عدالتله حكم ایت. الله عدالت ایدنلره محبت ایدر.

شو آیت كریمه دلالتنه كوره، هر بر ملتك اوزلرینه عائد دعوالرینی اوزلرینك احكام دینیه‌لرینه موافق طرزده فصل ایتمیه حكومت اسلامیه مساعده ایدر. سلطهٔ قضائیه اجنبی ملتلرك هیچ برینه جبراً تنفیذ قیلنماز. بر ملت حسن رضاسیله محكمهٔ اسلامیه‌یه مراجعت ایدر ایسه محكمهٔ اسلامیه مختار اولور: استرسه شریعت اسلامیه‌یه موافق صورتده حكم ایدر، استرسه، حكم ایتمه‌یوب، اعراض ایدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو، حکم ایدوب ایتمه‌مك‌ده، تخییر مسئله‌سی ـ زمان یا مکان اعتباری‌له مصلحتنڭ اقتضاسنه کوره اولور: مرافعه‌یی قبول قیلوب، حکم ایتمك مصلحت اولور ایسه، محکمه اسلامیه حکم ایدر؛ اعراض ایدوب حکم ایتمه‌مك مصلحت ایسه، محکمه اسلامیه اعراض ایدر. تخییرڭ مصلحته تبعیتی قران کریمڭ ایکنچی بر آیت کریمه‌سیله ثابتدر.

«وانزلنا الیك الکتاب بالحق مصدقاً لما بین یدیه من الکتاب ومهیمنا علیه. فاحکم بینهم بما انزل الله ولا تتبع اهواءهم عما جاءك من الحق. لکل جعلنا منکم شرعة ومنهاجا.» (سورة المائدة ـ ٥٠)

یعنی: قران کریمی سڭا ایندردك کتب سابقه‌یی تصدیق هم حفظ ایچون. الله ایندرمش سماوی شریعتله حکم ایت سڭا کلمش حقیقتی هوالرینه تبعاً ترك ایتمه.

شو آیت کریمه‌ده تخییر رفع قیلنمشدر. یعنی اعراض ایتمه‌یوب، حکم ایتمك مصلحت اقتضاسی اولور ایسه، حکم ایت. لکن حکمڭ‌ده هوالرینه تبعیت ایتمه، بلکه ظلم‌دن غرض‌دن پاك شریعت سماویه ایله حکم ایت.

بز «فان جاؤك فاحکم بینهم او اعرض عنهم» آیت کریمه‌سیله «فاحکم بینهم بما انزل الله» جمله الهیه‌سندن مستفاد تعیینی مقایسه ایدر ایسه‌ك، کوررز: اولکی آیت کریمه‌دن مفهوم تخییر ایکنچی آیت کریمه‌دن مفهوم تعیینله بیان قیلنمشدر. یعنی تخییرڭ مصلحته تبعیتی اشاره قیلنمشدر. لکن اولکی آیت کریمه‌ده وار «فان جاؤك» قیدی علی حاله قالمش. بوڭا کوره، «اجنبی ملتلرڭ برینه، حسن اختیاریله مرافعه ایتمه‌دکجه، حکومت اسلامیه سلطه قضائیه‌یی اجرا ایتمز» مسئله‌سی ثابت اولمش اولور.

حکم قیلنه‌جق ملتلره اوزلرینڭ عادتلریله شریعتلریله حکم ایتمك جوازی ـ قران کریم‌ده یوسف سوره‌سنده (٧٠ ـ ٧٦) آیت کریمه‌لرده بلا انکار حکایت قیلنمش «یوسف ـ بنیامین» قصه‌سیله‌ده ثابتدر.

یوسف، قارنداشی بنیامینی آلوب قالمق ایچون احتیال طریقیله، شراب ایچوده حبوب صاتوده استعمال قیلنور بر آیاغی بنیامینڭ یوگنده گیزلتدی‌ده صوڭره اوزینڭ قارنداشلرینی سرقتله تهمت ایتدردی. «ثم اذن مؤذن ایتها العیر انکم لسارقون». گناهدن پاك قارنداشلر طبیعی انکار ایتدیلر: «قالوا تالله لقد علمتم ماجئنا لنفسد فی‌الارض وما کنا سارقین». یوسفڭ آدملری «عیبکز ظاهر اولور ایسه، جزاسی نه‌اولور؟» دیدکلرنده، قارنداشلری جواب‌ده «کیمڭ یوگنده بولنور ایسه، اوآدمی آلوب قالورسز!» دیدیلر. زیرا بنی اسرائیل شریعتنده سارقڭ جزاسی برسنه قدر حبس ایدی. اما، اهل تفسیرڭ روایتنه کوره، مصرڭ اوکونگی قانوننده سارقڭ جزاسی ـ ایکی مثل جزای نقدی ایدی. سرقتله تهمت قیلنمش بنیامینی حکومت مصریه مصرڭ قانونیله دگل، بلکه متهمڭ اوز قانونیله یعنی کنعانیلرڭ شریعتیله حکم ایتدی. قران کریم شو حکمی حکایت قیلوب «کذلك کدنا لیوسف ما کان لیاخذ اخاه فی‌دین الملك الا ان یشاء الله» جمله الهیه‌سیله حکیم مطلق الله حضرتلرینڭ عظمت الهیه‌سنه اسناد ایله‌رك اوحکمی استحسان ایتدی. زیرا علمی کلیاتی هم جمیع جزئیاتی احاطه ایدن حکیمڭ هر بر فعلی عدالت، هم حکمت اقتضاسنه البته موافق اولور. قران کریمڭ استحسانی ثابت اولدی ایسه، شویله حکم دولت اسلامیه‌ده حکومت اسلامیه ایچون‌ده البته بلاشبهه مستحسن اولور.

بر دولتڭ حمایه‌سی دائره‌سنه طوپلانمش ملتلرڭ هر برینی ـ یالکز اوزلرینه عائد اشلر حقنده مختار براقمق، اویله اشلر خصوصنده عادتلرینی شریعتلرینی اقرار ایتمك، هر بر ملتی دیننه، ملیتنه، عائله‌سنه تربیه‌سنه عائد هر بر خصوص‌ده حر اعتبار ایتمك ـ امن عمومی عدالت عمومیه اساسنه بنا قیلنمش سیاستلرڭ اڭ گوزلیدر. شریعت اسلامیه‌یه مختص بیوك محاسنڭ بری‌ده شو عدالت عمومیه حریت دینیه‌در.

Из фондов Российской национальной библиотеки

«لکل جعلنا منکم شرعة ومنهاجا» (سورة المائد ـ ٥٠)

«قل کل یعمل علی شاکلته، فربکم اعلم بمن هو اهدی سبیلا.» (الاسرا ـ ٨٤)

«لکل امة جعلنا منسکا هم ناسکوه» (سورة الحج ـ ٨٦)

شریعت اسلامیه انسانك قلباً هم بدناً طهارتی معناسنده اولان اسلامیتی ضروری مقصدلرك بری کبی حفظ ایتمگی التزام ایتمش ایسه‌ده، حریت دینیه‌یی‌ده، عدالت عمومیه امن عمومی ملاحظه‌سیله، ضروری مقصدلردن حساب ایتمشدر.

اسلامیتی حفظ ایتمك ـ دیگر دینلره طارلق ویرمکله، یاخود انسانلری اسلامیته اکراه ایتمکله دکل، بلکه ارکان اسلامیه‌یی اقامت ایتمك هم‌ده اسلامیتك محاسنلرینی برهانلرینی عالمه کوسترمکله اولور.

الله نور السموات والارض. مثل نوره کمشکاة فیها مصباح.»

اللهك نوری، یعنی هدایت الهیه، قاراکلق تون‌ده یاقتی یا نار شم کبیدر. کوزلری وار آدملره بلا اشتباه ظاهر اولور. تون قاراکلغیله شم نوری بری برینه نصل مزاحمه ایتمه‌یور ایسه، دیگر دینلرك هیچ برینه اسلامیت نوری‌ده اویله مزاحمه ایتمه‌یور.

هر دینك بیوکلرینی «لانفرق بین احد من رسله» عباره جلیله‌سیله قران کریمك احترامی اسلامیت‌ده وار حریتك غایت بیوك بر شاهدیدر.

لا اکراه فی الدین» کبی مثلی دیگر شریعتلرده کلمه‌مش معجز قاعده اساسیه ـ اسلامیت‌ده وار دینی حریتك محکم بر برهانیدر.

شارع اکبر علیه السلام حضرتلرینك لسان اعجازلرندن صادر اولمش «ویسعی بذمتهم ادناهم» جمله‌سنك معنالری تامیله آکلاشیلور ایسه، شریعت اسلامیه‌ده وار حریتك درجه‌سی، عادی بر آدم طرفندن ویرلمش عهدك قانون نظرنده نه‌قدر محفوظیتی معلوم اولور. دیگر ملتلرك برینه عادی بر مسلم طرفندن ویرلمش تأمین حکومت اسلامیه تأمینی کبی معتبر ایسه، اسلامیت‌ده حریت دینیه نه قدر قوتلی

صورنده معتبر اولمش اولور . بر عادی مسلمك عهدیله تامین قیلنمش آدمك شخصنه دیننه مالنه تجاوز هیچ بر طریقله جائز اولماز . بوندن‌ده بیوك بر حریت دینیه بولنورمی؟

حفظ نفس:

کتب اصول‌ده فقهای کرامك بیانلرینه کوره، مقاصد ضروریه‌دن صانالمش «حفظ نفس» نوع انسانیتی، هم‌ده هر بر انسانی حفظ ایتمکدن عبارتدر .

نوع انسانیتی هم‌ده انسانی حفظ ایتمك ـ نوعك هم‌ده هر بر فردك همه حقوقلرینی حفظ ایتمکدر .

اهل علم، حقوق انسانیه‌یی ایکی قسمه تقسیم ایتمشلر . بری حقوق ذاتیه. یعنی انسانك صفات ذاتیه‌سندن متولد، یالکز انسانیتی جهتیله واجب اولمش حقوق. دیگری انسانك اجتهادیله تحصیل قیلنه‌جق مقصدلره متعلق حقوق.

انسانك حقوق ذاتیه‌سی متعدددر: ١) حق حیات ٢) حق صحت ٣) حق اهلیت ٤) حق حریت ٥) حق مساوات ٦) حق تحری سعادت کبیلر .

حقوق ذاتیه انسانك حقوق طبیعیه‌سندندر، یعنی اصل خلقتنده موجود اولوب، پاك عقلك پاك وجدانك دلالتیله انسانلرك هر برینه معلومدر . حقوق طبیعیه انسانلره شارع طرفندن دگل، بلکه خالق طرفندن، وجودلریله برابر، احسان قیلنمشدر . انسان‌ده کسبی دگل صفتلر، کسبی دگل اعضالر واردر. حقوق طبیعیه‌ده اویله‌در: انسانك اراده‌سیله کسبیله حاصل اولماش، بلکه حکیم مطلق خالق طرفندن صفات ذاتیه‌سنه مناسب صورتده احسان قیلنمشدر .

حقوق طبیعیه انسانلرك هر برنده بلا تفاوت واردر: بر انسان دیگرلرك کوزنده نه‌قدر دنی رذیل سفیل جاهل اولور ایسه‌ده حقوق

طبیعیه‌دن محروم اولماز. انسانڭ گناهیله، اوفاق یا بیوك جنایتیله حقوق طبیعیه انساندن زائل اولماز. حقوق طبیعیه انسانڭ خاصه لازمه‌سیدر؛ انسان اوز اختیاریله‌ده او حقوقدن فارغ اولاماز؛ مقاوله یا مقابله طریقیله‌ده او حقوقلری ترك ایده‌مز، انسان او حقوقلری بر غرضی تحصیل یولنده فدا ایده‌مز. حقوق، طبیعیه‌یی انسانڭ اوزی‌ده دیگرلرده هیچ بر صورتله اخلال ایده‌مز.

حق حیات: هر بر انسان، بلا تفاوت، یاشامق حقنه مالکدر. هر بر انسانڭ قانی جانی معصومدر. شو حقی انسان اوزی‌ده دیگرلرده ابطال ایده‌مز.

«من اجل ذلك كتبنا على بنى اسرائيل انه من قتل نفساً بغير نفس او فساد فى الارض فكانما قتل الناس جميعا» (سورة المائده ــ ٣٥)

حق صحت: اعضالرڭ هم‌ده جسمانی روحانی قوه‌لرڭ سلامتلگی حقی. انسانڭ بدنی هم روحی واردر؛ هر برینڭ سلامتلگی انسان ایچون بر حق ضروریدر. حق صحت، حق حیات کبی، هم حقدرکه هیچ بر انسان او حقلره تعدی ایده‌مز؛ هم وظیفه‌درکه انسان اوزی‌ده او حقلرینی اخلال ایده‌مز.

حق حیات ایله حق صحت انسانڭ حقوق اصلیه‌سندندر. دیگر حقوق ضروریه‌لرڭ هر بری انسانڭ حق حیاتنه متفرع اولور.

انسانڭ حق حیاتنه ــ یوقاری‌ده بیان قیلنمش حق ملك متفرع اولور. زیرا ملك مشروع اولمادقچه حیاتی تأمین ممکن اولماز. یمك ایچمك، لباس کیمك کبی ضرور شیلرك‌ده هر بری حق حیاتڭ فروعیدر. انسان، حق حیاتڭ ضروریاتندن اولمق صفتیله، هیئت اجتماعیه‌ده بر دائره حیات وحرکت طلب ایده بیلور. او دائره حیات هر بر انسانڭ اوزینه مخصوص مسکنیدر. هر بر انسانڭ مسکنی اوزینه مخصوص حرمی اولوب، غیرڭ تجاوزندن البته محفوظ قالور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

حق حيات، شو بيانڭ دلالتنه كوره، حياتڭ دوامنه سلامتلگنه محافظه‌سنه متعلق شيلرڭ هيئت مجموعه‌سندن عبارتدر.

حق حياتڭ اڭ مهم ركنى دمڭ جانڭ معصوميتى‌در. شريعت اسلاميه نظرنده دمڭ عصمتى يالڭز انسانيتله‌در، عصمت‌ده اسلاميت شرط دگلدر. زيرا حقوق طبيعيه‌يه اهليت انسانيتدن زائد شرطلرڭ هيچ بريله مشروط اولاماز. هر شيدن هر حقوقدن مقصود بالذات انساندر. انسانيتى ديگر شيلرڭ برينه خادم ايتمك معقول دگلدر.

«دمڭ عصمتى» حقنده هر بر انسانڭ بلا تفاوت برابرلگى يوقارى‌ده نقل قيلنمش «انه من قتل نفسا بغير نفس او فساد فى الارض فكانما قتل الناس جميعا» آيت كريمه‌سيله، هم‌ده مائده سوره‌سنده (٤٨)نجى «وكتبنا عليهم فيها ان النفس بالنفس» آيت كريمه‌سيله‌ده ثابتدر.

حق حيات — انسانڭ اوز اختياريله‌ده زائل اولاماز. بر حق طبيعى‌در ديدك. شريعت اسلاميه نظرنده بلا شبهه شويله‌در. شو حقيقتى بر حقيقيت قطعيه كبى قبول قيلدقدن صوڭ محترم طلبه‌لر توبه سوره‌سنده:

«ان الله اشترى من المومنين انفسهم واموالهم بان لهم الجنة. يقاتلون فى سبيل الله فيقتلون ويقتلون وعداً عليه حقا فى التوراة والانجيل والقران. ومن اوفى بعهده من الله. فاستبشروا ببيعكم الذى بايعتم به. وذلك هو الفوز العظيم» آيت كريمه‌سنده ذكر قيلنمش اشترايى هم بيعى بر قدر امعانله ملاحظه ايدرلر ايسه، شايد علمى فائده‌لرى بر قدر استفاده ايدرلر. قران كريم‌ده اختيار قيلنمش كلماتڭ نظمڭ خصوصيتى — البته بيوك نكته‌دن فائده علميه‌دن هيچ بر وقت خالى دگلدر.
الله يولنده جنت بدلنده جانلرى ماللرى فدا ايتمك — قران كريم‌ده اشترا هم بيع عباره‌لريله تعبير قيلنمش. شو تعبيرڭ البته بر علمى نكته‌سى واردر، مسائل رياضيه‌يى حل ايدر كبى، شو نكته‌يى نشاطلى

رغبتلی طلبه‌لر حل ایده بیلورلر ایسه، گوزل اولور ایدی. شو مسئله‌یی استعاره‌ده وار بلاغت جهتیله دگل بلکه آیتڭ حق حیاته تعلقی جهتندن حل ایتمك مطلوبدر.

حق اهلیت: همه حقوق طبیعه‌یی‌ده حقوق مدنیه‌یی‌ده استیفایه، همده هر بر وظیفه‌لرینی ادایه انسانڭ صلاحیتی‌در. (١٥٠)نجی ماده‌ده شو کتابڭ ٩٥نجی صحیفه‌سنده اهلیتی تفصیلاتیله یازمش ایدك.

حق حریت: حقوقلرینڭ هر برنده انسانڭ کیف مایشاء تصرفیدر. عقلڭ نظرنده قبیح دگل هر بر اش‌ده انسان بلا خوف بلا حرج حرکت ایدر، بر مسئولیت احتمالندن قورقماز.

حریت «حقوق‌ده کیف مایشا تصرفدر» دیدك. حق دگل شیلرده تصرف حریت دگلدر. ادب، یاعقل یامصلحت خلافنده اولور حرکتلرڭ هیچ بری حریت دگل، بلکه سفیهلك اولور.

انسانڭ حقی: انسانڭ انسانیتنه، طبیعتنه، یوقاری‌ده بیان قیلنمش مقصدلرینڭ برینه موافق هم مناسب شیلردر. مصلحت یا عقل خلافنده اولور شیلرڭ هیچ بری انسانڭ حقی اولماز. بناءً علیه اویله شیلر حریت دائره‌سنه داخل اولاماز.

انسانلره خالق طرفندن احسان قیلنمش حقوق طبیعیه، همده شارع طرفندن تدوین قیلنمش حقوق مشروعه ــ هر بر حق بر واجب وظیفه مقابلنده ویرلمشدر: حق حیات دیگرلری قتل ایتمه‌مك وظیفه‌سی مقابلنده، حق شرف دیگرلری تحقیر ایتمه‌مك وظیفه‌سی مقابلنده، حق استحقاق بر عمل مقابلنده. انسان وظیفه‌سنده قصور ایدر ایسه، او وظیفه مقابلنده اعتبار قیلنور حق زائل اولور. قتل ایدر ایسه، حق حیات قالماز؛ معطل اولور ایسه، استحقاق کسب ایده‌مز.

«هر حق بر وظیفه مقابلنده مشروع اولور» قاعده‌سنه کوره، شریعت اسلامیه نظرنده حریت «بر واجب وظیفه مقابلنده مشروع اولور حقلرده انسانڭ کیف مایشا تصرفه اقتدارندن عبارت اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

حریت — «غیرك حقنه تجاوز ایتمه‌مك» قیدیله مقیددر. لكن شو قید حریتی تحدید دگل بلكه حریتی تحقیقدر. زیرا هیئت اجتماعیه‌ده حریتی رعایه هر بر انسانك حقلرینی محافظه ایتمك مصلحتی ایچون ایدی. اگر بنم حریتم دیگرلرك حقلرینه تجاوز ایتمه‌مك قیدیله مقید اولماسه، او وقت دیگرلرك حریتلری‌ده بنم حقلرمه تعدی ایتمه‌مك قیدیله مقید اولماق لازم اولوب كلور. بویله حریت، حقوق انسانیه‌یی حفظ ایتمز، بلكه ابطال ایدر.

حریت: انسانك اوزی یاخود هیئت اجتماعیه ایچون نافع اولوب، هیچ بر كیمسه‌یه ضرری یوق اشلرده هر بر آدمك بلا مانع، اوز اختیاریله حركتی‌در. حریت - انسان عاملك بر علامت ظاهره‌سیدر، انسان‌ده حریت بولنمازسه، انسان بر جماد كبی قالور. حریت انسانیتك‌ده بر شاهدیدر، حریت بولنمازسه، انسان انسانیت درجه‌سندن ساقط اولور.

حریت اراده‌سنده اختیارنده انسانك استقلالیدر. اراده‌سنده اختیارنده مستقل انسان، قران كریمك دلالتنه كوره، ملك اولور.

امائده سوره‌سنده (۲۲)نچی «واذ قال موسی لقومه یا قوم اذكرو نعمة الله علیكم اذ جعل فیكم انبیاء وجعلهم ملوكا» آیت كریمه‌سنده بنی اسرائیلك هر برینی ملك تسمیه ایتمك — فرعون قهرنده ذلتدن نجاتلری صوڭره اراده‌لرنده اختیارلرنده استقلاله نائل اولمقلرندن كلمشدر. صغاردن ذلتدن انسانك نجاتی، اراده‌سنده اختیارنده استقلالی انسانلری ملوك ایدر ایسه، حریت انسان ایچون نه قدر بیوك صفت اولور! حریت انسانك كامل معناسیله انسانیتی ایچون‌ده، سعادتی ترقیاتی ایچون‌ده الڭ لازم اولان بر حق ضروریدر. لكن حریتی ضائع ایتمه‌مك همده سوء استعمال ایتمه‌مك ایچون — اوزینك حقوقلرینی وظیفه‌لرینی بیلور قدر «علم»؛ حقی دگل شیلره همده دیگرلرك حقلرینه تعدی قیلماز قدر «شرف»؛ انصاف عدالت اساسلرینه اقامت

Из фондов Российской национальной библиотеки

قیلنمش قانونلری رعایه ایدر قدر „طاعت“؛ باطل دعوتلره انقیاد ایتمز قدر „عزت“ بولنمق لازمدر. انسانڭ عقلی سالم اولوب، شو دورت شی یعنی علم، شرف، طاعت، عزت انسانده بولنور ایسه، حریت اویله انسان ایچون سبب سعادت اولور. یوقسه، یعنی او دورت شیدن بری یا هر بری بولنماز ایسه، او وقت انسانڭ حریتی اوزینه ضرر ایدر، یاخود لا اقل ضائع اولور گیدر. صبیلره، مجنونلره، سفیهلره، مکارلره تمامیله حریت ویرلهمك شو ملاحظهیه بیندر. زیرا عقلڭ قصوریله یا اختیارڭ فسادیله بونلرڭ هر بریندن اوزلرینه یاخود دیگرلره بیوك یا اوفاق ضرر حاصل اولابیلور.

حریت تاریخی —: ضروری حاجتلرندن هر برینی یالگز اوزی مستیفا ایله‌مه‌یوب، دیگرلرڭ اعانه‌لرینه محتاج اولمش انسان، ضرورت حکمیله، دیگر انسانلرله حیاتده اشتراك ایتمیه مجبور اولمش. بری دیگرینه اعانه قیلشمق ضرورتیله اشتراك اڭ اوّل خاتون ایله ار آراسنده وجوده کلمش. زیرا شو ایکی جنسدن هر برینڭ حاجتی دیگرینه توقف ایدر: خاتونڭ حاجتی ارسز، ارلرڭ حاجتیده خاتونسز تمام اولاماز. ایکی جنسدن هر برینڭ دیگرینه احتیاجی — خالق حکیمڭ اڭ بیوك بر حکمتیدرکه عالم انسانیتده مدنیتڭ اڭ اوّلگی اساسی اولان «زوجیت» او احتیاج اوزرینه تأسیس قیلنمش.

هیئت اجتماعیه‌ده اجتماعڭ اڭ ساده صورتی اولان زوجیت شو کیفیتله وجود بولمش. لکن ایکی طرفڭ هر بری هر خصوصده مساوی اولوب قالامامش. زیرا خاتونلرڭ وجودلرنده جمالڭ کمالی ایچون لازم اولور لطیفلك، همده انسانیتی حفظ ایچون طبیعت طرفندن یالگز خاتونلره تحمیل قیلنمش حمل، وضع، رضاع، حضانه کبی اڭ مهم اڭ مشکل وظیفه‌لری دائماً ادا ایتمکدن کلمش ضعیفلك ایله مشغوللك، — شو اوچڭ یعنی لطیفلك، ضعیفلك، مشغولیتڭ مجموعی — کسب معاش مسئله‌سنده خاتونلری رجالڭ حمایه‌سنه التجا ایتمیه مجبور ایتمش. شو مجبوریت حسبیله رجالڭ خاتونلره تغلبلری فکری تأسیس قیلنمش.

Из фондов Российской национальной библиотеки

هیئت اجتماعیه‌ده نوعنك حفظنه عائد الك مهم وظیفه‌لری یوکله‌مش خاتون – او مهم وظیفه‌لری ادا ایتمك مقابلنده – کسب معاش کبی ایکنچی درجه وظیفه‌لردن آزاد قیلنمقله برابر، عائله‌ده بر عضو مساوی بیلنمش اولسه ایدی عدالت اقتضاسی بر قدر ایفا قیلنمش اولور ایدی. فقط، اویله اولمامش. بلکه خاتونلرنك نفقه‌لرینی التزاملری سببیله خاتونلره تغلب ایتمك فکری ارلرده اویانمشدر. بوکا تبعاً، آتالرنك بالالرینه، رئیسنك‌ده اوز فامیلیاسنه تغلبی بر حق طبیعی کبی اعتبار قیلنه کلوب انسان‌ده تغلب ملکه‌سی رسوخ کسب ایتمش. جمعیت بیوکلشدکجه، انسانلرده تغلب، تسلط قوه‌لری حرصلری زیاده‌لشوب، عاقبت، هیئت اجتماعیه‌ده انسانلرنك همه حقوقلری بر قاچ انسانك شدتلی اللرنده محصور قالوب، انسانلرنك اکثریتی همه حقوق انسانیه‌دن محروم قیلنمش. شو محرومیت مرور زمانله او قدر قوّت کسب ایتمش‌که گویا هیئت اجتماعیه‌ده یاشار انسانلرنك همه‌سی بر قاچ انسانك هواسنه شهوتنه خدمت ایتمك ایچون خلق قیلنمش اعتقادی انسانلرنك دماغلرینه قلبلرینه مرکوز اولمش.

حسابی یوق عصرلر عالم انسانیت‌ده شو حال دوام ایتمش. انسانلرنك هر بری اوزلرینك او حاللرینه الفت کسب ایتمشلر، حقوقك حریتك تصوری‌ده انسانك دماغندن قلبندن تماميله چیقمش.

شویله بر طاعت عمیا مساعده‌سیله عالم انسانیت‌ده محدود دگل استبداد کلی الوهیت سورمش . . . انسانلرنك جانلری ماللری همه شیلری جبابره شهوتنه وقف اولمش . . . یالکز بر الله بیلور، تفصیلاتی تاریخده معلوم دگل نه قدر دهشتلی حاللر انسانلرنك باشنه کلمش‌ده، انسانلر همان همان صبر ایده کلمشلر انسانلرنك عقللرینه عموماً استیلا ایتمش جهل، دین نامندن تلقین قیلنه کلمش اعتقاد – استبدادك اسارتك الك بیوك الك قوّتلی سببلری اولا کلمش.

عالم انسانیت‌ده محدود دگل استبداد ایله همه انسانلرنك اسارت مطلقه‌سی – ابتداسی معلوم دگل زمانلردن باشلانوب، الك صوك

Из фондов Российской Национальной библиотеки

عصرلره کونلره قدر مختلف صورتلرده دوام ایده کلمشدر . انسانلری او مسکنتدن او مظلومیتدن تخلیص ایتمیه هر زمانڭ نبیلری حکیملری وار قدر قوّتلریله اجتهاد ایدر اولمشلار ایسه‌ده؛ عالم انسانیت تمامیله اسارتدن نجات بولامامش . انسانلری او مدهش ذلتدن تدریجی صورتده علوم معارف صنائعڭ انتشاری خلاص ایتمشدر .

عالم انسانیتده تدریجی صورتده انتشار هم ترقی ایتمش علوم ومعارف ــ انسانلری او ذلتدن تدریجی صورتده قورتاره کلمش . صوڭ کونلرده عمومیت کسب ایتمش علومڭ معارفڭ قوّتی هم نوری اعانه‌سیله ــ انسانلر مسکنتدن اسارتدن بالکلیه نجات بوله‌شلار؛ حقوق انسانیه‌یی‌ده حقوق مدنیه‌یی‌ده آڭلامشلار، دولتلرڭ قانونلری‌ده او حقوقلری تصدیق هم تدوین ایتمش . هم حکومتڭ هم انسانلرڭ حقوقلری وظیفه‌لری تمامیله تعیین قیلنمش . هر کسڭ هر ملتڭ اختیاری اوز النده بولنمق وقتی کلمش . ترقیات یولنده بلا ممانعه حرکت ایتمك، سعادت میداننده بلا مضایقه استراحت ایتمك ساعتی حلول ایتمش . بر سوزله تعبیر ایدر ایسه‌ك، انسانلرڭ انسانیتی، هم‌ده انسانیتڭ حقوقلری علوم ومعارف نوریله انسانلره معلوم اولمش .

بر قاچ بیڭ عصرلر عالم انسانیتی استیلا ایتمش استبداددن اسارتدن انسانلر علوم معارفڭ نوری هم قوتیله نجات بولدیلار دیدك . لکن شو سوزی، نجات مسئله‌سنده سماوی شریعتلرڭ الڭ بیوك تأثیرلرینی خدمتلرینی انکار یا اهمال طریقیله سویله‌مه‌دك .

بزم اعتقادمزه کوره سماوی شریعتلرڭ هر بری حقوق انسانیه‌یی تقریر، عدالت عمومیه‌یی اقامت مصلحتیله کلمش یا اینمش ایدی . خصوصاً الڭ صوڭ کلمش شریعت اسلامیه حقوق انسانیه‌یی احترام، هم‌ده حیات انسانیه‌ده اساس اولور قانونلری کلیاتی تأسیس ایتمك مسئله‌سنده شرائع سابقه‌لرڭ همه‌سندن زیاده اعتنا ایتدی . شریعت اسلامیه انسانلرڭ یوقاری‌ده بیان قیلنمش حقوق ذاتیه‌لرینی اعتراف هم تعلیم قیلوب، مصلحت دائره‌سنده بولنمق، دیگرلره ضرر ایتمه‌مك

Из фондов Российской национальной библиотеки

قیدلر بله مقید حریت کامله هم معقوله‌یی انسانلرڭ هر برینه من عند الله احسان ایدب، هر بر انسانی بلا تفاوت مساوی اعتبار ایتدی.

اسلامیت‌ده معتبر حق مساوات:

هیئت اجتماعیه‌ده همه انسانلر حقوق ذاتیه، مدنیه‌ده هم‌ده وظیفه‌لرده قانون نظرنده بلا تفاوت مساوی اعتبار قیلنور. انسانلك‌ده، خواص انسانیتی قابلیتك‌ده همه انسانلرڭ اشتراکی – حقوق‌ده وظائف‌ده مساواتڭ اساسی کبی فرض قیلنمشدر. کمالات انسانیه‌ده تفاوت – حقوق‌ده تفاوتی ایجاب ایدر اعتبار قیلنمامشدر.

بیانندن مستغنی اولور درجه‌ده هر بر انسانه معلومدرکه انسانلر آراسنده بر قاچ جهتدن غایت فاحش صورتده تفاوت واردر: بر انسانڭ اعضالری تمام سالم، وجودی قوی اولور؛ دیگر برینڭ اعضالری ناقص فاسد، وجودی‌ده غایت ضعیف اولور. بر انسان - عفیف پاك قلبلری اسیر ایدر قدر جمال مفرط صاحبی اولور؛ دیگر بری یومشاق کوکللری آغلاتور قدر یافیش‌سز روش‌سز اولور. بر انسان – عقللره حیرت ویرور کشفیاتی کشف ایدر قدر، یاخود امور دولتی فوق‌العاده بر مهارت سیاسیه ایله اداره ایدر قدر قوه عقلیه صاحبی اولور، دیگر بری اڭ ساده شیلری‌ده آڭلامق‌دن عاجز قالور قدر غبی اولور. بر انسان اجتهادیله ملیاردلری کسب ایدوب ملیونلری صرف ایدر، دیگر بری عمری بوینه بر پاره ناندن طویماز، قبرینه کیدر.

انسانلر آراسنده بویله فاحش تفاوت طبیعی‌در. عالم انسانیت‌ده بیوك بر مصلحتمی بویله فاحش تفاوتی اقتضا ایتمش، یاخود بزم عقلمز احاطه‌سندن یوقاری بر «سر الهی»‌می شو فاحش تفاوتی ایجاب ایتمش؟ معلوم دگل. لکن هر حال‌ده قانون قوتیله او تفاوتی رفع ایتمك ممکن دگلدر.

قانون قوتیله تفاوتی رفع ایتمك ممکن دگلدر دیدك. یالکز بو قدر دگل، بلکه اویله بر تفاوتی رفع ایتمك، عدالت عمومیه قانوننه کوره مطلوب‌ده دگلدر. زیرا اویله بر تفاوت حریتك اڭ طبیعی

Из фондов Российской национальной библиотеки

بر نتیجه‌سیدر: مادام‌که هر بر انسانڭ النده حریت مطلقه‌سی اراده کلیه‌سی واردر، انسان نصل استرسه اویله حرکت ایدر. جمله انسانلری قانون قوتیله بر طرفه سوق، یاخود «شو حدی، شو درجه‌یی کچمه» دیمك، حریتی تمامیله سلب ایتمك اولور. خلقت انسانیه‌ده استعدادڭ درجه‌لری نوعلری محصور دگل همده انحصاری‌ده ممکن دگل قدر متفاوت هم متعدددر. درجه‌لری نوعلری مختلف استعدادلری قانونڭ حکمیله مساوی اعتبار ایتمك ــ عدالت اولماز ظلم اولور.

طبیعت اقتضاسندن ناشی، همده حریت مطلقه‌دن متفرع تفاوت انسانلرده وار ایسه، بولنمق‌ده لازم ایسه، «همه انسانلر حقوق‌ده وظیفه‌لرده متساویدر» دیمکدن مقصد نه‌در؟

حقیقتی دها گوزل آڭلامق ایچون سوزی بر قدر اوزاتمق مناسب اولسه کرك.

الله همه انسانلری انسانیت‌ده مساوی خلق ایتمش، هر بری آتادن آنادن حرلك مساویلك صفتیله طوغمش. لکن حیات یوللرینه سلوك انسانلردن مساویلگی نزع قیلوب، مسلك هم معاش اقتضاسیله انسانلرده کلی تفاوت حاصل اولمش. عملڭ اجتهادڭ ایجابیله حیات درجه‌لری شرف‌ده معتبرلك‌ده مختلف اولمش. شو حقیقتی قران کریم بیان ایتمشدر:

«یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر وانثی. وجعلناکم شعوباً وقبائل لتعارفوا. ان اکرمکم عند الله اتقاکم. ان الله علیم خبیر.»

انسانلرڭ فطرت انسانیه‌ده تساویلری «انا خلقناکم من ذکر وانثی» سوزیله بیان قیلنمش. فامیلیالره، قبیله‌لره متشعب اولوب، هیئت اجتماعیه‌ده یاشار ایکن حقوق‌ده وظیفه‌لرده برابرلکلری «وجعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا» جمله الهیه‌سیله اعلان قیلنمش. یعنی فامیلیالره قبیله‌لره منقسم اولمق حقوق‌ده فاوت ایچون دگل، بلکه یالگز تعارف ایچوندر. اقالیم اختلافیله اجناسڭ اختلافی، نسبڭ اختلافیله فامیلیالرڭ اختلافی حقوق انسانیه‌ده حقوق مدنیه‌ده تفاوتی ایجاب ایتمه‌یور. عمل

Из фондов Российской Национальной библиотеки

واجتهاد ثمره‌سی اولارق انسانلرك كرم‌ده اعتبارده شرف‌ده البته تفاوتلری «ان اكرمكم عندالله اتقاكم» جمله جامعه‌سیله افاده قیلنمشدر.

انسانلرك كرامتی، یعنی عندالله وعندالقانون اعتباری، قرآن كریمك تعلیماتنه كوره، یالكز «تقوی» صفت عالیه‌سیله اولور. «ان اكرمكم عند الله اتقاكم» آیت كریمه‌سی بونی بیان ایدر. یعنی الله قاشنده الك كریمكز الك محترمكز هراشنده الك زیاده متقیكزدر.

هیئت اجتماعیه صلاحنه هم‌ده انسانلرك ترقیات‌ده تقدمنه سبب اولور «اتقا» — «تقوی» نصل شیدر؟ كه هر خصوص‌ده، انسانیت‌ده، حقوق‌ده وظیفه‌لرده متساوی انسانلرك اعتبارده شرف‌ده تفاوتلرینه سبب اولا بیلسون. واعظلرك لسانلرنده دور ایدوب، زاهدلك درویشلك كلمه‌لرینه مرادف كبی استعمال قیلنور «تقوالق» انسانلرك هیئت اجتماعیه‌ده ذلتلرینه سبب اولماسه، هیچ بر وقت هیئت‌اجتماعیه صلاحنه سعادتنه سبب اولاماز. بوكا كوره سوز مناسبتیله بوراده «عمل‌ده اتقا»یی بیان ایتمك فائده‌سز اولماسه كرك.

بر عملدن بر صناعتدن هیئت اجتماعیه‌ده انسانلرك كما ینبغی استفاده‌لری‌چون — او عملی او صناعتی الك گوزل صورتده اتقان ایتمك، اقتداری اهلیتی معرفتی كامل دگل ایكن او عمله او صناعته اقدام ایتمه‌مك، او عملك او صناعتك ضرری بولنمایوب منفعتی عمومی اولمق، انسانلرك‌ده او عمله او صناعته احتیاجلری معقول مشروع بر احتیاج اولوب هوائی بر احتیاج اولمامق كبی شرطلرك وجودی لازمدر.

عمل — مادی اولسه‌ده، معنوی اولسه‌ده، اوفاق اولسه‌ده بیوك اولسه‌ده؛ صناعت — ساده اولسه‌ده دقیق اولسه‌ده، عموماً هر بر عمل هر بر صناعت شو قانون اساسی تحتنه داخلدر. هر برنده شمدی سویلنمش شرطلرك تحققی شریعت اسلامیه نظرنده ضروردر.

بر هیئت اجتماعیه‌ده عمللرك صناعتلرك هر برنده یوقاری‌ده سویلنمش شرطلرك همه‌سی تماميله رعایه قیلنور ایسه، بو یوزنده او هیئت اجتماعیه‌دن دها گوزل دها سعادتلی بر هیئت اجتماعیه متصور

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولورمی؟ البته اولماز. لکن عمللرنده او شرطلری تمامیله رعـایه ایدر عامللر نصل بولنور؟ الڭ مهم نقطه شو نقطه‌در.

بر عامل ـ هیئت اجتماعیه‌یی احترام ایدر ایسه، عمللرینڭده هیئت اجتماعیه‌ده اهمیتنه واقف اولور ایسه، هر بر عملڭ قصوری خیانتی جائز دگل بر امانت اولمقنه ایمان ایـدوب هر امانتڭده رعایه‌سی وجوبنه کوڭلیله اینانور ایسه، امانتی رعایه ایچون‌ده اقتدار اهلیت معرفت یوق ایکن اقدام ایتمه‌مك ضرورتنه قانع اولورایسه، عملی اتقانڭ فائده‌لرینی قصور یاخیانتڭ ضررلرینی آڭلار ایسه، اشته او وقت عاملڭ عمللرنده «تقوی» صفت عالیه‌سی بولنمش اولور. اویله عامل «ان اکرمکم عند الله اتقاکم» تشریفیله کریم هم شریف اولمش اولور، اویله عامل عمل‌ده قصوردن خیانتدن وار قدر قوتیله صاقلانوب، عملی اتقان اصلاح وظیفه‌سنده کون تون سعی ایدر، عملڭ وظیفه‌لرڭ نتیجه‌لرینه مترتب اولور مسئولیتی علی الدوام کوز اوڭنده طوتوب هر حال‌ده امانت حقانیت صداقت یوللرنده حرکت ایدر.

انسانڭ شرفنه، شرف درجه‌لرنده تقدمنه سبب اولور «تقوی» ـ شو معنی ایله تقوی‌در. هیئت اجتماعیه اعضالرنده بویله بر فضیلت بولنور ایسه، شبهه یوق، او جمعیت الڭ سعید بر جمعیت اولور، اویله جمعیت خیرات ترقیات یـولنده مسابقه میدانی اولوب، فساد منبعلرندن شرور یوللرندن پاك قالور. او فضیلتڭ هیئت اجتماعیه صلاحنده اوقدر اهمیتنه کوره، قرآن کریم انسانلرڭ حقوقده تساویلرینی مذاهب حیویه‌ده تفاوتلرینی بیان ایتدکدن صوڭ، هیئت اجتماعیه‌ده انسانلرڭ صلاحنه اساس اولور قاعده‌یی بیان طریقیله «ان اکرمکم عند الله اتقاکم» دیمش.

انسانیت‌ده برابر انسانلرڭ قوت ضعف عقل کبی انسانڭ کمالنه عائد خصوصلرده تفاوتلری، طبیعتڭ قانونی قرآن کریمڭ بیانیله، ضروری صورتده ثابت اولدی ایسه، ایندی بوندن صوڭ «حق مساواتی» تفسیر وظیفه‌سنه عودت ایدرز.

Из фондов российской национальной библиотеки

همه انسانلر حقوق‌ده وظیفه‌لرده متساویدر: همه انسانلر یوقاری‌ده بیان قیلنمش حقوق ذاتیه‌لرندن بر درجه استفاده ایدرلر: عقلی قوتی شرفی زیاده اولان آدمڭ حقوقی زیاده اولماز، ضعیفڭ ضعفی، جاهلڭ جهلی انسانڭ حقوق ذاتیه‌لرینی ناقص قیلماز. انسانلر کمالات ذاتیه‌ده نه قدر فاحش صورتده متفاوت اولابیلسه‌لرده، دمڭ عصمتی عرضڭ حرمتی، ذمه‌لرڭ اهلیتی سوزڭ قوتی کبی حقوق‌ده بر ذره قدر تفاوت اعتبار قیلنماز. شریعت نامندن وضع قیلنه‌جق قانونلر، یاخود طرح قیلنه‌جق تکلیفلر عمومی اولورده شریف شرفیله عاقل بیوك عقلیله او عمومدن مستثنی اولاماز.

همه انسانلر حقوق‌ده متساویدر: یعنی دولت یا هیئت اجتماعیه امورلرینی اداره هم اصلاح ایچون وضع قیلنور قانونلر انسانلرڭ هر بری حقنده بر درجه‌ده جاری اولور. ضعیف ضعفیله زیاده‌یی تحمل ایتمز؛ قوی قوتیله، سلطان سلطه‌سیله قانونڭ قوتنه غلبه ایده‌مز. شرع شریفڭ سلطه قضائیه‌سی خلیفه ایله عادی آدملره بلا تفاوت نفوذ ایدر.

شریعت اسلامیه‌ده حریتڭ مساواتڭ درجه‌سنه بر قدر اشاره ایتمك قصدیله بوراده خلیفه ابوبکر الصدیق حضرتلرینڭ خلافته انتخابی صوڭنده سویله‌مش خطبه‌لرینی نقل ایده‌یم:

„ایها الناس: قد ولیت علیکم ولست بخیرکم. فان احسنت فاعینونی. وان اسأت فقومونی. الصدق امانة، والکذب خیانة. والقوی فیکم ضعیف عندی حتی آخذ منه الحق. والضعیف فیکم قوی عندی حتی آخذ له الحق ان شاءالله. اطیعونی ما اطعت الله ورسوله. فاذا عصیت الله ورسوله فلا طاعة لی علیکم.“

معناسی «ای جماعت! خلافته صایلاندم، لکن اڭ مستحقکز دکل ایدم، اشلرمی گوزل اداره ایده بیلور ایسه‌م، بکا اعانه ایدرسز. خطا ایده‌جك اولور ایسه‌م، ارشاد ایدرسز. اشمی کما ینبغی ادا ایتمك امانتدر. قصور ایتمك خیانتدر. آراڭزده قوتلیکز بنم عندمده

Из фондов Российской национальной библиотеки

ضعیف اولور، ذمه‌سنده وار حقلری البته آلورم. ضعیفڭز بنم عندم‌ده قوی اولور، همه حقلرینی ویرورم. قانون دائره‌سنڭ حرکت ایدر ایسه‌م، بڭا اطاعت قیلڭز. یوقسه، یوق.»

شو خطبه «اطیعونی ما اطعت الله و رسوله فان عصیت الله و رسوله فلا طاعة لی علیکم» کبی الڭ جامع سوزیله حکومت اسلامیه حرکتی ایچون بر خط مستقیم، قراری ایچون‌ده بر مرکز عدالت تعیین قیلمشدر. رعیه ایچون نه قدر بیوك بر حریتدر. «وان اسأت فقوموني!» حکومت اسلامیه خط استقامتدن بر قدر میل ایدر ایسه، رعیه تقویم ایدە بیلور. حل، عقد، عزل، نصب تمامیله رعیه النده‌در.

«والقوی فیکم ضعیف عندی، حتی آخذ منه الحق. والضعیف فیکم قوی عندی حتی آخذ له الحق» جمله جامعه‌سی حق مساواتی الڭ گوزل صورتده بیاندر. یعنی قانون قاشنده قویلك ضعیفلك یوقدر. قوی‌انسانلرڭ حقلرینه تعدی ایده‌مز. ضعیف اوز حقلرینی استیفادن عاجز اولماز. قانون حضورنده خلیفه ایله عادی آدم هر جهتدن برابردر. قاضی شریح خلیفه علی حضرتلرینی اوز حضورینه دعوت ایدوب، یهودی فائده‌سنه حکم ایتدی. خلیفه عمر خطبه‌لریڭ برنده «ان کان بینی وبین من هو منکم شیء من احکامکم ان امشی الی من احبه منکم فینظر فیما بینی وبینه» دیدی. یعنی: بن‌ده حقڭز وار ایسه، کیمه استرسه‌ڭز او آدمڭ حضورینه حکم ایچون بنی آلوب کیده بیاورسز.

شریعت اسلامیه‌ده معتبر مساواتڭ ایکنچی بر نوعی: عمل‌ده متساویلرڭ ــ جزاده مساواتیدر. ایکی عامل عمل‌ده برابر اولسه‌لار، جزالری ثوابلری البته متساوی اولور. کاملڭ کمالیله اجری زائد اولماز. ضعیفڭ ضعفیله اجرینه نقصان کلمز. جزالرڭ اجرلرڭ تفاوتی، عامللرڭ تفاوتیله دگل، بلکه عمللرڭ تفاوتیله اولور.

شو قانون ــ یعنی عمللرڭ تفاوتیله جزالری اجرلری متفاوت ایتمك

قانونی ـ هم طبیعت کونیه هم شریعت اسلامیه طرفندن قبول قیلنمش بر مطرد قانوندر. ماهر صانعنڭ گوزل عملیله عادی عاملك عادی عملی آراسنده اجرده فرق بولنمق لازمدر.

عملڭ تفاوتیله اجرلری جزالری متفاوت ایتمك ـ عدالتڭ اقتضاسیدر، حق مساواتڭ بیوك بر رکنیدر. انسانلرڭ مصلحتی، مدنیتڭ ترقیاتی ـ عمل ایله جزالرڭ تساویلرینه، عملڭ تفاوتیله جزالرڭ اجرلرڭ تفاوتنه مبنیدر. بویله اولمازسه حیات انسانیه‌ده سکون مطلق، جمود مزمن دوام ایدر ایدی.

«لمثل هذا فلیعمل العاملون» ـ «وفی ذلك فلیتنافس المتنافسون»

انسانلرڭ حقوق ذاتیه‌لرینی، او حقوق ذاتیه‌یه مترتب اولور حقوق مدنیه‌لرینی بر قدر بیان ایتدك. بونڭله مقاصد ضروریه‌دن حساب قیلنمش «حفظ نفس»ڭ معناسی معلوم اولدی. نفسی یعنی انسانی حفظ ایتمك انسانڭ همه حقوقلرینی حفظ ایتمکله اولور دیمش ایدك.

انسان همه حقوقڭ مقصد هم غایه‌سیدر: هیئت اجتماعیه تشکیلندن، دولت تأسیسندن، قانون تدویندن، محکمه‌لر انشاسندن، عسکر تربیه‌سندن مقصد، انسانی هم‌ده انسانڭ همه حقوقلرینی حفظ ایتمکدر. همه تدبیرلرڭ علت غائیه‌سی نوع انساندر. طبیعت‌ده وار شیلرڭ کافه‌سی انسانڭ منفعتنه ترقیاتنه خدمت ایتمك ایچون الله طرفندن خلق هم وقف قیلنمشدر. بوڭا کوره، قانونلرڭ، سیاسی یا مدنی اصلاحلرڭ ـ انسانڭ مصلحتلرینه مقصدلرینه تمامیله موافقتلری ضروردر.

شریعت اسلامیه‌ده مقاصد ضروریه‌دن صانالمش «حفظ نفس»ڭ معناسی شودر. دولت ـ حقوق انسانیه‌یی تکمیل هم توسیع ایچون تأسیس قیلنوب؛ حکومت ـ انسانلرڭ مصلحتلرنده استخدام قیلنمق ایچون انتخاب هم نصب قیلنور.

شو حقیقته اشاره قیلوب، فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلری دیمش:

«مل المقام! فکم اعاشر امة * امرت بغیر صلاحها امراؤها»

«ظلموا الرعية واستجازوا كيدها * فعدوا مصالحها وهم اجراؤها» يعنى: مصلحتلرى اداره ايچون ياللانمش اجيرلر ايكن، اميرلر امنڭ مصلحتلرينى ترك ايدوب، رعيه‌يى ظلم ايتديلر. ضررلرنده حركت ايتديلر.

اميرلرى، حكومتى «مصلحتلرڭ اجيرى» ديمك — «دولتى تأسيسدن مقصد — انسان همده انسانڭ مصلحتلرى» ديمكدر.

انسانڭ حقوق ذاتيه‌لرينى على الاختصار شرح ايدر ايكن حق حريتى بيان مناسبتيله، همده هر نوع حريتڭ شريعت اسلاميه‌ده وجودينى دعوى اقتضاسيله — بزم كتب فقهيه‌ده، دواوين سنت‌ده حق حريت خلافنده كبى كلمش مسئله‌لره عائد فكرمزى اعتقادمزى بوراده سويله‌مك بزه بر واجب وظيفه اولدى. بوڭا علاوه او مسئله‌لرڭ علم حقوق نظرنده فوق العاده اهميتلرى‌ده واردر. لكن بزم بوراده بيانمز فقيهلرڭ اهل حديثڭ مسلكلرينه سلوك طريقيله اولاجقدر.

مسئله‌لرڭ برى حريت دينيه‌يه ظاهراً مخالف قتل مرتد مسئله‌سيدر. ديگرى — حريت شخصيه‌يه تماماً مخالف رقيت، اسارت مسئله‌سيدر.

حديث هم فقه كتابلرينڭ بيانلرينه كوره، مرتد هم مرتده قتل قيلنور. رجال‌ده شو مسئله — اجماعيه‌در؛ خاتونلرده — جمهوريه‌در.

شو مسئله‌ده فقيهلرڭ اهل حديثڭ دليللرى:

١) عن ابن عباس ان النبى قال «من بدل دينه فاقتلوه.» رواه البخارى.

٢) وعن معاذ بن جبل فى رجل اسلم ثم تهود «لا اجلس، حتى يقتله قضاء الله ورسوله.» فامر به فقتل. متفق عليه.

٣) «ومن يبتغ غير الاسلام دينا فلن يقبل منه» اى فلن يقر عليه، بل يستتاب. فان تاب، والا قتل.

فقيهلر بويله دليللره استناداً، مرتدلرى، ار اولسه‌ده خاتون اولسه‌ده، قتل ايدرلر. دينه همده دينڭ انتظامنه حرمتنه خلل ويرمه‌مك ملاحظه‌سيله ايمش. زيرا مليتى همده وحدتى محافظه، سياست نظرنده، دولتى مدنيتى محافظه بابنده اڭ گوزل بر طريق

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایمش. «قتل الارتداد ــ عقوبة لهتك حرمة الملة وحذراً عن تفرق الوحدة. فان حفظ الملة ووحدتها اصل النظام المدنی» دیمش فقیهلر.

«قتل مرتد» مسئلهسنده فقهای اسلامك فکرلری دلیللری شودر.

امـا بزم خصوصی فـکرمزه کوره، قران کـریمده مرتدك قتلنه دلالت ایدر آیت یا سوز یوقدر. «فلن یقبل منه» کبی جملهلری دعوایه موافق صورتده تفسیر سببیله قران کریمك معجز نظم کریمنی دلیل بولنمق لازم دگلدر. «اسلامیتدن غیری حق اولا بیلور بر دینی آرار ایسهده، بولنماز» معناسنده کلمش آیت کریمهیی مرتدك قتلنه حمل ایتمك ــ نظم کریمك اتساعنه مناسب اولور قدر واسع هم مفید تفسیر دگلدر.

قران کریمده ارتداد مسئلهسی بر قاچ دفعه ذکر قیلنوب، جزاسی قتل اولمق هیچ بر دفعهده ذکر قیلنمامش.

«ولا یزالون یقاتلونکم حتی یردوکم عن دینکم ان استطاعوا. ومن یرتدد منکم عن دینه فیمت وهو کافر فاولئك حبطت اعمالهم فی الدنیا والاخرة واولئك اصحاب النار هم فیها خالدون.» (سورة البقره)

«یا ایها الذین آمنوا من یرتدد منکم عن دینه فسوف یأتی الله بقوم یحبهم ویحبونه اذلة علی المؤمنین اعزة علی الـکافرین. یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لائم.» (المائده ــ ٥٦).

بونك کبی آیتلرده جزایی بیان ایدر ایکن، قتلدن سکوت ایتمك بزم دعوامزه بر قدر شاهد اولابیلور.

مرتدی قتل، سنتده ثابت اولمش ایسه، ایکی وجهك بریله توجیه قیلمق ممکندر.

١) عصر اوّلده مرتدلر ارتدادلری صوڭنده، اسلامیت ضررینه شدتلی صورتده حرکت ایدوب، اهل اسلام آراسنده فتنه فسادی نشر بولنده سعی ایدرلر ایدی. اویـله مرتدلری قتل ایتمك ارتدادلری ایچون دگل، بلـکه فساد یوللرینی بـاغلامق ایچون ایدی. فرض ایدهیك، مرتد ارتدادی صوڭنده اسلامیت علیهنده فتنه نشر ایتمهمش

اولسه ایدی، او تقدیرده قتل واقع اولمامش اولور ایدی. مرتدلری قتل ارتدادلری ایچون اولمامش، بلکه فتنه‌لرینی قطع ایچون اولمش ایسه، عصر اوّلده مرتدلری قتل مسئله‌سی حریت دینیه‌یه مخالفدر اعتراضی وارد اولمایور.

شو توجیهی «وقالت طائفة من اهل الکتاب آمنوا بالذی انزل علی الذین آمنوا وجه النهار واکفروا آخره لعلهم یرجعون» آیت کریمه‌سی غایت ظاهر صورتده تأیید ایدر: زیرا شو آیتك دلالتنه کوره، اهل کتابك ایمانلری، صوکره ارتدادلری – مؤمنلرك قلبلرینه فتنه صالمق مکریله اولور ایمش. شویله مکرلرك یوللرینی باغلامق ایچون شارع حضرتلری «من بدل دینه فاقتلوه» بویورمش اولسه کرك. بناءً علیه شو مسئله، دینی بر مسئله اولمایوب، بر حالك چاره‌سی اولمق ایچون مشروع اولمش سیاسی بر مسئله اولور. اویله مسئله‌لر عصر سعادتده وار ایدی: امام احمد حضرت عائشه‌دن، امام مسلم خلیفه عمر حضرتلرندن «آخر ما عهد النبی ان لا یترك بجزیرة العرب دینان» سوزینی نقل ایتدیلر. مسلم دگل آدملری اجلا مسئله‌سی، شبهه یوق، شرعی مسئله دگلدر. بلکه احوالك مساعده‌سنه، قوتك وجودینه توقف ایدر سیاسی مسئله‌در. لاجل ذلك خلیفه ابو بکر حضرتلری اهل حجازی اجلا ایتمه‌مش؛ خلیفه‌لرك هیچ بری اهل یمنه طوقنمامش؛ احوالك مساعده‌سنه کوره، حضرت عمر یهودلری خیبردن اجلا ایتمش. اجلا مسئله‌سی شارعك فرمانیله ثابت بر دینی مسئله اولسه ایدی، خلفای راشدین اویله بر مسئله‌ده مساهله ایتمزلر ایدی. بنم فکرمه کوره، قتل مرتد مسئله‌سیده سببك وجودینه تبعیت ایدر سیاسی بر مسئله‌در. او وقت، قتل ارتدادلرینه عقوبت طریقیله اولمامش، بلکه فتنه‌لرینی دفع ایچون اولمش اولسه کرك. بناءً علیه شو مسئله‌ده حریت دینیه‌یه مخالف بر شی یوق دیمك ممکن اولسه کرك.

٢) عصر اوّلده مرتدی عقوبتك ایكنجی وجهی: نفاق یا خوف طریقیله یاخود بلا تثبت اسلامیتی قبول ایتمكدن دیگر ملتلری زجر ایتمك ایدی. یعنی اسلامیتی قبول ایده‌جك ایسه، حقیتی ایچون قبول ایتسون. بلا بصیره بلا برهان، یالکز شوکت اسلامیه‌دن خوفاً قبول ایتمك شارع نظرنده معتبر دگلدر. شو وجه ـ اسلامیتده اکراهك یوقلغینه علی حده بر برهان اولا بیلور. شریعت ـ بر غرض ایله اسلامیتی قبول ایدنلرك قبوللرینه اعتبار ایتمه‌یور ایسه ـ سیف قوتیله دعوت ایدر سوزی البته باطل قالور.

عقوبت ارتداد مسئله‌سنده فقهای کرامك اجماعنه مخالفت ایتمیه جرأت ایتدك. زیرا قوّت سیوف انسانی ظاهری شیلره اکراه ایده بیلور ایسه‌ده، انسانك اعتقادینه وجداننه ذره قدر تأثیرینی اجرا ایده‌مز. انسانك قلبنه نفوذ ایتمه‌ین اعتقاد، ایمان نظر شریعتده معتبر دگلدر. یالکز لسانده جاری اولور ایمانكده کفركده حکمی یوقدر. مرتدی عقوبتدن مقصد ایمان قلبی ایسه، عقوبتله اویله ایمانك حصولی ممکن دگلدر؛ ایمان ظاهری ایسه، اویله ایمان شرعاً معتبر دگلدر. بهر تقدیر مرتدلری عقوبتده بر مقصد معقولك وجودی ممکن دگلدر. اما بیوك بر مفسده‌سی واردر: قلباً اسلامیتدن دونمش، یالکز جبانلگی اقتضاسیله سیوفدن قورقوب، اسلامیت لباسی بورکنمش دنی حریفلری امت محمدیه اعضاسی صانامق مفسده‌سی. هیئت ملیه‌ده اویله اعضالری بولندرمق هر جهتدن ضررلیدر، اسلامیتك علویتنه‌ده بر قدر منافیدر. هر ملتده سیاسی فسادلرك اکثری اویله فاسد اعضالرك تأثیریله اولا کلمش دگلمی؟

فقهای کرامك اجماعلرینه بزم رأیمز مخالف ایسه‌ده، قران کریمك متعدد آیتلریله مؤیددر «لا اکراه فی الدین. قد تبین الرشد من الغی». مرتدی عقوبت قایتارمق قصدیله اولور ایسه، دینده اکراهك وجودی لازم اولور.

«افانت تكره الناس حتى يكونوا مومنين» (يونس-٩٩). شو آيت كريمه قدرت بشردن اكراهى سلب ايتمش. يعنى «اكراه ايله بيله‌جكسن دگل، بلكه اللهدر.» بناءً عليه، مرتدى ارتدادى ايچون قتل ايتمك حكومت اسلاميه الندە اولماز.

«واتل عليهم نبأ الذى آتيناه آياتنا فانسلخ منها فاتبعه الشيطان. فكان من الغاوين. ولو شئنا لرفعناه بها ولكنه اخلد الى الارض واتبع هواه. فمثله كمثل الكلب ان تحمل عليه يلهث او تتركه يلهث. ذلك مثل القوم الذين كذبوا باياتنا. فاقصص القصص لعلهم يتفكرون.»

شو آيت كريمه، اميه بن الصلب حقنده نازل اولمش اولسه‌ده ديگر بر عالم حقنده نازل اولمش اولسه‌ده، حد ارتدادك عدمنه دلالت ايدر. زيرا هدايتك آيات قطعيه‌سنه حصول هم وقوف صوڭنده، او آيات قطعيه‌دن منسلخ اولوب، هدايتى ترك ايتمك يعنى مرتد اولمق قتلى ايجاب ايتمه‌مش ايسه، - قبول ايدر ايكن بلا برهان قبول ايتمش، صوڭره بر شبهه تأثيريله مرتد اولمش مسكين بر بى چاره حقنده قتلك عدم وجوبى لازم اولور. زيرا بر جنايتك اڭ بيوك درجه‌سى حقنده هيچ بر جزا يوق ايكن، او جنايتك اڭ اوفاق درجه‌سى حقنده اڭ بيوك جزا تعيين ايتمك او قدر مناسب اولماز. هدايتك همه آيات قطعيه‌سنه وقوف صوڭنده ارتداد - دليلدن برهاندن غافل آدمك ارتدادينه نسبتله قياس قبول ايتمز درجه‌ده بيوك جنايتدر. بيوك جنايته قتل جزاسى تعيين قيلنمامش ايسه، اوفاق بر جنايته قتل جزاسى تعيين قيلنمامق البته لازم اولوب كلور.

بزم شو بيانمزله «عصر اوّلده مرتدلرى قتل ايتمك حادثه‌سى بولنمش ايسه، ارتدادلرى ايچون دگل ايدى» دعواسى ثابت اولور. بناءً عليه او حادثه‌يى حريت دينيه خلافنه بر شاهد صفتيله كوسترمك درست اولماز.

شو مسئله بزم دعوامزه موافق طرزده حل قيلنمش ايسه، «انسانك حريت ذاتيه‌سنه قطعاً مخالف اولان رقيقلك بنلك سيئه‌سى

Из фондов Российской национальной библиотеки

اسلامیت‌ده وارمیدر؟» مسئله‌سی حقنده اوز فکرمزنی، کوکلمز اجماع دهشتلرندن بالکلیه آزاد ایکن، دینمز تقلید لوثندن تماميله پاك ایکن، غایت بیوك بر ارتیاح‌له عرض ایدرز.

شریعت اسلامیه نوری کبی کوزی وار انسانلرك هر برینه البته ظاهر اولور نور، یعنی قران کریمك نصوص بینه‌سیله شارع اکبرك تعالیم بلیغه‌سی، میدان‌ده موبد صورتده باقی ایکن، او نور عمومیدن اقتباس قیلنمش سوزلری بلا خوف همه عالمه سویله‌مك حقی البته هر انسان‌ده بولنور. فقهای کرامك قرارلری شریعت اسلامیه‌یی نسخ ایتمه‌مش ایسه، شرع شریفك نصوص بینه‌سنه هر کس البته تمسك ایده بیلور. اللهك فضلیله فتح قیلنمش رحمت قاپولری قاپانمامش ایسه، بن‌ده دیگرلر کبی امید ایله بیلورم

دعوامی اثبات ایدر ایکن، قران کریمك همه آیت کریمه‌لری کوکلم‌ده محفوظ کوزم اوکنده حاضر ایسه، شارع اکبر علیه الصلاة والسلام حضرتلرینك لسان تشریعلرندن صادر صحیح سنتلری تماميله جمع ایتمش مسندلرك یا اوزلری یا فهرستلری بندن غائب دگل ایسه، شریعتك لسان بیانی فقهای کرامك لسان علمیلرندن بیك دفعه آسان ایسه، شو اوچ شرطدن هر برینك تحققی تقدیرنده، فقهی مسئله‌لرده سوز سویله‌مك‌دن بنی کیم منع ایده بیلور؟

مطلوبم شرع شریفك اصول قطعیه‌لرینه مقاصد اصلیه‌لرینه، همده انسانلرك الله طرفندن ویرلمش حقوق ذاتیه‌لرینه هر جهتدن موافق مناسب اولور ایسه، دعوامك ثبوتی‌ده شریعت اسلامیه ایچون بر نقص اولمایوب، بلکه بالعکس، اسلامیتك علویتنه ابدیتنه بر شاهد صادق اولا بیلور ایسه، «او سوز سندن قبل سویلنمه‌مش!» یاخود «فقیهلرك همه‌سی سنك سوزك خلافنه اجماع ایتمشلر!» کبی تهدیدات — بنی او دعوادن منع ایده‌مز. بیلورم بر مسئله علمیه‌ده مخالف یا موافق سوز سویله‌مك فقهای کرامك شأنلرینه حرمتلرینه تعدی اولماز، بلکه او بیوکلره اقتدا اولور. بیوکلره اقتدا — قوه

Из фондов Российской национальной библиотеки

فكريه‌يى معطل براقوب، جمود حالنده قالمق دگل، ـ مسائل علميه‌ده
او بيوكلر كبى حركت ايدوب، حقيقتى طلب ايتمكدر.

رقيقلك مسئله‌سنده شريعت اسلاميه نظرينى بيان ايچون، رقيت تاريخنه عائد معلوماتى تفصيلاتيله حقوق كتابلرندن نقل ايتمك لازم اولماسه كرك. يالكز شو قدر سويله‌مك كفايه‌دركه: اسارت، رقيت ـ انسانك طبعنده مركوز تغلب اساسى اوزرينه تأسيس قيلنوب، تاريخ انسانيتك ابتداسندن آلوب، الك صوڭ كونلره قدر دوام ايده كلمش بر حالدر. بابل، مصر، رومان، يونان كبى شرائـع سابقه‌لرك هر برنده، هم‌ده جاهليت دورلرنده وحشيت عالمنده عمر ايدر بدوى ملتلرده‌ده وار ايدى. اسير ايتمك اصوللرى‌ده ملتلرك عادتلرك اختلافيله مختلف اولوب، اسيرلرله رقيقلرله معامله طريقلرى‌ده مالكلرك فاسيلك‌ده مرحمتسزلك‌ده تفاوتلرينه كوره متفاوت اولور ايدى. رقيقلر ـ انسان دگل، بلكه اراده‌لرى اختيارلرى انسانيتلرى يوق، يالكز لسانلرى وار حيوان اولمق صفتيله جانلى مال اعتبار قيلنور ايدى.

رقيت ـ عالم انسانيت‌ده سماوى شريعتلرك حكميله دگل، بلكه قوتك ايجاديله، حب تغلبك اعانه‌سيله حاصل اولمش، عاقبت، مدنى ملتلرده قانونلريله، وحشى بدوى ملتلرده وحشيتلريله اقرار قيلنه كلمش بر سيئه‌در. اسكى زمانلرده مدنيتلريله شهرت بولمش ملتلرك شريعتلرنده رقيقلك وار ايدى. ابراهيم شريعتى‌ده تورات شريعتى‌ده رقيقلگى اقرار ايتدى. علوم فقهيه‌ده برنچيلك رتبه‌سنه چيقمش يهود علمالرى رقيقلك مسئله‌سنده دها زياده تقدم ايدوب، رقيتى تشديد ايتديلر.

حاصل كلام: عالم انسانيت‌ده رقيت قوّت تأثيريله حادث اولدى‌ده قوت هم قانون حمايه‌سنده اسلاميت ظهورينه قدر همه ملتلر طرفندن مقبول اولوب، دوام ايتدى. رقيقلك سيئه‌سى همه عالم‌ده، على الخصوص مدنيتدن اوزاق، وحشيت‌ده الك عريق جزيرة العرب‌ده، طامورلاشمش

Из фондов Российской Национальной библиотеки

کوکلشمش بر زمان‌ده شمس اسلامیت افق انسانیت‌ده طوغدی.

انسانلری طاشلره آغاچلره وثنلره، اوزلری کبی انسانلره عبادتدن تخلیص ایدن، عقللرینی کاهنلر موبدلر، حبرلر، راهبلر النڭ اسارتدن اطلاق ایدن، قلبلرینی اوهام تلقیناتیله تعلیم قیلنور اعتقادلردن تطهیر ایدن اسلامیت ــ مسکین رقیقلری اوزلری کبی انسانلر النڭ مملوکیتدن مظلومیتدن خلاص ایتدی‌می؟ همه عالملره رحمت عمومیه اولمق صفتیله ارسال قیلنمش رسول کریمڭ رسالتی ــ اوزلری کبی انسانلرڭ النده مظلوم مسکین رقیقلره بر قدر رحمت اولا بیلدی‌می؟

مذهبلری تدوین قیلنمش فقیهلرڭ اجتهادلرینی قبول ایدر ایسه‌ك، شو ایکی سوالڭ جوابنده «یوق!» دیمك لازمدر. اما قران کریمڭ نصوص مؤبده‌لرینی، شارع اکبرڭ سنن مؤیده‌لرینی رهبر اتخاذ ایدر ایسه‌ك، اووقت «اسلامیت رقیتی رفع ایتمش» دیمك ممکن یاخود واجب اولور.

شو دعوامی شریعت اسلامیه فقیهلرینه اثبات ایتمك ایچون الڭ اوّل محل نزاعی تعیین ایده‌یم:

رقیت ــ وحشی انسانلری آولامق، دشمنلری اوغورلامق طریقیله حاصل اولامایور، شو مسئله‌ده همه فقهای کرام متفقدر. رقیت ــ فقهای اسلام نظرنده یالگز، آرالارنده عصمت یوق ایکی ملتڭ شرعی دینی محاربه‌سنڭ اسیر قیلنمق طریقیله حاصل اولا بیلور. معاهده اقتضاسیله یاخود قانون حکمیله ایکی ملت آراسنده عصمت وار ایسه، ایکی آراده واقع اولمش محاربه نتیجه‌سنده رقیت متصور دگلدر. آراده عصمت یوق ایکی ملت آراسنده دینی شرعی محاربه‌ده رقیتڭ مشروعیتی، فقهای کرامڭ توجیهلرینه کوره، «جان بدلنده جان آلمق» اساسنه مبنی ایمش. معلومدرکه محاربه‌ده هر ایکی طرف جان فدا ایدر. اشته او فدا قیلنمش جان بدلنڭ ــ اسیری تملك جائز اولور ایمش.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بز شمدی سوزمزی «شرعی محاربه‌ده اسیر قیلنمش رقبه‌یی استرقاق جائزمیدر؟» مسئله‌سنه حصر ایدرز. زیرا محل خلاف یالگز شو مسئله‌در. بوقسه، داغستان ایران کبی مملکتلردن اوغورلانمش چرکس، غروزین، ارمن، یهود قزلری بالالری، یاخود آفریقا صحرالرندن آولانمش مسکین وحشیلری اسیر اولمق صفتیله استرقاق ایتمک فقهای کرامك بلا اختلاف اجماعلریله، قطعاً جائز دگلدر.

فقهای کرامك نظرنده رقیت یالگز شرعی محاربه‌ده اسیر قیلنمش رقبه‌لره مخصوص ایسه، دیگر صورتله رقیت بالاجماع متصور دگل ایسه، شو مقدمه‌یی تمهید، همده محل نزاعی تعیین صوڭنده ایندی دعوامی اثبات صددینه شروع ایدرم:

محاربه اسیرلرینی استرقاق شریعت اسلامیه‌ده یوقدر. محاربه اسیرلرینی‌ده استرقاق جائز دگل ایسه شریعت اسلامیه نظرنده هیچ بر انسانی استرقاق جائز دگلدر. بنم دعوام شودر.

دعوامی اثبات ایچون قران کریمك آیت کریمه‌لرینی، شارع اکبرك سنن ثابته‌لرینی دلیل ایدرم.

قران کریمی ابتداسندن اخیرینه قدر تلاوت ایده‌یك. قتال یا اسر ذکر قیلنمش آیتلری، یاخود مسئله‌مزه بوجه من‌الوجوه تعلقی ممکن هر بر آیتی الڭ بیوك بر اعتنا هم امعانله تدبر، تفکر ایده‌یك. اولا بیلور خطالردن صاقنمق ایچون، قران کریمك عربیتنه عائد جهتلری خلیل، سیبویه کبی الڭ بیوك اماملردن، بلاغتنه عائد خصوصلری نکته‌لری جاحظ، عبدالقاهر کبی بلاغت امامارندن اوگره‌نوب بیله‌یك. اصول فقه کتابلرنده علی التفصیل بیان قیلنمش اصوللری‌ده تمامیله رعایه ایده‌یك. اهل علم طرفندن سویلنمش فکرلری‌ده احاطه ایچون، تفسیر کتابلرینه‌ده مراجعت ایده‌یك. الڭ مشکل ریاضی یا طبیعی یا سیاسی مسئله‌لری کشف یولنده، یاخود الڭ آغر معمالری الغازی حل یولنده صرف قیلنه بیلور اجتهادی — لسان عربی مبینله سویلنمش آیت کریمه‌لردن بر معنای مطلوبی فهم یولنده صرف ایده‌یك. شو

قدر اجتهاد، شو قدر بیوك استعداده قران کریمی مطالعه ایدر ایسه‌ك‌ده، استرقاقڭ جوازینه دلالت ایده بیلور بر حرف قران کریم آیتلرنده بولنماز.

١) انفال سوره‌سنده «ما کان لنبی ان یکون له اسری حتی یثخن فی الارض» آیت کریمه‌سندن مراد نه‌در ملاحظه ایده‌یك.

آیت کریمه بدل مقابلنده یا بلا بدل اطلاقدن همده استرقاقدن منع ایتمشدر، زیرا او وقت اهل اسلام‌ده قوت، شوکت تمام دگل ایدی. دشمنلرڭ حیات‌ده بقالری سیاست نقطه‌سندن او قدر گوزل دگل ایدی. بوڭا کوره هم اطلاق هم استرقاق منع قیلندی.

بز شیمدی «ان یکون له اسری» سوزینی عربیت جهتیله ملاحظه ایدر ایسه‌ك، اسیرلری اطلاق احتمالی‌ده استرقاق احتمالی‌ده «له اسری» افاده‌سی تحتنه مندرجدر. بوڭا کوره هیچ بر نبی هیچ بر انسانی محاربه صوڭنده استرقاق ایتمز سوزی او سوزدن دلالت لغویه طریقیله مستفاد اولور.

٢) توبه سوره‌سنده «حتی یعطوا الجزیة عن ید وهم صاغرون» آیت کریمه‌سی.

بزم فقهای کرام «من الذین اوتوا الکتاب» بیانی اقتضاسیله شو آیت کریمه‌یی اهل کتابه تخصیص ایتمشلر. بویله تخصیصڭ بزه ضرری یوقدر. آیت کریمه مخصوص اولسه‌ده اولماسه‌ده، استرقاقڭ عدمنه دلالت ایدر. زیرا او آیتڭ دلالتنه کوره محاربه نتیجه‌سی استرقاق دگل، بلکه جزیه آلمق، تبعه ایتمکدر.

٣) توبه سوره‌سنده «فاذا انسلخ الاشهر الحرم» آیت کریمه‌سی معناسنده وارد آیتلر.

شو معنی‌ده وارد اولمش آیت کریمه‌لری نقض عهد ایدن عربلره تخصیص ایدر ایسه‌ك‌ده، یاخود او آیتلری علی عمومها ترك ایدر ایسه‌ك‌ده، او آیتلرڭ هیچ بری استرقاقڭ جوازینه اصلا دلالت ایتمز.

زیرا جزاده علی التعیین بر احتمالی ذکر ایتمك اطلاق هم استرقاق کبی احتماللری البته منع ایدر. قران کریم‌ده وارد سیف آیتلرینك هر بری شویله‌در.

٤) انفال سوره‌سنده «یا ایها النبی قل لمن فی ایدیکم من الاسری ان یعلم الله فی قلوبکم خیراً یؤتکم خیراً مما اخذ منکم ویغفر لکم، والله غفور رحیم» آیت کریمه‌سی.

شو آیت کریمه‌ده مذکور اسیرلر استرقاق قیلنمش اسیرلر دگل، بلکه «مما اخذ منکم» جمله‌سنك دلالتنه کوره، مال بدلنده فدا قیلنه‌جق اسیرلردر. «وان یریدوا خیانتك فقد خانوا الله ورسوله فامکن منهم. والله علیم حکیم.» آیت کریمه‌سی‌ده بونی تأیید ایدر. یعنی نجاتلری صوڭنده سکا خیانت قیلاجقلار ایسه، الله سنی ینه‌دن او خائنلر اوزرینه مسلط ایدر. بدر غزاسنك اسیر اولوب، آزاد قیلنمش ابو غره کبی. احد محاربه‌سنده تکرار اسیر اولوب، خیانتی ایچون قتل قیلندی.

٥) محمد سوره‌سنده «فشدوا الوثاق. فامامنا بعد، واما فداء حتی تضع الحرب اوزارها» آیت کریمه‌سی.

شو آیت کریمه، بلا شبهه، انفال سوره‌سنده بدر غزاسی حقنده نازل «ما کان لنبی ان یکون له اسری» آیت کریمه‌سندن صوڭ نازلدر. مدینه‌ده اولکی سنه‌لرده اهل اسلامك عددی قوّتی ضعیف ایکن زمان‌ده، سیاست اقتضاسیله، اسیرلری اطلاق هم استرقاق جائز دگل ایدی. نبوتك صوڭ سنه‌لرنده اهل اسلامك قوتی‌ده عددی‌ده، دشمنلر کوزنده شوکتی‌ده آرتدی. اسیرلری آزاد ایتمك‌ده محتمل بر ضرر سیاسی ایندی قالمادی. بوڭا کوره قران کریم اسیرلری قتل ایتمگی نسخ ایتدی‌ده، «فاما منا بعد، واما فداء» آیت کریمه‌سیله امت اسلامیه‌یی ایکی طریقدن بریله اسیرلری آزاد ایتمك‌ده مخیر ایتدی: بدل آلمایوب، امتنان طریقیله آزاد ایتمك؛ یاخود مال یا اسیر مقابلنده فدا طریقیله آزاد ایتمك.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو آيت كريمه‌ده اسيرلرى قتل ايتمك احتمالى‌ده، استرقاق ايتمك احتمالى‌ده ذكر قيلنمامش. ايكى احتمالڭ هر برى شو آيت كريمه ايله‌نسخ قيلنمش اولسه‌ده اولماشه‌ده، بنم دعوام ثابتدر. يعنى شو آيت كريمه استرقاق جوازينه دلالت ايتمه‌يور.

فقيهلرڭ استرقاق مشروعيتنه استدلال ايتدكلرى آيتلر شو آيتلردر.

٦) نسا سوره‌سنده «فان لم يعتزلوكم ويلقوا اليكم السلم ويكفوا ايديهم فخذوهم» آيت كريمه‌سينڭ اخيرنده «واولائكم جعلنا لكم عليهم سلطانا مبينا» جمله‌سنده مذكور «سلطانى»ده استرقاق ايله بيان ممكن دگلدر. زيرا «فان اعتزلوكم فلم يقاتلوكم والقوا اليكم السلم فما جعل الله لكم عليهم سبيلاً» آيت كريمه‌سنه مقابلـه سلطانى استرقاقله تفسيردن ابا ايدر.

شو آيتلره يا شو آيتلرڭ معناسنده اولان آيتلره ما عدا استرقاقڭ جوازينه دلالت ايده بيلور آيتلر قران كريم‌ده يوقدر. او آيتلرده دلالت اثرى بولنماز ايسه، «قران كريم استرقاق مشروعيتنه دلالت ايتمه‌يور.» دعواسى بالضروره ثابت اولاجقدر.

«قران كريم‌ده استرقاق جوازينه دلالت ايدر بر حرف يوقدر» سوزينى بر مقدمه ثابته كبى اعتبار ايدوب، «سنت نبويه‌ده استرقاق وارميدر؟» مسئله‌سنه انتقال ايده‌يك.

اوفاق هم بيوك كتب احاديثى اوزون مدتلر على التوالى مطالعه‌لرم اعانه‌سيله حاصل اولمش خصوصى رأيمه كوره، شارع اكبر عليه الصلاة والسلام حضرتلرى متعدد غزالرده غلبه ايدوب بر قدر انسانلرى اسير ايدر اولمش ايسه‌ده، لكن هيچ بر اسيرى استرقاق ايتمه‌مشدر.

خيبرده صفيه بركه‌سيله، بنى المصطلق غزاسنده جويريه بركه‌سيله اسيرلرى آزاد ايتمك واقعه‌سى مشهور واقعه‌در. بدرده فدا مقابلنده، فتح مكه‌ده «اذهبوا فانتم الطلقاء» فرمان نبوى‌سيله آزاد ايتمك حادثه‌سى، حديبيه‌ده حال غفلتده هجوم ايتمش يتمش آدمى بلا بدل اطلاق

Изд фондов Российской национальной библиотеки

ایتمك» قصه‌سی، حنین اسیرلری حقنده بخاری‌ده عبدالله بن عمر
حضرتلرندن نقل قیلنمش روایت، هوازن هم اوطاس اسیرلری حقنده
کوسترلمش معامله ـ بونلرنك هر بری عصر نبوت‌ده استرقاقك
بولغنه دلالت ایدر.

عهد نبوت‌ده اوفاق بیوك غزالرده اسیرلر آلنمش ایسه‌ده هیچ
بری استرقاق قیلنمامش. اهل علمك اکثری شو حقیقتی انکار ایتمه‌یور؛
لکن مذهبلرینه توفیق ایچون بعضلری توجیه ایدرلر: گویا،
اسیرلری استرقاق ایتمه‌مك ـ عربلكدن ناشی ایمش. عهد نبوت‌ده
اسیرلرك همه‌سی البته عرب ایدی. حجاز عربلری ایچون ایکی‌دن
بر: یا اسلام، یا سیف. اسیر ـ غیر عرب اولسه ایدی، او وقت
استرقاقلری جائز اولور ایدی ایمش.

اهل علمدن دیگر بر طائفه «والمعروف ان النبی لم یسترق
احداً» سوزینه قناعت ایدوب، استرقاق جوازینه سنت نبویه‌دن
دلیل بولامادقلرینه کوره، استرقاق جوازینی قیاس فقهیله اثبات ایتمك
امیدینه کلوب، «لانه لما جاز الاقرار بالجزیة فبالاسترقاق اولی» دیمشلر.

بز استرقاق مسئله‌سنده فقیهلرك غایت فاحش اختلافلرینی
کوروب، اهل حدیثك «والمعروف ان النبی لم یسترق احداً»
سوزلرینی اعتباره آلور ایسه‌ك، سنت نبویه‌ده استرقاق ثابت
اولمامش دیه بیلورز.

قران کریم‌ده، سنت نبویه‌ده استرقاق ثابت اولمامش ایسه،
شریعت اسلامیه حکمیله یا تأثیریله عالم انسانیت‌ده هیچ بر فرد
استرقاق قیلنمادی نتیجه‌سی غایت واضح صورتده تمام صحتله ثابت
اولوب، بزم دعوامزك الك بیوك رکنی اثبات قیلنمش اولور.

شریعت اسلامیه حکمیله عالم انسانیت‌ده هیچ بر فرد استرقاق
قیلنمادی. گوزل. لکن اسلامیت ظهورینه قدر عالم انسانیت‌ده
طامورلاشمش رقیتی رفع ایتمك حقنده شریعت اسلامیه بر قدر
اهمیتی وار خدمت کوستره بیلدیمی؟

Из фондов Российской национальной библиотеки

یوز بیڭلرچه سنه‌لر امتدادنده عالم انسانیت‌ده دوام حسبیله طامورلاشوب بتمش بر سیئه‌یی، یکباره، دفعةً الغا ایتمك البته یا ممکن دگلدر، یاخود ممکن ایسه‌ده آسان دگلدر. بوڭا کوره شریعت اسلامیه رقیتی قانون قوتیله یکباره رفع ایتمه‌یوب، ایمان قوتیله تدریجی صورتده رفع ایتدرمیه قرار ویردی:

ظهور اسلامیت‌دن صوڭ استرقاقی ابطال ایتدی. محاربه اسیرلری حقنده «فشدوا الوثاق. فاما منا بعد واما فداء» کبی هم انسانیت هم سیاست مصلحتلریچون اڭ موافق بر قانون عادل وضع ایتدی. انسانیتڭ اڭ بیوك بر سیئه‌سی اولمق صفتیله اولگیلردن قالمش رقیتی رفع ایتمك، همده او بیوك سیئه‌یه قیصه بر مدت‌ده نهایت ویروب، او مظلوم مسکین انسانلره‌ده حقوق ذاتیه‌لرینی انسانیتلرینی قایتارمق ایچون — «فلا اقتحم العقبة. وما ادراك ما العقبة. فك رقبة» کبی قلبلری وار انسانلرڭ هر برینه گوزل صورتده تأثیر ایدر اڭ بلیغ دعوتلرله همه انسانلری — اوز لرینڭ قارنداشلرینی تحریر ایتمك وظیفه‌سنه دعوت ایتدی. دولت خزینه‌سنه طوپلانور مالردن رقابی تحریر ایچون بر قدر نصیب افراز ایتدی. الله رضاسیچون اعتاق، کتابت، تدبیر، کفاره طریقیله رقبه‌لری تحریر ایتمگی یا ثوابلی یا واجب بر عبادت درجه‌سنه بندردی.

شریعت اسلامیه یکیدن استرقاقی منع ایتمش ایسه، اولگیلردن قالمش اسکی سیئه‌یی ازاله ایچون اڭ معقول طریقلری کوسترمش ایسه، «اسلامیت انسانیتی رقیت سیئه‌سندن خلاص ایتدی، انسانیت یوزینی رقیت لوثندن پاك ایتدی، ظلماً انسانیتدن ایندرلمش مسکین انسانلری انسانیت پایه‌سنه بندردی» دعوالرنده بن انشاء الله البته اصابت ایتمش اولورم.

بن اوز دعوامی آڭلاته بیلمش ایسه‌م، البته بڭا «ضرب الله مثلا عبداً مملوکاً لا یقدر علی شیء» — «ما ملکت ایمانهم» کبی آیت کریمه‌لرله اعتراض ایدنلر بولنماسه کرك.

بزم شريعت اسلاميه‌ده عقد نكاحله اجتماع كبى، فقيهلرك عرفيله تعبير ايدر ايسه‌لر، ملك يمينله اجتماع مسئله‌سى واردر . «وما ملكت يمينك مما افاءالله عليك». شو مسئله نكاح تاريخنه، اجتماع احوالنه، اجتماع‌ده تزاحم مفاسدينه، اختصاص اهميتنه، اختصاصك كيفيتنه متعلقدر. بوكا كوره، او مسئله تفصيلاتنه عائد بيانلرى «عائله احكامى» قسمنه تأخير ايتمكى مناسب كوردك.

انسانلرك رقبه‌لرينه ملكك تعلقى معناسيله رقيتك شريعت اسلاميه حكميله مشروعيتنه فقهاى كرام اجماع ايتمشلر ايسه‌ده، بن‌ده فقهاى كرامى هركس كبى ياخود هر آدمدن دها زياده احترام ايدرم ايسه‌ده، رقيت مسئله‌سنده يوقارى‌ده سرد قيلنمش ملاحظه‌لرمى عرض ايدوب، فقهاى كرامك اجماعلرينه مخالفت ايتميه جسارت ايتدم. مقصد- او، فضللرى محدود دكل، مجتهدلرك حرمتلرينه شأنلرينه تهور طريقيله تعدى ايتمك دكل؛ بلكه حيات انسانيه‌ده اك بيوك اهميتى وار مسئله اصليه‌ده فكر ايتمك، هم‌ده عمومك اهتداسى استفاده‌سى ايچون وضع قيلنمش قران كريم، سنت نبويه كبى مؤبد دليللردن استفاده ايتمكدر. انسان بصيرت كوزيله قارار ايسه، علمك حرمتنه برقدر واقف اولور ايسه، قران كريمك آيتلريله استفاده‌مزه سنت نبويه ايله اهتدامزه طعن ايتمز

استرقاق مسئله‌سنده قران كريمك برحرفنه، شارع اكبرك برحكمنه تمسك قيلوب، بنم دعوامى ابطال ايده بيلن بولنور ايسه، دعوامى ترك ايدرم.

«قل فأتوا بكتاب من عند الله هو اهدى منهما اتبعه ان كنتم صادقين.» (سورة القصص - ٤٩)

يوقارى‌ده (١٦٤) صحيفه‌ده انسانك حقوق ذاتيه‌لرينى صايار ايكن، برى «حق تحرى سعادتدر» ديمش ايدك.

из фондов Российской национальной библиотеки

يعنى فائده اولور شيلرى طلب‌ده، ضرر اولور شيلرى دفع‌ده هر انسان اوز اختياريله حركت ايدر. انساننڭ حاكمى انساننڭ اوزيدر. هر انسان اوز حكمى اوز اراده‌سيله حركت ايدر. حكم ذاتى هر بر انسان ايچون برحق فطريدر. هر بر انسان اوزينه عائد امورلرڭ هر برنده حر مطلق مختار مطلق اولوب، ديگر انساننڭ حاكميتى رياستى اداره‌سى تحتنده بولنماز.

«واذ قال موسى لقومه يا قوم اذكروا نعمة الله عليكم اذ جعل فيكم انبياء وجعلكم ملوكا» (مائده ــ ٢٢)

شريعت اسلاميه‌ده معتبر ضرورى مقصدلردن ٣ نجى‌سى حفظ عقلدر ديه‌ش ايدك. انساننڭ انسانيتى عقليله، سعادتى‌ده عقلڭ كماليله‌در. بوڭا كوره، عقلى حفظ ايتمك، عقلڭ كمالنه سعى ايتمك ــ شريعت اسلاميه‌ده معتبر ركنلرڭ برى قيلنمشدر.

عقلى حفظ ايكى جهتله اولور: برى جهت ايجابيه؛ ديگرى جهت سلبيه‌در.

جهت سلبيه‌دن حفظ ايتمك ــ انساننڭ عقلنه ضرر ويره بيلور، ياخود ازاله ايده بيلور شيلردن عقلى صاقلامقدر. مكيفات، مخدرات، مسكرات كبى شيلرڭ على العموم حرمتى شو مقصده مبتنيدر.

عقلى، جهت ايجابيه‌دن، حفظ ايتمك ــ تعليم، تربيه، تفكر، اجتهاد ايله اولور. عقلڭ انساننڭ روحنه نسبتى ــ حياتڭ بدنه نسبتى كبيدر. حياتڭ بقاسى، بدنڭ نماسى ايچون تربيه نه قدر ضرور نه قدر لازم ايسه، عقلڭ بقاسى هم نماسيچون‌ده تعليم، تربيه اوقدر ضرور هم لازمدر.

قران كريم‌ده تربيه هم تعليمڭ اهميتنه دلالت ايدر متعدد آيتلر واردر. يالڭز شوقدر دگل، بلكه قران كريمڭ تمامى ــ تربيه، تعليمڭ، تفكر هم اجتهادڭ اهميتنه، ضرورتنه انسانلرى ارشاددر.

الڭ اوّل نازل اولمش «اقرأ باسم ربك الذى خلق. خلق الانسان من علق. اقرأ وربك الاكرم. الذى علم بالقلم. علم الانسان

Из фондов Российской национальной библиотеки

مالم يعلم.» آيت كريمه‌لرى ـ قران كريمڭ همده اسلاميتڭ قراءت، قلم، علوم اساسلرينه تأسيس قيلنه‌چقلرينى الڭ واضح صورتده بيان ايتمشلر. الڭ كريم الله طرفندن ويريله‌جك احسانلرڭ الڭ بيوكلرى اوقومق، يازمق، علوم اوگرنمك اولماسه ايدى، قران كريمڭ الڭ اولگى آيتلرنده شو اوچ احسان ـ يعنى اوقومق، يازمق، علوم اوگرنمك ـ ذكر قيلنمايوب، بلكه دها بيوك احسانلر ذكر قيلنمش اولور ايدى. اسلاميتڭ اوقومق، يازمق، علوم اوگرنمكدن دها مهم اساسلرى بولونسه ايدى، قران كريمڭ الڭ اولگى آيتلرنده او اساسلر ذكر قيلنمش اولور ايدى.

نبوتڭ اولگى سنه‌سنده، فاتحه سوره‌سندن صوڭ اينمش «نون. والقلم وما يسطرون» آيت كريمه‌سى ـ اسلاميت نظرنده قلمڭ همده قلمله يازلور علومڭ هرشيدن زياده اهميتنه دلالت ايدر بر برهاندر. زيرا اهميتى قلم ايله علومڭ اهميتلرندن زياده بر مقصدڭ وجودى ممكن اولسه ايدى، الله حضرتلرى الڭ اولگى قسمده او مقصدڭ اهميتى هم عظمتيله قسم ايدر ايدى.

قران كريمڭ الڭ اولگى سوره‌لرنده قلم ايله علومڭ اهميتى ذكر قيلنمش ايسه، اسلاميتڭ قلم ايله علوم اساسلرينه ابتناسى الڭ واضح طرزده بيان قيلنمش اولور.

عقلڭ تربيه‌سى ايكى طريقله اولور: برى مكتب، مدرسه‌لرده معلملر حكيملر حضورنده، ياخود آتا آنا اللنده، يا ايسه هيئت اجتماعيه‌ده انسانلرله اختلاط ايدر ايكن حاصل اولور. شو تربيه غيرڭ تأثيريله حاصل اولور تربيه‌در. هر بر انسان ايچون، على الخصوص ياشلر ايچون الڭ مهم تربيه شو تربيه‌در. انسانيت جوهرنده يد احسانله غرس قيلنمش قابليتلرڭ فسادى‌ده صحتى‌ده شو تربيه فسادينه صحتنه تبعيت ايدر. شارع اكبر عليه السلامڭ «كل مولود يولد على الفطره» سوزى بوڭا اشاره‌در. فيلسوف ابو العلا شو معنايى بيان يولنده ديمش

وينشا ناشیء الفتيان منا على ما كان عوده ابوه
وما دان الفتى بحجاً. ولكن يعلمه التدين اقربوه
وطفل الفارسى له ولاة بافعال التمجس دربوه

انسانك استقبالده سعادتى شقاسى تربيه‌سنك ثمره‌سى ايسه، تربيه اهميتى نه قدر بيوك اولور!

عقلك تربيه‌سنده ايكنجى طريق: تفكر، اجتهاد طريقيدر.

تعليم، تربيه بركه‌سيله عقلنه قوت، استعداد، رشد كسب ايتمش انسان — تحصيل قيلنمش علومك معلوماتك اعانه‌سيله تفكر هم اجتهاد ايدر ايسه، او انسانك عقلى هم معلوماتى بلا توقف ترقى ايدر. بر انسانك اولگى تربيه‌سى الك بيوك تربيه اولوب‌ده، عقلى اش‌سز، فكرى معطل قالور ايسه، او انسانك عقلى اولگى حالنه عودت ايدر.

ايكى نوع تربيه‌دن هر برى — عقلك ترقياتى هم سلامتلگى ايچون غايت مهمدر.

انسانك حيات‌ده سعادتى، علومك صنائعك اوقدر ترقياتى، اللهك خليفه‌سى اولمق صفتيله ير يوزنده انسانك رياستى، على العموم حيات انسانيه‌ده اهميتى وار شيلرك هر برى بالكز تربيه عقليه بركه‌سيله حاصل اولا بيلمشدر.

فيلسوف ابو العلا حضرتلرى «اللزوميات»ده ديمش:

الفكر حبل: متى يمسك على طرف منه ينط بالثريا ذلك الطرف
والعقل كالبحر: ما غيضت غواربه شيأ. ومنه بنو الايام تغترف

فكر — الك اوزاق الك خفى شيلرى كشف ايدر نوردر. عقل — بتمز توكنمز، نه قدر آلنور ايسه‌ده اكسيلمز بر بحر محيطدر. عقل — همه خيراتك منبعيدر.

عقل انسانك او قدر اهميتنه كوره، شريعت اسلاميه قران كريمك محدود دگل آيتلريله انسانلرى تفكر، تذكر، تعقل، تدبر، تفقه ايتميه الك حكيمانه اسلوبلرله دائماً دعوت ايديور. الك بيوك فرائض‌دن حساب قيلنور روزه قران كريم‌ده بالكز بر ايكى دفعه ذكر قيلنمش

لکن اعمال عقلیه‌یه انسانلری دعوت قران کریمڭ، بلا مبالغه، هر بر آیت کریمه‌سنده واردر.

قران کریم انسانلری عالم وجودڭ، یعنی کوکلرڭ برلوڭ عناصرڭ موالیدڭ، اسرار عجیبه‌لرینی آیات کونیه‌لرینی مطالعه ایتمیه بلیغ اسلوبلرڭ هر بریله دعوت ایتمه‌یورمی؟

«وکأین من آیة فی السماوات والارض یمرون علیها وهم عنها معرضون.»
(یوسف — ١٠٥)

«ان فی خلق السماوات والارض، واختلاف اللیل والنهار، والفلك التی تجری فی البحر بما ینفع الناس، وما انزل الله من السماء من ماء فاحیا به الارض بعد موتها وبث فیها من کل دابة، وتصریف الریاح، والسحاب المسخر بین السماء والارض لآیات لقوم یعقلون.»
(سورة البقره — ١٦٤)

«هو الذی انزل من السماء ماء لکم منه شراب ومنه شجر فیه تسیمون. — ینبت لکم به الزرع والزیتون والنخیل والاعناب ومن کل الثمرات. ان فی ذلك لآیة لقوم یتفکرون. — وسخر لکم اللیل والنهار والشمس والقمر. والنجوم مسخرات بامره. ان فی ذلك لآیات لقوم یعقلون. — وما ذرأ لکم فی الارض مختلفا الوانه. ان فی ذلك لآیة لقوم یذکرون. — وهوالذی سخرالبحر لتأکلوا منه لحما طریا وتستخرجوا منه حلیة تلبسونها. وتری الفلك مواخر فیه ولتبتغوا من فضله ولعلکم تشکرون. — والقی فی الارض رواسی ان تمید بکم وانهاراً وسبلاً لعلکم تهتدون. — وعلامات وبالنجم هم یهتدون.»
(سورة النحل — ١١—١٦)

«وما من دابة فی الارض ولا طائر یطیر بجناحیه الا امم امثالکم. ما فرطنا فی الکتاب من شیء.» (سورة الانعام — ٣٨)

آیات کونیه‌یه انسانڭ نظرینی صرف ایدر آیت کریمه‌لر قران کریمڭ هر سوره‌سنده متعدد دفعه‌لر ذکر قیلنمش، اگرده آیات

کونیه‌دن بحث ایتمک انسان ایچون الڭ مهم بر وظیفه اولماسه ایدی، هر شیدن زیاده او وظیفه‌یه قران کریم او قدر اعتنا ایتمز ایدی.

انسانلری عالم وجودڭ کلیاتندن جزئیاتندن بحث ایتمیه دعوت ایدن قران کریم متعدد سوره‌لرده — اوّلگی امتلرڭ، کچمش عصرلرڭ شایان عبرت قصه‌لرینی انسانلرڭ نظر اعتبارلرینه عرض ایدوب، تاریخ انسانیتدن حیات اجتماعیه قانونلرینی اصوللرینی استنباط ایتمیه انسانلری دعوت ایتدی.

قران کریم‌ده نقل قیلنمش قصه‌لرڭ هر بری — سنت اجتماعیه‌دن نمونه اولمق صفتیله نقل قیلنوب، انسانلری سنن اجتماعیه‌دن بحث ایتمیه تعوید طریقیله نقل قیلنمشدر. قران کریم‌ده مذکور قصه‌لری دقتله مطالعه ایده بیلن انسان — حیات اجتماعیه اصوللرینی یاخود لا اقل او اصولڭ الفبالرینی او قصه‌لردن البته آلا بیلور.

اوّلگی امتلرڭ احوال اجتماعیه‌لرندن بحث ایتمک یوللرینه انسانلری دعوت ایدن قران کریم — عصر حاضرڭ احوالندن هم‌ده معاصر ملتلرڭ اصول حیاتلرندن عادتلرندن طریق معامله‌لرندن، فکرلرندن عقیده‌لرندن بحث ایتمک ایچون یر یوزنده سیاحتی اهل اسلامڭ هر برینه علی التعیین یاخود اهل اسلامڭ عمومنه علی الکفایه فرض ایتدی. شوحق‌ده «فسیروا فی الارض فانظروا» معناسنده اون — اون بش قدر آیت کریمه قران کریم‌ده وار. بر دفعه امرڭ ورودی فقیهلرڭ اصول فقهیه‌لرینه کوره، فرضیتی افاده ایده بیلور ایسه، سیر وسیاحت حقنده اون — اون بش دفعه وارد اولمش مؤکد امرلر فرضیتی البته بطریق الاولویه افاده ایدرلر. بیوك مقصدلردن برینه وسیله اولمق صفتیله امر قیلنمش شی — مقصدڭ اهمیتیله‌ده مهم اولور. هر حال‌ده عصر حاضرڭ معاصر ملتلرڭ حاللرینه وقوف کسب ایتمک قصدیله سیاحت — حج کبی فرضدر. اهل اسلامڭ هر برینه یاخود اهللرینه.

Из фондов Российской национальной библиотеки

عالم وجودڭ كلياتنه جزئياتنه عائد علوملر ايله باشلرى طولمش، اولگى همده معاصر ملتلرڭ احوال اجتماعيه‌لرندن اعتبار كوزيله بحث ايدوب، حيات اجتماعيه قانونلريله ادبلريله آشنالق كسب ايتمك يوللرينه سلوك ايتمش امت اسلاميه‌يى قران كريم—هر زمانڭ هر حالڭ اوزينه مناسب؛ عدالت، انصاف، مصلحت اساسلرينه الڭ موافق قانونلرى آيات قرانيه ايله سنن نبويه‌دن استنباط ايتمك وظيفه‌سنه دعوت ايتدى.

«كتاب انزلناه اليك مبارك ليدبروا آياته وليتذكر اولوالالباب.»

«ولا رطب ولا يابس الا فى كتاب مبين.»

«وما آتاكم الرسول فخذوه. وما نهاكم عنه فانتهوا.»

علوم عقليه هم علوم اجتماعيه ايله استعداد هم كمال كسب ايتمش انسانلرڭ عقللرى—غرض يا هوا كبى ميللردن پاك تعاليم سماويه‌دن علوم شرعيه‌يى هر زمان استنباط ايده طورسه‌لار ايدى عالم اسلاميت‌ده شوكونه قدر الڭ مكمل بر شريعت تدوين قيلنمش اولور ايدى. اهل اسلامڭ عقلى تعاليم اسلاميه‌ده قران كريمڭ دعوتنه ارشادينه موافق صورتده حركت ايتمش اولسه ايدى—شوكون شريعت اسلاميه مدنيت عالمنڭ همه مدنى ملتلر طرفندن قبول قيلنمش اولور ايدى.

قران كريمڭ عقل انسان حقنده هر جهتدن اعتناسنه اشاره ايتدك: عالم وجودڭ كلياتنه جزئياتنه عائد علوملره قران كريمڭ ارشادينى كوردك؛ اولگى هم حاضرگى انسانلرڭ احوال اجتماعيه‌لرندن بحث ايتمك وظيفه‌سنه قران كريم انسانلرى دعوت ايتمش بيلدك؛ منبع هدايت اولان قران كريمله سنن نبويه نورندن اقتباس ايتمك وظيفه‌سنه قران كريم هر بر آدمى بلا استثنا دعوت ايتمش آڭلادق. يعنى قران كريم عقل انسانى مهمل براقمامش؛ انسانڭ عقلنه عطالتى‌ده مؤبد هم مؤكد صورتده حرام ايتمش. شوحقيقت برزه—علوم متعارفه دن حساب قيلنور «بينه» كبى معلومدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

انسانڭ عقلی حقنده او قدر اعتنا ایدوب، عقل انسانی هر جهتدن حرکته فاعلیته دعوت ایدن شریعت اسلامیه البته-انسانڭ عقلنه هر جهتدن حریت ویرمشدر.

عقلڭ حریتی شریعت اسلامیه‌ده معتبر الڭ مهم رکنلرڭ بریدر. زیرا انسانڭ سعادتنه همه توفیقاتنه منبع یالگز انسانڭ عقلیدر. انسانڭ عقلی هم نور هم آب حیاتدر. شمسڭ نورندن استفاده ایتمیه هر انسانڭ نه قدر حقی وار ایسه، عقلڭ نوری‌ده حریتی‌ده اویله‌در، عقلڭ اثری اولان علوم معارف، صنائع‌ده تماميله حردر.

انسانڭ عقلی-شرف هم الڭ بیوك اهمیت جهتیله-حدودلرڭ بریله تحدید قیلنمق‌دن یوقاریدر. عقل انسان-محدودیتی محبوسیتی طبعاً ابا ایدر. حدود وضع قیلنه‌جق اولور ایسه‌ده هیچ بر وقت انسانڭ عقلی او حدودلره اطاعت ایتمز. علومڭ معارفڭ حریتی‌ده هیچ بر حدودی تحمل ایتمز.

شریعت اسلامیه نظرنده عقلڭ حریتی خلافی متصور دگل بر بینه اولمق جهتیله، بزم الڭ بیوك مجتهدلرمز لساننده «حریت عقلیه» مسئله‌سی او قدر تفصیلاتیله بیان قیلنمامشدر، زیرا شریعتڭ اساسنه وضع قیلنمش بدیهی ابتدائی بر بینه‌یی بیان ایتمك حاجتی او وقت حس قیلنمایور ایدی. او مسئله‌ده سکوت ایتمك-اكلڭ شربڭ نومڭ فرضیتی مسئله‌سنده سکوت ایتمك کبی ایدی. لکن مدنی دولتلرڭ اداره‌لرنده طامورلاشوب بتمش مفاسدڭ اقتضاسیله اوروپاده صوڭ عصرلرده «حریت»لر، علی الخصوص «حریت عقلیه» مسئله‌لری الڭ مهم مسئله‌لر قطارینه ادخال قیلندی. حقوق کتابلرینڭ الڭ مهم بابلری «حریت»ڭ مختلف نوعلرینی بیان ایدر بابلردن عبارت اولدی.

شو حالی کوروب، بز-اولگی بیوك مجتهدلرڭ حریتلری بیاندن سکوتلرینه‌می تعجب ایده‌یك؟ یاخود آوروپا علماسنڭ او قدر ابتدائی بدیهی شیلری بیانلرینه‌می استغراب کوزیله نظر ایده‌یك؟

Из фондов Российской национальной библиотеки

یا ایسه آوروپا علماسنڭ قلمیله تألیف قیلنمش حقوق کتابلرینڭ اتساعنه احاطه‌سنه تحسین قیلوب، صوڭ زمانلرده شریعت اسلامیه نامندن کتب فقهیه تألیف ایتمش مؤلفلرڭ قصورلرینه‌می تأسف ایتەیك؟

دولتلر شو دولت، اداره‌لر شو اداره اولماسه ایدی، بن البته ایکنچی شقی اختیار ایدر ایدم. لکن هیئت شو هیئت ایکن، اصول شو اصول ایکن، بن بالضروره اوچنچی شقی اختیار قیلوب، شریعت اسلامیه نامندن تألیف قیلنمش کتب فقهیه‌لرڭ اسلوبلرندن اصول تألیفلرندن راضی دگللگمی عرض ایتمیه مجبورم.

١۵۵نچی صحیفه‌ده (١٩٤)نچی قاعده‌ده «شریعت اسلامیه‌ده معتبر ضروری مقصدلرڭ دورتنچی‌سی حفظ مالدر» دیمش ایدك.

شو ضروری مقصدی تأکید تأبید ایتمك ایچون شریعت اسلامیه حق ملکی انسانڭ اڭ مقدس حقوقلری جمله‌سندن حساب ایتدی،

(١١٩)نچی صحیفه‌ده ١٨٦نچی قاعده شرحنده حق ملکی بر قدر تفصیل ایتمش ایدك، اوراده بزم بیانمزه کوره حق ملك ـ هم طبیعی هم شرعی بر حق ذاتیدر.

عالم حیات‌ده وار فردلرڭ هر بری، یا الهامڭ یاخود بر رأیڭ سوقیله، اوزینڭ طبیعتنه موافق مقصدی تحصیل یولنده بـلا قصور سعی ایدر. حیاتی، صحتی کمالی توقف ایدر شیلری اله کچورمك خصوصنده بلا فتور اجتهاد ایدر. کرك انسان کرك حیوان، اوزینڭ حالنه کوره، وظیفه‌لرینی ایفا ایتمك، مقصدلرینی تحیصل ایتمك یولنده بر قانون قاهرڭ حکمنه تبعاً حرکت ایدر. او قانونڭ حکمیله ذی حیات اولان مخلوقلرڭ هر بری ـ حیاتلری ایچون حاجت اولور شیلری مالك اولور. یعنی «شو ـ شی یالگز بنمدر» دیه بیلور. اگرده بویله اولماسه ایدی، ذی حیات مخلوقلرڭ هیچ بری ـ اوزلرینڭ وظیفه‌لرینی ایفا ایده‌مزلر، همده خلقتلرندن مقصد فائت اولور ایدی.

(١٢٢)نچی صحیفه‌ده شو حقیقتی قران کریمڭ عرفیله بیان قیلوب، شریعت اسلامیه نظرنده حق ملکی کوسترمش ایدك: یر یوزنڭ وار

شیلرك همه‌سی هیئت مجموعه‌سی اعتباریله نوع انسان ایچون الله طرفندن تملیك قیلنمشدر دیمش ایدك. حق ملك بر حق اعتباری اولمایوب، انسانلك خلقت اصلیه‌سنه نظراً بر حق طبیعیدر سویله‌مش ایدك. زیرا الله نوع انسانی خلق ایتمش؛ بزم عقلمزدن غائب بر طاقم مقاصد الهیه‌لر اقتضاسیله نوع انسانی یر یوزنده خلیفه ایتمش؛ انسانی ملك ایتمه‌یوب، بقاسی ایچون حسابی یوق شیلره محتاج اولور بر فقیر ایتمش؛ انسانلك حاجتلرینه یارار حسابی یوق شیلری خزینه‌لری ربوبیتی اقتضاسیله یریوزنده بذل ایتمش. — البته انسانلره احتیاجی ویرمش کریم مطلق — او احتیاجی دفع ایده‌جك شیلری‌ده ویرور. اسلامیت‌ده ملك شودر.

خالق طرفندن انسانلره تملیك قیلنمش شو مشترك ملكدن استفاده طریقلری (١٨٦)نجی قاعده شرحنده تفصیلاتیله سبقت ایتدی.

ملكك مادیتی: دیگرلرك انتفاع‌ده تصرف‌ده حقلرینی قطع ایدر کیفیت‌چه بر مالك بر انسانه یاخود بر جماعته اختصاصی‌در. او اختصاص سببیله مالك او مالك رقبه‌سیله‌ده منفعتلریله‌ده انتفاع ایدر؛ هم رقبه‌سنده هم منفعتلرنده هر نوع تصرفاتی اجرا ایدر: استرسه او مالی حبس ایدر، استرسه تلف ایدر، استرسه دیگرلره تملیك ایدر. شو معنی ایله ملك انسانك حقوق ذاتیه‌سندندر انسانك هم مادی هم معنوی احتیاجلرینی دفع هم ایفا ایتمك ایچون — یالگز شارع طرفندن دگل — بلکه کریم مطلق الله حضرتلری طرفندن انسانلره حیاتلریله وجودلریله برابر احسان قیلنمشدر.

شریعت اسلامیه‌ده معتبر ضروری مقصدلرك ٥نجیسی حفظ نسلدر دیمش ایدك. نسلی حفظ ایتمك — نوع انسانك یر یوزنده خلیفه‌لك صفتیله بقاسینی تأمین ایتمك دیمكدر. شریعت اسلامیه حكملرینك اكثری شو مهم مقصده خدمت ایدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

نوع انسانڭ بقاسی، هم‌ده صلاحی ترقیاتی ایچون اڭ موافق اڭ اصلح نظام ـ شرائع سماویه لسانیله انسانلره تعلیم قیلنمش، هم‌ده شو کون‌ده همه‌مزه معلوم اولوب کتمش «زواج» نظامیدر.

زواج ـ عائله‌یی، عائله‌لر هیئت اجتماعیه‌یی تشکیل ایدرلر. بناءً علیه، مدنیت جهتیله اڭ گوزل هیئت اجتماعیه زواج اساسی اوزرینه مبتنیدر. زواج اولماسه ایدی، آتالق بالالق قارنداشلق کبی قرابتلر قالمایوب، اولاً عائله، بوڭا تبعاً هیئت اجتماعیه باطل اولور ایدی.

هر بر انسان علی حده نوع انسانڭ واحدی اولا بیلور ایسه‌ده، جمعیتڭ واحدی اولاماز، انسانیتڭ مقاصد نوعیه‌سی نقطه‌سندن نظر ایدر ایسه‌ك، هر بر فرد علی حده ناقص قالوب، هیئت اجتماعیه‌ده اڭ مکمل واحد قیاسی «عائله» اولور. اڭ بسیط اڭ ساده عائله بر ارکك ایله بر خاتوندن عبارت اولوب، شو ایکی‌دن هر بری بر «بوتون»ڭ نصفی کبی‌در. بر نصفڭ نقصانی دیگر نصفڭ کمالیله تکمیل قیلنورده، نوع انسانڭ اڭ مکمل واحدی شو طریقله حاصل اولور. رجال ایله خاتونلرڭ طبیعی تمایللری‌ده ـ گویا اوزلریڭ نقصانلرینی احساس ایدوب، او نقصانلری تکمیل ایتمیه سعی ایتمکلرندن عبارتدر.

زواج ـ هر بر طرفڭ قوه روحیه‌لرینی‌ده تقویه هم توسیع ایدر. زواج تأثیریله هر بر طرفڭ اخلاقیله قوه فکریه‌سی ترقی ایدر. خاتونلرڭ گوزل اوصاف قلبیه‌سندن رجال، رجالڭ قوه عقلیه‌سندن خاتونلر استفاده ایدرلر.

زواج ـ نوع انسانڭ بقاسنه بلا واسطه سبب اولور قوه تکوینیه‌یی وجوده کتورر بر اتحاددر. زواج ـ خاتون ایله ارکك آراسنده حادث اولور شخصی بر ارتباطدر. او شخصی ارتباطدن هر بر طرف کما ینبغی متمتع اولور. نوع انسانڭ بقاسی‌ده او ارتباط حسبیله تأمین قیلنور.

زواجدن اڭ مهم مقصد کلی ـ اویله بر ارتباطڭ حصولیله نوعڭ بقاسیدر. دیگر مقصدلرڭ هر بری شو مقصدڭ فرعلریدر. بر طرفڭ

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیگر طرفه اعانه‌سی، جنسی حاجتلرك عفاف دائره‌سنده اقتضاسی، هر بر طرفك فساددن فحشدن خلاصی کبی مقصدلر ـ همه‌سی مقاصد فرعیه‌دندر.

جمعیت بشریه‌ده زواجك هر شیدن زیاده اهمیتنه کوره سماوی شریعتلرك هر بری علی الخصوص تورات شریعتیله شریعت اسلامیه انسانلرك هر برینه زواجی فرض یا امر ایدوب، زواجك دوامنه خدمت ایدر طریقلری کوسترمشلرده، عقد زواجی ابطال ایتمکدن شدتله منع ایتمشلر.

شریعت اسلامیه قران کریم لسانیله رسول کریم لساننده انسانلری زواجه دعوت ایتمشدر:

«ولقد ارسلنا رسلاً من قبلك وجعلنا لهم ازواجاً وذرية. وما كان لرسول ان يأتى بآية الا باذن الله. لكل اجل كتاب. يمحو الله ما يشاء ويثبت. وعنده ام الكتاب.» (الرعد ـ ٣٨ ـ ٣٩)

یعنی: «هیئت اجتماعیه انتظامی ایکی اساس اوزرینه تأسیس قیلنمشدر: ١) اجتماع قانونلرینی تعلیم ایدر رسالت اساسیله ٢) نوع انسانی، جمعیت بشریه‌یی حفظ ایدر زواج اساسی اوزرینه. اللهك اذنی بولنمادقجه هیچ بر رسول آیت اجتماعیه‌یی بیان ایده‌مز. هر زمانك اوزینه موافق حکمی واردر. الله مشیئت الهیه‌سیله برینی محو ایدوب، دیگرینی اثبات ایدر. زمانك اختلافیله احکامك اختلافی اللهك حکمت الهیه‌سیله اداره قیلنور. احکامك اصلی الله عندنده‌در.»

«ومن آياته ان خلق لكم من انفسكم ازواجا لتسكنوا اليها وجعل بينكم مودة ورحمة. ان فى ذلك لآيات لقوم يتفكرون.» (الروم ـ ٢٠)

یعنی: «انسانلر حقنده اللهك عنایت الهیه‌سنه دلالت ایدر آیتلردن بری: سزه اوز جنسکزدن ازواج خلق ایدوب، آراکزده محبت هم رحمتی دوام ایتدرمك خصوصیدر. نوع انسانك باشنه کلمش اصول

Из фондов Российской национальной библиотеки

اجتماعیه‌دن بحث ایدر قوم ایچون شو خصوص‌ده غایت بیوك آیتلر واردر.»

بلاغت اقتضاسیله الڭ بیوك نعمتلری صایمق مناسب امتنان محلنده الله حضرتلری نعمت زواجی صایمش ایسه، شریعت اسلامیه نظرنده زواج - اجتماعی مصلحتلرڭ البته الڭ بیوگی اولور. زیرا اهمیتی زواجڭ اهمیتندن زیاده بر مصلحت اجتماعیه بولنه بیلسه ایدی، امتنان طریقیله عنایت الهیه‌یی بیان مقامنده قران کریم او مصلحتی ذکر ایدر ایدی. حکمتڭ، هم‌ده بلاغت‌ده اعجازڭ اقتضاسی شودر.

امام بخاری، امام مسلم هم‌ده دیگر ائمه حدیث انس بن مالك حضرتلرندن روایت ایدرلر: «ان النبی حمد الله واثنی علیه وقال اما والله انی لا خشاکم لله واتقاکم له لکنی انا اصلی وانام واصوم وافطر واتزوج النساء. فمن رغب عن سنتی فلیس منی.»

روزه نماز کبی عبادتلره انقطاع ایچون، استراحتی، طیباتله تمتعی، هم‌ده زواجی ترك ایده‌جك اولمش بر بولك اصحاب کرام حقنده شارع اکبر علیه السلام حضرتلری بر کون خطبه‌سنده شو سوزلری سویله‌مش. عبادتلره تفرغ قصدیله زواجی ترك ایتمك - اسلامیت سنتنه مخالفدر دیمش. «زواج - اسلامیتڭ سنتی‌در؛ او سنتدن اعراض ایدن - اسلامیت‌دن خارجدر» کبی الڭ شدید بر لسانله تجرددن منع ایتمش.

امام احمد، امام ابو داود، امام نسائی، امام ابن حبان حضرتلری صحابی انس بن مالك حضرتلرندن روایت ایتمشلر: «کان النبی یأمر بالباءة وینهی عن التبتل نهیا شدیداً. ویقول تزوجوا الودود الولود.»

یعنی: شارع علیه السلام حضرتلری زواجله امر ایدر، هم‌ده تجرددن شدتله نهی ایدر ایدی. «عائله صلاحی ایچون ودودی، ملت اسلامیه مصلحتی ایچون ولودی تزوج قیلڭز» دیر ایدی.

خالق حكیمنك ارادهٔ ازلیه‌سی نوع انساننك بقاسنه تعلق ایتمش بوڭا كوره انسانلرك هر برینه شهوت طعام كبی قاهر هم غالب شهوت جنسیه‌یی‌ده ویروب، حكمت الهیه اقتضاسیله شو شهوت قاهره‌یی نوعك بقاسنه خادم ایتمش. بناءً علیه شو بیوك حكمتك تدبیرینه مخالف هر بر حركتدن شارع علیه السلام امت اسلامیه‌یی منع ایدوب، تجردی، اختصایی، طبیعی دگل طریقلرله استمتاعی، شهوت جنسیه قهرندن نجات بولمق قصدیله استعمال ادویه‌یی قطعاً تحریم ایتمش. همده «تزوجوا الودود الولود» كبی اك جامع بر سوزله زواجك مصلحت كلیه‌لرینی بیان ایتمش. زیرا عائله مصلحتلری خاتونلك ودودلگیله، جمعیت بشریه مصلحتلری خاتونلك ولودلگیله بولنور. زواجك همه مصلحتلرینی «ودود ـ ولود» كلمه‌لری جمع ایدر.

اهل حدیث بالاتفاق ابو هریره حضرتلرندن روایت ایتمشلر: «عن ابی هریرة ان النبی قال: تنكح المراة لمالها، وحسبها، وجمالها، ولدینها. فاظفر بذات الدین تربت یداك.»

شارع اكبر علیه السلام حضرتلری هیئت اجتماعیه‌ده زواجی توفیر ایتدرمك ملاحظه‌سیله، متعدد مقصدلر ایله زواجی مشروع ایتمشدر:

١) خاتونلرك مالیله فائده‌لنمك، غناسیله مستغنی اولمق قصدیله‌ده، ـ ٢) خاتونك شرفنه كمالنه رغبت سائقه‌سیله‌ده، ـ ٣) خاتونك جمالنه مفتونیت داعیه‌سیله‌ده، ـ ٤) دینی یعنی اخلاقی لسانی گوزل پاك خاتون یاردمیله عائله‌یی گوزل اداره ایتمك آرزوسیله‌ده زواجی شریعت اسلامیه مشروع ایدوب، شو دورت مقصدك اك مناسبنه ارشاد ایتمك ایچون «فاظفر بذات الدین تربت یداك» دیمش. شو سوزله زواجدن اك اصل مقصدی بیان ایتمش.

بر انسان اوزی یا بالاسی ایچون خاتون انتخاب ایدر ایكن غالباً شو دورت مقصددن برینی تعقیب ایدر. یا مال یا اشتهار یا رسوم عاشقی ـ خاتونك مالنه كوز طوتار، یاخود نسبنه اعتبار ایدر. بدنی جمال مسئله‌سی ایسه، طبیعی البته هر انسان، مزاجی

Из фондов Российской национальной библиотеки

سالم ایکن، جماله میل ایدر. لکن زواجك الڭ مهم مقصدینه
واقف اهل عقل ـ معنوی جمالی هر شیدن زیاده اعتبار ایدرلر. یعنی
خاتوننڭ عقلنه، پاکلگنه، گوزل اخلاقنه، خانه تدبیری حقنك اقتدارینه
دها زیاده اهمیت ویرورلر. زیرا عائله مصلحتی خاتوننڭ مالیله
جمالیله دگل، عقلیله اخلاقیله عفتیله اولور. خاتوننڭ عقلی بوتون،
اخلاقی گوزل اولور ایسه، اویله خاتون برکه‌سیله هم عائله هم جمعیت
بشریه استفاده ایدر. خاتوننڭ برکه‌سی ایکی شی‌ده ظاهر اولور:
بری بالا تربیه‌سنده، دیگری خانه اداره‌سنده. شارع علیه السلام
حضرتلری «خیر نساء رکبن الابل نساء قریش: احناه علی ولد فی
صغره، وارعاه علی زوج فی ذات یده» دیمش. تدبیر منزل‌ده اقتصاد
برکه‌سیله عائله مستفید اولور؛ بالالری گوزل تربیه ایتمك خصوصیله
جمعیت بشریه استفاده ایدر.

زواجڭ جمعیت بشریه‌ده الڭ بیوك اهمیتنه کوره، شریعت اسلامیه
انسانلرڭ هر برینی زواجه دعوت ایتدی؛ زواجڭ انعقادی صوڭنده
دوامنه دها زیاده اعتنا قیلوب، ایکی طرفدن هر برینه «معاشره
بالمعروف» اساسنه مبتنی حقوق‌لری وظیفه‌لری بیان ایتدی.

«وعاشروهن بالمعروف. فان کرهتموهن فعسی ان تکرهوا
شیا ویجعل الله فیه خیراً کثیراً.» (النسا ـ ١٨)

زوجان آراسنده گوزل ارتباطڭ دوامی ـ حسن الفت، گوزل
معامله بولنمادقجه ممکن دگلدر معامله گوزللگی ایچون وظیفه‌لرده
قصور ایتمه‌مك، رفیقڭ حقوقنه تعدی ایتمه‌مك لازمدر.

بوڭا کوره قران کریم «وعاشروهن بالمعروف» یعنی خاتونلرڭزله
معقول هم مشروع طریقله معامله قیلڭز. احیاناً طبعڭزه مخالف شیلری
بولنور ایسه‌ده، صبر قیلڭزده، خاتونلرڭزی آیورماڭز. اولا بیلورکه
سزڭ کوزڭزده مکروه کورنور شیلر خیر کثیری متضمن اولور.

انعقادی صوڭنده زواجڭ دوامینی تأکید ایچون بلا سبب بلا
ضرورت طلاقی منع ایدوب، ضرورت یوق ایکن ایقاع قیلنور

طلاقی الغا ایتمشدر. «فان اطعنكم فلا تبغوا علیهن سبیلاً.» یعنی سزه اطاعت ایدولو ایسه، آنلارك ضررینه حركت ایتمگی خاطرگزه‌ده كتورمه‌گز. شو آیت كریمه دلالتنه كوره، ضرورت یوق ایكن طلاق ـ لغودر. زیرا شارعك نهیی فعلك بطلانینی ایجاب ایدر. افعال شرعیه‌ده وارد نهیك افاده‌سنده خلاف وار ایسه‌ده، ظلم كبی افعال غیر شرعیه‌ده نهی بالاتفاق نفی معناسنده‌در.

جمعیت بشریه‌ده اهمیتی بیوك زواجی تسهیل ایتمك ایچون، شریعت اسلامیه مهرك قلت هم كثرت طرفلرینی تحدید ایتمه‌یوب، نفقه جهتنده‌ده یالگز كفایه‌یی رعایه ایتمش.

«علی الموسع قدره، وعلی المقتر قدره.»

بر خاتونك رزق كفایه‌سندن بیله عاجز انسانلری اختصا، استعمال ادویه كبی شنیع حركتلردن منع ایدوب «ولیستعفف الذین لا یجدون نكاحا حتی یغنیهم الله من فضله» یعنی نكاح نفقه‌سندن عاجز انسانلر عفیفلكلرینی صاقلاسونلار؛ شهوت جنسیه‌یی ابطال ایتمك جنایتنه اقدام ایتمه‌سونلر؛ صبر ایدوب، سلامت قالانلری الله غنی ایدر: یا اللرینه مال كلور، یاخود عفیفلك سلامتلك بركه‌سی قوه‌سیله بهیمیت قهرندن نجات بولورلارده حاجت جنسیه‌دن مستغنی اولورلار.

بیانمزدن شرع شریفك زواج حقنده غایت بیوك اعتناسی بر قدر آڭلاشیلدی. شارع حكیمك اعتناسنه سبب‌ده، اكثر فقیهلرك گمانلری كبی، یالگز شهوت جنسیه‌یی اشباع ایتدرمك جهتی اولمایوب، بلكه الڭ مهم اجتماعی مصلحتلری اقامت ایتدرمك جهتیدر. شوقیمتلی نكته‌ده بزم بیانمزدن بر قدر معلوم اولدی. زواجدن الڭ مهم مقصد، اكثر فقیهلرك تعبیری كبی، «استمتاع بالبضع» اولمایوب، بلكه حیات‌ده ارتفاق، عائله مصلحتلرینی اداره، جمعیت بشریه‌یی گوزل صورت‌ده ادامه كبی شریعت اسلامیه علویتنه مناسب عالی مقصدلردر.

Изофондов Российской национальной библиотеки

عالم مدنیت‌ده مقبول شو کون‌ده هم‌مزه همه اصولیله معلوم زواج ـ اسکی دورلرده ابتدائی انسانلرده بولنمامش؛ بلکه تعلیم سماویه برکه‌سیله صوڭ دورلرده حادث‌اولوب، تدریجی صورتده یریوزنڭ عمومیت کسب ایده کلمشدر.

اهل بحثڭ علمی تفتیشلرینه کوره، اولگی دورلرده ابتدائی انسان تمام حیوان کبی کون کورر اولمش. او دورلرده شو کون بزه طبیعت اولوب کتمش حیادن، بزه معلوم نکاحدن بر اثر یوق ایمش. رجال ایله نسا نره‌ده طوغری کلسه‌ده. کیم ایله اولسه‌ده علنی صورتڭ شهوت جنسیه‌یی قضا ایدرلر ایمش. تعلیمی غایت آغر صورتڭ قبول ایدر انسان ـ بایتاق بیکلرجه سنه‌لر مکتب طبیعت‌ده دوام ایدوب، قارغه کبی قوشلردن حیایی اوگرنمش‌ده، شهوت جنسیه‌یی مستور یرلرده قضا ایتمیه باشلامش. بوندن صوڭ حسابی معلوم دگل بیکلرجه سنه‌لر وحشیت مکتبنده قالوب، طبیعت تربیه‌سیله انسان‌ده غیرت حبه‌سی حاصل اولمش‌ده، خاتونلرڭ برینه اختصاص فضیلتی انسانلره معلوم اولمش. طبیعت الیله انسانڭ قلبنده غرس قیلنمش غیرت دانه‌سی کتدکجه بیومش؛ طبیعت تربیه‌سیله انسانڭ بدنی گوزللشه کلمش، عقلی‌ده مرور زمانله ترقی ایدر اولمش. انسان- بدنی هم عقلی جهتیله ـ ترقیات‌ده دوام‌ایدوب، بر الله بیلور، نه قدر دورلر صوڭنڭ انسان آدمیت کمالنه ایرشمش‌ده، اللهڭ کرمیله یر یوزنده خلافت منصبنه تعیین قیلنمش، او دقیقه‌دن اعتباراً عالم انسانیت‌ده «زواج» حادثه‌سی‌ده باشلانمش. آدمیت دوریله عالم انسانیت‌ده نبوت رسالت دوری‌ده ابتدا قیلنوب، انسانلره اجتماع قانونلری تدریجی صورتده تعلیم قیلنمیه باشلامش.

اهل تحقیقڭ علمی تخمینلری تقریباً شودر. قران کریمڭ نظم معجزی‌ده شو تخمینی، بنم خصوصی رأیمه کوره تأیید ایدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

«یا ایها الناس اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس واحدة. وخلق منها زوجها. وبث منهما رجالا کثیراً ونساء» (نسا ــ ۱).

شو آیت کریمه دلالتنه کوره، الله حضرتلری الڭ اول نوع انسانڭ فردلرینی بر یوزنده نشر ایتمش. صوڭره عالم انسانیتده زواجی خلق ایتمشده؛ فراش شیوعده دگل، بلکه فراش زوجیتده طوغمش رجالی نسایی بث ایتمش.

شو آیت کریمه‌ده «خلقکم من نفس واحدة» جمله‌سیله «وخلق منها زوجها» جمله‌سی آراسنده وار ترتیبی مهمل ایتمه‌مك ضرورتی ایچون ــ هم‌ده «خلقکم من نفس واحدة» جمله‌سیله «وبث منهما رجالا ونساء» جمله‌لرندن برینی لغو ایتمه‌مڭ ضرورتی ایچون، آیت کریمه‌یی بزم تفسیرمزه موافق صورتده تفسیر ایتمك لازمدر.

«هو الذی خلقکم من نفس واحدة وجعل منها زوجها لیسکن الیها» (الاعراف ــ ۱۹۰).

شو آیت کریمه‌ده «وجعل منها زوجها» جمله‌سی «خلقکم من نفس واحدة» جمله‌سندن صوڭ ذکر قیلنمش. قران کریمڭ نظم معجزینه خلل ویرمه‌مك ایچون «زوجیتڭ حدوثی انسانلرڭ بر یورنڭ انتشارندن صوڭ اولمش» دیمك ضروردر.

شو ترتیب مسئله‌سی، یعنی زوجیتڭ افراد انسانیه انتشارندن صوڭ حدوثی مسئله‌سی قران کریمده زمر سوره‌سنڭ ٦نجی آیت کریمه‌سنده تصریح قیلنمشدر:

«خلقکم من نفس واحدة ثم جعل منها زوجها»

یعنی بر یوزنده انسانلری نشر ایتدی‌ده؛ بیوك فاصله مروری صوڭنده عالم انسانیتده زواج حادثه‌سی خلق قیلندی.

«خلقکم» دلالتیله، هم‌ده «فی یوم کان مقداره خمسین الف سنة» کبی زمانی تقدیر خصوصنده قران کریمڭ عرفنه دلالت ایدر آیتلرڭ ارشادیله ملاحظه ایدر ایسه‌ك، «ثم جعل منها زوجها» جمله‌سنڭ «ثم» نه قدر فاصله مرورینه دلالت ایده بیلور، احتمال آڭلارز!

زواجك، یر یوزنده انتشار انسانیتدن صوڭ حدوثنه «ثم» ایله استدلالمزه یونس سورەسنده «واما نرینك بعض الذی نعدهم او نتوفینك فالینا مرجعهم. ثم الله شهید علی ما یفعلون» آیت کریمەسیله اعتراض وارد اولماسه کرك. زیرا اللهڭ قیامتده شهادتی مراد ایسه، اعتراضڭ عدم ورودی ظاهردر. دنیاده شهادتی مراد ایسه «فالینا مرجعهم ثم الله یحاسبهم اذکان شهیداً علی ما یفعلون» معناسنده اولمق ضرور اولورده اعتراض وارد اولاماز.

«خلقکم من نفس واحدة ثم جعل منها زوجها» آیت کریمەسیله استدلال ایدر ایکن قران کریمڭ نظم معجزینه ال اوزاتمامق ادبی بزم طرفده اولور ایسه، صاحب کشاف کبی اهل تفسیرڭ تأویللرینی قبول ایتمەمك وظیفەسی بزه البته واجب اولور. قران کریمڭ نظم معجزینی اشدن چیقارور تأویللری قبول ایتمز ایسەك بز انشاء الله هر حالده اصابت ایتمش اولورز.

١٩٤ نجی قاعدەده (١٥٥) نجی صحیفەده „شریعت اسلامیەده معتبر ضروری مقصدلرڭ بری حفظ عرضدر“ دیمش ایدك.

عرض – انسانڭ، انسانیت هم عقل جهتیله حاصل اولور، کرامتنه قیمت ادبیەسنه ناموسنه، همده اوز همتیله کسب قیلنمش اعتبارینه اطلاق قیلنور. یعنی عرضڭ ایکی نوعی واردر. بری بزم عرفمزده ناموس تعبیر قیلنور کرامت انسانیه؛ دیگری بزم عرفمزده اعتبار تعبیر قیلنور کرامت کسبیه. ناموس – انسانڭ نوعنه، هر بر فردینه، وجودیله حیاتیله برابر خالق طرفندن احسان قیلنمش بر حق ذاتیدر. انساندن هیچ بر وقت منفك اولماز. انسان نه قدر سفیل نه قدر رذیل اولسەده ناموسی همان واردر. بناءً علیه انسانڭ کرامت طبیعیەسنه مخالف حرکتده بولنمق انسانك اوزی طرفندنده دیگرلر طرفندندەده اصلا جائز دگلدر. اعتبار ایسه، انسانڭ اوز همتیله حاصل اولور بر شرف کسبیدر. بوڭا کوره متفاوت اولور. „ان اکرمکم عندالله اتقاکم“. اعتبار بر ناموس کسبیدر، که انسانڭ اعمالندن

همتندن متولد اولور. انسـانڭ مدت حیاتنده احوالڭ اختلافیله مختلف اولور. بعضاً زیاده‌لشور، بعضا تناقص ایدر.

عرض – هر ایکی نوعیله شریعت اسلامیه‌ده معتبردر.

„ولقد کرمنا بنی آدم. „یعنی انسانی کرامت اصلیه‌سیله‌ده کرامت کسبیه‌سیله‌ده تـکریم ایتدك. انسانڭ کرامتنه موافق دگل حرکت، کیم طرفندن اولسه‌ده، ممنوعدر.

„ولله العزة ولرسوله وللمومنین“. موافق دگل حرکتی، دیگرلر طرفندن حقارتی منع ایدر قدر عزت هر بر مومن‌ده واردر.

„ولـکل درجات مما عملوا“ـ„ان اکرمکم عند الله اتقاکم.“ شو ایکی آیت کریمه انسانڭ کرامت کسبیه‌سنه عائددر. یعنی انسانڭ عند الله وعند الناس اعتباری عملیله اولوب، عملڭ تفاوتیله اعتـبار متفاوت اولور. لـکن بر قدر اعتباردن محروم هیچ بر انسان بولنماز. عملیله هر بر انسانڭ بر قدر اعتباری بولنور.

شریعت اسلامیه‌ده اغتیابڭ حرمتی ـ عرض انسانڭ احترامنه مبنیدر. «ایحب احدکم ان یاکل لحم اخیه میتا فـکرهتموه» آیت کریمه‌سنڭ دلالتنه کوره، انسانڭ عرضی دمی کبیدر. انسانڭ دمی نه قدر محترم ایسه، عرضی‌ده او قدر یا دها زیاده محترمدر.

بر قدر عقلی وار انسان ـ البته عرضڭ محترملـگنه طبعاً رغبت ایدر. شو رغبت انسانلرده همتڭ مرؤتڭ تفاوتیله متفاوت اولور. انسان شو رغبتڭ اقتضاسیله عرضڭ سلامتلکی یولنده مالرینی فدا ایدر. احیاناً شو رغبت داعیه‌سی او قدر قوتلی اولور، که انسان عرضی هـم کرامتی یولنده یالـکز مالرینی دگل بلکه جانلرینی‌ده فدا ایدر.

انسانڭ شرفی علو همتی ـ شو رغبت داعیه‌سیله متناسب اولور. عرضڭ احترامنه رغبت داعیه‌سی بیوك اولور ایسه، او انسان مظاهر انسانیت‌ده الڭ گوزل صورتـله متجلی اولوب، فضائلڭ هر بریـله متصف اولور، یاخود لا اقل، فضائلڭ هر برینه سعی ایدر. اگر

او رغبت داعیه‌سی ضعیف اولور ایسه، انسان انسانیت درجه‌سندن حیوانیت درکه‌سنه نزول ایدوب، فضائله میلی رذائلدن اجتنابی ضعیف اولور. اگر ده، مبادا، انسانك قلبنده عرضك محترملگنه رغبت داعیه‌سندن بر اثر قالماسه، اویله انسان فحشلرك رذائلك هر برینه علناً ارتکاب ایتمك یاخود فحشلرله افتخار ایتمك درجه‌سنه کله بیلور. اویله انسان قانون ناموس‌دن استثنا قیلنمش الك شریر، یا الك آیانچ بر مخلوق اولور.

انسانك طبعنده مرکوز «حسن احترام» حیات انسانیه‌ده الك بیوك اهمیتی حائز غایت شریف بر حسدر. فضائله میلك رذائلدن اجتنابك الك درست میزانیدر. شو حسك هیئت اجتماعیه افرادنده انتشارینه رسوخنه متناسب صورتده ـ اجتماعی مصلحتلر قائم اولور. هیئت اجتماعیه‌ده انسانلرك خیانتدن اجتنابلری، امانت انصاف کبی فضیلتلرله اتصافلری ـ ناموسلریله قلبلرنده رسوخ بولمش حس احترام‌لریله متناسب اولور.

حیات انسانیه‌ده عرضك او قدر بیوك اهمیتنه کوره، شریعت اسلامیه انسانلرك عرضلرینی احترام حقنده اصلاً مساهله ایتمه‌مش. اوزلرینك عرضلرینی تکریم ایدن انسانلرك عرضلرینی تکریم احترام قیلوب، انسانلرك عرضنه شرفنه ناموسنه موافق دگل حرکتدن سوزدن هم غائب هم حاضر ایکن هر بر انسانی شدتله نهی ایتمشدر. بر انسان اوزینك عرضنه ناموسنه احترام ایدوب، خلاف ادب شیلره انسانلرك کوزنده ارتکابدن ضاقنور ایسه، یعنی خلاف ادب شیلره علنی صورتده ارتکاب ایتمز قدر حیاسی وار ایسه، اویله انسانی تعریض یا تصریح طریقیله تحقیر ایتمك مطلقاً ممنوعدر. غائب ایکن اغتیاب طریقیله‌ده، حاضر ایکن شتم طریقیله‌ده.

انسانك عرضنه تعدی جنایتی مضبوط دگل بلکه احوالك اختلافیله مختلفدر. جنایتك تاثیری‌ده هر بر انسان‌ده بر درجه‌ده دگلدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بوڭا كوره شريعت اسلاميه عرضلره تعدى جنايتى حقنده محدود بر جزا تعيين ايتمه‌مش.

انسانڭ ناموسنه يعنى كرامت اصليه‌سنه مترتب اولور حق‌ـحق سلبيدر، دفع ايدر، ايجاب ايده‌مز. يعنى «هيچ كيم بنم ناموسمى اخلال ايتمه‌سون» دعواسنه صلاحيت ويروب، عرضڭ شرفنه تعدى حساب قيلنه بيلور حركتلرى دفع ايدر؛ اما «ناموسم واردر. بناءً عليه بنى احترام قيلڭز. بنم حقده اويله حركت قيلڭز» دعواسنه صلاحيت ويره‌مز.

انسانڭ اعتبارينه مترتب اولور حق بعضاً سلبى، بعضاً ايجابى اولور. عمومى مناسبتلرده حق اعتبار سلبيدر. خصوصى يعنى يا طبيعى يا اجتماعى مناسبتلرده حق اعتبار ايجابيدر.

عمومى مناسبتلر ـ انسانلرڭ انسانيت جهتيله معامله‌لريدر. ايكى انسان آراسنده مناسبت عمومى اولسه، حق اعتبار سلبيدر: «بنم حقوقمه تجاوز ايتمه» طلبنه صلاحيت ويرور.

خصوصى مناسبتلر: بالالق آتالق، قارندشلك بيوكلك مناسبتلرى كبى، اجتماعى مناسبتلر: زوجيت، مأموريت، تابعيت، خادميت كبى.

خصوصى مناسبتلرده حق اعتبار ـ ايجابيدر. بوراده حقوقى رعايه احترام، تعظيم واجب اولور. بالا آنايى آتايى، ياش، بيوگى تابع‌ـمتبوعى احترام قيلوب تعظيم ايدر، ايكى زوج، يا ايكى قارندش‌ـاوز آراده معتبر حقوقلرى رعايه ايدرلر.

انسانڭ مدت حياتنده دوام ايدن ناموسى اعتبارى موتيله باطل اولماز. ناموس، اعتبار حقى بعد الموت باقيدر. ميتلرڭ عرضلرى‌ـحيلرڭ عرضلرى كبيدر. ميتلردن برينڭ عرضنه تعدى واقع اولور ايسه، وارثلردن برى حق عرضى دعوى ايده بيلور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(١٩۴) اصول فقه کتابلرنده علی الاجمال ذکر قیلنمش شو قاعده اساسیه‌یی شرح ایدر ایکن بر قدر تفصیلی اختیار ایتدك. زیرا شو قاعده اسلامیتڭ روحیدر. کتب اصول‌ده ذکر قیلنمش قاعده‌لرڭ اڭ مهمیدر. تفصیلاتی بیوك جلدلرده، فقه، تفسیر، حدیث، اصول فقه، اخلاق کتابلرنده بسط قیلنمش ایسه‌ده، هیچ بر کتابده بر یرده طوپلانمامش ایدی. محترم طلبه‌لرڭ استفاده‌لریچون بز فقهای کرامڭ کتابلرنده مبثوث بیانلری بر یره جمع ایتدك.

(١٩٥) مصلحتلر وجود جهتیله خالص اولاماز. معتبر ـ غلبه‌در.

بوراده مصلحت‌دن مرادمز حیات انسانیه قیامنه، انسانلرڭ عقللری وجردلری جهتیله علی الاطلاق کمالنه عائد اولور هر بر شی.

شو معنی ایله مصلحتلره ایکی جهتدن نظر ممکندر. ١) بری اومصلحتلرڭ حصوللری جهتیله ٢) دیگری خطاب شارعڭ تعلقی جهتیله.

اولـگی جهتله نظر ایدر ایسه‌ك، شو دنیاده طبیعت حیاتڭ اقتضاسیله مصلحتلرڭ هیچ بری خالص اولاماز. هر بر مصلحت، یا قبل یا بعد، نهایتی یوق مشقتلرله کلفتلرله احاطه قیلنمش اولور. انسانڭ حیاتی ایچون اڭ برنچی مصلحتلردن حساب قیلنور اڭ ضرور اولان طعام، شراب، لباس کبی شیلره نائل اولمق ایچون هر بر انسان اوت قان یوتوب، حسابی یوق بلالری تحمل ایتمه‌یورمی؟ حکمت الهیه اقتضاسیله شو دنیا شویله خلق قیلنمش: انسانڭ هر بر راحتی متعدد تعبلرڭ امتزاجندن، ایکی قبیلڭ اختلاطندن حاصل اولور. «ونبلوکم بالشر والخیر فتنه.» دنیاده مقابل جهتڭ اشتراکندن خالی بر جهت بولنماز. مصلحت اولمق یا مفسده اولمق یالـگز غلبه جهتیله اولور. جهت مصلحت غالب ایسه، اطلاق عرف‌ده مصلحت اولور. جهت مفسده غالب ایسه، عرفڭ اطلاقنده مفسده اولور.

ایکنچی جهتله یعنی خطاب شارعڭ تعلقی جهتیله نظر ایدر ایسه‌ك، مصلحت ـ خالص اولور. یعنی مفسده‌لری معتبر اولماز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شارع بر مصلحتی ایقاعله امر ایدر ایسه، مصلحتی ایقاع ایدر ایکن مترتب اولا بیلور مفسده معتبر اولمایوب، شارعڭ امریله مطلوب اولان مصلحت بر مصلحت خالصه کبی اعتبار قیلنور. شارع بر مفسده‌دن نهی ایدر ایسه، او مفسده ضمننده بولنه بیلور مصلحت نهی تحتنه داخل اولماز.

مصلحتلرڭ مفسده‌لرڭ نظر شریعت‌ده خلوصی ـ شارعڭ حکمتنه اعتناسنه مبتنی‌در: مفسده‌یی، نه قدر حقیر ایسه‌ده، شارعڭ امری تحتنه داخل ایتمك؛ مصلحتی، طفیف ایسه‌ده، نهی تحتنه ادخال ایتمك ـ حکمتڭ اقتضاسنه او قدر موافق دگلدر.

مصلحت هم‌ده مفسده من حیث الوجود خالص اولماز؛ هر صورت ایکی جهتڭ امتزاجیله حاصل اولوب، اعتبار ـ غالب جهتنه اولور دیدك. شارعڭ خطابی‌ده غلبه جهتنه منصرف اولور. مفسده غالب اولور ایسه، قطعاً نهی قیلنوب، مصلحت غالب اولور ایسه، امرڭ تعلقی ممکن اولا بیلور. بوڭا قران کریمڭ بر قاچ آیت کریمه‌سی دلالت ایدر.

«ویسألونك عن الخمر والمیسر. قل فیهما اثم کثیر ومنافع للناس، واثمهما اکبر من نفعهما.» (سورة البقرة)

یعنی: خمرڭ، میسرڭ مفسده‌لری چوقدر، انسانلر ایچون منفعتلری‌ده واردر. لکن هر حال‌ده مفسده‌لری منفعتلرینه نسبتله زیاده‌در، بوڭا کوره هم خمر هم میسر قطعاً حرام قیلنمشدر.

«قل من حرم زینة الله التی اخرج لعباده والطیبات من الرزق. قل هی للذین آمنوا فی الحیاة الدنیا خالصة یوم القیامه.» (الاعراف)

یعنی: اللهڭ بنده‌لرینه ویرلمش زینتی، الله طرفندن بنده‌لره احسان قیلنمش رزقڭ طیباتی شو دنیاده اهل ایمانڭ انتفاعلری ایچوندر. شو زینت، شو طیبات ـ یوم قیامت‌ده خالصدر: اللهڭ زینتیله رزقڭ طیباتیله انسانڭ انتفاعنه یوم قیامت‌ده بر مسئولیت

کبی مفسده مترتب اولماز. زینتنڭ طیباتنڭ مفسده ترتبندن خالصلگنه کوره، الله او زینتنی او طیباتی بنده‌لرینه حلال ایتمشدر.

قران کریم شو آیت کریمه‌سیله – زینت الهیه‌یی طیبات حیاتی تحریم ایدر انسانلری رد ایتمشدر. یعنی حال‌ده نفعی محقق، استقبالده ضرری مفسده‌سی یوق شیلر هیچ بر صورتله حرام اولاماز. حرمت ایکی شرطنڭ بریله اولور، ١) یا منفعتنڭ عدمی ٢) یا نتیجه‌ده بر ضررنڭ ترتبیله. حلاللك ایسه ایکی شرطنڭ مجموعنه توقف ایدر: ١) نفعنڭ تحققنه ٢) نتیجه‌ده ضررنڭ عدم ترتبنه. بر عملنڭ حال‌ده نفعی محقق اولوب، عاقبت‌ده ضرری یوق ایسه، اویله عمل نظر شریعت‌ده هیچ بر صورتله حرام اولاماز.

قران کریم مشروعیت‌ده ایکی شرطی رعایه ایتمك قانونیله – امور اجتماعیه‌ده قانون ترتیب ایدر فقیهلری ارشاد ایتمشدر.

هیئت اجتماعیه امورلری ایچون وضع قیلنور قانون‌ده شو ایکی شرط رعایه قیلنه بیلور ایسه، البته اویله قانون هیئت اجتماعیه مصلحتنه خدمت ایده بیلور. یوقسه، یوق.

مصلحتی منفعتی یوق شیلری اعتبار ایتمه‌مك – غایت‌ده ساده، ابتدائی بر اصلدر. لکن منفعت حاضره‌سنه آلدانمایوب، نتیجه‌ده ضررنڭ عدم ترتبنه یقین حاصل ایتمك – اشته غایت مهم اصل شو اصلدر. امتزاج صورتنده مصلحتله مفسده‌لری وزن ایده بیلمك – دها بیوك اوچنچی بر اصلدر. مدنی قانونلرله سماوی شریعتلر آراسنده شو اصللری اعتبار ایتمك خصوصنده غایت بیوك تفاوت واردر. سماوی شریعتلر او اصللری رعایه ایتمك مسئله‌سنده بلا قصور اعتنا ایدرلر ایکن، مدنی قانونلر او اصللری رعایه وظیفه‌سنده احیاناً مساهله ایدرلر. منافع وقتیه‌یی یاجزئیه‌یی اعتبار ایدوب، مفاسد استقبالیه‌دن یا عمومیه‌دن احتیاط ایتمه‌مك مساهله‌سی مدنی قانونلرده غالباً بولنور.

بزم شریعت اسلامیه هم مصلحت هم احتیاط اساسلرینه مبنیدر: منفعتی یوق شیلر شریعت‌ده معتبر اولماز، استقبال‌ده اوزی کبی یا دها زیاده مفسده‌سی اولا بیلور مصلحت مشروع اولماز، امتزاج صورتنده جهت غالبه اعتبار قیلنوب، مغلوب جهت یا فدا یاخود تحمل قیلنور. لکن مغلوب اولان جهت مفسده‌یی تحمل ایتمک ــ یالکز او جهتڭ فناسی، یعنی مغلوبیت حسبیله عدم درکه‌سنه انتهاسی صورتنده جائز اولور. اگر مغلوب اولان مفسده قائم اولور ایسه، اویله مفسده‌یی شریعت اسلامیه تحمل ایتمز. اما مغلوب مصلحت قائمه‌یی فدا ایدر. شریعتڭ احتیاطی شو قدر بیوکدر.

(١٩٦) مصلحتلرده نصفه معتبردر.

نصفه نونڭ هم صادڭ فتحیله ــ عدالت معناسنده‌در.

شریعت اسلامیه هر بر حکم‌ده مصلحتی اعتبار ایدر. بوڭا علاوه هر مصلحت‌ده نصفه‌یی‌ده یعنی عدالتی‌ده شرط ایدر. بر خصوص‌ده بر مصلحت خالصه اعتباریله حکم مشروع قیلنه‌جق ایسه، مصلحتڭ یالڭز او خصوص حقنده ضرردن مفسده‌دن خلوصی کفایه ایتمه‌یور، بلکه دیگر خصوصلر حقنده‌ده مفسده‌دن خلوصی شرطدر. مثلاً: انسانلرڭ بر صنفی حقنده مصلحت کلیه ملاحظه‌سیله بر قانون ترتیب قیلنه‌جق ایسه، دیگر صنفلرڭ برینه ضرر بولنمامق قانونڭ مشروعیتی حقنده مهم بر شرطدر.

عموماً، مصلحتڭ بر جهت حقنده خلوصی کفایه دگلدر. بلکه دیگر جهتلردن‌ده ضرری ایجاب ایتمه‌مك قیدی‌ده معتبردر.

عدالتی محافظه ایتمك شریعتڭ بیوك بر اصلیدر. «ان الله یامر بالعدل والاحسان» آیت کریمه‌سیله عمومی صورتده، یعنی هر بر حرکت‌ده هر بر عمل‌ده، علی الخصوص هر بر حکم‌ده مطلوبدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(١٩٧) عمومی مصلحت ـ خصوصی مصلحتلره تقدیم قیلنور.

ایکی مصلحت تعارض ایندکده، بری عمومنڭ مصلحتی دیگری خصوصنڭ مصلحتی اولور ایسه، مصلحت عمومیه‌یی اقامت ایتمک ضرورتنه کوره، مصلحت عمومیه یولنده مصلحت خصوصیه فدا قیلنور. فقیهلرنڭ «عمومنڭ نفعی ایچون ـ ضرر خاص التزام قیلنور» سوزلرینڭ معناسی شودر.

حقوق کتابلرنده مذکور «استملاک اصولی» بزم شو قاعده‌مزنڭ فروع جزئیه‌سندندر. یعنی: سوقاق بازار میدانلری، باغچه‌لر، مسیره‌لر، صو یوللری، عمومی حوضلر وجوده کتورمک ایچون؛ یا خود خسته خانه‌لر، عمومی مکتبلر، تیمور یوللری انشا ایتمک ایچون قیمت عادله مقابلنده بر آدمنڭ یرینی صاتون آلمق اصولنه «استملاک اصولی» اطلاق قیلنور. یرنڭ صاحبی راضی اولسه‌ده اولماسه‌ده، مصلحت عمومیه‌یی اقامت ایتمک ضرورتیله، قیمت عادله مقابلنده او یری آلمق مشروع اعتبار قیلنمشدر.

استملاک قانونی یالڭز عمومنڭ منفعتی ایچون مشروع اولا بیلور. منفعت عمومیه قطعی صورتده استملاک قانوننه توقف ایدر ایسه، استملاک مشروع اولور. اگرده قطعی صورتده توقف اثبات قیلنه‌ماز ایسه، استملاک مشروع اولماز. اما حکومت املاک خصوصیه‌لرینی توسیع ایچون هیچ بر صورتله استملاک قانوندن استفاده ایده‌مز. بلکه مالکنڭ رضاسی قطعاً شرطدر.

شو قاعده فروعندن اولا بیلور شیلر (٢٦) نجی قاعده‌ده بر قدر ذکر قیلنمش ایدی.

(١٩٨) اصلنڭ حکمی مصلحت عمومیه ملاحظه‌سیله رفع قیلنه بیلور.

اصلده جائز شیلر مصلحت عمومیه اقتضاسیله منع قیلنوب،

Из фондов Российской национальной библиотеки

ممنوع شیلردن ممنوعیت زائل اولور . هر حالده عمومڭ مصلحتی هیئت اجتماعیه‌ده هر شیدن زیاده اعتبار قیلنور .

١٩٩ انسانڭ طبیعتنه یاخود عقلڭ شوقنه موافق مطلوبات شرعیه‌ده طلب مؤکد اولماز،

زیرا طبیعتڭ اقتضاسی عقلڭ اشتیاقی طلب موکددن مغنیدر . بوڭا کوره، ضرورات حیات قران کریمله سنت نبویه‌ده تفصیلاتیله بیان قیلنمامش. اکل، شرب، حرکت، استراحت لباس کبی شیلرڭ هیچ بری فرض قیلنمق صورتیله نصوص شرعیه‌ده وارد اولمامش. طبیعت اقتضاسیله ممنوع شیلر محرمات عدادنده صانالمامش. انسانڭ طبیعتی باعث اولاجق مفسده‌لر شدتله منع قیلنوب، یا وعید یا عقوبت تعیین قیلنمش.

هر حالده انسانڭ مساهله‌سی غالب شیلرده امر موکد اولور. اعتداسی غالب مفسده‌لرده نهی موکد اولور .

بر عمل حقنده شارع لساننده مطلق صورتده امر یا نهی وارد اولور ایسه، او عملڭ هر بر فردی حقنده شارعڭ طلبی بر درجه‌ده اولماز. یاخود اولمق لازم دگلدر. بلکه احوالڭ اختلافیله مختلف اولور . مثلا: «ان الله یأمر بالعدل والاحسان» آیت کریمه‌سنده عدل هم احسان حقنده مطلق صورتده امر وارد اولمشدر . عدلڭ هم‌ده احسانڭ هر بر فردی، شبهه یوق، مطلوبدر . لکن هر بر فردینه متعلق طلب هر صورتده جزمی دگلدر . بعضاً جزمی اولور، انسانڭ دمنه مالنه عائد حقوقلرده عدالت کبی. بعضاً ندب طریقیله اولور، انسانڭ خصوصی حرکتلرنده عدالتی کبی. احسانڭ فردلری‌ده اویله‌در . فرضڭ رکنلرینی ادا ایتمك معناسنده اولان احسان ـ فرض اولور . فرضڭ ادبلرینی ایفا ایتمك معناسنده اولان احسان مندوب اولور .

قران کریمده وارد امرلر، نهیلر حقنده شو بیانی اعتبار ایتمك لازمدر . «امرڭ موجبی وجوبدر» سوزی ـ هر صورتده صحیح

اولا بیلور سوز دگلدر. عدل، احسان، وفا بالعهد، عفو، اعراض عن الجاهل، صبر، شکر، قریبلره فقیرلره اعانه، معیشتده اقتصاد، مقابله بالاحسن، مستقیم یوللره سلوك، عمل صالح، استقامت، امانتی حفظ، خوف، تذکر، تلاوت قران، صدق، شهادت کبی شیلر حقنده قران کریمده وارد اوامری امعانله تفتیش ایدر ایسه‌ك، منهیات حقنده قران کریمده وارد نهی صیغه‌لرینی کورر ایسه‌ك، طلب صیغه‌لرنده قران کریمڭ عرفی بزه معلوم اولور. عرف قرآنده امر مطلق وجوب ایچون، نهی مطلق حرمت ایچون اولاماز.

شریعت اسلامیه‌ده فرض، واجب سنت، مندوب کبی احکامڭ تفاوتیده، فقهای کرامڭ رأیلری کبی، دلیللرڭ قطعیتده ظنیتده تفاوتلریله اولمایوب، بلکه طلبڭ تفاوتی حسبیله اولور. واجبده ثابت طلب ـ مندوبده وار طلبدن قوتلیدر. ایکی آراده وار تفاوت دلیللرینڭ تفاوتیله دگلدر، زیرا مندوبڭ دلیلی احیاناً بلاشبهه قطعی اولوب، واجبڭ دلیلی احیاناً هرجهتدن ضعیف اولور. بناءً علیه، فرضڭ تعریفنده «بدلیل قطعی» قیدی، واجبڭ تعریفنده «بدلیل فیه شبهه» جمله‌سی اوقدر مناسب دگلدر. زیرا فرضڭ فرضیتنه مدار ـ دلیلڭ قطعیتی دگل، بلکه طلبڭ تأکیدیدر. واجبڭ واجبلگنه مدار ـ دلیلڭ شبهه‌سی دگل بلکه واجبڭ طلبنده وار بر قدر مسامحه‌در.

(٢٠٠) انسانلرڭ صلاحنه خدمت ایدر هر برشی ـ مشروعدر

هیئت اجتماعیه صلاحنه منفعتنه خدمت ایدر هر بر شی ـ حیات انسانیه‌یی تسهیل قصدیله اختراع قیلنور ارتفاقلر، امور عمومیه‌یی اداره ایچون وضع قیلنور نظاملر، دولت امورلرینی ترتیب هم‌ده عدالتی اقامت ایچون تدوین قیلنور قانونلر، انسانڭ ترقیات عقلیه‌سنه خدمت ایدر علوم معارف صنائع، انسانڭ اخلاقنه گوزللك ویرور اصول تربیه‌لر، وجودینه قوت هم صحت ویرور ریاضتلر، انسانلرڭ

Из фондов Российской национальной библиотеки

معامله‌لرنده معروف عادتلر ــ شریعت اسلامیه نظرنده مشروعدر، بلکه مطلوبدر.

شو جامع قاعده‌مزڭ شاهدی قرآن کریم‌ده حدید سوره‌سنده «لقد ارسلنا رسلنا بالبینات وانزلنا معهم الکتاب والمیزان لیقوم الناس بالقسط.» آیت کریمه‌سیدر.

الله حضرتلرینڭ بیناتله رسوللری ارسالدن، تعلیماتله کتابلری انزالدن مقصدی ــ انسانلرڭ قسطی اقامت ایتمکدر. «لیقوم الناس بالقسط.» ــ انسانلرڭ صلاحنه خدمت ایدر هر بر شی ــ قسط یعنی «عدل» تحتنه داخلدر. انسانلرڭ صلاحی، نه صورتله وجود بولورسه بولسون، سماوی شریعتلری انزالدن قصد قیلنمش قسط اشته اودر.

کتب سماویه عرفیله تعبیر ایدر ایسه‌ك، کوکلرڭ یرلرڭ بلکه همه عالم وجودڭ قیامنه یعنی علی الانتظام بقاسنه سبب اولان قانون ــ قانون عدالتدر. عالم وجودڭ صلاحندن عبارت اولان عدل نه قدر مطلوب ایسه، حیات انسانیه صلاحندن عبارت اولان عدل‌ده او قدر مطلوب اولور.

شو قاعده بلا شبهه قران کریمڭ نصوص واسعه‌سی تحتنه اوّلا وبالذات داخلدر. اصول شرعیه‌ده بر ابتدائی بینه کبی قبول قیلنور ایسه، یری واردر. اسلامیتڭ ابدیتنه عمومیتنه ایمان ایدر ایسه‌ك، شو قاعده‌یی قبول ایتمه‌مك ممکن دگلدر. شریعت اسلامیه انسانلرڭ صلاحلرینه سعادتلرینه منافی دگل ایسه، شو قاعده بر ابتدائی بینه کبی ثابت اولور.

بز قطعاً بیلورز: سماوی شریعتلردن هیچ بری حقیقتی تکذیب ایتمه‌یور، انسانلرڭ صلاحنه سعادتنه خدمت ایدر شیلری تحریم ایتمه‌یور. اسلامیتڭ علویتی ابدیتی ایچون‌ده بویله اولمق لازمدر.

شو کلیه، یعنی «انسانلرڭ صلاحنه خدمت ایدر هر بر شی ــ مشروعدر» کلیه‌سی شارع اکبر علیه السلام حضرتلرینڭ «من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها. ومن سن سنة سیئة

فله وزرها ووزر من عمل بها» حديث شريفلر يله‌ده ثابتدر. شارع اكبر شو سوز يله سنت حسنه وضع ايتمگى مشروع ايتمشدر، بوڭا كوره هيئت اجتماعيه‌ده اساس عمل اولور سنت ايكى نوع اولور: ١) برى سنت نبويه‌در. قران كريمڭ دلالتيله، ياخود شارع حكيمڭ اقواليله اعماليله ثابت اولور. ٢) ديگرى سنت وضعيه‌در. حكماى وقتڭ معرفتلريله وضع قيلنور. شو سنت اولگى سنت كبى شرع شريفڭ بيوك بر ركنى‌در.

شارع سنت حسنه وضع ايتمگى مشروع ايتمش، او سنتله عمل ايده‌نلره اجرلر وعد قيلوب، وضع ايدن اهل علمى اهل همتى احترام تكريم طريقيله اجرلرينى نهايتى يوق قدر تضعيف ايتمش. بونگله انسانلرى صلاح يوللرينه دعوت قيلوب، هيئت اجتماعيه مصلحتلرينه خدمت ايدر قانونلرى رسوملرى وضع ايتمك وظيفه‌سنه اهل علمى ترغيب ايتمش. شارع اكبر رسول كريم عليه السلام حضرتلرينڭ شو خطابى اسلام فقيهلرى ايچون‌ده غايت مهم بر خطابدر.

شو فوق الغايه بيوك اهميتى وار مسئله حقنده شو كونگى فقهاى اسلام فكرلرينى بر قدر يورسه‌لار يارار ايدى!....

(٢٠١) دعوى‌ده حقيقتى اثبات ايده بيلور هر بر شى- حجت هم بينه اولور.

حكمڭ مشروعيتنه ياخود وقوعنه دلالت ايدر شيلرى فقهاى كرام «دليل» ناميله تسميه ايدوب، بر حقى دعوى ايدر ايكن محكمه حضورنڭ حقيقتى اثبات وظيفه‌سنده قانون طرفندن قبول قيلنه بيلور شيلرى فقهاى كرام حجه هم بينه ناميله تسميه ايدرلر.

حكمڭ مشروعيتنه دلالت ايده بيلور «دليل»ڭ نوعلرينى شو كتابڭ ٤نجى ٥نجى صحيفه‌لرنده على الاجمال بيان ايتمش ايدك. حكمڭ وقوعنه دلالت ايدر دليللر ايسه. محصور دگلدر، زيرا هر حكمڭ اوزينه كوره دليلى بولنه بيلور. مثلا: زوالڭ فرضيت صلات

Из фондов Российской Национальной библиотеки

حقنده سببیتنه «اقم الصلوة لدلوك الشمس» آیت کریمه‌سی دلیل مشروعیت‌در. اما ساعت، اسطرلاب، ربع دائره کبی آلات فلکیه دلیل وقوعدر.

محکمه حضورنده حقیت دعوایی اثبات وظیفه‌سنک شریعت اسلامیه طرفندن قبول قیلنه بیلور حجه‌لر بینه‌لر، مشهور دورت مذهبڭ کتب فقهیه‌سنده فقهای کرامڭ بیانلرینه کوره، یدیدر: ١) اقرار، ٢) شهادت، ٣) یمین، ٤) نکول، ٥) علم حاکم، ٦) قرعه، ٧) قیافه.

اقرار: دعوایی اثبات خصوصنده عالم‌ده اڭ قدیم بر بینه‌در.

بر قرینه ظنیه یـا قطعیه دلالتیله تکذیب قیلنمامش اقرار_ انسانڭ اوزی حقنده بینه عادله کبی اعتبار قیلنور. عقلنده قصور، خلل یوق بر انسان، اکراه کبی سببلر یوق ایکن، ذمه‌سنده بر حقڭ ثبوتنه اقرار ایدر ایسه، البته اویله اقرار طبیعی صورتده بینه اولور. اقرار صورتنده تهمتڭ وجودی نادراولوب، انسانڭ اوزی حقنده اقرار بینه اولور. لکن حکمی دیگرلره تعدی ایتمز، (٧٧نچی ماده‌یه باق.)

شهادت: اقرار ایله برابر عالم انسانیت‌ده طوغمش بینهٔ عمومیه‌در.

بینه‌دن مطلب: صدق دعوایی اثبات ایتمکدر، بوڭا کوره، شاهدڭ صدقی حاکم نظرنده غالب اولور ایسه، اویله شهادت نظر شریعت‌ده بینه اولا بیلور. شهادت‌ده صدقڭ غلبه‌سی معتبردر. صدق غالب ایکن شهادت مقبول اولور. خاتونلق، ارلك، کتابیلك، مؤمنلك، یاشلك قارتلق کبی خصوصیت‌لر اصلا معتبر اولماز.

صدقڭ غلبه‌سنه کتب فقهیه‌ده ایکی مظنه کوسترلمشدر. بری عدد، دیگری‌ده عدالتدر. عددڭ اڭ دون درجه‌سی_ ایکیدر. عدالتڭ شهادت‌ده شرط قیلنمش قدری- یالان سویله‌مك‌دن منع ایدر قدر ایمان، هم وجدان پاکلیگیدر. بر انسان یالان سویله‌مکدن صاقنماز قدردنی دگل ایسه، دشمنلق یاخود صاتلمق‌لق کبی تهمتلردن پاك ایسه، اویله شهادت هر بر انسان آغزندن مقبول اولور. حتی بر عادلڭ بر شهادت خصوصنده عدالتی هم ضبطی معلوم اولوب کذبدن خطادن

Из фондов Российской национальной библиотеки

مامونلگی ثابت اولور ایسه، او شهادتی قبول ایتمك ایچون عدد شرط اولماز. زیرا ایکیلگی شرط ایتمك ـ صدقی غالب ایتمك ایچون ایدی. صدق معلوم ایکن شهادتی قبول ایتمه‌مك حقیقتی هم حقوقی ابطال اولور. حقیقتی انکار ایتمك، حقوقی اضاعه ایتمك ایسه، شرعاً حرامدر.

یمین:

یعنی بر سوزك حقیتنه الله رب العالمین حضرتلرینی شاهد ایتمکدر.

قصداً یالان سویله‌مگی عادت ایتمه‌مش انسان پاك وجدانیله بر سوزی سویله‌یوب ده، او سوزك صدقنه الله حضرتلرینی شاهد ایدر ایسه، البته اویله سوزده یالاندن بر اثر بولنماق لازم اولوب، او سوز هر خصوص‌ده بینه کبی اعتبار قیلنمق لازم ایدی.

«قل ای شیء اکبر شهادة؟ قل الله.»

حلفت فلم اترك لنفسك ريبة وليس وراء الله للمرء مذهب.

لکن انسانك طبیعتنده بر قدر انحراف وجودی اقتضاسیله، انسانك هیچ بر دعواسی بلا بینه قبول قیلنمایور. یمینی‌ده هر خصوصده بینه کبی اعتبار قیلنمایور، بلکه یالکز صدقی بوجه من الوجوه تأیید قیلنمش طرفك سوزی حقنده بینه اولور. بوکا بر قاچ مثال واردر.

۱) دعوی‌ده منکر حقنده یمین بر بینه کبی اعتبار قیلندی. زیرا منکرك سوزی برائت اصلیه ایله تأیید قیلنمش.

۲) منکر یمیندن نکول ایدر ایسه، یمین بینه اولمق صفتیله مدعی طرفنه انتقال ایدر. زیرا منکرك نکولیله مدعی طرفی قوت کسب ایتمش اولور.

۳) مدعی دعواسنك حقیتنه بر شاهد اقامت ایدر ایسه، دعواسی بر قدر قوت کسب ایتمك جهتیله، مدعی یمین صاحبی اولا بیلور. مسلم، ابوداود، ترمذی، نسائی، ابن حبان، حاکم کبی اماملر ابن

عباس ابوهریره حضرتلرندن روایت ایتمشلر: «ان النبی قضی بیمین وشاهد.» ـ صحابیلرنگ تابعیلرنگ فقیهلرنگ اکثری شو حدیثله عمل ایتدیلر.

۴) قسامه‌ده مقتولنگ ولیلری طرفندن ایللی آدمنگ یمینی بینه حکمنده قیلندی. زیرا متهم قاتللرنگ عداوت سابقه‌لری، مقتولنگ ده او قاتللر محله‌سنده ظهوری کبی قرینه‌لر دلالتیله مدعیلرنگ سوزلرننگ حقیت جهتی بر قدر تأیید قیلنمش اولور.

۵) بر دلیلنگ دلالتیله مدعی علیه طرفنده خیانت ظاهر اولور ایسه، بینه اولمق صفتیله یمین مدعیلره انتقال ایدر. «فان عثر علی انهما استحقا اثما فآخران یقومان مقامهما من الذین استحق علیهم الاولیان فیقسمان بالله لشهادتنا أحق من شهادتهما».

نکول:

منکرنگ یمیندن امتناعی ـ دعوی حقیتنه بر بینه اولا بیلور. زیرا مدعی دعواسنده صادق اولماسه ایدی، منکر انکارنده صادق اولوب، یمیندن امتناع ایتمز ایدی. چونکه صادق ایکن یمین ایتمک‌ده بر بأس یوقدر. یمیندن امتناع ایتمک منکرنگ انکارده کذبنه دلالت ایدر. شو جهتله منکرنگ نکولی ـ صدق دعوی حقنده بر بینه کبی اعتبار قیلنمش.

علم حاکم:

دعوی‌ده حق طرفی حاکم بیلور ایسه، حاکمنگ علمی حدم حقنده بینه کبی اعتبار قیلنه بیلورمی؟ شو مسئله‌ده فقهای اسلام اختلاف ایتمشلر. بعضلری حاکمک علمی هر خصوص‌ده بینه‌در دیمش. بعضلر حقوق عباده‌ده، هم‌ده قذفدن ماعدا حدودده حاکمک علمی اصلا بینه دگلدر دیمش.

علم حاکمی بیناتدن حساب ایتمش فقیهلرنگ استدلاللری:

۱) شهادت، یمین کبی ظنی بینه‌لره اعتماداً حکم جائز ایسه، حاکمنگ قطعی علمنه بناءً حکم ایتمک البته بالاولویه جائز اولور.

٢) قران کریم «کونوا قوامین بالقسط» دیمش. حاکم حقیقتی بیلدی. عدالتی اقامت ایتمك فریضه‌سیله، علمنه موافق حکم ایتمك حاکم اوزرینه لازم اولور.

٣) راویلرك شارع علیه السلام حضرتلرندن روایت ظنیه‌لریله عموم انسانلر حقنده شریعت موبده ثابت اولور. ظنی دلیل ایله شریعت عمومیه‌یی اثبات جائز ایمش ایسه، حاکمك علمی کبی قطعی بر دلیل ایله حادثه جزئیه‌ده حکم ایتمك بلا شبهه جائز اولمق لازم اولور.

٤) حاکمك علمیله حکم ایتمه‌مك تهمت جهتیله ایسه، شهادت یمین کبی بینه‌لرده‌ده حکم ایتمه‌مك لازم کلور. زیرا ظنی بینه‌لرك هر برنده تهمت متمکن‌در.

٥) ابو سفیان خاتونی هند اوزی هم بالاسی حقنده نفقه دعوی ایتدکده شارع علیه السلام بینه طلب ایتمه‌یوب، علمنه بناً نفقه ایله حکم ایتدی. حاکمك علمی بینه حکمنده اولماسه ایدی، البته شارع حضرتلری هنددن بینه طلب ایدر ایدی.

٦) حاکمك علمیله حکم ایتمك جائز دگل ایسه، اوعلمك خلافنده قائم بینه باطله‌یی اعتبار لازم اولور. مثلا: زیدك قاتللگی حاکمك اوزینه قطعاً معلوم ایکن، شو علم معتبر دگل ایسه، عمرك قاتللگینی دعوی ایدر بینه‌یی قبول ایتمك لازم اولوب، بی گناه بر آدمی قتل ایتدرمك جنایتی مترتب اولور.

حاکمك علمی بینه دگل دیمش فقیهلرك استدلاللری:

١) عن ام سلمة ان النبی قال «انکم تختصمون الی. فلعل بعضکم ان یکون الحن بحجته من بعض. فاقضی له علی نحو ما اسمع» متفق علیه. شو حدیثده «فاقضی له علی نحو ما اسمع» جمله‌سی بینه‌ده سماعك اعتباریله، علمك معتبر دگللگنه اشاره‌در.

٢) شارع علیه‌السلام حضرتلری «شاهداك او یمینه. لیس لك الا ذلك» دیمش. بینه‌یی ایکی‌یه حصر ایدوب، علم حاکمی بینه‌لك صانندن چیقارمش.

۳) مشهور حدیث لعان‌ده شارع علیه السلام «لو کنت راجما احداً بغیر بینة لرجمتها» دیمش. شارع حضرتلری علم قطعیله عمل ایتمه‌مش.

٤) والذین یرمون المحصنات المومنات ثم لم یاتوا باربعة شهداء فاجلدوهم ثمانین جلدة» ـ دورت شاهد یوق ایکن رامیلرك صدقلری معلوم اولور ایسه‌ده، آیت کریمه دلالتنه کوره، جلد واجب اولور. حاکمك علمی بینه اولمق صفتیله معتبر اولمامق لازم اولوب کلور.

۵) حاکملرك هیچ بری معصوم دگلدر. منصب قضایی انسانلر کوزنده تهمتدن صاقلامق ایچون علم حاکمی بینه عدادندن صایمامق مناسبدر. سامعلرك هر برینه معلوم اولابیلور دلیل یوق ایکن حاکم یالکز اوزینك علمنه اعتماداً حکم ایدر ایسه، منصب قضا احتمالاتك بریله متهم اولا بیلور.

٦) حاکمك علمی بینه قیلنور ایسه، عدالت‌ده امان قالماز. زیرا ظالم حاکم علم دعوی قیلوب، ظلم یوللرینی فتح ایده بیلور.

۷) قاتللگی حاکمك اوزینه قطعا معلوم برادرینی حاکم بلا بینه قتل ایتدرر ایسه، بالاتفاق حاکم وارثلكدن محروم اولور. حاکمك علمی بینه اولسه ایدی محروم اولماز ایدی. زیرا بینه قیامی صوکنده قتل ایتدرور ایسه، وارثلکدن محروم اولماز.

قرعه:

محل نزاع‌ده فصل نزاع قصدیله شریعت اسلامیه قرعه‌یی بر حجه کبی اعتبار ایتمشدر.

قرعه مسئله‌سی قران کریم‌ده ایکی دفعه وارد اولمش: ۱) بری: «ذلك من انباء الغیب نوحیه الیك. وما کنت لدیهم اذ یلقون اقلامهم ایهم یکفل مریم. وما کنت لدیهم اذ یختصمون.» ۲) دیکری: «وان یونس لمن المرسلین. اذ ابق الی الفلك المشحون. فساهم فکان من المدحضین.» سنت نبویه‌ده قرعه متعدد صورتلرده وارد اولمشدر:

Из фондов Российской Национальной библиотеки

۱) عن ابی هريرة «ان النبی عرض علی قوم اليمين فاسرعوا. فامر ان يسهم بينهم فی اليمين ايهم يحلف» رواه البخاری.

۲) وعنه «ان رجلين اختصما فی متاع ليس لواحد بينة. فقال النبی استهما علی اليمين. ومن خرجت له القرعة يحلف ويأخذ ما ادعی» رواه ابوداود والنسائی.

۳) لو يعلم الناس ما فی النداء والصف الاول لاستهموا عليه.

٤) عن الزبير ان صفية جاءت بثوبين لتكفن فيهما حمزة فوجدنا الی جنبه قتيلا، فقلنا لحمزة ثوب، وللانصاری ثوب. فوجدنا احد الثوبين اوسع من الاخر، فاقرعنا عليهما. ثم كفنا كل واحد فی الثوب الذی خرج له.»

قرعه حقنده شو سنتلره ماعدا سنتلر وارد اولمشدر. سفر ايدر ايكن امهات المؤمنين حقنده شارعڭ قرعه‌سی، آلتی عبددن ايكی عبدی اعتاق حقنده قرعه‌سی كتب حديث‌ده روايت قيلنمشدر. اصحاب كرام قرعه‌يه هر خصوص‌ده اعتماد ايدرلر ايدی. ولدی الحاق مسئله‌سنده، ميراث‌ده سهاملری افراز خصوصنده قرعه اعتبار قيلنور ايدی.

امام الائمه ابو حنيفه حضرتلری «وان تستقسموا بالازلام» آيت كريمه‌سنه تمسك قيلوب قرعه‌يی انكار ايتدی. لكن شارع حضرتلرينڭ هم‌ده بلا خلاف اصحاب كرامڭ عمللری كتب حديث‌ده بلا شبهه ثابت اولمشدر. قران كريمڭ بلا انكار روايتی‌ده معلومدر. قرعه ازلام قبيلندن‌ده دگلدر، زيرا حقوق متساوی اولوب، ارباب حقوق راضی اولسه‌لار قرعه معتبر اولا بيلور. اما برجهتڭ حقی متعين اولور ايسه، او وقت اقتراع شرعاً جائز اولماز. قرعه حق متعينی، ياخود مصلحت متعينه‌يی ابطال ايچون دگل، بلكه حقوق متساويه‌يی تعيين ايچوندر. بناءً عليه قرعه ازلام قبيلندن دگلدر. ميسر، قمار — حقوق متعينه‌يی ابطال جهتيله — باطلدر. اما قرعه — حقوق متساويه‌يی تمييز جهتيله — جائزدر. ارباب حقوقڭ خاطرلرينی رعايه ايتمك مصلحتی‌ده قرعه‌ده واردر.

قیافه:

امام مالك امام شافعی امام احمد حضرتلری ثبوت نسب مسئله‌سنده قائفلرك سوزلرینی حجه کبی اعتبار ایدرلر. زیرا فراش کبی دلیل استصحابی ثبوت نسب حقنده حجت شرعیه اولور ایسه، شبه کبی دلیل طبیعی البته نسب ثبوتی حقنده حجت شرعیه اولور. اسامه ایله زید حقنده قائفك «هذه الاقدام بعضها من بعض» سوزینی شارع علیه السلام حضرتلری ایشیدوب، شادلاندی. اگرده نسب حقنده شبه ایله عمل جائز اولماسه ایدی، شارع قائفك سوزینی اقرار ایتمز ایدی. لعان‌ده حدیث عجلانی‌ده شارع علیه السلام حضرتلری «ان جاءت به علی نعت کذا وکذا فاراه قد کذب علیها. وان اتت به علی نعت کذا وکذا فهو لشریك» سوزیله ثبوت نسب حقنده شبهی دلیل کبی اعتبار ایتمش.

امام ابوحنیفه حضرتلری ثبوت نسب حقنده قیافتی حجه کبی اعتبار ایتمه‌یور. زیرا فراش قائم ایکن قیافت بالاتفاق معتبر دگل ایدی. فراش یوق ایکن‌ده معتبر اولماق لازمدر. اوچ امامك یوقاریده مذکور سنتلرینه معارض اولا بیلور سنتلر حدیث کتابلرنده واردر. بناءً علیه او سنتلردن بریله عمل ایتمك ممکن دگلدر.

دورت مذهب کتب فقهیه‌سنده دلیللریله علی‌التفصیل بیان قیلنمش بینه‌لر ــ شو یدی بینه‌دن برینه عائددر. یدیدن هیچ بری علی القطع حقیقتی افاده ایده‌میور. دیمك شریعت اسلامیه محکمه‌ده ظنی بینه‌لرله اکتفا ایتمشدر. لکن ممکن اولا بیله‌جك قطعی بینه‌لری الغا ایتمك طریقیله دگل، ظنی بینه‌لری‌ده شو یدی‌دن برینه حصر ایتمك طریقیله‌ده دگل. بولنور ایسه، قطعی بینه‌لر بلا شبهه معتبردر. ظنی بینه‌لرك دیگرلری‌ده، او یدیدن بری کبی، البته معتبردر. شریعت اسلامیه او یدیدن برینی اعتبار ایتمش ایسه، شبهه یوق، البته خصوصیتی جهتیله اعتبار ایتمه‌یوب، بلکه دعوی حقیتنه دلالتی جهتیله اعتبار ایتمشدر. اویله ایسه قطعی حجه‌لرك هر بری، همده

Из фондов Российской национальной библиотеки

ظنی حجه‌لرك ده هر بری بلا استثنا شریعت اسلامیه نظرنده حقیت دعوایی اثبات وظیفه‌سنده بلا تفاوت معتبر اولور.

مدعیلرك دعوالری اوزرینه محکمه‌لرك کوره‌جك اشلری ایکی رکنله تمام اولور: ۱) بری دعوی‌ده کوسترلمش حادثه‌یی تحقیق هم اثبات ایتمك، ۲) دیگری علی التمام تحقیق صوڭنده بر مناسب حکمی الزام ایتمك. اثبات صدق اوزرینه اعتماد ایدوب، الزام عدالت اساسی اوزرینه معتمد اولور. بناءً علیه دعوی‌ده حقیقتی کوسترور، حقیقتی اظهار ایده‌بیلور هر بر شی ـ شریعت اسلامیه نظرنده شرعی حجت، مقبول بینه اولور. عدولك شهادتلری‌ده حجت شرعیه‌در، قرینه حالیه یا مقالیه‌لرك دلالتی‌ده حجت شرعیه‌در. شاهد شهادتیله معترف اعترافیله حقیقتی کوستره بیلور. کذلك محکمه تفتیشاتیله‌ده کوزدن غائب دلیللری میدانه‌چیقاره بیلور. هر حال‌ده شاهدلر شهادتلرنده خیانت ایده بیلورلر، اما احوالك قرائنك شهادتلرنده خیانت غایت نادر اولور.

بوڭا کوره بینه‌لرك ظاهرلریله محکمه‌لر قناعت ایده‌مزلر. انسانلرك حقوقلرینی ضائع ایتمه‌مك فریضه‌سنك اقتضاسیله، هر دعوی‌ده هر حادثه‌یی بلا مساهله تحقیق ایتمك، حقیتی اظهار ایده بیلور قرینه‌لری دلائل احوالی دقتله تفتیش ایتمك، حقیقت حالی کشف ایدر وسیله‌لری حیله‌لری عاقلانه استخدام ایتمك حاکملرك هر برینه بلا شبهه فرضدر.

«حقیتی اظهار ایده بیلور هر بر شی ـ حجت شرعیه‌در» دیدك. شو کلیه ـ کتب فقهیه‌ده حجیتی اثبات قیلنمش هر بر بینه‌یی شاملدر. تزویردن تقلیددن پاك حجت خطیه‌لرده، شو قاعده حکمنه کوره، حجت شرعیه‌در. محکمه‌دن آلنمش کاغدلر، معلوم طبیبلر طرفندن ویرلمش شهادتلر، تزویر احتمالاتی یوق ایکن، هر بری حجت شرعیه‌در.

25976

شوکون‌ده معروف اولان نوطاریوس‌لار حضورنده انشا قیلنمش عقدلر معامله‌لر حقنده نوطاریوس قلمیله قید قیلنمش کاغدلر هر خصوص‌ده هر دعوی‌ده حجت قطعیه‌در.

شو کتابه‌مزڭ نهایه‌سنه، شریعت اسلامیه‌ده میراث اصوللرینی، شوکون‌ده عالم تجارت‌ده اڭ بیوك اهمیت کسب ایتمش قرض هم ربا مسئله‌لرنده شرع شریفڭ تعلیملرینی، فقهای اسلامڭ رأیلرینی، علمای اقتصادڭ تحقیقلرینی الحاق ایده‌جك ایدك. لکن بر ایکی مانعڭ حیلولتیله، او عزممزی فعلیته چیقارمق ممکن اولمادی. شاید بوندنصوڭ نشر قیلنه‌جق „حقوق اسلامیه“ اجزالرنده تفصیلاتیله بسط قیلنور.

„والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا. وان الله لمع المحسنین“.

Инв. № 28235

25976.
910.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

Татар
3-8987
1-1453981
Из фондов Российской Национальной библиотеки

Бигиев М.
Основы мусульманского шариата

Муса Жаруллаh Бигиев
Кавагыйде фикъhия
[Правила фикха (мусульманского права)]
Казан, [1910]

Из фондов Российской национальной библиотеки